

MAPIRANJE DIJASPORE IZ BOSNE I HERCEGOVINE

(Migranti iz BiH u Australiji, Austriji, Danskoj, Njemačkoj, Italiji, Holandiji, Sloveniji, Švedskoj, Švicarskoj i Sjedinjenim Američkim Državama):

Korištenje društveno-ekonomskog potencijala dijaspore za razvoj BiH

Autori:

dr. Hariz Halilović, vanredni profesor, Istrafliva ki centar za dru-tvene i globalne studije, Univerzitet RMIT, Melbourne (vode i meunarodni konsultant i istrafliva za dijasporu iz BiH u Australiji)

dr. Jasmin Hasić, docent, Fakultet za ekonomiju i dru-tvene nauke, Internacionalni Bur univerzitet, Sarajevo (meunarodni konsultant za dijasporu iz BiH u Austriji, Italiji, Sloveniji i Švicarskoj)

dr. Dženeta Karabegović, docentica, Fakultet za ekonomiju i dru-tvene nauke, Internacionalni Bur univerzitet, Sarajevo (meunarodna konsultantica za dijasporu iz BiH u Danskoj, Njemačkoj, Holandiji i Švedskoj)

dr. Ajlina Karamehić-Muratović, docentica, Odsjek za sociologiju i antropologiju, Univerzitet St. Louis, St. Louis (meunarodna konsultantica za dijasporu iz BiH u SAD-u)

dr. Nermin Oruč, istrafliva, Centar za razvojne evaluacije i dru-tvena istraflivanja, Sarajevo (lokalni konsultant u BiH i istrafliva o emigraciji mladih iz BiH)

Sarajevo, 2018. godine

Studija je rezultat istraživanja koje je proveo međunarodni i interdisciplinarni tim istraživača, uključujući dr. Hariza Halilović, dr. Jasmina Hasic, dr. Dženetu Karabegović, dr. Ajlinu Karamehi-Muratović i dr. Nerminu Oruć, u koordinaciji sa Međunarodnom organizacijom za migracije (IOM) Misijom u BiH i Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice (MLJPI) Bosne i Hercegovine, u okviru projekta "Uvr-tavanje koncepta migracija i razvoja u relevantne politike, planove i aktivnosti u Bosni i Hercegovini (BiH): Dijaspore za razvoj (D4D)". Projekat ima za cilj jačanje uloge dijaspore iz BiH u razvojnim procesima u BiH.

„Dijaspore za razvoj“ (D4D) je projekat Vlade Republike Srpske i Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, u partnerstvu sa UNDP BiH i IOM BiH.

Sadržaj ove publikacije, uključujući i nalaze predstavljene u ovom izvještaju, ne odražavaju niti mišljenja Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, Vlade Republike Srpske, UNDP u BiH i IOM u BiH.

© Slika sa naslovne strane: Adis E. Fejzić "Kući i daleko", 2018. godina

ZAHVALE

Ova studija je rezultat velikih napora u prikupljanju podataka i analizi, kojima su mnogi pojedinci, zajednice i organizacije doprinijeli na različite, ali jednako važne načine. Autori bi se fletjeli iskreno zahvaliti predstavnicama Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, koje su predstavljale Isma Stanić i Ai-a Telalović; Međunarodnoj organizaciji za migracije u Bosni i Hercegovini, koju su predstavljali Alma Šunjević i Aleksandar Anđelović; kolegama u UNDP-u BiH i Vladićarske za obezbjeđivanje finansijskih sredstava za projekat.

fletjeli bismo se zahvaliti najaktivnijim pojedincima koji su podržali način istraživanja u različitim kapacitetima: Muratu Muratoviću (u SAD-u); Seadu Omeroviću (u Australiji); Ajli Borozan i Edinu Hajderu (u Danskoj); Nenadu Stojanoviću, Anitu Vasić i Taneru Ali Čehiću (u Mađarskoj); Kerimu Dizdaru, Admiru Baltiću i Jasmini Imirović (u Sloveniji); Azizu Omersoftiću i Azri Merdflan (u Austriji); Tatjani Sekulić (u Italiji); Lejli Papović, Harisu Haliloviću i Sadiju Klepo (u Njemačkoj); Gogi Sarić i Naidi Ribić (u Holandiji) i Emini Pašić i Zlatku Avdagiju (u Njemačkoj).

Osim toga, fletjeli bismo se zahvaliti profesorici Amili Buturović (Univerzitet u Yorku) za njene konstruktivne komentare i intelektualne inpute uključene u izvještaj, Bakiru Durakoviću (Univerzitet u Sarajevu) za tehničku pomoć u kreiranju mapa demografske rasprostranjenosti dijaspore iz BiH, Alisi Mujkić i Ensaru Mekiću za pomoć u statistikama i dr. Adisu E. Fejziću za izradu ilustracija na naslovnoj strani ove publikacije.

Načina zahvalnosti ide i Njegovoj ekselenciji Mirzi Hajriću, ambasadoru BiH u Australiji; Njihovim ekselencijama Harisu Hrliću, Eminu Čohodareviću, Amri Hadžloviću i Milenku Mićiću (Ambasada BiH u Washingtonu D.C.); Berislavu Vujeviću, Dariji Bugarin i Elzinu Gočiću (Generalni konzulat BiH u Chicagu); Mirsadu Muhametoviću (Ambasada BiH u Ljubljani); Selmi Uflićanin i Davorki Samardžiću (Ambasada BiH u Beogradu); Jasni Martinović (Generalni konzulat BiH u Milanu) i Veseloj Planini (Ambasada Bosne i Hercegovine u Rimu); Azri Popović (Ambasada BiH u Bernu). Osim toga, Generalnom konzulatu BiH u Minhenu i Stuttgartu; Njegovoj ekselenciji ambasadoru Harisu Bašiću i svom osoblju u Ambasadi BiH u Kopenhagenu; Ambasadi BiH u Hagu; i Ambasadi BiH u Stockholmu, na pružanju korisnih informacija i pomoći tokom ovog istraživanja. Brojno osoblje u današnjoj Agenciji za statistiku, Mađarskoj Agenciji za statistiku, holandskoj Agenciji za statistiku i njemačkoj Agenciji za statistiku pružilo je pomoći pri prikupljanju podataka o dijaspori iz BiH u spomenutim zemljama. Konačno, Mihi Šepetić (Društveni zavod za zapošljavanje Slovenije); Enisi Kurpojević (Savezno ministarstvo rada, socijalnih pitanja i zaštite potrošača u Austriji); Bernadette Zsoldos i Simonu Zirkowitsch (Savezno ministarstvo za Evropu, integracije i vanjske poslove Austrije); Silviju Ziliotti (Acli Milanesi Area Sviluppo Associativo), koji su takođe pružili neprocjenjive inpute za ove izvještaje.

Autori bi se, takođe, fletjeli zahvaliti svim učesnicima u diskusijama fokus grupa, grupnim intervjuima i pojedinačnim intervjuima, kao i onima koji su anonimno ispunili online anketu u svim zemljama u kojima je istraživanje provedeno.

Sadržaj

UVODÍ	7
METODOLOGIJA I PRISTUP ODABIRU UZORKAÍ	11
POGLAVLJE I: Prebrojati i raunati na dijasporu iz BiHí	15
POGLAVLJE II: Izvje-taj za Australijuí	67
POGLAVLJE III: Izvje-taj za Austrijuí	85
POGLAVLJE IV: Izvje-taj za Danskuí	94
POGLAVLJE V: Izvje-taj za Njemačkuí	106
POGLAVLJE VI: Izvje-taj za Italijuí	124
POGLAVLJE VII: Izvje-taj za Holandijuí	133
POGLAVLJE VIII: Izvje-taj za Slovenijuí	144
POGLAVLJE IX: Izvje-taj za Turskuí	153
POGLAVLJE X: Izvje-taj za Mađarskuí	170
POGLAVLJE XI: Izvje-taj za Sjedinjene Američke Državeí	181
POGLAVLJE XII: Emigracija mladih iz Bosne i Hercegovineí	200
POGLAVLJE XIII: Zaključci i preporuke o politicií	221
LITERATURA	225

Lista mapa

Mapa 1: Dijaspora iz BiH u Australiji	68
Mapa 2: Rasprostranjenost migranata iz BiH u Australiji	76
Mapa 3: Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Austriji po regijama	86
Mapa 4: Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Danskoj sa najve im zajednicama	95
Mapa 5: Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Njema koj po pokrajinama	108
Mapa 6: Rasprostranjenost prve generacije dijaspore iz BiH u Njema koj po pokrajinama	111
Mapa 7: Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Italiji po regijama	125
Mapa 8: Glavne regije sa migrantskom populacijom iz BiH u Italiji	128
Mapa 9: Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Holandiji	134
Mapa 10: Koncentriranost zajednica dijaspore u Sloveniji	145
Mapa 11: Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Tnedskoj sa najve im zajednicama	154
Mapa 12: Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Tvicarskoj po regijama	171
Mapa 13: Procijenjena rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Sjedinjenim Drflavama	182

Kratak pregled

Ovaj izvje-taj je zasnovan na rezultatima kombinirane metode istraflivanja koja uklju uje sveobuhvatno mapiranje dijaspore iz BiH u deset odabranih odredi-nih zemalja: Australija, Austrija, Danska, Njema ka, Italija, Holandija, Slovenija, Tedska, Tcarska i Sjedinjene Amerike Drslave. Sveukupni cilj izvr-enog mapiranja bio je osigurati pregled dru-tveno-ekonomskog profila dijaspore iz BiH u odabranim odredi-nim zemljama, uklju uju i demografske, sociolo-ke, ekonomske i dru-tveno-kulturalne podatke. Poseban fokus je stavljen na mapiranje dru-tveno-ekonomskih i profesionalnih aspekata. Osim toga, tokom mapiranja su, tako er, ispitani stavovi pripadnika dijaspore prema BiH i institucijama u BiH; njihova historija i obrasci migriranja ; njihov put i trenutni stepen integracije u odredi-nim zemljama; kao i njihove prija-nje i trenutne veze sa BiH.

Na osnovu rezultata mapiranja dijaspore, izra en je set preporuka koje e relevantni kreatori politika u BiH koristiti za pobolj-anje interakcije i saradnje sa dijasporom iz BiH i za kreiranje politika i uslova koji bi bili atraktivni i pogodni za dijasporu iz BiH da doprinese razvoju svoje zemlje porijekla i svojih lokalnih zajednica.

Mapiranje su provela etiri me unarodna konsultanta koji su obavili terenske posjete odabranim odredi-nim zemljama koje su im dodijeljene. Tokom terenskih posjeta, iskori-ten je -irok spektar kvalitativnih i kvantitativnih istrafliva kih metoda i tehnika, uklju uju i fokus grupe, pojedina ne ñicem u liceö i grupne ñubinskeö intervjuje, te etnografsku metodu/ metoda promatranja. Kvalitativne istrafliva ke metode upotpunjene su online anketom za pripadnike dijaspore iz BiH. Osim toga, vi-e intervjuja je uklju ivalo predstavnike diplomatskih misija BiH i relevantnih migrantskih slusflbi u zemljama koje su naselili. Mapiranje dijaspore obuhvatilo je i izradu izvje-taja o trenutnim trendovima emigracije mladih u BiH.

U cijelini, studija je obuhvatila vi-e od 2.000 migranata iz BiH, od kojih je oko polovina popunila online anketu, dok je druga polovina u estvovala u fokus grupama i dubinskim stru nim intervjuima u deset odabranih zemalja. Vi-estrani koncept istraflivanja, uz primjenu kombinovane metode, omogu io je sveobuhvatniju sliku dijaspore iz BiH u odnosu na prethodne studije, provedene u jednoj ili u manjem broju zemalja.

Studija prufla uporedne profile migrantskih zajednica iz BiH u sferi razli itih dru-tveno-kulturnih, politi kih i geografskih konteksta. U ve ini ovih konteksta, ra-irenh preko tri kontinenta, migranti iz BiH se ne smatraju ñvidljivim manjinamaö, dok je njihov nivo integracije relativno visok u pore enju sa drugim migrantskim grupama koje su migrirale pod sli nim okolnostima. Oko dvije tre ine njih, prvenstveno dugoro ni migranti i migranti druge generacije, ne e se vratiti u BiH. Mogu nost povratnih migracija uglavnom se odnosi na mlade kruslne migrante (noviji migrantski talas), te na migrante prve generacije u dobi za penzionisanje.

Uop eno govore i, studija potvr uje da su se klju ni pokreta i migracija iz BiH promijenili od faktora poticanja tokom 1990-tih godina, do faktora privla enja koji uklju uju spajanje porodica, brak, studiranje, olak-ane mogu nosti za zapo-ljavanje i druge oblike lan anih migracija tokom posljednjih godina. Studija, tako er, otkriva da je velika ve ina migranata iz BiH uspjela u svojim ciljevima da pobolj-aju svoje li no i porodi no blagostanje. Postoje male razlike izme u zemalja u pogledu vrste poslova i industrija u kojima rade migranti iz BiH, ali u cijelini govore i, uklju uju gotovo svako mogu e zanimanje i industriju - od visoko

sofisticiranih inflinjerskih i akademskih poslova, preko pozicija u gra evinarstvu, transportu, zdravstvu i socijalnim uslugama do ugostiteljstva, turizma i gastronomije.

Iako su novane po-ijke smanjene tokom godina, transferi novca iz dijaspore ne zna ajan dio mnogih porodi nih budfleta u BiH. Novane po-ijke su u BiH iskorištene i za potrošnju i za razvoj: za poveanje budfleta doma instva, izgradnju ku a i popravke, nabavku ku nih aparata, kao i za finansiranje zdravstvene i socijalne zaštite starijih i obrazovanje mla ih roaka, za pokretanje malih biznisa i podršku projektima zajednice, te lokalnoj zajedni koj infrastrukturi. Ulaganja migranata kre u se od investiranja u nekretnine, ugostiteljstvo, turizam i poljoprivredu do investiranja u gra evinarstvo, informatiku tehnologiju, obuku i obrazovanje. Mnoge investicije imaju lokalne i trans-lokalne, a ne etni ke -abline, pri emu ve ina investitora ulafle u mjesta svog porijekla. Povratne migracije i ulaganja u BiH bi se mogli promovirati i poboljšati reformiranjem institucionalnog okruženja i unapređenjem politike i ekonomiske klime u zemlji.

UVOD

Gradani porijeklom iz BiH u inostranstvu

Postoje velike migrantske zajednice gra ana porijeklom iz BiH koji flive u gotovo svakoj evropskoj zemlji, kao i -irom Sjeverne Amerike i Australije. U mnogim zemljama u koje su se preselili, smatraju se uzornim imigrantima.¹ Ve ina emigranata iz BiH, koji danas ine dijasporu iz BiH, napustili su domovinu kao prisilni migranti i izbjeglice tokom i u razdoblju nakon rata 1992-1995.² Prema podacima Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, dijaspora iz BiH -irom svijeta broji oko dva miliona ljudi rasprostranjenih u vi-e od 50 zemalja.³

Ve ina pripadnika ovih iseljeni kih zajednica zadrflala je jake porodi ne i druge neformalne dru-tvene veze sa sunarodnicima u drugim zemljama, ali i sa onima koji flive u Bosni i Hercegovini. Iako zavise od konteksta, takve veze - fokusirane na o uvanje svojstava razli itih lokalnih identiteta i kulturnih uspomena - ine osnovu globalnih mrefla dijaspore iz BiH i njenih veza sa izvornim domom (domovinom).

Migranti iz BiH, koji su se naselili u razli itim zemljama i formirali svoje posebne deteritorijalizirane i transnacionalne zajednice, vi eni su i vide sebe kao dio dijaspore. Ponekad se ozna avaju terminima *emigracija, iseljeništvo, izbjeglištvo* - kategorijama koje se odnose na privremene oblike pokretljivosti i odsustva iz ſopravog doma.⁴ U stvarnosti, me utim, migranti koji poti u iz BiH predstavljaju jednu od naj-iire rasprostranjenih zajednica sa Balkana, ispunjavaju i kriterije uobi ajeno prihva enih definicijom pojma dijaspora.⁵

Ono -to proizlazi iz debate o dijaspori jeste da dijasporski identiteti nisu stati ni, ve vi-e predstavljaju stalni proces; mnoge dijasporske grupe se vremenom mijenjaju prilago avaju i se novim kontekstima. I zaista, kao -to je opisano u ovom izvje-taju, mnoge biv-e izbjeglice iz BiH postale su priznati poslovni ljudi, trgovci i umjetnici u svojim ūusvojenim zemljama, dok su se mnoge humanitarne i organizacije za pomo izbjeglicama u dijaspori pretvorile u kulturna udruflenja. Osim toga, i prisilna i dobrovoljna migracija su vrlo esto prisutne u okviru jedne dijaspore; po etni talas prisilne migracije može biti pra en dobrovoljnom migracijom ili obrnuto. Sve ove varijacije mogu se prepoznati unutar globalne dijaspore iz BiH, kao -to je prikazano u ovom izvje-taju.

Konceptualni aparat

Ve ina nau nika o dijaspori se slafle da pokretljivost i migracija ne moraju nufno rezultirati formiranjem dijaspore kao posebnog oblika kolektivnog identiteta deteritorijalizirane grupe ljudi.⁶ Kroz historiju, bilo je mnogo primjera privremenog raseljavanja i migracije, kao i primjera potpune asimilacije migranata u ūmainstream kulturu zemlje doma ina. Mnogi

¹ Cf. Ramet, S. i Valenta, M. 2011.; Halilovi , 2013a; Efendi , A., Babi , B. i Rebmann, A. 2014; Barslund, M. i dr, 2016; Brochmann, G. 1997.

² Valenta, M. i Strabac, Z. 2013; Halilovi , H. 2013a.

³ MLJPI, 2016: 67-75.

⁴ Filipovi , M. 2007.

⁵ Ramet, S. i Valenta, M. 2011.; Halilovi , H. 2013.

⁶ Uporediti sa Clifford 1997, Cohen 1997, Gilroy 1995, Gonzalez 1992, Hall 1990, Safran 1991, Sheffer 1986 i Vertovec 1999, Halilovich, 2013a.

teoretički migracija pokušali su definirati –ta tako da nije ići o dijasporu.⁷ Safranova taksonomija, na primjer, definira dijasporu kao zajednicu sa nekim od sljedećih karakteristika:

i) izvorna zajednica se raširila iz domovine u dvije ili više zemalja; ii) sa svojih različitih geografskih lokacija, oni su vezani zajedničkom vizijom, sjećanjem ili mitom o svojim domovinama; iii) imaju uvjerenje da ih nikada neće prihvati njihovi domaćini i stoga razvijaju svoje vlastite kulturne i društvene potrebe; iv) oni ili njihovi potomci će se vratiti u domovinu ukoliko se uslovi pokaflju povoljnijim; v) trebaju nastaviti pružati podršku domovini, te im stoga zajednička svijest i solidarnost omogućavaju da nastave ove aktivnosti.⁸

Safranova druga i treća karakteristika dijaspore mogu biti irelevantne za mnoge savremene dijasporske zajednice. Ako iako postoji vrsto prihvatanje migranata u zemlji očima inače, mnoge migrantske zajednice se odlučuju da održavaju jači ili slabije veze sa svojom izvornom kulturom, jezikom i domovinom. Uvećina slučajeva, međutim, ovo ne znači da će se oni ili njihovi potomci vratiti u domovinu ukoliko se uslovi pokaflju povoljnijim. Većina ih se odlučuje ostati u svojim osvojenim domovinama i uspiješno savladati svoje očovečenje identitete i razlike nastale kao rezultat njihovog dijasporskog iskustva.

Cohen predstavlja definiciju dijaspore kako bi uključila i dobrovoljnu migraciju, te migraciju nastalu kao rezultat izbjegavanja agresije, progona ili ekstremnih težaka.⁹ On takođe definira razlike tipova dijaspore u odnosu na glavne uzroke koji su doveli do migracije, kao što su imperijalne (npr. Jevreji, Afrikanci i Jermenzi), etnički (npr. Indijci), trgovske (npr. Kinezi i Libanci) i kulturne (npr. Karibi) dijaspore. Međutim, kako Tsagoroušianou ističe, može postojati mnogo ograničenja takvih propisanih tipologijama, s obzirom na to da one "ne uzimaju u obzir raznovrsnost dijasporskog iskustva i ne shvataju u punom obimu skoraj modernu transnacionalnu pokretljivost koja poprima znakove nove oblike".¹⁰ Slično tome, Skrbic tvrdi da je "skoraj moderna transnacionalna pokretljivost" - u kombinaciji sa ekonomskim, kulturnim i političkim faktorima spojenim sa procesima globalizacije - direktno povezana sa ubrzanim formiranjem dijaspore, izazivajući na taj način tradicionalno poimanje dijaspore.¹¹ Novi globalni kontekst fligranja - koji uključuje nove tehnologije komunikacije, kao i dostupnost i pristupnost međunarodnih putovanja - redefinira je pojam očdomovine, koja se više ne može razumjeti samo kao fizikalna, teritorijalna kategorija. Kako Hall tvrdi, "dijasporski identiteti su oni koji se stalno stvaraju i reproduciraju nanovo, kroz transformaciju i razlike".¹²

Iako bi bilo težko naći bilo koju raseljenu grupu koja ispunjava sve kriterije različitih definicija dijaspore, raseljeni građani BiH ispoljavaju mnoge od elemenata dijaspore, kako su je definirali Safran i Cohen. Oni su se "raširili iz svoje domovine u dvije ili više zemalja", zapravo u više od pedeset zemalja širom svijeta. Kako ovaj izvještaj opisuje, pripadnici dijaspore iz BiH su "sa svojih različitih geografskih lokacija, vezani zajedničkom vizijom, sjećanjem ili mitom o svojoj domovini". Međutim, koncept domovine se ne mora nužno odnositi na postojeću državnu strukturu BiH (tj. političke entitete u BiH), već je više povezan sa prilike specifičnim mjestom i lokalnom zajednicom, mjestom odlaska i zamještjenog povratka. Faktor koji vjerovatno najviše spaja raseljene grupe građana BiH je njihova zajednica svijest i očsolidarnost, koji njeguju osjećaj kolektivnog identiteta i podijeljene

⁷ Vidjeti, na primjer, Brah, A. 1996; Cohen, R., 1997; Kliford, J. 1997; Hall, S. 1990; Safran, W. 1991; i Barkan, E. i Shelton, M. 1998.

⁸ Safran, W. 1991. 83-84.

⁹ Cohen, R., 1997.

¹⁰ Tsagoroušianou, R. 2004: 56.

¹¹ Skrbic, Z. 1999: 5.

¹² Hall, S. 1990: 235.

odgovornosti da i u novim zemljama nastave pruflati podr-ku svojim izvornim zajednicama. Mnogi od onih koje smo intervjuirali u deset odabranih odredi-nih zemalja, opisanih u ovom izvje-taju, izraflavaju fletju da e se jednog dana, oni ili njihovi potomci, "vratiti u domovinu ukoliko se uslovi pokaflu povolnjim". Artikulacija takvih fletja, te u ve ini slu ajeva zami-ljeni ili planirani povratak u budu nosti, vrlo esto su u suprotnosti sa ostavljanjem traga na novom tlu: izgradnja ili kupovina ku a u zemljama koje su naselili, u e- e u radnoj snazi, osnivanje sopstvenog biznisa i do razli itog stepena aktivno angaffiranje ili pokazivanje interesovanja za politi ke procese u ūusvojenim zemljama.

Dru-tvena pokretljivost ūbiv-ihö izbjeglica iz BiH, koje ine najve i dio svjetske dijaspore iz BiH, se u ve ini slu ajeva smatra mjerljivim pokazateljem uspje-ne ūintegracije u njihove ūzemlje doma ineö!. Oni koji ūsu uspjeli redovno se prepoznaju, a njihov uspjeh proslavlja njihova dijasporska zajednica, kao i ūmainstreamö u njihovim ūusvojenim i mati nim zemljama.¹³ Proces integracije je, tako er, uklju ivao i ūprilago avanje polti kih identiteta ūnekada-njihö gra ana BiH koji su stekli drflavljanstvo svojih ūusvojenih zemalja, ak i ako je to, u nekim slu ajevima kao -to su Austria i Njema ka, zna ilo da su morali birati izme u svog ūstarogö i ūnovogö drflavljanstva. Kako je to opisano u ovom izvje-taju, kroz proces uspje-ne integracije, ūnekada-njiö gra ani BiH su postali ūnovi Amerikanci, Australijanci, Austrijanci, Danci, Holan ani, Nijemci, Italijani, Slovenci, TMve ani i TMvicarci. Usvajanje novih polti kih identiteta (ne samo paso-a) je prisutno ne samo u ovim, ve i u ve ini drugih zemalja u koje su se naselili migranti iz BiH.

Trend promjene i prilago avanja identiteta jasno ukazuje na to da se u posljednjih 25 godina dijaspora iz BiH pomakla od identiteta ūflirtveö, sve vi-e pokazuju i mnoge aspekte ūradni kihö, ūtrgova kihö i ūkulturnih dijaspora, kako je to opisao Cohen.¹⁴ Za mnoge biv-e izbjeglice iz BiH, glavni razlog za nastavak flivota izvan svoje zemlje porijekla je pre-ao od ūzasnovanog straha od polti kog progonaö¹⁵ do ekonomske potrebe, s obzirom na to da poslijeratna BiH ne prufla dovoljno mogu nosti za zapo-ljavanje, niti mofle ponuditi jednak flivotni standard koji ve ina migranata iz BiH ufliva u svojim zemljama ūprijemaö. Od neorganiziranih grupa izbjeglica, ra-trkanih -iron mnogih razli itih zemalja, raseljeni gra ani BiH su za manje od dva desetlje a prerasli u globalnu mreflu dobro organiziranih, me usobno povezanih deteritorijaliziranih zajednica u kojima se odvija bogata i raznovrsna dru-tvena, kulturna i ekonomska razmjena. Mnogo ovog potencijala je ostalo neprepoznato i nedovoljno iskori-teno u kontekstu razvoja BiH. Da bude jasno, ukazivanje na ovaj ogromni potencijal je, djelimi no, i cilj ovog izvje-taja, ali i cjelokupnog projekta.

Kao i svaka druga migrantska zajednica, gra ani BiH u dijaspori predstavljaju heterogenu grupu ljudi sa svim prate im dru-tvenim varijablama koje vrlo esto odraflavaju lokalnu kulturu i dominantne vrijednosti zemalja u koje su se naselili. Ono -to uobi ajeno dijeli ve ina njenih lanova, me utim, jeste iskustvo o migraciji, smje-taj u novoj zemlji, flivljenje daleko od domovine i osje aj nostalgije za onim -to je ostavljeno iza sebe. Mnoga od ovih zajedni kih osje anja, uspomena i nostalgija se njeguju i -ire u dru-tvenim klubovima, udruflenjima, kafi ima, restoranima i na razli itim kulturnim doga ajima (*zabavama*) organiziranim od strane nekog od mnogih udruflenja i klubova, kao i na internetu ili putem dru-tvenih medija.

¹³ Pri e o 'uspje-nim Bosancima' se esto objavljuju u bosanskim dijasporskim medijima, kao i u 'doma im' medijima u BiH.

¹⁴ Cohen, R., 1997.

¹⁵ UNHCR 2017, Ko je izbjeglica?, <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/what-is-a-refugee/>

Osim mnogih udruflenja specifi nih za odre enu zemlju, klubova, centara, web stranica, blogova i Facebook grupa koje se bave zajedni kim potrebama i predstavljaju gra ana porijeklom iz BiH u razli itim zemljama, mnogi migranti iz BiH odlu uju zadovoljiti svoje dru-tvene potrebe izvan udruflenja dijaspora iz BiH kroz neformalne mrefle sunarodnika i sunarodnica istomi-ljenika, kao i unutar ūmainstreamö kulture njihovih ūnovihö domovina. U ovom kontekstu, poistovje ivanje sa dijasporom iz BiH nije u tolikoj mjeri poistovje ivanje sa jedinstvenom globalnom zajednicom koliko je poistovje ivanje sa ūTMVedskim Bosancimaö, ūAmeri kim Bosancimaö ili ūAustralijskim Bosancimaö, kako je opisano u izvje-taju.

Lokalno-globalne veze

Kako je opisano u sve obimnijoj literaturi o dijaspori iz BiH, ali i ilustrirano u izvje-taju, ideja pripadnosti dijaspori iz BiH je bazirana na zajedni kim iskustvima migracije ukorijenjenim i u dru-tvenoj stvarnosti i u dru-tvenoj imaginaciji, -to prufla osnovu za poseban grupni identitet gra ana porijeklom iz BiH u inostranstvu. Dijaspora iz BiH -irom svijeta je prepoznatljiva i po svojim brojnim trans-lokalnim/zavi ajnim grupama, koje su obnovile i odrflale barem neke od aspekata njihovih predmigrantskih lokalnih identiteta, dijalekata i kulturnih obi aja.¹⁶

Ovi ūtrans-lokalniö faktori i migracijski obrasci su o igledni u mnogim dijasporskim mjestima. Na primjer, najve i broj biv-ih stanovnika op-tina Zvornik i Vi-egrad danas flivi u Austriji, uglavnom u i oko Be a i Linca.¹⁷ Sli no tome, na drugoj strani svijeta, u Melburnu, mofle se na i najve a ūdeteritorijaliziranaö zajednica Br aka.¹⁸ Mjesta sa najve im brojem Banjalu ana su -vedski gradovi Malmö i Norrkoping, dok su St. Louis u SAD-u neki prozvali ūmalo Sarajevoö, zbog velikog broja imigranata iz Sarajeva i isto ne Bosne.¹⁹

Ove migracije i obrasci naseljavanja su stvoreni zbog socijalnih mrefla, obi no zasnovanih na porodi nim vezama , prijateljstvima i lokalnim zajednicama iz izvorne domovine, -to je fenomen koji se opisuje kao ūlan ana migracijaö. Deteritorijalizirane BiH zajednice odrflavaju snaflne veze sa svojim ūsestrinskimö zajednicama u mnogim drugim zemljama prijema, kao i sa svojim ūmaticamaö, rodnim mjestom i domovinom. Ova povezanost ūtrans-lokalnimö mreflama daje transnacionalni i globalni karakter.

Prilikom istraflivanja i bavljenja ūtrans-lokalnimö dijasporskim grupama i njihovim ekonomskim potencijalom, vaflno je razumjeti historijat njihovih migracija. Naime, nisu svi gra ani BiH napustili zemlju ūodjednomö, ili nekom slu ajnom nesre om. Dok su prve izbjeglice koje su stigle u susjedne i evropske zemlje bile iz gradova poput Zvornika i Prijedora, dalje, tokom rata 1990-ih godina, mnogo vi-e izbjeglica, skoro iz svakog mjesta u BiH, ali ve inom iz zapadnog, sjevernog i juflnog dijela zemlje, pridruflilo im se u izbjegli-tvu. Kako se pribilflavao kraj rata, hiljade izbjeglica iz isto ne Bosne je pre-lo granice mnogih evropskih zemalja ili u je okviru specijalnih izbjegli kih programa, migriralo u SAD, Kanadu ili Australiju. Trend je nastavljen u godinama nakon rata, a usporen je u ranim 2000-im. Sve navedeno je uticalo na to kako i gdje su osnovane trans-lokalne dijasporske zajednice iz BiH.

¹⁶ Halilovi , H. 2011, 2013a.

¹⁷ Franz, B. 2003, 2005; Halilovi 2013c.

¹⁸ ibid

¹⁹ Wai, H.C. na al, 2010.

METODOLOGIJA I PRISTUP ODABIRU UZORKA

Ova studija je zasnovana na kvantitativnom i kvalitativnom istraživanju provedenom između avgusta i novembra 2017. godine u deset naprijed spomenutih zemalja. Svaki od dva seta istraživačkih metoda uključujuo je uzorak od oko 1.000 ljudi koji su direktno učestvovali u istraživanju.

Kvantitativno istraživanje

Kvantitativni podaci su prikupljeni putem online ankete, provedene putem *Survey Monkey* sajta, između septembra i novembra 2017. godine. Upitnik je bio sastavljen od 71 pitanja i dostupan u odabranim zemljama putem online linka. Pitanja je osmislio istraživački tim sastavljen od grupe interdisciplinarnih naučnika iz oblasti antropologije, sociologije, ekonomije, političkih nauka i međunarodnih studija. Odgovorni koordinatori iz IOM-a, MLJPI-a i UNDP-a su pružili vrijedne inpute, komentare i sugestije u procesu osmišljavanja ankete, koja je bila prilagođena tako da zabilježi glavne karakteristike dijaspora iz BiH, uključujući i njene stavove, ponašanja i odnos prema BiH. Cilj ankete bio je da pruži pregled demografskih, socioloških, ekonomskih i društveno-kulturnih faktora koji se odnose na dijasporu iz BiH, a posebno na razvoj. Upitnik je obuhvatao niz pitanja sa kratkim i opcionim odgovorima i bio je dostupan na jednom od službenih jezika u BiH (tj. na bosanskom, hrvatskom i srpskom), kao i na engleskom jeziku. Anketu su na svaki jezik preveli kvalificirani i obično prevodioci.

Metoda odabira uzorka iskoristena za online anketu, predstavljala je zapravo svrsishodno uzorkovanje i primijenjena je u deset naprijed spomenutih određenih zemalja. Svrsishodni uzorak je uzorak koji nije vjerovatan, u kojem su ispitanici izabrani na osnovu karakteristika stanovništva i cilja studije. Uzorak je reprezentativan za cijelokupnu populaciju dijaspora iz BiH, s obzirom na to da deset odabralih zemalja pokriva većinu dijaspora iz BiH – iako svijeta. Broj ispitanika koji su ispunili anketu bio je nešto manji od 1.000 pojedinaca (973). Statistički posmatrano, ovo je solidan reprezentativni uzorak za veliku populaciju, koja se, kada se uzme u obzir druga i treća generacija, procjenjuje na negdje između 1,6 i 2,4 miliona. Ustvari, kada se na osnovu ovih brojki primijeni uobičajeni nivo pouzdanosti od 95% i marge greške od 5%, reprezentativni uzorak se može izračunati na 385 pojedinaca, što je znatno ništa od stvarnog anketnog uzorka iskoristenog u studiji.²⁰

Kako je opisano u prvom poglavljaju, uzorak je, također, reprezentativan u odnosu na starosnu dobu i spol i uključujuo je druge identifikacijske kriterije grupe, kao što su etnička, regionalna, društvena ili profesionalna pozadina. Kako bi se pripadnici dijaspora iz BiH informirali o projektu „Dijaspore za razvoj“ (D4D), te bili pozvani da učestvuju, upitnik je načinjen promoviran u medijima dijaspora, udrugama dijaspora, vjerskim organizacijama, na društvenim mrežama i na zvaničnim portalima glavnih organizacija dijaspora iz BiH iz svake zemlje, kao i na internet stranicama ambasada BiH, IOM-a i MLJPI-a. U sklopu anketi je bilo anonimno, dobrovoljno, zasnovano na vlastitom izboru i kompletirano na internetu, a sve kako bi bilo nešto prikladnije ispitanicima. Ovaj uzorak se može smatrati reprezentativnim jer istraživači nisu neposredno sami nudili anketu niti je korištena lako pristupa na ili lančana metoda odabiranja uzorka. Uvjereni smo da demografske karakteristike – u pogledu spola i starosne dobi prije svega – odražavaju raspodjelu obično više u ukupnom stanovništvu.

²⁰ Vidjeti <https://www.surveymonkey.com/mp/sample-size-calculator/>

Vi-e detalja o kvantitativnom istraflivanju, uklju uju i odabir uzorka i stvarne podatke, mofle se prona i u prvom poglavlju.

Kvantitativni podaci, koji predstavljaju sveobuhvatan statisti ki profil dijaspore iz BiH u deset odabranih zemalja, detaljno su opisani, analizirani i tuma eni u prvom poglavlju izvje-taja.

Kvalitativno istraživanje

Kvalitativni podaci prikupljeni su putem fokus grupe, dubinskih grupnih intervjeta, ūlicem u liceo dubinskih pojedina nih intervjeta, te etnografskom metodom/ metodom promatranja. Ve ina kvalitativnog istraflivanja provedena je od strane istrafliva a ūlicem u liceo, dok su neki intervjeti obavljeni online (putem Skype-a, Zoom-a, Facebooka i drugih medija), u svakoj od deset zemalja. Vo eno je izme u jedne i osam fokus grupe po zemlji (sa rasponom od 5 do 16 u esnika), u deset zemalja (osim u Italiji). Osim toga, posmatranje u esnika u Australiji i SAD-u je uklju ivalo i doga aje na kojima je prisustvovalo po nekoliko stotina pripadnika dijaspore iz BiH. U esnici uklju eni u kvalitativnu studiju poticali su iz oko 200 razli itih organizacija dijaspore i istraflivanje je provedeno u 26 razli itih gradova. Oko jedne etvrtine u esnika nije imalo nikakvih formalnih veza sa organizacijama dijaspore. U esnici su imali razli ito etni ko i etni ki mije-anu porijeklo. Oni su, tako er, imali razli itu lokalnu i regionalnu pozadinu u Bosni i Hercegovini i obuhvatili su predstavnike razli itih migracionih talasa. Obuhva en je pribiljno jednak broj mu-karaca i flena kao i pripadnika razli itih starosnih grupa. Ispitanici i lanovi fokus grupe predstavljali su kulturne, poslovne, akademske, omladinske, flenske i op e organizacije dijaspore. Ve ina pojedina nih intervjeta je trajala izme u 60 i 90 minuta, dok su fokus grupe trajale izme u 1,5 i 3 sata.

Australija

Istrafliva ke lokacije za ūlicem u liceo intervjuje i fokus grupe u Australiji obuhvatile su Melbourne, Sidney i Brisbane, gradove sa najve im brojem migranata iz BiH u ovoj zemlji, dok su pripadnici dijaspore iz BiH u Adelaidu i Perthu bili uklju eni putem istraflivanja uz posredovanje digitalnim putem.. Ukupno je odrflano pet odvojenih fokus grupe sastavljenih od 8 do 16 osoba. Fokus grupe su obuhvatile: 1) mlade 2) poslovne ljude 3) akademske gra ane i profesionalce 4) mje-ovitu dru-tvenu grupu i 5) flene. Fokus grupe su nadopunjene sa dva pojedina na intervjeta - sa ambasadorom Bosne i Hercegovine u Australiji, gospodinom Mirzom Hajri em i sa gospodinom Hakki Suleymanom, predsjedavaju im Migrantskog resursnog centra Sjeverozapadne oblasti u Melbourneu. Osim toga, obavljen je oko 60 pojedina nih intervjeta (koji su se kretali od kratkih razgovora do dvosatnih intervjeta) te je izvr-eno i posmatranje u esnika na dva dru-tvena doga aja na kojima je prisustvovalo oko 500 ljudi.

Austrija

Istrafliva ka lokacija za dijasporu iz BiH u Austriji je bila Be , gdje flivi, radi i/ili studira najve i broj migranata iz BiH. Odrflane su dvije fokus grupe/grupna intervjeta i deset pojedina nih (licem u lice i online) intervjeta. Fokus grupe su obuhvatile izme u 4 i 8 u esnika, dok su grupni intervjeti obuhvatili 2 do 4 osobe. Jedna fokus grupe je obuhvatila mje-avinu lanova organizacija dijaspore iz BiH i onih koji nisu bili povezani niti sa jednim dijasporskim udrusenjem. Druga fokus grupe je bila sa poslovnim mu-karcima i flenama porijekлом iz BiH u Austriji. Pojedina ni intervju je obavljen sa lanom osoblja Ambasade BiH u Be u. Tako er, obavljen je i intervju sa zvani nikom koji predstavlja Austrijski ured

za bilateralnu saradnju i radnu politiku (*Bilaterale Zusammenarbeit in Arbeitsmarktpolitik, Sozialministerium*).

Danska

Ve ina ūlicem u liceō intervjeta obavljeni su u Kopenhagenu, gdje se nalazi krovna organizacija za dijasporu iz BiH, kao i Ambasada BiH, a koji se uopšto govore i, smatra centrom aktivnosti dijaspore iz BiH u Danskoj. Jedna fokus grupa (poslovni ljudi, rukovodstvo dijasporskih organizacija i lanovi dijasporskih zajednica) je organizirana u Kopenhagenu, uz u e- etiri osobe. Dodatnih -est dubinskih intervjeta obavljeno je licem u lice. Sa jo-deset pojedinaca obavljeni su kra i intervjuji, telefonski razgovori i razmijenjena elektronska pošta.

Njemačka

Ve ina ūlicem u liceō intervjeta obavljeni su u Türgartu i Minhenu, gdje se nalaze velike zajednice dijaspore iz BiH, ali gdje takođe postoje i formalna udruslenja dijaspore. Odrflane su dvije fokus grupe: jedna fokus grupa (akademski građani, mještovačka dijasporska zajednica, skoro-nji migrant, student) organizirana je u Minhenu sa etiri pojedinca dok je druga fokus grupa sa etiri pojedinca organizirana putem Skype-a, jer su u esnicici poticali iz različitih dijelova Njemačke (mještovačka dijasporska zajednica, vjerska organizacija, poslovna osoba) sa druga etira pojedinca. To se takođe obavljeno je 10 dubinskih intervjeta. Kra i intervjuji, razgovori putem telefona i razmijenjena elektronske pošte, takođe, obavljena sa dodatnih dvanaest osoba.

Italija

Devet dubinskih ūlicem u liceō i online intervjeta obavljeno je sa pripadnicima dijaspore iz BiH koji žive u Milatu, Bolonji, Veroni i Rimu. Takođe, obavljeni su i intervjuji sa Jasnom Martinelli, vice konzulom pri Konzulatu BiH u Milatu i Veselom Planini, koja je bila uposlena kao ministar savjetnik u Ambasadi BiH u Rimu. To su esnika sa biležnicama, a tri mužkarci. Poticali su iz različitih etničkih grupa i mesta u BiH.

Holandija

Deset dubinskih ūlicem u liceō intervjeta obavljeno je u Amsterdalu i Hagu, uključujući Sarajevo, s obzirom na to da je jedan od ispitnika, vlasnik firme, boravio u BiH. Svaki od intervjeta je trajao između jednog i dva sata. Kra i intervjuji, razgovori putem telefona i razmijenjena elektronske pošte u vezi sa projektom, takođe su obavljeni sa jo-deset pojedinaca. U Ambasadi BiH u Hagu odrflana je jedna fokus grupa sa pet esnika (lanovi organizacije dijaspore iz BiH, poslovni ljudi, akademski građani i skoro-nji migrant).

Slovenija

Kvalitativno istraživanje koje je obuhvatilo dvije fokus grupe, etiri grupne intervjeta i etiri dubinske pojedine na ūlicem u liceō intervjeta provedeno je u Ljubljani i Velenju. Osim toga, obavljeni su i dva dubinska online intervjeta sa predstavnicima dijaspore iz BiH u Mariboru i sa jednim u Ljubljani. Fokus grupe su obuhvatale 5 do 7 ljudi, dok su grupni intervjeti uključivali 2 do 4 osobe. Ispitanici i u esnicici fokus grupa predstavljali su kulturne, omladinske i opštine organizacije dijaspore. Osim sa pripadnicima dijaspore iz BiH, obavljen je

i grupni intervju sa visokorangiranim lanaovima osoblja Ambasade Bosne i Hercegovine u Sloveniji i pojedina ni intervju sa zvani nikom Slufbe za zapo-ljavanje (sjedi-te) u Ljubljani, Odsjek za zapo-ljavanje stranih drflavljan.

Švedska

Ve ina ūlicem u liceö intervjeta obavljena je u Stokholmu, Malmeu i Motali, gdje egzistiraju velike zajednice i udruflenja dijaspore iz BiH. Jedna fokus grupa (flenska organizacija dijaspore iz BiH, poslovni ljudi, akademski gra-anin i mje-ovita grupa zajednice dijaspore iz BiH) organizirana je u Malmeu za osam u esnika dok je druga organizirana u Motali (flenska organizacija dijaspore iz BiH, poslovni ljudi i mje-ovita grupa zajednice dijaspore) sa pet u esnika. To se ti e intervjeta ūlicem u liceö, obavljeno je 10 dubinskih intervjeta. Kra i intervjeti, razgovori putem telefona i razmjena elektronske po-te u vezi sa projektom tako er su obavljeni sa jo-dvanaest pojedinaca.

Švicarska

Istrafliva ke lokacije za fokus grupe, te grupne i pojedina ne intervjuje su bili Zurich i Bern. Dvije fokus grupe su obuhvatile devet i -est u esnika koji su predstavljali kulturna udruflenja i poslovnu mreflu dijaspore iz BiH. Osim toga, provedeno je deset pojedina nih intervjeta i posmatranje u esnika prvog *i-diaspora* sastanka ekspertne grupe iz oblasti kulture (9 u esnika). Ispitanici i u esnici fokus grupa predstavljali su kulturne, poslovne, akademske, omladinske i op e organizacije dijaspore. Uklju en je bio jednak broj mu-karaca i flena, kao i razli ite starosne skupine.

Sjedinjenje Američke Države

Ve ina ūlicem u liceö intervjeta i fokus grupa odrflana je u St. Louisu, (Misuri), Atlanti (Dflordflija) i Chicagu (Illinois), u kojima borave velike zajednice dijaspore iz BiH. U ova tri grada, odrflano je ukupno 8 fokus grupa (mladi, flenske organizacije dijaspore iz BiH, poslovni ljudi i mje-ovite grupe diasporske zajednice). Svaka fokus grupa se sastojala od 6 do 10 osoba. Kada su u pitanju intervjeti ūlicem u liceö, obavljena su 33 dubinska intervjeta. Kra i intervjeti, razgovori putem telefona i razmjena elektronske po-te vezano za projekat su tako er obavljeni sa jo- 35 osoba. Osim toga, provedeno je posmatranje u esnika kao i razgovori o projektu na nekoliko doga-aja u zajednici, uklju uju i i Bosanski festival, kojem je prisustvovalo nekoliko hiljada pripadnika dijaspore iz BiH, te jedan izlet u organizaciji bosanske zajednice i promocija jedne knjige. Tako er, obavljeni su ūlicem u liceö intervjeti sa tri lana osoblja Ambasade Bosne i Hercegovine u Washingtonu D.C., tri lana osoblja Generalnog konzulata Bosne i Hercegovine u Chicagu i sa dva lana osoblja Savjetodavnog vije a za Bosnu i Hercegovinu (ACBH) u Washingtonu, D. C.

Pojedina ni izvje-taji o zemljama (poglavlja 2-11) u velikoj su mjeri zasnovani na kvalitativnim podacima prikupljenim u svakoj zemlji. Izvje-taji opisuju klju ne karakteristike dijaspore iz BiH u pojedinim zemljama. Zbog razli itih demografskih i dru-tveno-ekonomskih podataka prikupljenih od strane vladinih agencija u svakoj od zemalja, postoje varijacije u pogledu na ina na koji su neki aspekti dijaspore iz BiH profilirani i opisani u izvje-tajima o zemljama. Me utim, svi izvje-taji prate istu strukturu, -to ih ini uporedivim jednih sa drugima.

POGLAVLJE I

Prebrojavanje (računanje na) dijaspore(u) iz BiH

(igra rije i eng. Counting (on))

Uvod

Ovo poglavlje se zasniva na kvantitativnim podacima prikupljenim *online* anketom koja se sastoji od 71 pitanja i kojoj se može pristupiti putem linka u odabranih deset zemalja, među kojima su Australija, Švedska, Italija, Holandija, Slovenija, Njemačka, Danska, Švicarska i SAD. Upitnikom se procjenjuju demografski, kulturološki i ekonomski indikatori u dijaspori iz BiH, kao i relevantni stavovi, ponašanja i percepcije koji se odnose na BiH i migraciju.

Studija, prva ovog opsega, pokazala se na mnogo načina kao izazovan zadatak. Slijedi izazovi i ograničenja, kada je u pitanju prikupljanje podataka o migrantima iz BiH, zabilježeni su u ranijim, manjim studijama o dijaspori iz BiH. Na primjer, studija u Švedskoj, u okviru koje su istraživani pomirbeni stavovi lanova dijaspore u poređenju sa stavovima lokalnog stanovništva u BiH, zasnivala se na uzorcima u zemlji sa fokusom na prezimena pojedinaca.²¹ Kroz nedavni istraživački projekat, koji je finansiralo Evropsko istraživanje vrijednosti, provedeno je opsežno istraživanje različitih dijasporskih grupa u pet zemalja u Evropi, i to istraživanje je pokazalo da postoje poteškoće u prikupljanju podataka u diasporskim grupama, narođeno onim u kojima su osobe koje pripadaju drugoj ili trećoj generaciji.²² Slijedi problemi su se pojavili u studijama o dijaspori iz BiH u Švicarskoj, koje su, da bi se dobila slika o raznolikoj pripadnosti migranata iz BiH, morale biti pro-irene kako bi bili pokriveni pojedini segmenti srpske i hrvatske dijaspore u toj zemlji.²³

Studije poput ovih rezultata ukazuju na poteškoće kada je u pitanju kvantitativno istraživanje dijaspore iz BiH. Na primjer, rezultati su u pitanju dvije ili tri generacije građana porijeklom iz BiH koji žive u zemljama preseljenja, koji imaju različite veze sa zemljom porijekla, zbog čega je potrebno istražiti i različita pitanja u zavisnosti od toga o kojoj je generaciji rijeđe. Osim toga, budući da je ovaj projekat bio prvi pokus države BiH da uradi nešto takvo, moraju se razmotriti i pitanja vezana za povjerenje pojedinaca iz dijaspore. Nadalje, malo je u inkovitim rezultatima način –ređenja informacija o istraživanju među lanova dijaspore s obzirom na to da je broj osoba koje su uključene u organizacije i udrugovanje dijaspore nizak u poređenju sa stvarnim brojem pripadnika dijaspore iz BiH.

Kvantitativni i kvalitativni podaci prikupljeni kroz ovaj projekt, u vrijeme pisanja ovog teksta, ipak predstavljaju najveobuhvatnije istraživanje o dijaspori iz BiH na tri kontinenta i u deset zemalja. Koliko su autori upoznati, do danas nije bilo novijih i reprezentativnih načina istraživanja podataka o javnom mišljenju dijaspore iz BiH, narođeno ito o mišljenju u vezi sa razvojem. Sveobuhvatnim upitnikom, koji je korišten za ovaj projekat, obuhvaćen je veliki spektar političkih, ekonomskih, kulturoloških, ekonomskih i socijalnih pitanja, uključujući i institucionalne i ne institucionalne stavove dijaspore iz BiH kada su u pitanju trenutni problemi u zemljama i lokalnim zajednicama iz kojih potiču, kao i njihovu percepciju i iskustvo u zemljama prijema. Naslov podataka, po svojoj prirodi, obuhvata više sektora i omogućava uporednu analizu. Ne

²¹Hall, J. i Kostić, R. 2009.

²²Projekt 'Dijaspora i osporavani suverenitet', koji je pokrenulo Evropsko istraživanje vrijednosti, sprovedeno je na Univerzitetu u Warwicku u periodu 2012.-2017. Iako je inicijalno predviđeno da se istraživanjem obuhvatiti i dijaspora iz BiH, zbog određenih faktora, finalno istraživanje nije. Na publikaciju zasnovanu na podacima ovog istraživanja se još uvijek referira.

²³Iseni B. 2012 i Iseni, B. i saradnici 2014.

postoji razlog da se vjeruje da zabilježeni stavovi nisu vrsti i kao takvi mogu se tumačiti kao opći trend prisutan zadnjih nekoliko godina.

Ograničenje koje potencijalno utiče na pouzdanost nalaza je relativno kratak vremenski period u kojem su podaci sakupljeni. Kada se uzme u obzir da su podaci prikupljeni za manje od 70 dana, moguće je da predstavljaju mišljenja samo onih ispitanika koji su dobro povezani ili sa organizacijama dijaspora iz BiH ili BiH medijima i/ili su upoznati s ovim projektom. Mnogo manje je vjerojatno da je upitnik, naročito *online* upitnik, način put do starijih generacija pripadnika dijaspora ili osoba koje ne održavaju redovan kontakt sa BiH, ili lanovima porodice koji možda još uvijek žive u BiH, kako je ranije navedeno. Dugi vremenski period za prikupljanje podataka bi omogućio dublje i preciznije prikupljanje podataka, što bi rezultiralo većim brojem zaključaka i povećalo vjerodostojnost i pouzdanost rezultata istraživanja.

Osim toga, kao posljedica ranijih ograničenih podataka o javnom mišljenju dijaspora iz BiH o BiH i, naročito razvoju, ovom pionirskom prikupljanju podataka nedostaje porečenje sa ranijim sličnim podacima. Ipak, istraživanje predstavlja pregled kroz sektore dijaspora iz BiH u deset zemalja. Na osnovu prikupljenih podataka mogu se donijeti bitni zaključci, s ciljem unaprjeđenja ovakve buduće studije koja, zajedno sa ostalim dijelovima finalnog izvještaja, može pomoći razvoju strategije za dijasporu i povećati razumijevanje dinamike dijaspora iz BiH.

Upitnik

Upitnik, koji je kreirala grupa interdisciplinarnih naučnika koji su specijalizirani za studije o dijaspori BiH i u saradnji sa Međunarodnom organizacijom za migracije (IOM), Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice (MLJPI) i UNDP-om, sastavljen je tako da prikazuje osnovne karakteristike dijaspora iz BiH. Cilj upitnika je bio omogućiti pregled demografskih, socioloških, ekonomskih i socio-kulturoloških faktora koji se odnose na dijasporu iz BiH, a naročito na razvoj. Upitnik uključuje niz pitanja na koje se daju kratki odgovori i pitanja višestrukog izbora, na jednom od službenih jezika BiH (bosanski, hrvatski i srpski) i na engleskom jeziku. Upitnik su na sve jezike preveli kvalificirani prevoditelji/ice.

Uzimanje uzorka

Metoda uzimanja uzorka za *online* upitnik je uzorkovanje sa svrhom, implementirana u deset ranije spomenutih zemalja odrednica. Uzorak sa svrhom je neprobabilistički uzorak, gdje se ispitanici biraju na osnovu karakteristika populacije i cilja studije. Očekujemo da je uzorak reprezentativan za kompletну populaciju dijaspora iz BiH s obzirom na to da je u deset izabralih zemalja većina dijaspora iz BiH u svijetu i da su to zemlje sa najvećom populacijom dijaspora iz BiH. Broj ispitanika je malo manji od 1.000, što predstavlja statistički reprezentativan uzorak ukupnog broja dijaspora iz BiH. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je procijenilo da ima oko 2 miliona pripadnika dijaspora iz BiH, uključujući i drugu i treću generaciju. Stoga je reprezentativan uzorak 385 osoba kada se primijeni nivo pouzdanosti od 95% i granice dozvoljene greške od 5%; što je znatno niže od stvarnog uzorka koji je prikupljen²⁴.

²⁴Vidjeti <https://www.surveymonkey.com/mp/sample-size-calculator/>

S obzirom na veli inu uzorka, izra unali smo da su granice dozvoljene gre-ke za populaciju od 1,5 miliona pripadnika dijaspore 3,16. To zna i da, ako je 50% od ukupnog uzorka odabralo eni odgovor (da ili ne), mofle re i s pouzdano- u od 95%²⁵ da, kada bi ispitali kompletну dijasporu iz BiH, njihovi stvarni odgovori bi bili negdje izme u 47% i 53%.

Uzorak se mofle smatrati reprezentativnim ako upitnik nije direktno vodio istrafliva niti je bila uklju ena metoda prigodnog uzorka ili metoda šnjeflne grudveo. Umjesto toga, upitnik je bio anoniman i dobrovoljan. Ispitanici su sami birali da u estvuju i upitnik se popunjavao *online* kada je to odgovaralo ispitanicima. Da bi pripadnici dijaspore iz BiH bili informirani o projektu 'Dijaspora za razvoj' (D4D) i pozvani da u estvuju, upitnik je reklamiran putem medijskih kanala dijaspore, udruglenja, vjerskih organizacija, putem dru-tvenih mrefla i sluflbenih portala najve ih organizacija dijaspore iz BiH u svim zemljama, kao i na stranicama ambasada BiH, IOM-a i MLJPI-a. Lanovi istrafliva kog tima su osigurali da budu uklju eni pripadnici dijaspore razli itog etni kog, regionalnog, socijalnog i profesionalnog porijekla, tako -to su kontaktirali radne organizacije i mrefle pripadnika dijaspore i zamolili ih da pro-ire informaciju o upitniku u svojim mreflama.

Izme u septembra i novembra 2017. godine upitnik je implementiran kroz *Survey Monkey* alat. Generalno govore i, sigurni smo da demografske karakteristike, koje se odnose na spol i starost, uglavnom odraflavaju distribuciju koja je naj e- e prisutna kod cjelokupne populacije. Na primjer, u ispitivanje je uklju en jednak broj mu-karaca i flena, kao i standardan oblik piramide populacije.

Ipak, prihvatamo da na-a metoda uzorkovanja, kao u bilo kojoj studiji, nije bez ograni enja. Prvo ograni enje je povezano sa prirodnom samog *online* upitnika o koji obi no koriste osobe koje su iskusni korisnici tehnologija i koje imaju pristup internetu, a mofle proma i onima koji imaju ograni en pristup internetu, kao -to su starije osobe. Da bi ova neravnotevla bila svedena na minimum, distribuirali smo i -tampane upitnike starijim osobama u razli itim organizacijama dijaspore iz BiH u svim zemljama uklju enim u istraflivanje. U pojedinim slu ajevima ispitivanje je provedeno li no kako bi se pomoglo onima koji imaju ograni enja kada su u pitanju pristup i iskustvo u kori-tenju tehnologija. Isto tako, dali smo preporuku da lanovi porodice koji su informati ki pismeni pomognu onim lanovima kojima je pomo s kori-tenjem interneta potrebna. Stopa starijih osoba u uzorku (167/973, ili 17%), za koje pretpostavljamo da su manje vje-ti kada je u pitanju kori-tenje *online* alata potvr uje da su dovoljno uklju eni u uzorak i da mogu a neravnotevla kada je u pitanju uklju enost ne uti e pretjerano na ukupne rezultate.

Jo-jedno ograni enje *online* upitnika se odnosi na metodolo-ku gre-ku uslijed neodziva i sistemsku gre-ku odabira. *Online* upitnici se zasnivaju na šotvorenom angaffiranjuo, -to zna i da se ne mofle kontrolirati ko ispunjava upitnik, niti da li ispitanik odgovara demografskim podacima koji su prufleni. Iako je ovo u inkovit na in da se pove a broj ispitanika, mofle rezultirati sistemskom gre-ku odabira, gdje je vjerovatnije da e osobe koje su zainteresirane za temu u estvovati u anketi, ili jedna osoba mofle dati vi-e odgovora. Stoga e pripadnici dijaspore iz BiH, koji su povezani sa BiH i imaju veliko interesovanje da doprinesu razvoju BiH, vjerovatnije popuniti upitnik. Ipak, uprkos injenici da takva sistemska gre-ka odabira mofle uticati na to da je uzorak manje reprezentativan u odnosu na generalnu populaciju ljudi porijekлом iz BiH koji borave vani (-ira definicija dijaspore),

²⁵Pouzdanost od 95% je naj e- i stepen koji se koristi pri odre ivanju veli ine uzorka.

takva pristrasnost može uticati na to da uzorak bude reprezentativniji u odnosu na ciljanu populaciju iz dijaspore (učla definicija dijaspore), ili pojedince koji se identificiraju sa zemljom i flele doprinijeti njenom razvoju. U tom slučaju, uzorkovanje ovih osoba omogućava detaljniji uvid za nastavak i implementaciju ovog projekta.

Konačno, kada su u pitanju *online* upitnici, uvijek postoji mogućnost špristrasnosti interesnih grupa ili tendencija pojedinaca i organizacija koje imaju interes kada su u pitanju rezultati istraživanja da popune upitnike više puta, kao i da utiču na druge ili ih ohrabruju da popune upitnike kako bi uticali na rezultate. S obzirom na to da je većina organizacija dijaspore iz BiH, koje su bile uključene u anketu, kontaktirana zahvaljujući i mailing listama MLJPI-a, ambasada BiH, IOM-a, organizacija dijaspore iz BiH i lista koje su prikupili doma i istraživači (interesne grupe projekta), špristrasnost interesnih grupa može biti ograničena projekta. Budući da ispitivanja dijaspore iz BiH bi potencijalno mogla imati koristi od dufleg perioda istraživanja i kontaktiranja organizacija dijaspore koje nemaju uspostavljene veze sa ključnim institucijama u BiH. Alternativno tome, MLJPI i ambasade svijeta mogu imati stalne pozive na svojim internet stranicama za sve organizacije dijaspora iz BiH i pojedince kako bi se omogućilo aforiranje njihovih kontakt informacija s ciljem da se u budućnosti smanje takve sistematske greške.

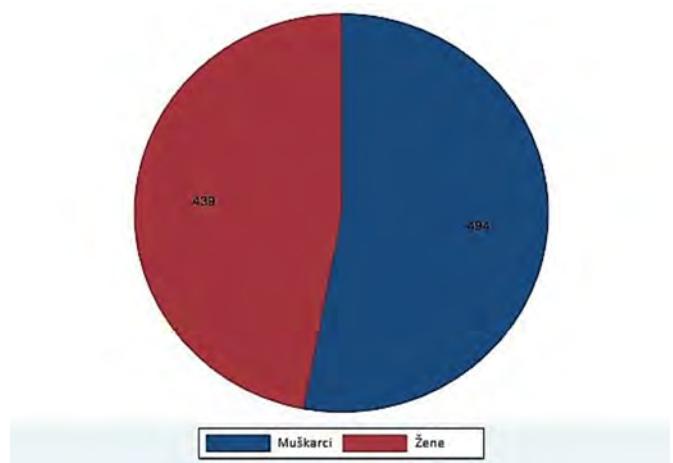
Analiza

U provodu analize korišten je statistički softver *Stata 14*, a uračuni su opisna analiza i unakrsni tablići prikazuju podaci kako bi bili istraženi. Da bi se ispitalo da li je postojalo značajnih poveznica među varijablama, proveden je Hi-kvadrat test. ANOVA analiza je provedena da bi bile ispitane razlike među različitim grupama. Pitanja su vrlo malom stopom odgovora su posebno zabilježena u toku analize podataka, i u slučaju ajevima kada se pouzdanost pitanja dovodila u pitanje zbog malog broja odgovora, ti rezultati nisu tumačeni, niti su predstavljeni u izvještaju kako bi bile izbjegnute sistematske greške. Način kvantitativne analize sa inaktivacijom opisne interpretacije demografije i drugih karakteristika ispitanika, mapiranje postojećih obrazaca, tumačenje rezultata i diskusija.

DEMOGRAFIJA

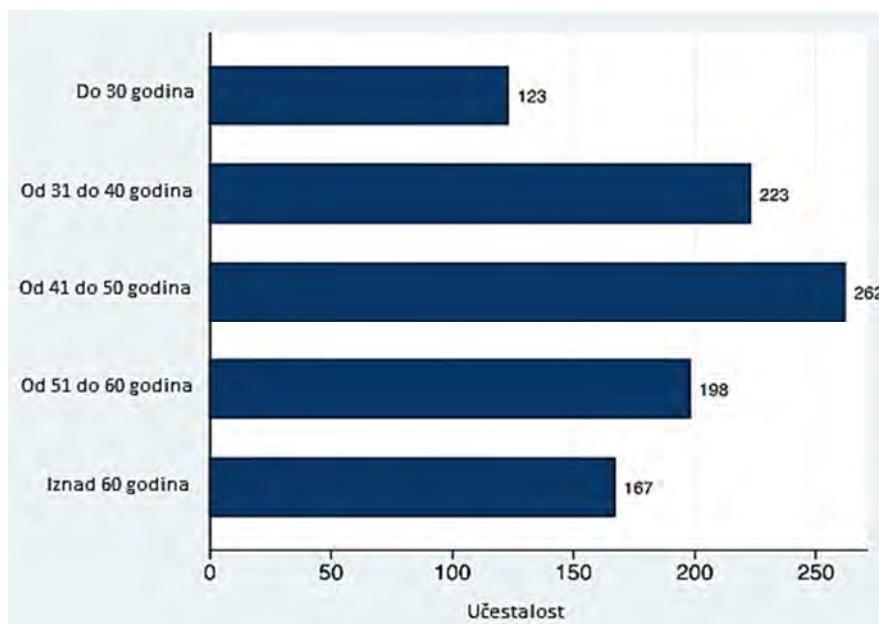
Spol

Ukupan projektni uzorak je 937 ispitanika, a svi su pripadnici dijaspore iz BiH koji žive u deset zemalja u kojima je dijaspora iz BiH mapirana u sklopu projekta Dijaspore za razvoj. Od njih, 50,8% (broj=494) su muškarci, što je prilično u skladu sa procjenama ukupnog broja muških i ženskih populacija BiH iz 2017. godine.

Starosna dob

Uzorak dijaspore iz BiH je reprezentativan i kada je u pitanju starosna dob i ine ga uglavnom osobe srednjih godina. Konkretno, 13% uzorka su inile osobe starosne dobi do 30 godina, 70% su inile osobe izme u 30 i 60 godina i 17% su osobe preko 60 godina. Tačka distribucija uzorka, uz značajan procenat osoba srednjih godina koje su zaposlene, ukazuje na to da postoji mogućnost angađmana i ulaganja unutar svih dobnih skupina, naročito među odraslim zaposlenim osobama.

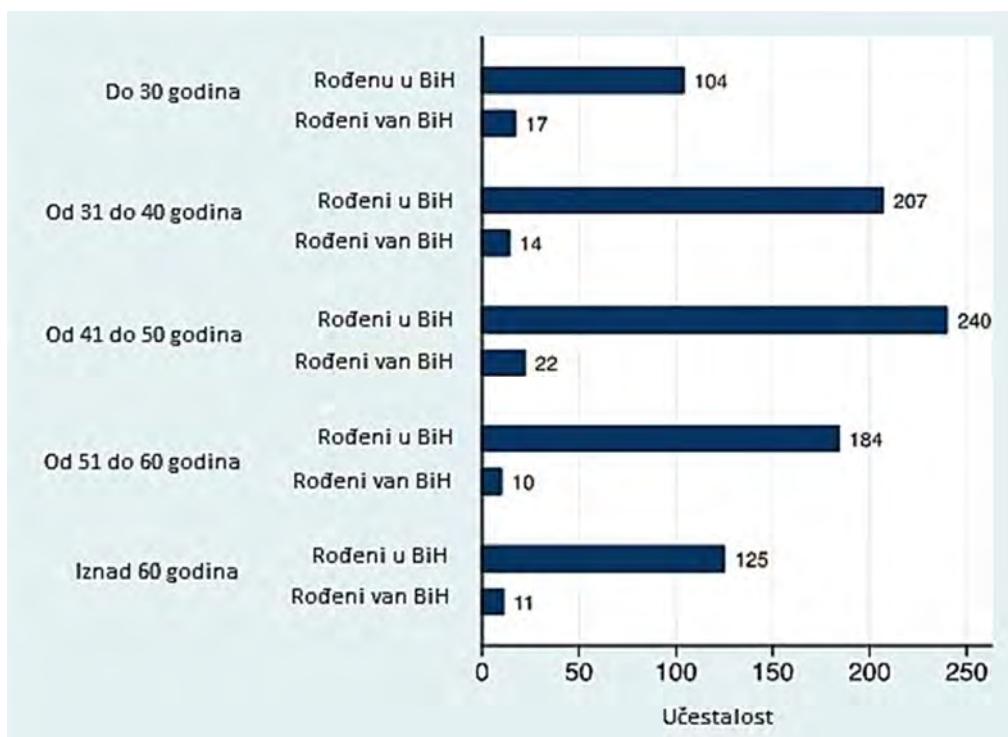
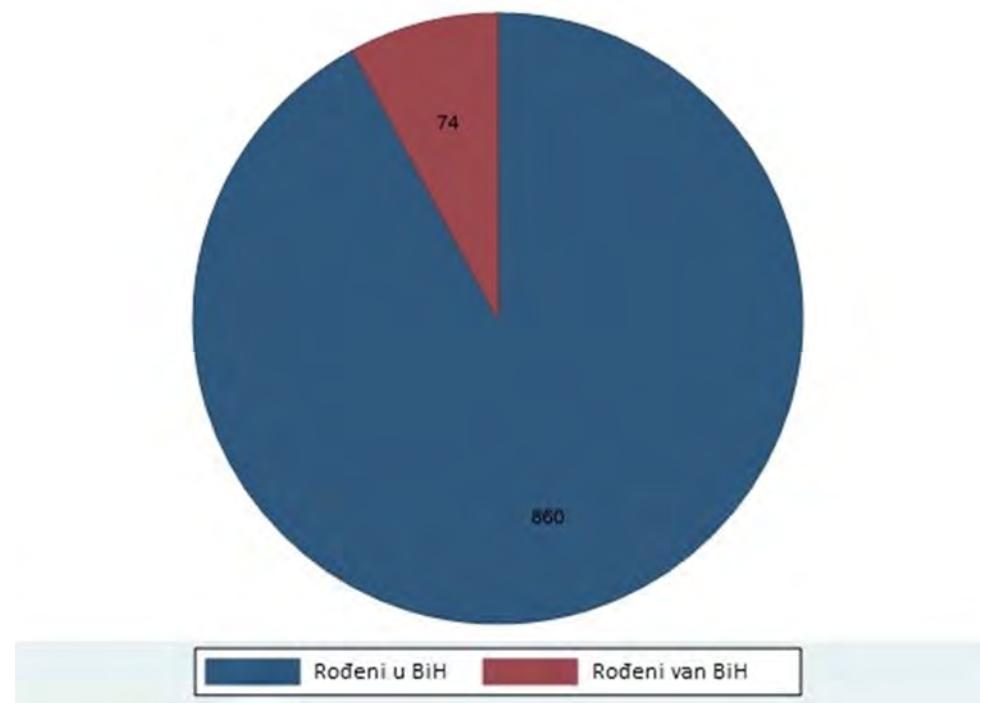

Mjesto rođenja i starosna dob prema mjestu rođenja

Od 934 osobe, koje su odgovorile na pitanje o mjestu rođenja, 92% su se izjasnile da su rođene u BiH, dok su ostali rođeni van BiH. Interesantan je i podatak da je u svim dobnim skupinama mnogo veći broj osoba koje su rođene u BiH u ustrojstvu u istraživanju nego onih koje su rođene van BiH, naročito u skupini osoba srednjih godina (31 do 50 godina).

Uzimajući u obzir da je većina dijaspore iz BiH nastala kao posljedica sukoba 1990-ih, ovakvo stanje ne iznenađuje. Kao što se vidi u prikupljenim kvalitativnim podacima, prva generacija dijaspore iz BiH osjeća da je više povezana sa BiH i ima više interesa u BiH u

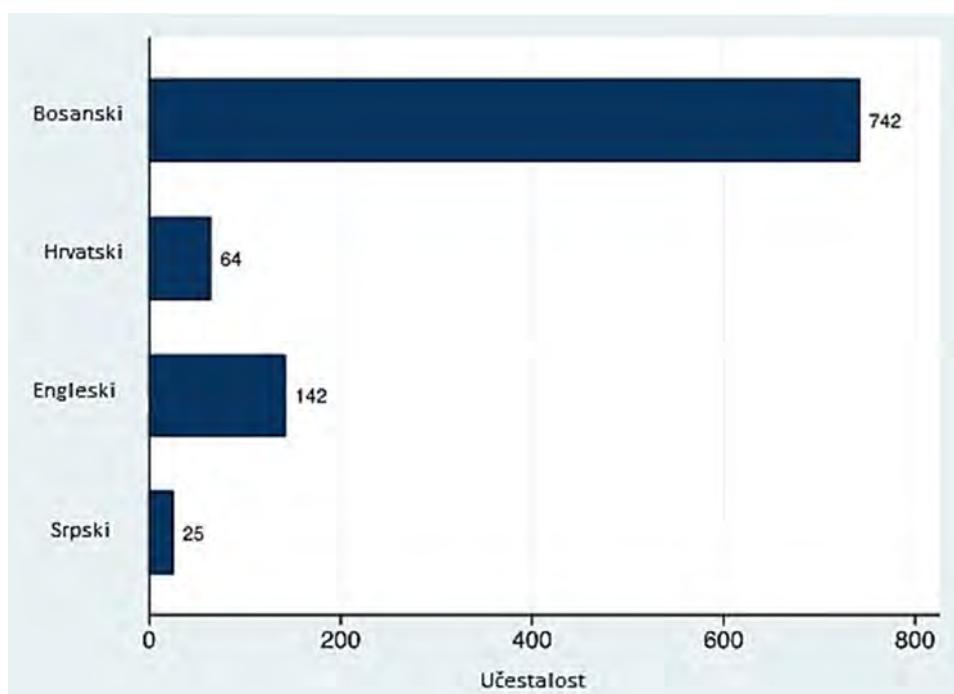
odnosu na drugu i treću generaciju Bosanaca i Hercegovaca, i stoga je veća vjerovatnoća da će učestvovati u ovakvim projektima, koji se odnose na njihovu domovinu.

Odarbani jezik

Odarbani jezik ispitanika je u najve em broju slu ajeva bio bosanski (76%), zatim engleski (14,5%), hrvatski (6,5%) i srpski (3%). Drugim rije ima, ve ina je ispitanika izabrala bosansku verziju upitnika, a gotovo 85% njih su odgovarali na bosanskom, hrvatskom ili srpskom jeziku, -to ukazuje na vaflnost i o uvanje maternjeg jezika me u dijasporom iz BiH. Izbor maternjeg jezika vrlo vjerovatno, kako smo maloprije spomenuli, ima veze s injenicom da je najve i dio ispitanika srednje dobi prva generacija Bosanaca i Hercegovaca iji je prvi jezik bosanski. Predanost i o uvanje etni kog jezika su se isto tako osjetili i kroz kvalitativno istraflivanje, -to je detaljnije obja-njeno u nastavku u sklopu pojedina nih izvje-taja po zemljama.

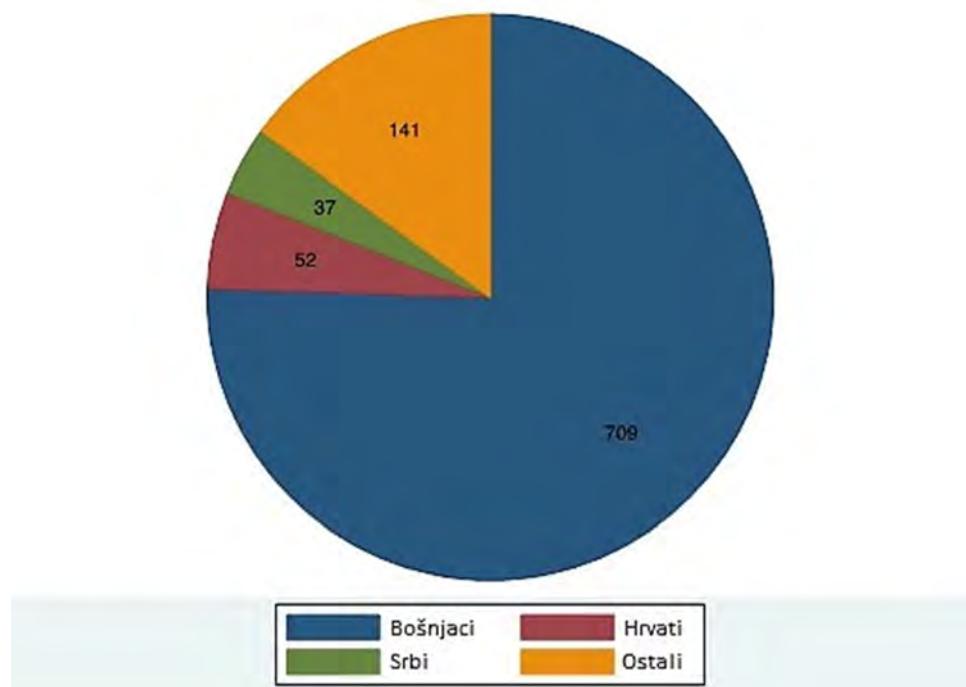
Osim toga, vrijedi spomenuti da je 14,5% (br=142) ispitanika navelo engleski jezik kao odabran jezik, umjesto sluffbenih jezika BiH. Ovaj izbor bi se mogao posmatrati na dva na ina: da je ispitanicima ugodnije koristi jezik koji koriste svakodnevno nego bosanski, srpski ili hrvatski (na primjer, ispitanici koji flive u SAD-u i Australiji), ili da ispitanici ispod 30 godina starosti (br=123 ili 30%) radije koriste engleski jezik i moflda nisu dovoljno razvili vje-tine iz bosanskog, srpskog ili hrvatskog jezika.

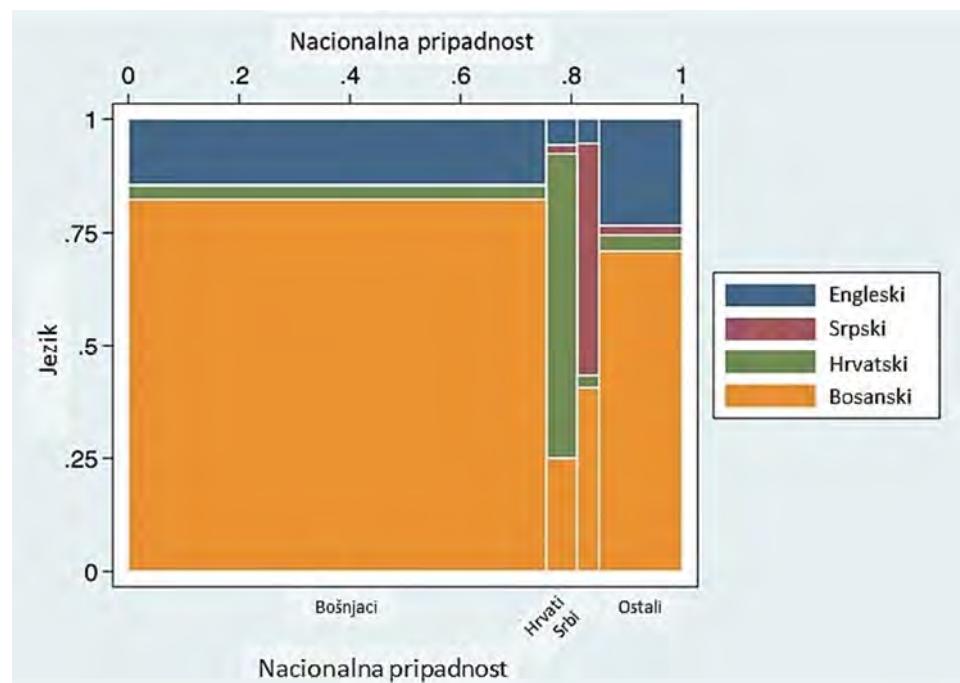
Izjašnjavanje o nacionalnosti

Ve ina ispitanika su se izjasnili kao Bo-njaci (75%), 6% njih su se izjasnili kao Hrvati, 4% kao Srbi i 15% kao ostali. Veliki broj Bo-njaka u uzorku nije iznena uju i i konzistentan je sa ranijih nekoliko izvje-taja o broju Bo-njaka, Hrvata i Srba koji su emigrirali iz BiH. Najve e migracije su se desile sredinom i krajem 1990-ih, -to je obiljeffio priliv BiH izbjeglica u nekoliko evropskih zemalja, SAD i Australiju, gdje je najve i broj izbjeglica bio bo-nja ke nacionalnosti. Interesantno bi bilo spomenuti i da se veliki procenat dijaspore iz BiH odlu io izjasniti kao šostali, -to ukazuje na nevoljkost dijela pripadnika dijaspore da se izjasne kao pripadnici jedne od ve inskih nacionalnih grupa. U stvari, veliki broj pripadnika dijaspore iz BiH se jednostavno izja-njavaju kao Bosanci, a neki ak i kao Jugosloveni, u

duhu stare države. Na kraju, vrlo vjerovatno neko, ije je nacionalno porijeklo mije-ano, moglo odabrati da se izjasni kao šostalič. Veliki broj izbjeglica koji su napustili BiH tokom 1990-ih i po etkom 2000-ih su bile porodice u kojima su mije-ani brakovi bili uobi ajeni, naro ito one iz urbanih sredina.²⁶ Ovaj trend se video i kroz kvalitativni rad u pojedinim zemljama u kojima je provedeno ispitivanje, detaljnije je obrazloženo u pojedina nim izvještajima za te zemlje.

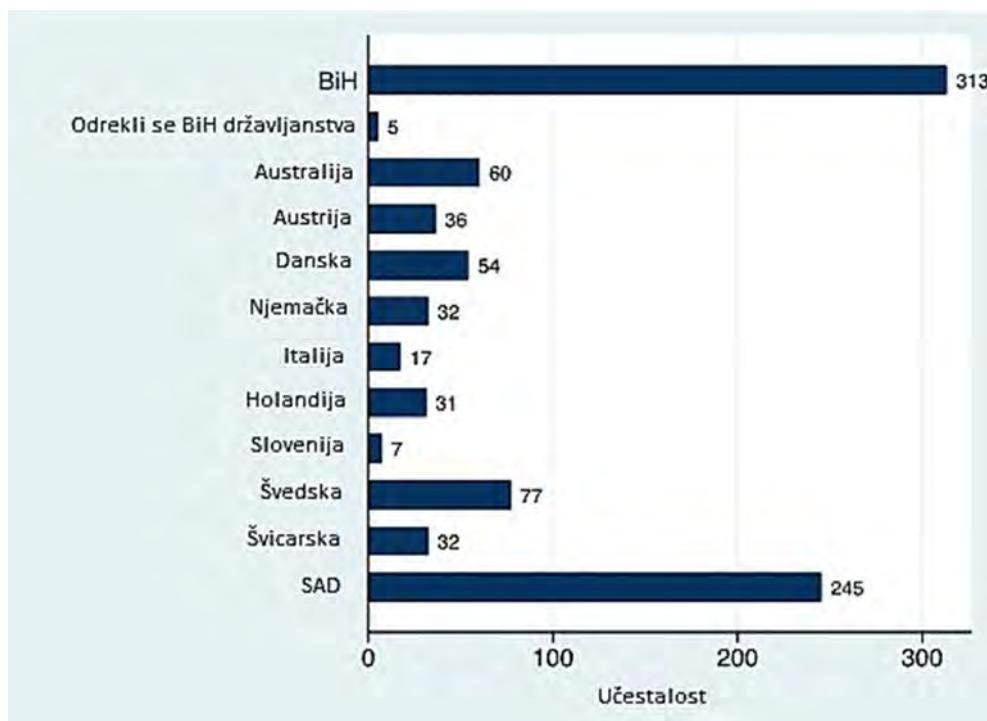
Odgovori na različitim jezicima prema nacionalnosti

²⁶Toal, G. i T Dahlman, C.T. 2011.

Državljanstvo

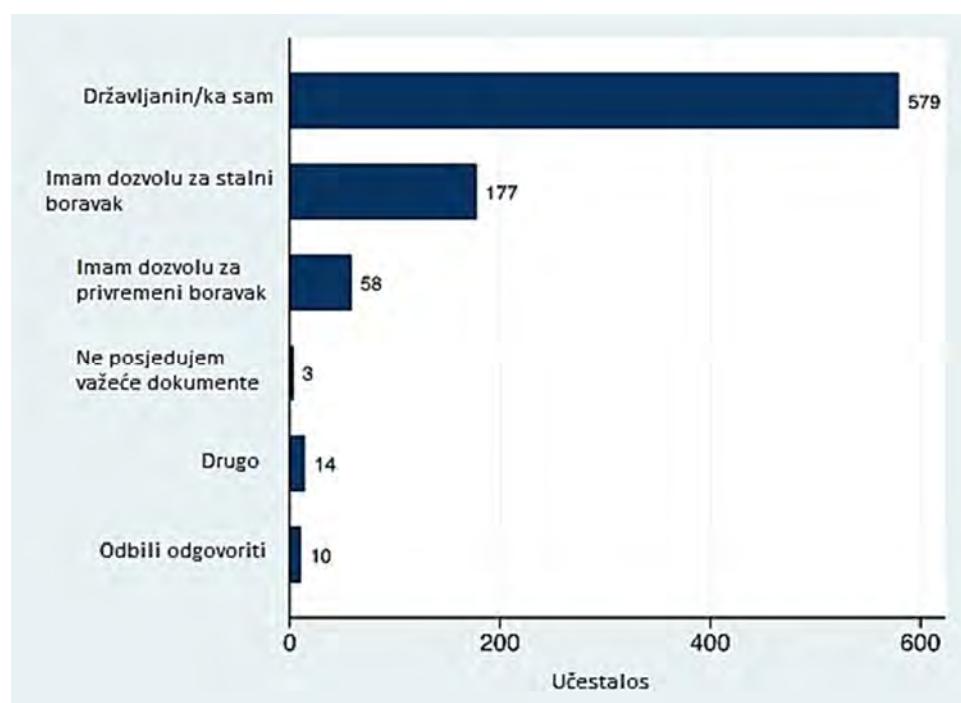
Iako je državljanstvo relativno u smislu da je potrebno uzeti u obzir ukupan broj osoba iz svih zemalja koje su u estvovale u ispitivanju, jasno je da je veliki broj ispitanika (34%) od onih koji su odgovorili na pitanje o državljanstvu, odgovorilo da su državljeni BiH. To je ohrabrujuće u kontekstu povezivanja dijaspore sa razvojem, jer visoka brojka ukazuje na povezanost mnogih pripadnika dijaspore iz BiH sa BiH. S druge strane, određen broj ispitanika su se izjasnili da su državljeni zemlje u koju su migrirali, što ukazuje i na dugoročnu predanost zemlji prijema, kao i na njihovu namjeru za dugoročnim ili trajnim boravkom u toj zemlji. Od deset zemalja u kojima je provedeno mapiranje, u nekoliko njih zakonska regulativa dozvoljava dvojno državljanstvo, dok ostale zemlje, prvenstveno Njemačka i Austrija, to ne dozvoljavaju. Nedostatak bilateralnih sporazuma sa ovim zemljama o dvojnom državljanstvu za osobe porijeklom iz BiH vjerovatno utiče i na podatke u sljedećem grafikonu. U svim kvalitativnim izvještajima za zemlje detaljnije su objašnjene njihove politike koje se tiču državljanstva.

Status u zemljama prijema

Većina pripadnika dijaspore iz BiH, koji su u estvovali u ispitivanju, rekli su da imaju državljanstvo (69%) ili stalni boravak (21%) u zemlji prijema (ili zemlji boravka), što potvrđuje raniju tvrdnju da mnogi od njih namjeravaju ostati u toj zemlji dugo period ili stalno. Isto tako ukazuje na to da su se ove osobe relativno dobro integrirale i učinile ista prava kao i domaći stanovništvo ekonomski, politički i socijalno. Sa državljanstvom dolazi i odgovornost prema zemlji prijema i to je bitno imati na umu kada mjerimo predanost dijaspore iz BiH razvoju u BiH i njihov sveukupni doprinos. Istovremeno, visok nivo uključenosti građana u zemljama prijema se može protumačiti i kao potencijal za razvoj BiH,

s obzirom na to da je dijaspora poznata po tome da pokušava prenijeti vrijednosti i uključiti se u diplomatske programe u nekim zemljama, na primjer SAD-u.²⁷

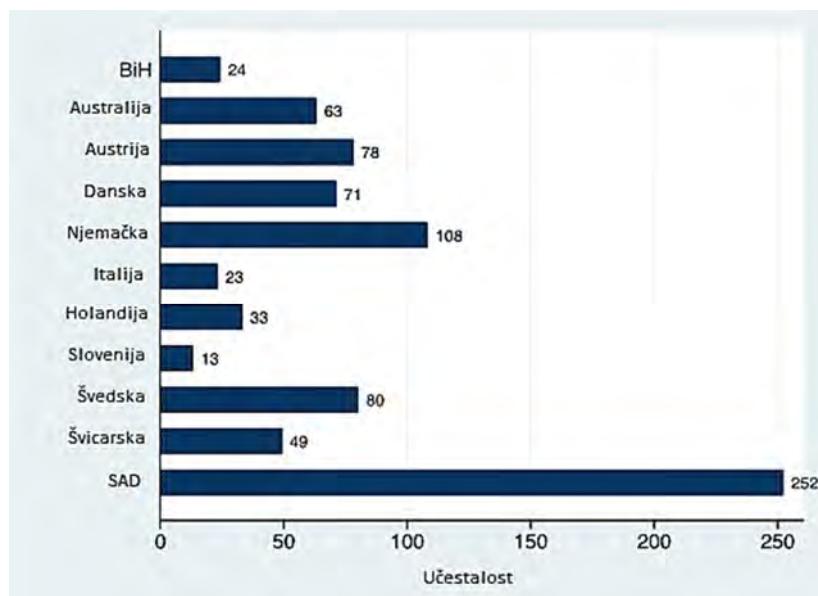

Mjesto boravka najveći dio godine

Slijedi državljanstvu, mjesto boravka najveći dio godine bi se trebalo tumačiti kao relativno u odnosu na ukupan broj osoba (794) koje su odgovorile iz svake od deset zemalja. Ipak, jasno je da većina ispitanika pripadnika dijasporu iz BiH žive tokom godine u navedenim zemljama prijema, a manje je vafno o kojim se to zemljama radi. Od primarne važnosti je to da većina, ako ne svi, ne žive u BiH većinu godine. Ovaj nalaz podržava kvalitativne podatke o kojima se detaljno govori u izvještajima za svaku zemlju pojedinačno i koncept šdijasporski turizam odnosno da dijaspora iz BiH posjećuje BiH kao odredište za odmor u vrijeme godišnjeg odmora u zemlji prijema, često tokom ljeta. Nalazi poput ovog pružaju mogućnost za razvoj s obzirom da su pripadnici dijasporu već finansijski doprinijeli lokalnoj ekonomiji kada putuju u zemlju porijekla nego kada putuju negdje drugo. To uključuje prvenstveno zdravstveni turizam, što se posebno odnosi na stomatologiju, kako je pokazalo jedno drugo akademsko istraživanje podržano provedenom kvalitativnom analizom.²⁸ Takođe, manje je vjerovatno da su pripadnici dijasporu iz BiH putovati negdje drugo.

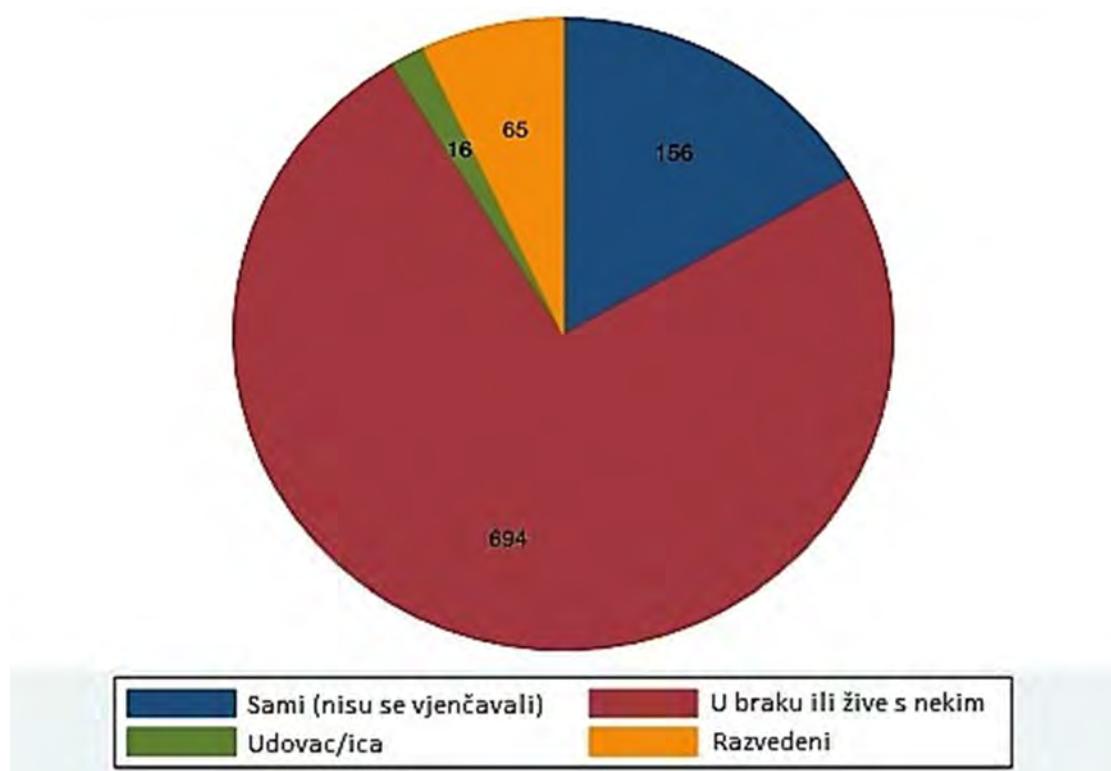
²⁷Značajan primjer je *International Diaspora Engagement Alliance* (Međunarodna alijansa za angažman dijasporu) koju sponzorira Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a.

²⁸Cf. Scheyvens, R. 2007.

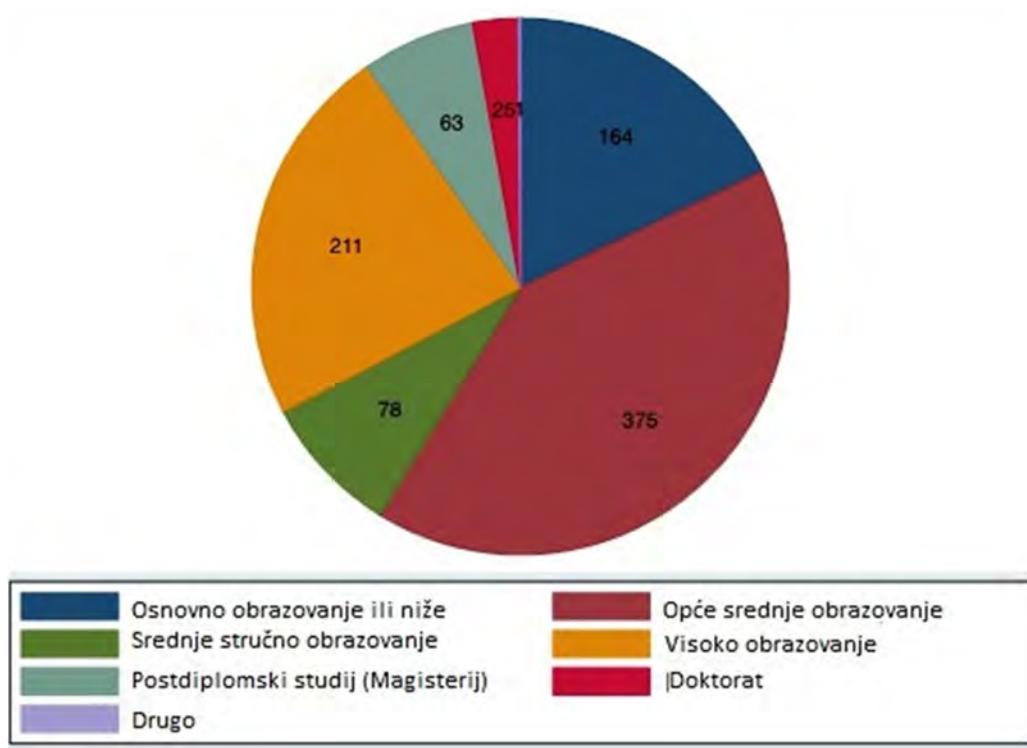
Bračno stanje

Od 931 ispitanika, koji su odgovorili na pitanje o bračnom stanju, većina (74%) njih su odgovorili da su u braku ili žive s nekim (šde facto veze). To je u skladu sa tim da većina uzorka je osobe srednjih godina, za koje je vjerovatnije da su u braku ili izvanbračno zajednici. Približno 17% je odgovorilo da su sami, zatim 7% razvedeni i 2% udovci/udovice. Distribucija bračnog stanja među ispitanicima ukazuje na raznovrsnost uzorka koji je uključen u projekat.

Nivo obrazovanja završen u BiH

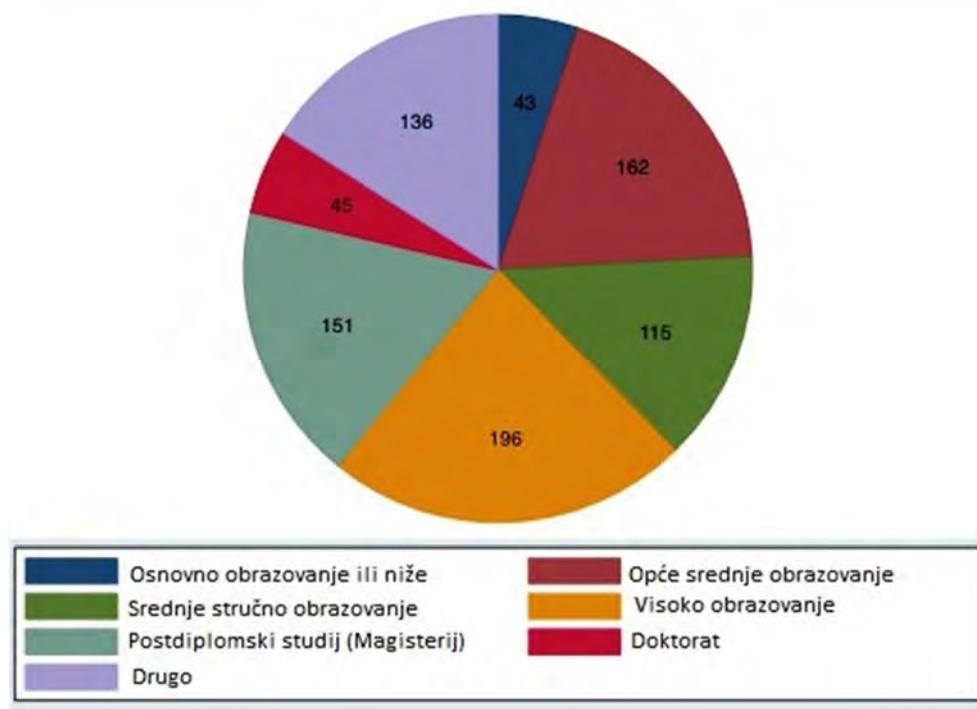
Od 916 ispitanika, koji su odgovorili na pitanje o nivou završenog obrazovanja u BiH, većina ih je odgovorila da su završili srednje obrazovanje (40%), nakon čega slijedi visoko obrazovanje (23%), kao što je završen fakultet, dok je 18% ispitanika odgovorilo da imaju završeno osnovno obrazovanje i nifle, zatim 8,5% ispitanika srednju stručnu školu, a završen postdiplomski studij, odnosno magisterij ima 7% ispitanika i doktorat 3%. Ovi rezultati ukazuju da je većina pripadnika dijaspore iz BiH migrirala iz BiH sa temeljnim obrazovanjem, a relativno je nizak broj onih koji su stekli određeni stepen obrazovanje nakon srednjeg i visokog obrazovanja. Dodatno, rezultati ukazuju na raznovrsnost uzorka u kontekstu obrazovanja i vjerovatnost da ispitanici dolaze iz različitih socioekonomskih sredina. Rezultati, nadalje, ukazuju na injenicu da, kada pripadnici dijaspore iz BiH dođu i nose se u zemlju prijema, u prosjeku imaju nizko nivo obrazovanja u odnosu na prosjek lokalnog stanovništva.

Nivo završenog obrazovanja u zemljama prijema

Ukupno 848 osoba je odgovorilo na pitanje o nivou završenog obrazovanja u zemlji odredišta. Rezultati pokazuju da je 23% ispitanika odgovorilo da su završili visoko obrazovanje, kao što je završen fakultet, 19% srednju školu, 18% su završili postdiplomski studij (magisterij), 16% njih su odgovorili sa drugo, 14% ima završenu srednju stručnu školu odnosno srednje stručno obrazovanje, 5% doktorske studije i 5% osnovnu školu ili nifle. Kada se uporedi sa najvišim obrazovanjem završenim u BiH, jasno je da se nivo obrazovanja među migrantima iz BiH povećava kada migriraju u zemlju prijema. Odnosno, kada su u pitanju osobe sa najvišim obrazovanjem (doktorat), procenat od 5% ljudi sa doktoratom među dijasporom iz BiH je znatno veći u odnosu na ukupnog stanovništva SAD-a i Australije,

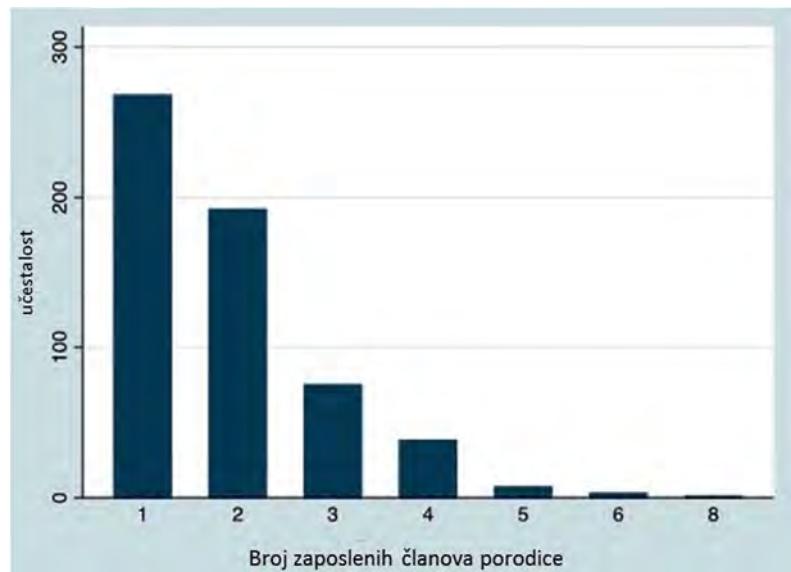
koji iznosi izme u 1% i 2%.²⁹ Isto tako je jasno da su ve ina pripadnika dijaspore iz BiH prili no obrazovani, kao i to da se ve ina odlu uje da nastavi obrazovanje u zemljama prijema. To istovremeno može ukazivati da je ve ina njih migrirala u zemlje odredi-ta kada su bili mla i i imali priliku da nastave obrazovanje. To je dobar znak i kada je u pitanju integracija u zemlje odredi-ta, -to je potvr eno i u poglavljima kvalitativne analize po zemljama.

Veličina domaćinstva

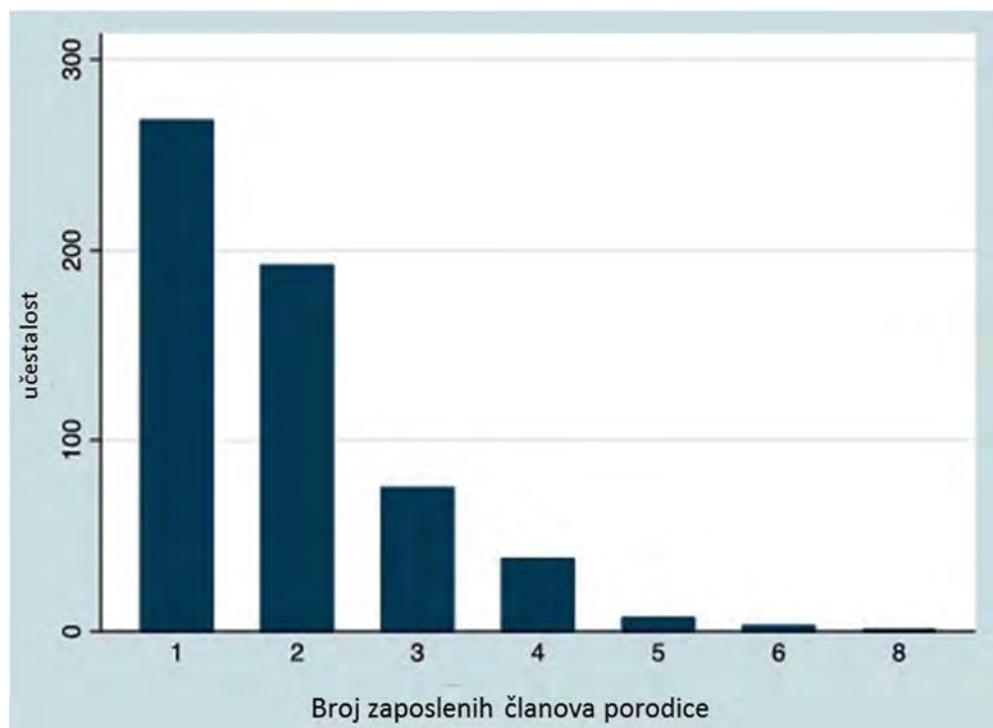
Ve inu doma instava dijaspore iz BiH ine 4 lana, zatim doma instva sa 3 lana i na kraju sa 2 lana. Samo oko 15% doma instava ima 5 i vi-e lanova, -to ukazuje na to da su porodice dijaspore iz BiH prosje ne i mogu se uporediti, kada je veli ina u pitanju, sa prosje nim porodicama u zemljama odredi-ta. Osim toga, to ukazuje da ufla porodica ostaje stabilna u dijaspori iz BiH, bez obzira na vrijeme kada su osobe migrirale.

²⁹Prema Zavodu za popis stanovni-tva SAD-a (2010.) i Australijskom zavodu za statistiku (2016.)

Broj zaposlenih članova porodice koji žive sa ispitanicima

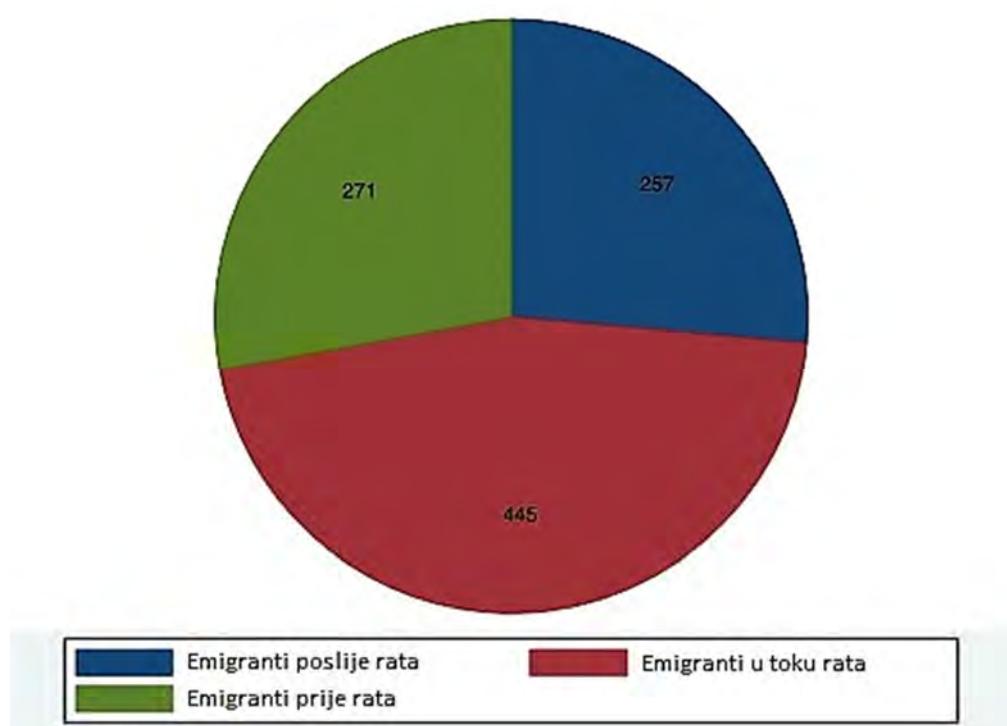
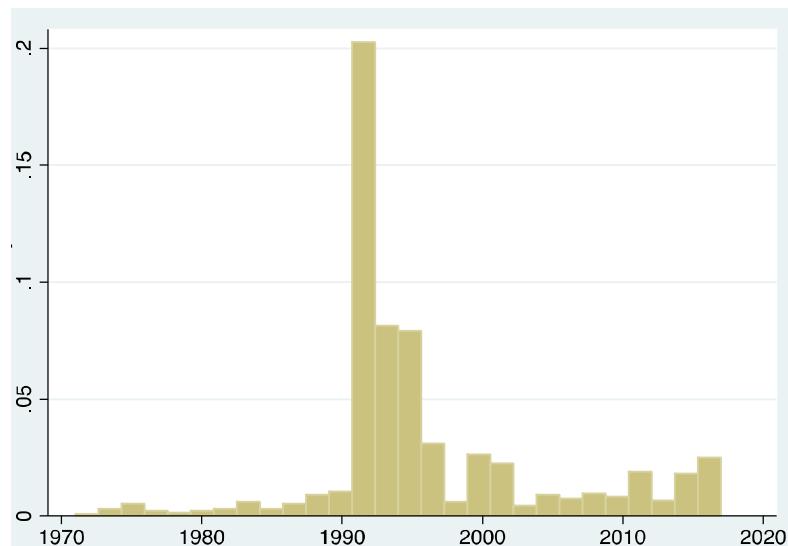
Samo 60%, odnosno 584 osoba od ukupnog uzorka je odgovorilo o broju zaposlenih članova porodice koji žive u istom domu instvu. Većina (46%) ovih ispitanika su odgovorili da je jedan član porodice zaposlen i živi u istom domu instvu, a 33% je onih koji su rekli da imaju još dva zaposlena člana doma instva. Većina uzorka su osobe srednjih godina koje su u braku ili izvanbračno zajednici. Oni koji su odgovorili da imaju i tri do četiri zaposlenog člana u domu instvu su najvjerojatnije mislili na svoju djecu koji imaju dovoljno godina da rade, ali i dalje žive u istom domu instvu.

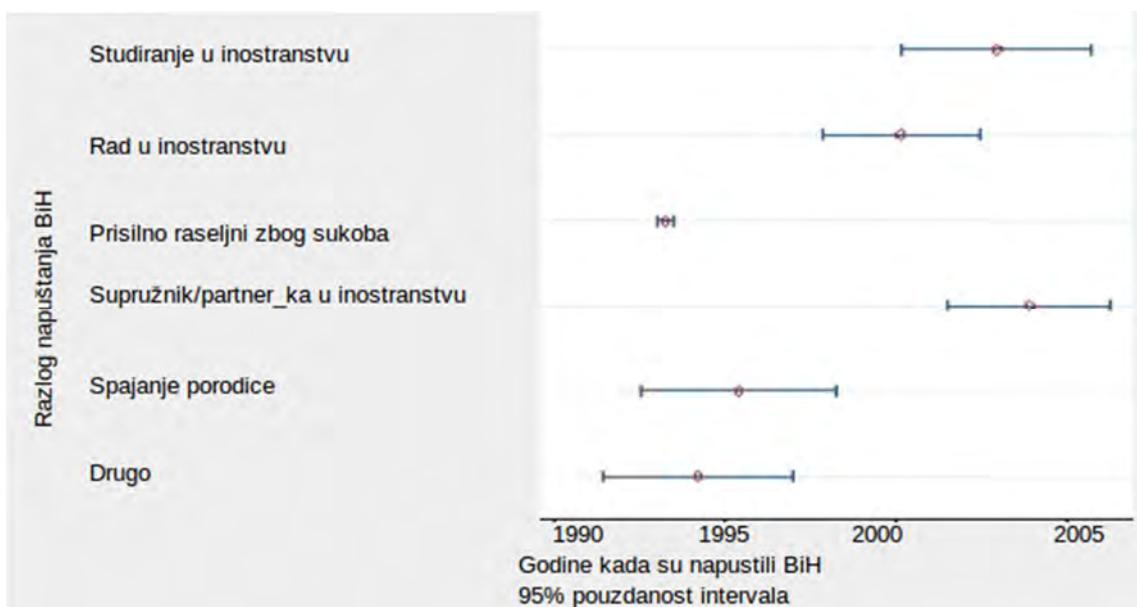
MIGRACIJSKO ISKUSTVO

Napuštanje Bosne i Hercegovine

Na osnovu 812 odgovora na pitanje kada su napustili BiH mogu se identificirati tri vala migracije: 1) predratna migracija (1970-1990); 2) prisilna migracija vezana za rat (1990-ih) i šmije-anao postratna migracija (2000-ih). Najve i broj migranata koji ine dana-nju dijasporu je doao u drugom valu migracija.

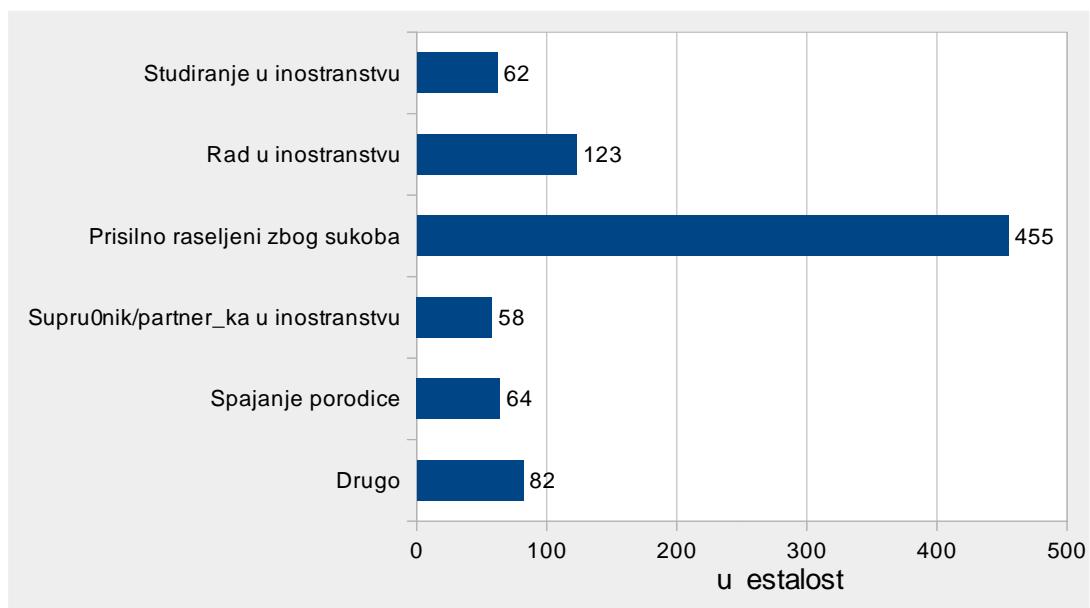

Kao rezultat toga, postoji razlika u broju prosje nih godina od napu-tanja BiH prema razlogu napu-tanja. Izbjeglice su u prosjeku napustile BiH prije 24 godine, dok su oni koji su oti-li zbog studija ili spajanja porodice napustili BiH prije 15 i 17 godina.

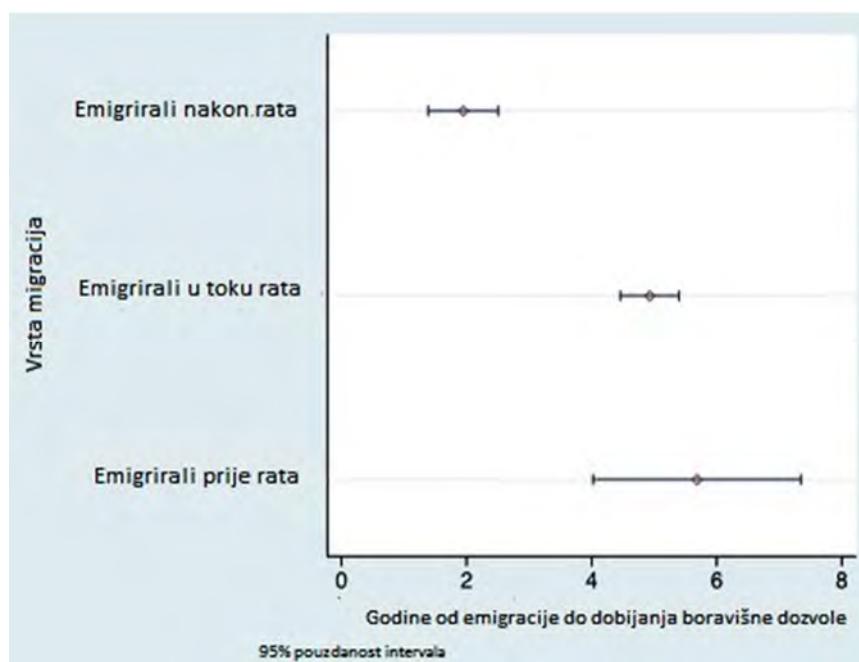
Razlozi napuštanja Bosne i Hercegovine

Od 844 osobe koje su odgovorile na pitanje o razlogu napu-tanja BiH, 53% njih su odgovorili da su prisilno protjerani. Zatim slijedi 14,5% ispitanika koji su odgovorili da su oti-li zbog posla, dok su ostali razlozi bili studiranje vani, pridruflivanje suprufniku, spajanje porodice i drugi li ni razlozi.

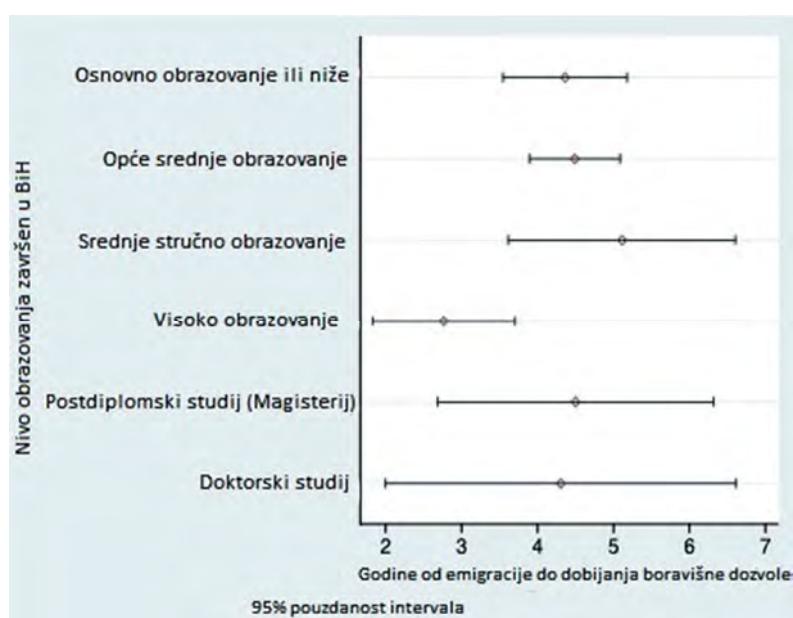

Boravišni status

Kada je u pitanju boravišni status, osobe koje su otišle kao izbjeglice su najprije dobile državljanstvo zemalja odrednica. Kada posmatramo druga sociodemografska obilježja, kao što su nivo obrazovanja i tip migranata, postoje razlike u tome koliko je različitim grupama trebalo vremena da dobiju stalnu boravišnu dozvolu u zemljama odrediteva. Rezultati ukazuju da su migranti iz BiH sa visokim obrazovanjem brže dobili stalnu boravišnu dozvolu, u prosjeku u roku od 2,7 godina, za razliku od onih koji su imali srednjokolsko obrazovanje, kojima je u prosjeku taj proces trajao 5 godina. Osim toga, oni koji su napustili BiH nakon rata brže su dobili stalnu boravišnu dozvolu, u prosjeku u roku od 1,9 godine, u odnosu na ostale, kojima je trebalo 5 godina.

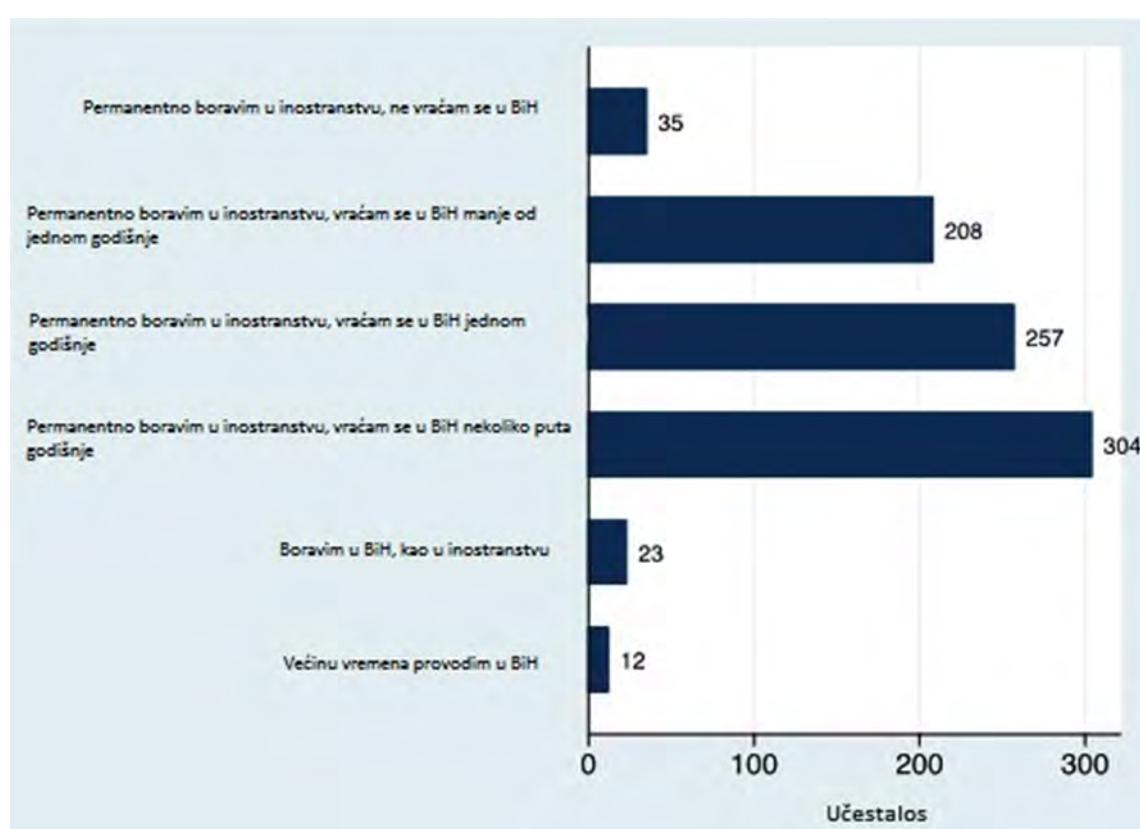

Boravišni status prema nivou obrazovanja

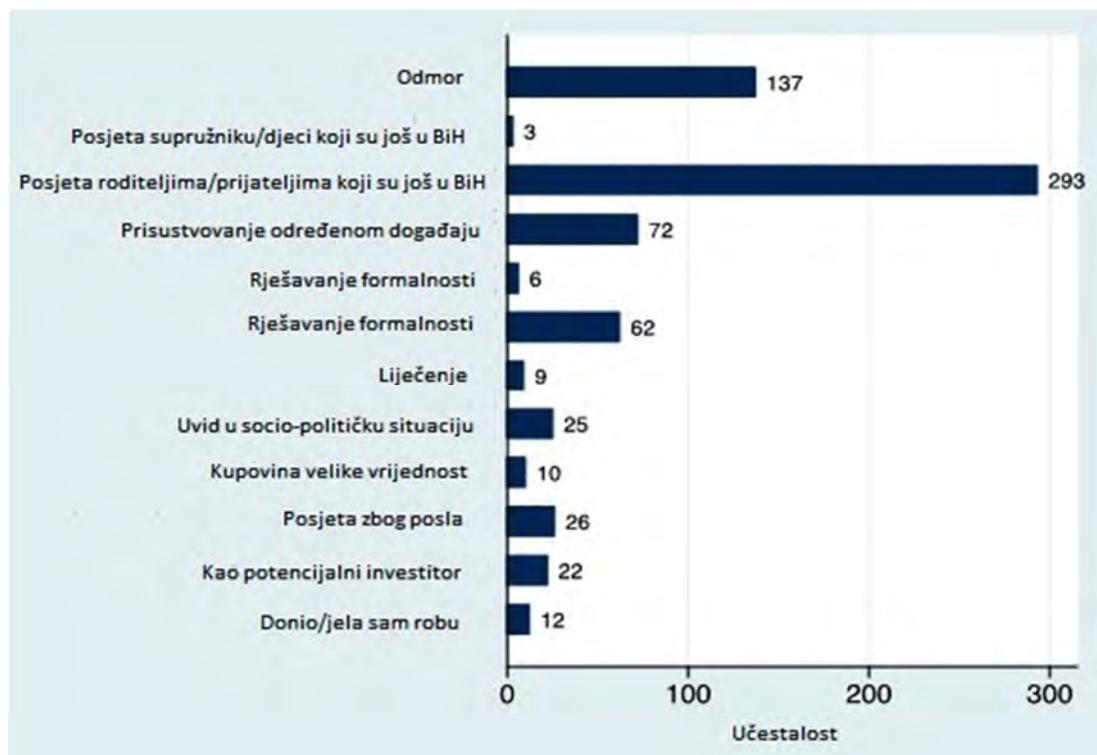
Vrijeme koje migranti provedu u BiH

Od 839 ispitanika, manje od 1% njih su rekli da ve inu vremena provode u BiH, a u inostranstvo putuju samo u odre eno doba godine. Vi-e od 90% ispitanika je odgovorilo da flive vani, a u BiH se vra aju u toku godine. Od onih koji se vra aju u BiH, ali i dalje sa stalnim boravi-tem vani, 27% njih dolazi manje od jednom godi-nje, dok 33% njih se vra a jednom godi-nje. Gotovo 40% njih se vra a nekoliko puta godi-nje. To ukazuje na injenicu da oni odrflavaju bliske veze sa domovinom, ak i kada u estalost dolazaka varira zbog razli itih faktora, uklju uju i geografsku udaljenost od BiH i finansijska sredstva neophodna za putovanja. Rezultati ukazuju da postoji kontinuiran rad dijasporskih zajednica sa domovinom i lokalnim zajednicama u BiH. Bitno je spomenuti da samo 2% ispitanika ima dva mesta boravka, odnosno flive pravi transnacionalni flivot, flivot izme u BiH i druge zemlje. To ukazuje na injenicu da kratkoro ni poslovi, kako ih predvi aju programi za privremene gostuju e radnike, nisu norma u BiH. I na kraju 4% ispitanika su odgovorili da se nikada ne e vratiti u BiH. Kako se vidi iz kvalitativnih izvje-taja po zemljama, odre eni broj pripadnika dijaspore iz BiH, naro ito oni koji flive u zemljama na drugim kontinentima, kao -to su SAD i Australija, imaju ograni ena sredstva i godi-nji odmor da bi mogli redovno dolaziti u BiH sa svojim porodicama. Osim toga, iako je ograni en broj osoba, neki ne posjeduju nekretninu gdje bi mogli odsjeti za vrijeme boravka u BiH, dok drugi svjesno biraju da ne dolaze u BiH zbog trauma iz ratnih 1990-ih.

Razlozi zadnje posjete BiH

Rezultati upitnika ukazuju da dijaspora ih BiH odrflava bliske porodi ne veze, gdje 43% ispitanika navodi porodicu kao glavni razlog svoje zadnje posjete BiH. Kao drugi najčešći razlog 20% ispitanika je navelo posjetu za vrijeme godišnjih odmora, dok je 11% njih reklo da su putovali u BiH da bi prisustvovali određenom događaju, 9% da završe određene formalnosti, 4% da su putovali zbog posla i 3% zbog mogućnosti investicije. Ovi rezultati pokazuju i da mnogi lanovi dijaspore još uvijek ne uzimaju BiH u obzir kao mjesto mogućih ulaganja, već kao mjesto gdje posjetiti uguju porodicu i provode godišnje odmore. Dijasporski turizam takođe ukazuje na injenicu da se mora uraditi dosta toga kako bi se promijenio način razmišljanja dijaspore o BiH kao zemlji za potencijalne investicije, a da se istovremeno ne naglašava da osobe koje provode vrijeme sa porodicom ili su na odmoru isključuju mogućnost investiranja ili poslovanja. Nadalje, stvara mogućnost da se vrijeme koje dijaspora proveđe u zemlji promjeni. Konačno, kako vrijeme prolazi, sve će manje biti lanova porodice koje dijaspora može posjetiti u BiH i veza između dijaspore i BiH će biti ostavljena drugoj generaciji Bosanaca i Hercegovaca koji su rođeni u zemljama prijema. Druga generacija dijaspore iz BiH biti će sve bitnija kada je u pitanju budućnost BiH, a ne samo razvoj.

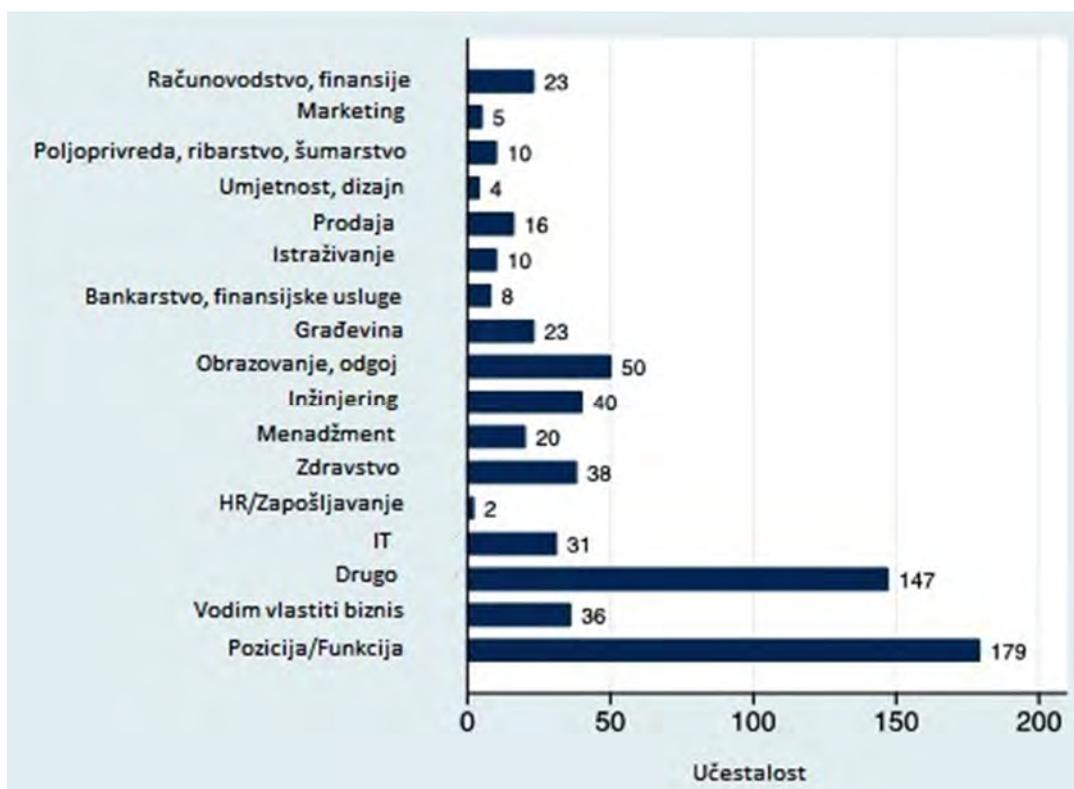

ZAPOSLENJE

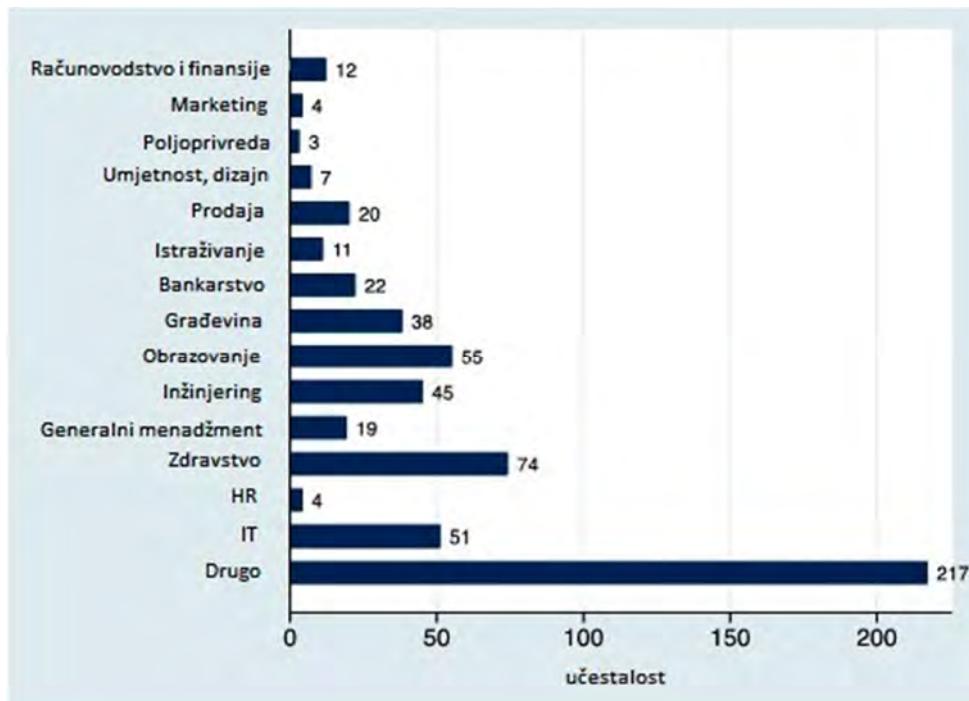
Zanimanje prije odlaska iz BiH

Uzorak od 642 ispitanika pokazuje da su ispitanici bili zaposleni na različitim pozicijama i u različitim sektorima prije odlaska iz BiH. To se vjerojatno odnosi na veliki broj osoba koje su napustile zemlju zbog konflikta, a radili su u različitim oblastima prije odlaska. Uzorak

isto tako ukazuje na raznolikost iskustva pripadnika dijaspora i njihov potencijal da se integriraju u različite zemlje doma i ne nakon što migriraju.

Industrijski sektori

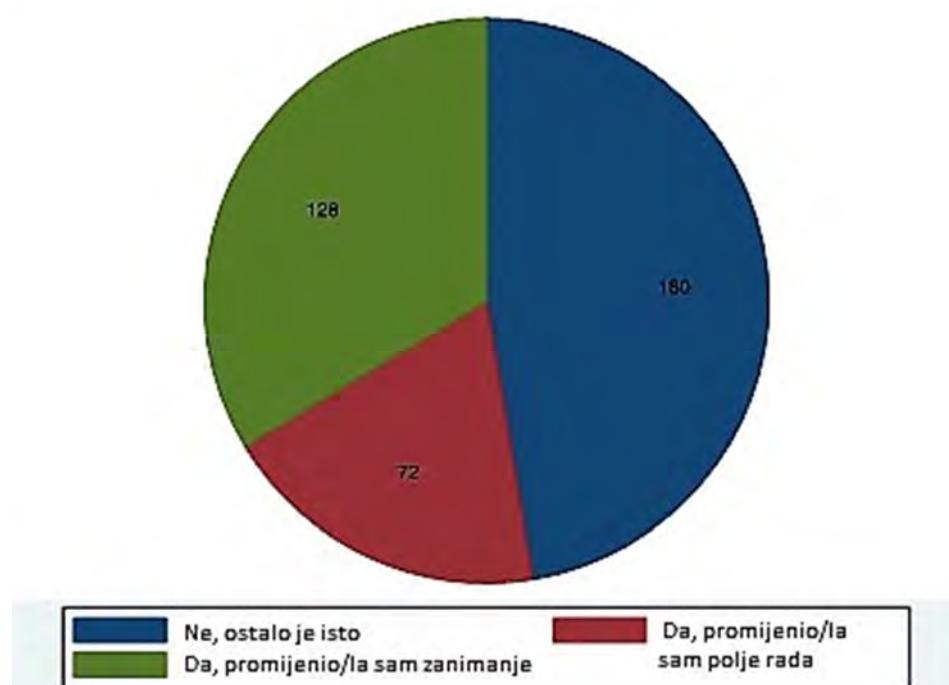

Na pitanje kojem sektoru pripada njihova firma, od 582 ispitanika 13% njih su odgovorili da su zaposleni u zdravstvu, 9% u sektoru obrazovanja i njegu ili IT-u, a 8% u inženjeringu. To ukazuje na raznolikost sektora u kojima rade pripadnici dijaspore iz BiH, te na mogući potencijal za transfer. Veliki procenat odgovora, koji se odnose na zdravstvo, može biti rezultat nedavne migracije u Njemačku i Austriju radi posla u sektoru zdravstva, uključujući i staraće domove i brigu o starim osobama, kao privlačne opcije za ekonomski migrante, ali i mogućnost za obuku i obrazovanje u sektoru zdravstva u mnogim zemljama odredita, što vodi ka prekvalifikaciji lanova dijaspore. Ovo je djelimično potkrijepljeno pojedinačnim izvještajima za zemlje.

Ipak, možda je najzanimljivije da je 37% osoba odgovorilo da su radili u potpuno drugoj oblasti prije migracije. Moguće je da je to bilo poduzetništvo i mali biznisi, hotelijerstvo, nauka ili umjetnost koji nisu navedeni kao moguće odgovor u upitniku. Uprkos tome, jasno je da postoji veliki broj vještina i znanja iz različitih oblasti relevantnih za razvoj BiH među dijasporom iz BiH koje se mogu prenijeti.

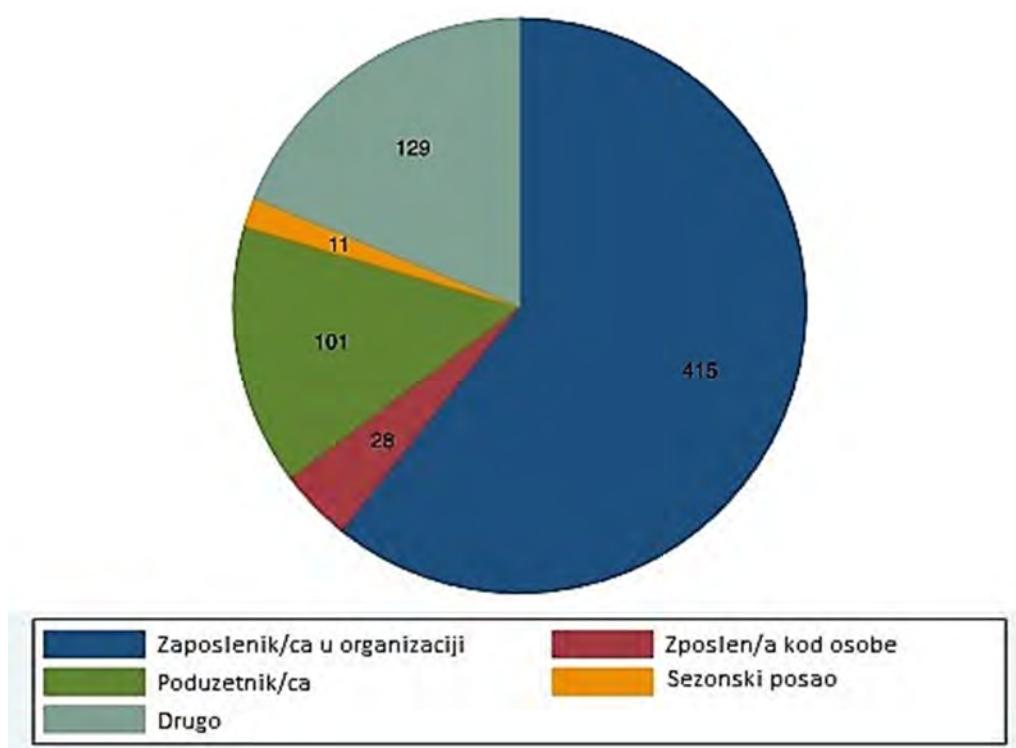
Zanimanje i područje rada nakon odlaska iz BiH

Od 644 ispitanika mnogi su rekli da su promijenili zanimanje i oblast rada nakon odlaska iz BiH, 41% njih su nastavili raditi u istoj ili sličnoj oblasti kao i u BiH, a 28% njih su promijenili oblast rada, ali su zadovoljni sličnim zanimanjem, dok su 20% njih promijenili i oblast rada i zanimanje. To ukazuje na inženjericu da se pripadnici dijaspore iz BiH relativno dobro prilagođavaju kada je u pitanju potraga za poslom i primjena obrazovanja i vještina koje imaju, ali su dovoljno fleksibilni da naprave određene promjene u slučaju da je to potrebno. U globalu, ovaj trend pokazuje da su pripadnici dijaspore iz BiH mogli raditi u svojoj profesiji u određenom kapacitetu u različitim zemljama odredita, sa obzirom na to da su većina njih (blizu 80%) ostali u svom zanimanju ili nastavili u sličnoj ili istoj oblasti rada, ili oba u potpunosti, možda se odnositi na osobe koje su radile kao državni službenici ili su bili na drugim pozicijama za koje nema odgovarajuće zanimanje izvan BiH.

Radni status u trenutnoj zemlji boravka

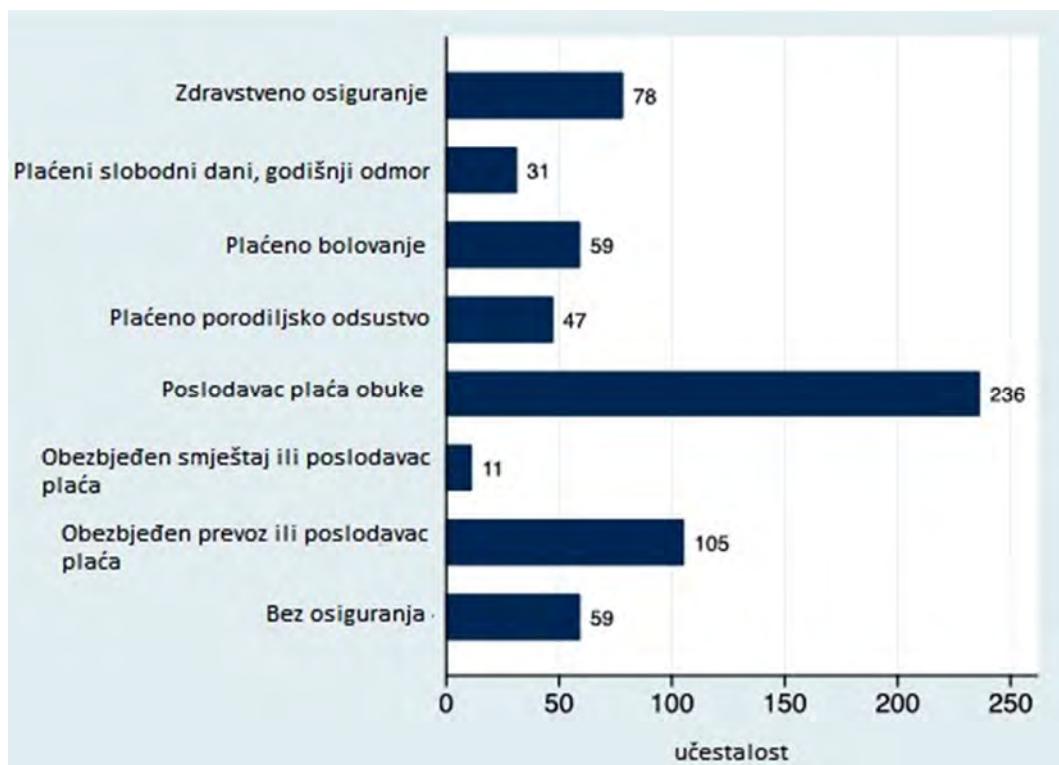
Pripadnici dijaspore iz BiH, koji su u estvovali u ispitivanju (684), imaju visoku stopu zaposlenosti. 60% ispitanika su zaposleni u nekoj organizaciji, 4% su zaposleni kod pojedinaca, najvjerovatnije u okviru malog preduzeća. U smislu potencijala za razvojne inicijative dijaspore, ohrabrujuće je da jepoduzetnički duh relativno visok među pripadnicima dijaspore iz BiH, na što ukazuje 15% odgovora gdje su se izjasnili da su samozaposleni. Generalno, 80% svih ispitanika ili su stalno zaposleni ili rade pola radnog vremena/sezonски posao (1%), dok je 19% ispitanika kao odgovor navelo šdrugođe kao trenutni radni status, što se vjerovatno odnosi na penzionere, domaće i osobe koje dobijaju pomoć od države za pretrpljenu traumu kao što je to slučaj u BiH zajednici u Danskoj. Isti trend se može primijetiti i u SAD-u, gdje veliki broj pripadnika dijaspore iz BiH koji su penzioneri, žive u ustanovama za smještaj/staračkim domovima, primaju socijalnu pomoć i nikada nisu bili zaposleni u SAD-u. Podaci o stopi zaposlenosti na nivou države pokazuju da je stopa zaposlenosti dijaspore iz BiH jednaka stopi zaposlenosti lokalnog stanovništva u gotovo svim zemljama u kojima je proveden ovaj projekat. Ovi rezultati istraživanja potvrđuju i ovaj zaključak također.

Osiguranje zaposlenika

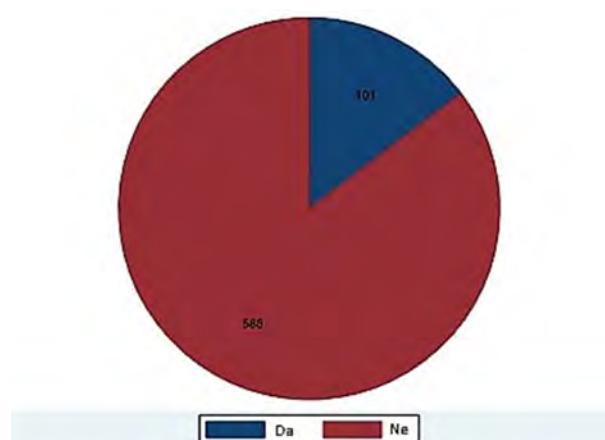
Rezultati istraživanja pokazuju da samo 9% ispitanika (od 626) nisu osigurani, što se vjerovatno preklapa sa brojem osoba koje rade honorarno ili imaju sezonski posao, 12% ispitanika imaju zdravstveno osiguranje, dok samo 5% njih ima plamen godišnji odmor, 9% njih ima plamen bolovanje, a 8% plamen porodično odsustvo. Ove brojke se trebaju pažljivo tumačiti, zbog različitih politika o osiguranju u različitim zemljama u kojima je provedeno istraživanje. Ovako niske brojke se ne mogu odnositi na sve pripadnike dijaspore iz BiH zbog velikog broja ispitanika iz SAD-a, gdje državni sistem socijalnog osiguranja ne

uklju uje iste vrste osiguranja kao zemlje Evropske unije. Moftda je najbitniji nalaz, kada je u pitanju odgovor na ovo pitanje, injenica da je 38% ispitanika reklo da prolaze obuke koje im pla a poslodavac, -to ukazuje na veliki broj prilika za socioekonomsku mobilnost me u dijasporom iz BiH.

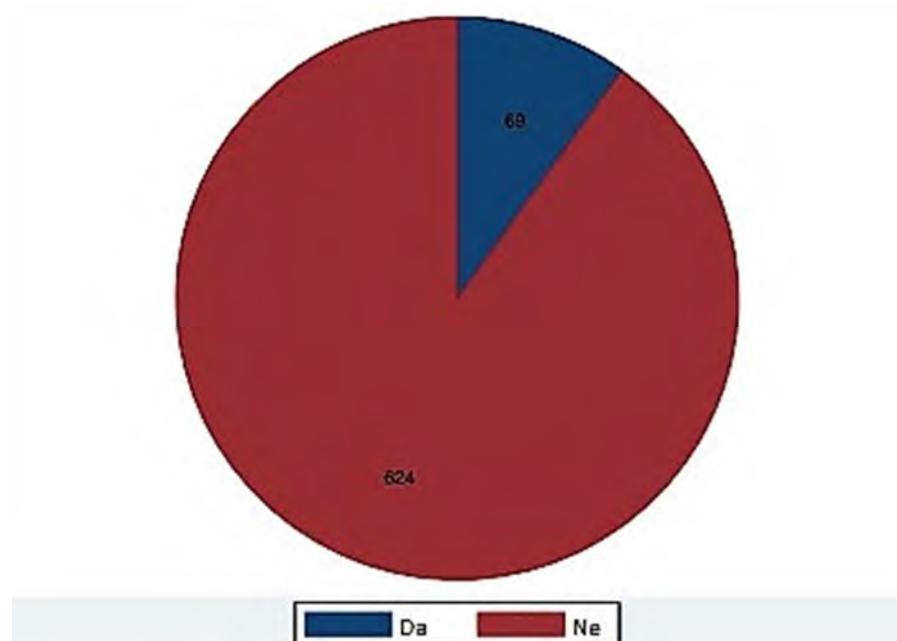
ULAGANJA

Rezultati istraflivanja ukazuju na to da je najve i broj ispitanika iz dijaspora iz BiH (85% od njih 689) ulofilo u BiH, -to uklju uje ulaganje u nekretnine i zemlju, druga materijalna dobra, slanje novca porodici i/ili prijateljima i biznis. Uzimaju i u obzir podatke Svjetske banke u BiH o visokim nov anim doznakama dijaspore, ovaj nalaz potvr uje ono -to se ranije znalo, odnosno da dijaspora iz BiH, bez obzira na drflavu u kojoj borave, na njihovu starosnu dob, spol i migracijsko iskustvo, ostaje kontinuirano angaflovana.

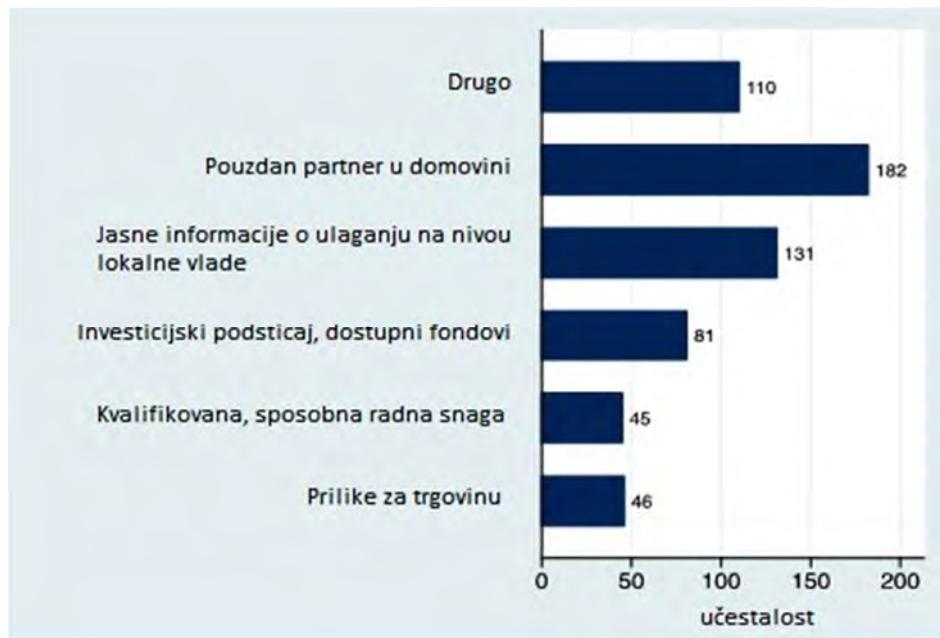
Investiranje u BiH

Ono -to je specifično za investiranje u BiH jeste da je 90% od 693 ispitanika odgovorilo da nisu investirali u biznis u BiH. Shodno tome, za očekivati je da se većina investicija u gornjem pasusu odnosi na ulaganja u privatne nekretnine i/ili zemlju, materijalne resurse i novacane po-tiljeke porodici i/ili prijateljima.

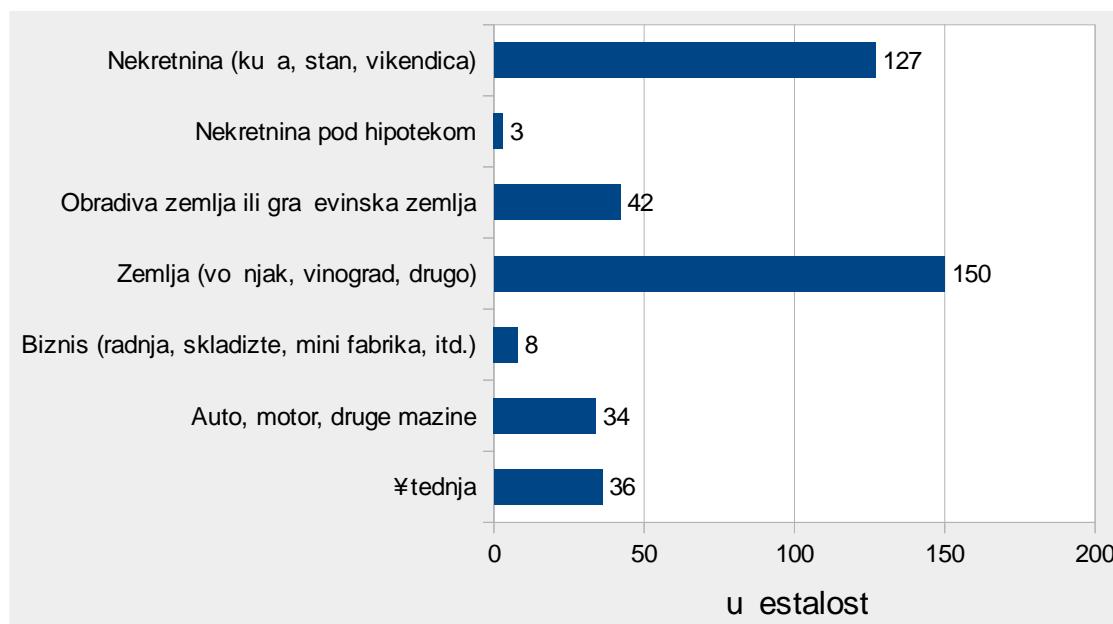

Mjere koje bi olakšale ulaganja

Ukupno 595 ispitanika je odgovorilo na pitanje -ta bi ih potaknulo da viđe ulaz u BiH. Od toga, oko 30% ih je odgovorilo da bi se prije odlučili na investiranje kada bi imali pouzdanog partnera u BiH, 22% je navelo da značajno uticalo da imaju takve i jasne informacije o ulaganju na nivoj jedinica lokalne samouprave, dok je 18% navelo ostalo. Broj ispitanika koji su odgovorili na preostale tri opcije koje su uključivale postojanje kvalifikovane radne snage, mogućnosti za trgovinu i marketing, podsticaji za ulaganja i dostupni fondovi je podjednako raspoređen. Kada se svi odgovori uzmu u obzir, obrazac odgovora ukazuje da dijasporu iz BiH interesuje ulaganje u BiH, ali prethodno moraju postojati određeni mehanizmi.

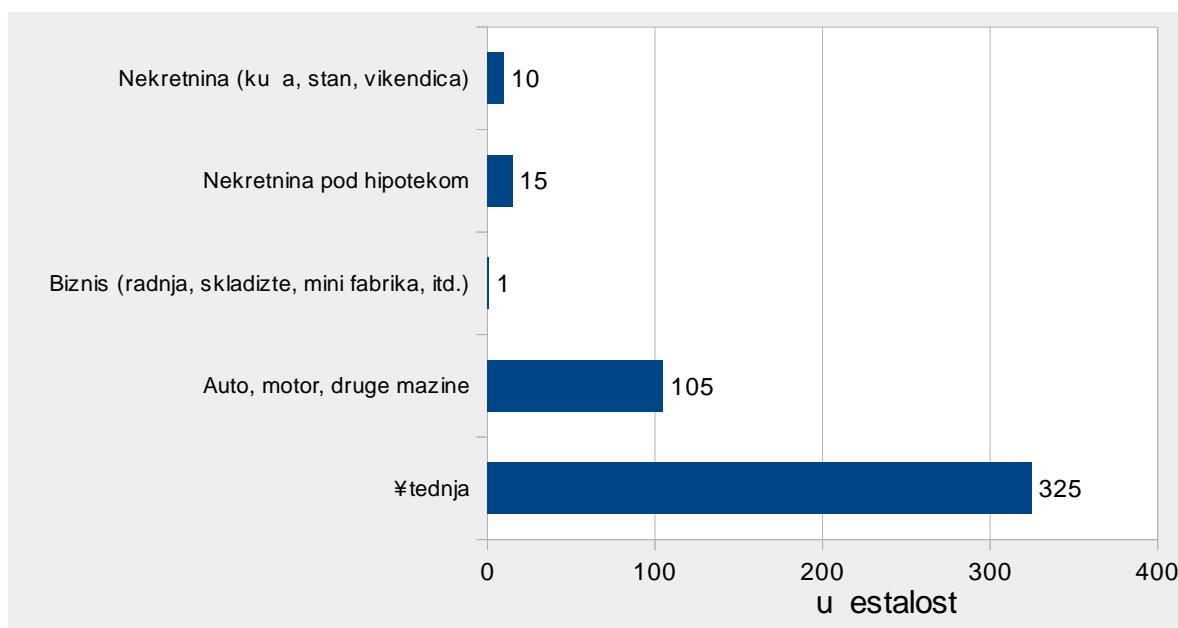

Imovina i ostala materijalna dobra u BiH

Od 400 ispitanika koji su odgovorili na pitanje o imovini i materijalnim resursima u BiH, njih 38% su odgovorili da posjeduju zemlju (voćnjaci, vinogradi ili drugo), a 32% da imaju nekretninu, kao što su kuća, stan i vikendica. Ostali su odgovorili da imaju obradivo ili građevinsko zemljište, auto, motor ili druge mazine i pretečnja. Stoga je jasno da većina pripadnika dijaspora iz BiH posjeduju materijalna dobra u BiH u formi zemlje ili nekretnine. S obzirom na to da je većina onih koji su odgovorili na ovo pitanje rođena u BiH, može se sa sigurnoću pretpostaviti da su imovinu koju posjeduju u BiH imali i prije nego što su emigrirali ili su je naslijedili. To potvrđuju i podaci o vremenu kada su tu imovinu dobili, predstavljeni u narednom grafikonu.

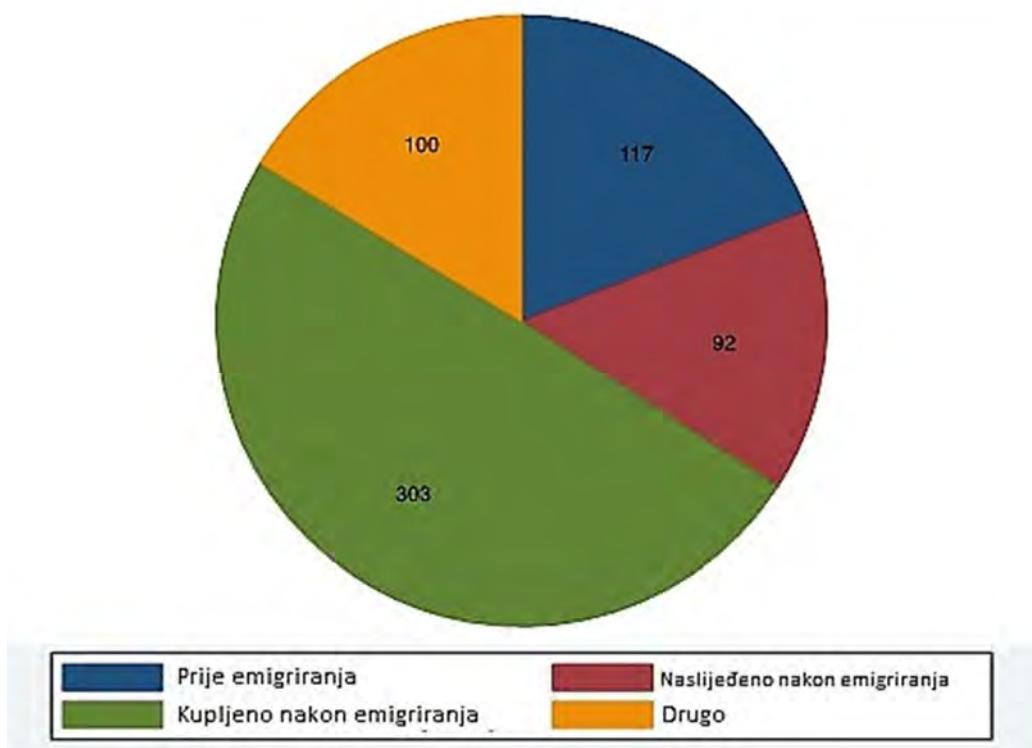
Imovina i druga materijalna dobra u zemlji prijema

Kada su u pitanju imovina i druga materijalna dobra koja dijaspora iz BiH posjeduje u zemlji prijema, trend je sasvim drugačiji od trenda za istu grupu u BiH koji je prikazan u prethodnom grafikonu. Većina ispitanika (71%) koji su odgovorili na ovo pitanje rekli su da imaju –tednu u zemlji prijema, 23% njih je reklo da posjeduju automobil, motor ili drugu mašineriju. Vrlo malo njih je reklo da imaju zemlju ili nekretninu – manje od 6% za obje kategorije.

Vrijeme kada je stečena imovina u BiH

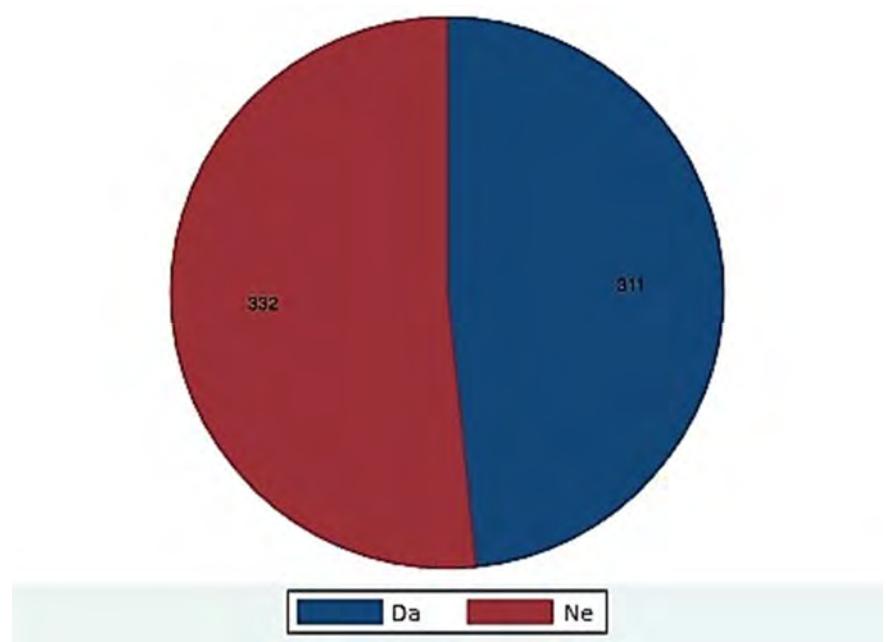
Na pitanje kada su stekli imovinu u BiH, od 612 osoba koje su odgovorile na to pitanje njih 19% je reklo da su stekli imovinu *prije* migracije. To je najvjerojatnije rezultat injenice da je većina tih osoba prisilno raseljena, te da su imovinu stekli jer uopće nisu planirali da migriraju. Približno 50% ispitanika kupili su dobra tek nakon –to su emigrirali. Ovi rezultati potvrđuju ranije nalaze, ali ukazuju i na to da privatna ulaganja dijaspore iz BiH pomagaju lokalnim zajednicama da osiguraju djelimično stabilne prihode i održavaju trenutnu potrošnju. Osim toga ukazuju i na injenicu da je dijaspora i dalje predana domovini gdje, i nakon migracije, postaju vlasnici nekretnina u BiH. I stopa nasljedstva dobara je relativno visoka (15%), –to će se vrlo vjerovatno povezati u budućnosti jer su članovi prve generacije dijaspore najčešći vlasnici nekretnina, a svoju imovinu će ostaviti svojoj djeci, drugoj generaciji Bosanaca i Hercegovaca.

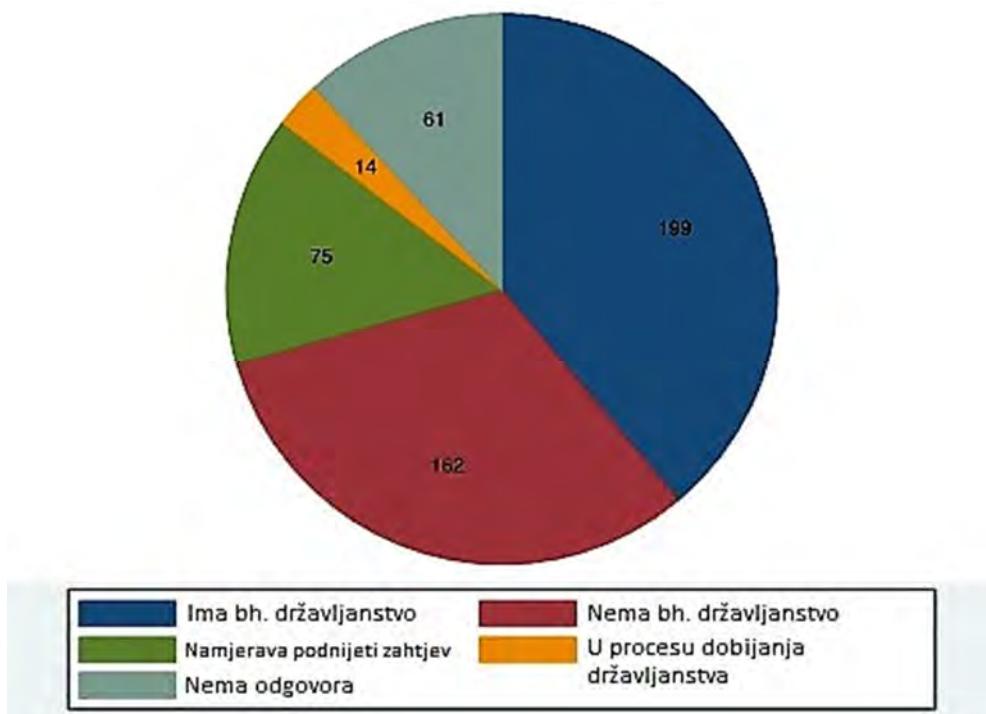
DJECA

Djeca mlada od 18

Postoji balans između ispitanika koji imaju djecu mlađe od 18 godina i onih koji nemaju. Ovo pitanje je reprezentativno kada se uzme u obzir da od ukupnog uzorka jedna polovina ispitanika ima djecu koja nisu moguća trebati dopunske nastave. Osim toga, ukazuje i na broj osoba druge generacije koje imaju pravo na državljanstvo BiH po osnovu barem jednog roditelja.

Djeca rođena u dijaspori i državljanstvo BiH

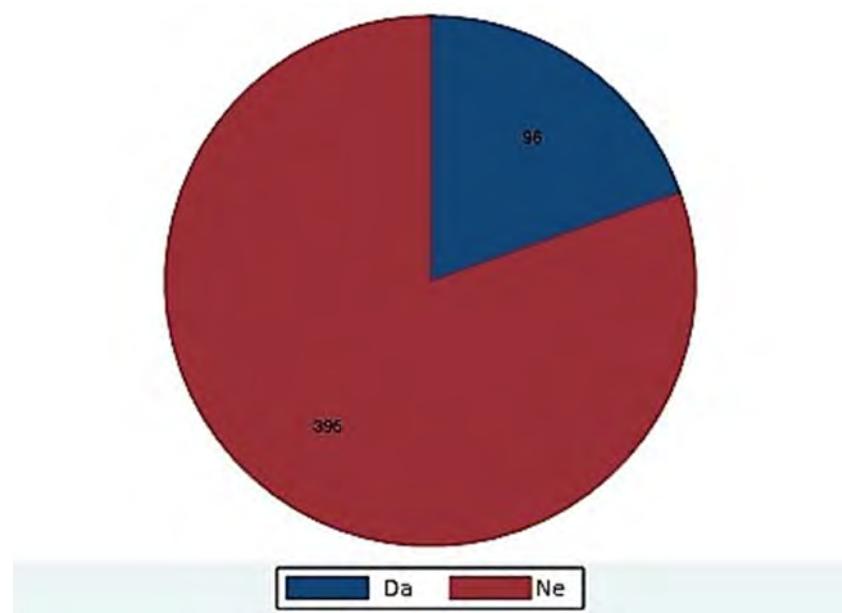

Kako pokazuje izvještaj, jedan veliki problem koji pogađa dijasporu iz BiH u svih 10 zemalja je manjak državljanstva BiH kod djece koja su rođena van BiH. Odgovori na ovo pitanje ukazuju da oko 50% od ukupnog broja djece rođene u dijaspori nemaju državljanstvo BiH. Odgovori ukazuju i na inženjericu da je relativno mali broj roditelja pokrenuo proces ili namjeravaju aplicirati za državljanstvo BiH za svoju djecu.

Djeca koja pohađaju dopunsku nastavu na bosanskom, hrvatskom ili srpskom jeziku

Zanimljivo je spomenuti da velika većina (80%) djece od onih koji su odgovorili na pitanje (491 ispitanik je odgovorio na pitanje) ne idu na dopunsku nastavu na bosanskom, hrvatskom ili srpskom jeziku. Kako je ranije spomenuto, na rezultate uti u ispitanici iz SAD-a gdje ne postoje formalno organizirane škole na bosanskom, hrvatskom ili srpskom jeziku za razliku od Australije, Austrije, Njemačke ili Švedske, u kojima postoji organizacije dijaspore, udruglenja ili obavezni školski programi koji dozvoljavaju djeci da poštuju nastavu na maternjem jeziku. Odnosno, skoro 40% ispitanika u ovoj grupi su rekli da je dopunska nastava organizirana u njihovoј zemlji odredita, dok je samo 4% njih reklo da nastavu organiziraju privatne organizacije. Približno jedna četvrtina djece koja poštuju dopunsku nastavu, poštuju je putem organizacija dijaspore i udruglenja, u kojima nastavnici rade na volonterskoj osnovi. Ovdje je bitno napomenuti da su vjerske organizacije preuzele brigu o učenju jezika među dijasporom i 32% ispitanika su rekli da njihova djeca poštuju dopunsku nastavu pri vjerskim organizacijama.

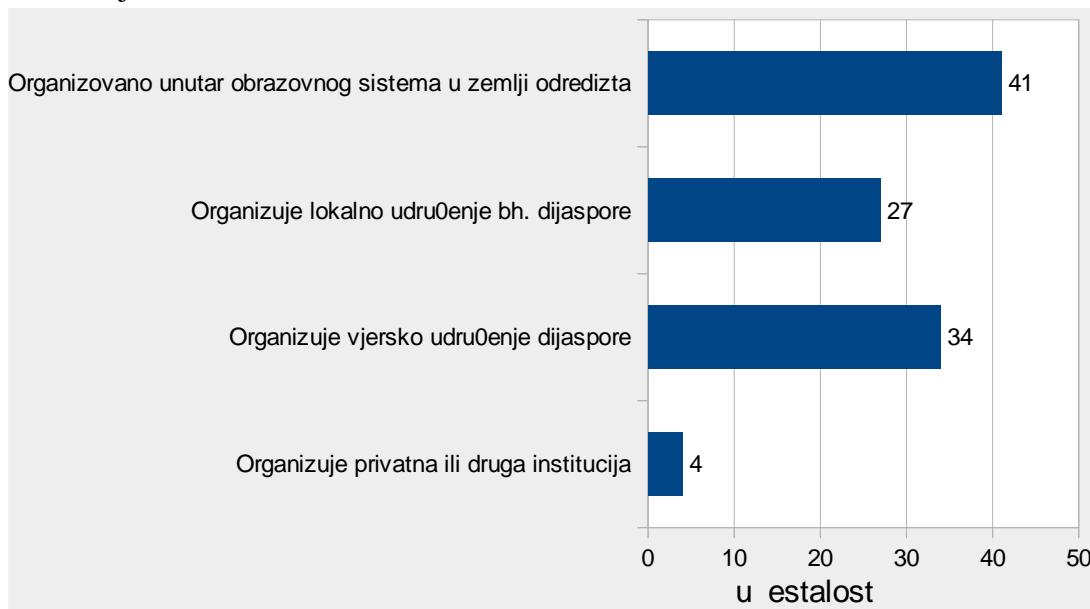
Ipak je bitno spomenuti da približno jedno od pet djece u dijaspori ide na dopunsku nastavu na bosanskom, hrvatskom ili srpskom jeziku. Ovi nalazi govore da među pripadnicima dijaspore postoji interes za kontinuiranim obrazovanjem na maternjem jeziku u zemljama u kojima je provedeno ispitivanje, što potvrđuje i kvalitativna istraživanja.

Organizacija škola za dopunsku nastavu na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku

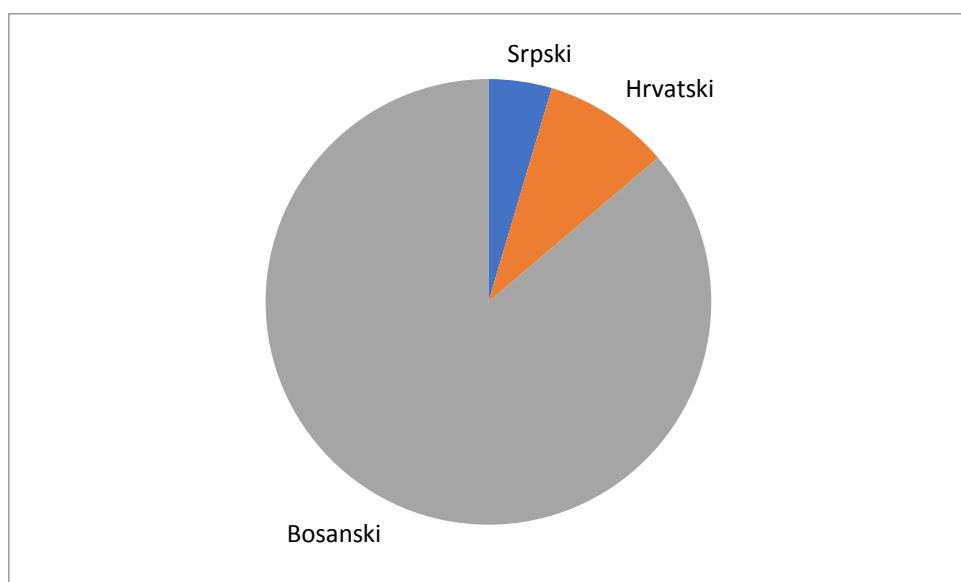
Kada je u pitanju poštujuanje dopunske nastave na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku, odgovori na pitanje gdje je dopunska nastava organizirana trebaju se posmatrati u kontekstu svake zemlje zasebno. Iako je najveći broj ispitanika (39%) rekao da je dopunska nastava organizirana u okviru školskog sistema u zemlji prijema, to se najvjerojatnije odnosi na ispitanike u evropskim zemljama u kojima postoji obavezni školski programi koji omogućavaju djeci da poštuju nastavu na maternjem jeziku. U SAD-u naprimjer ne postoji obavezni program i ako dopunska nastava i postoji, ona je uglavnom organizirana na nivou vjerskih udruglenja dijaspore (na što ukazuju odgovori 32% ispitanika). Isto tako, u većini od

deset zemalja uključenih u istraživanje, ispitanici su rekli da nastavu organiziraju lokalna udruženja dijaspore iz BiH (25%), a nekoliko njih su rekli da je organiziraju privatne ili druge institucije.

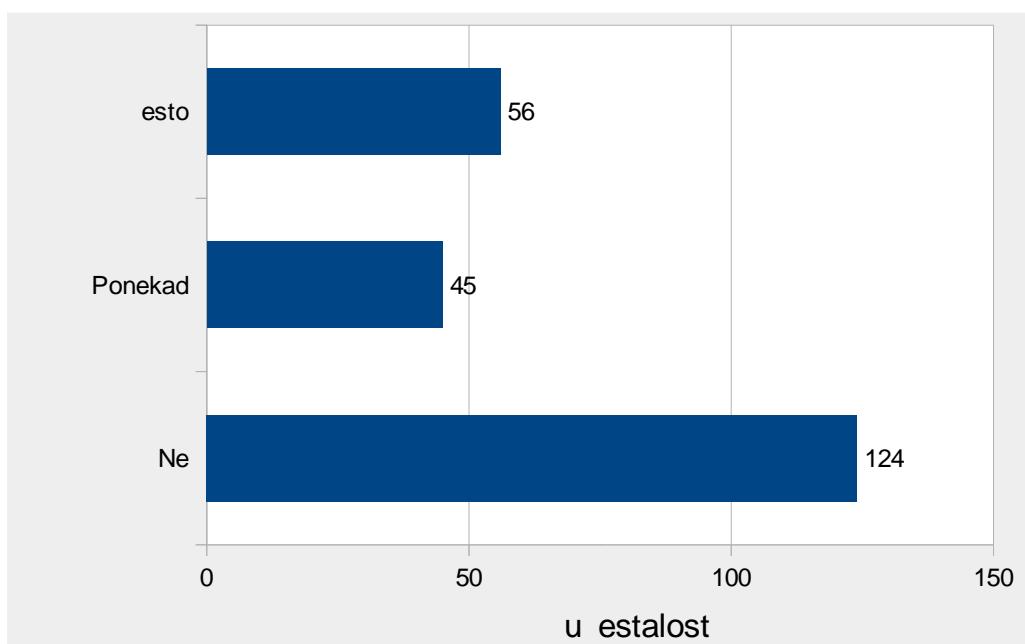
Primarni jezik u dopunskoj nastavi

Na osnovu 174 odgovora, došlo se do zaključka da djeca više od polovine ispitanika, koja imaju manje od 18 godina, počnu dopunsku nastavu na bosanskom, hrvatskom ili srpskom jeziku. Samo u nekoliko zemalja koje su uključene u istraživanje organizirana je dopunska nastava na nivou države, u Mađarskoj i u manjoj mjeri Austriji. Stoga, veliki interes i broj djece koji počnu dopunsku nastavu ukazuje na to da su djeca u dijaspori uključena u dopunsku nastavu bez obzira na to da li ju je organizirala zemlja prijema ili sama dijaspora, što se vidi i u pojedinačnim poglavljima o zemljama. To, također, ukazuje i na injenieru da generalno postoji veliko interesovanje za dopunsku nastavu i obrazovanje među dijasporom iz BiH.

Finansijski doprinos za dopunsku nastavu

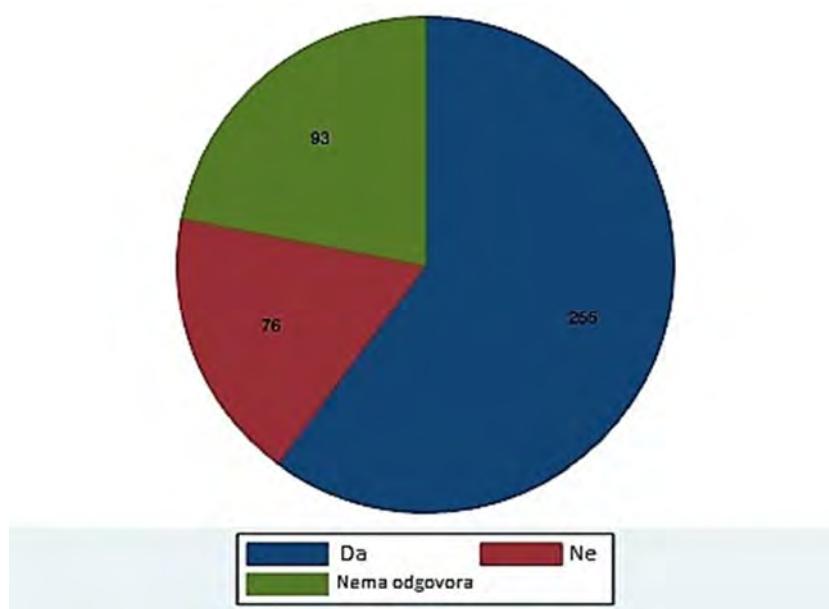
Ukupno 225 osoba je odgovorilo na pitanje da li daju finansijski doprinos za dopunsku nastavu u svojim zemljama prijema. Većina (55%) ispitanika su rekli da ne doprinose, ali je to najvjerojatnije zato što evropske zemlje imaju već spomenute obavezne obrazovne programe koji mogu omogućiti djeci da počnu učiti na maternjem jeziku. Zemlje, kao što je SAD, nemaju ovakve programe i u njima se vjerovatno trafi finansijski doprinos dijasporske zajednice za dopunsku nastavu za njihovu djecu. U upitniku, 25% ispitanika su odgovorili da takođe daju finansijski doprinos, a 20% njih da povremeno daju finansijski doprinos. Međutim, osim odgovora na ovo pitanje, neophodno je razmotriti razliku uticaj koji nacionalne politike mogu imati na dijasporu iz BiH i na njenu povezanost sa BiH.

Podrška za upis djece na dopunsku nastavu koju finansira BiH

Većina (72%) od 460 ispitanika koji su odgovorili na pitanje koje se odnosi na hipotetski scenarij, rekli su da bi podržali upis svoje djece na dopunsku nastavu koju bi finansirale institucije u BiH. Ovaj stav se profilima i u kvalitativnom dijelu projekta i ohrabruju jer je kada se govori o dijaspori u kontekstu razvoja. Rezultati potvrđuju da većina roditelja među dijasporom iz BiH, želi i želi da njihova djeca znaju maternji jezik, ali u pojedinim zemljama dopunska nastava jednostavno nije dostupna, iako to nije slučaj sa svim zemljama u kojima je izvršeno istraživanje. Jezik je poveznica sa domovinom, i dopunska nastava bi trebala biti prioritet.

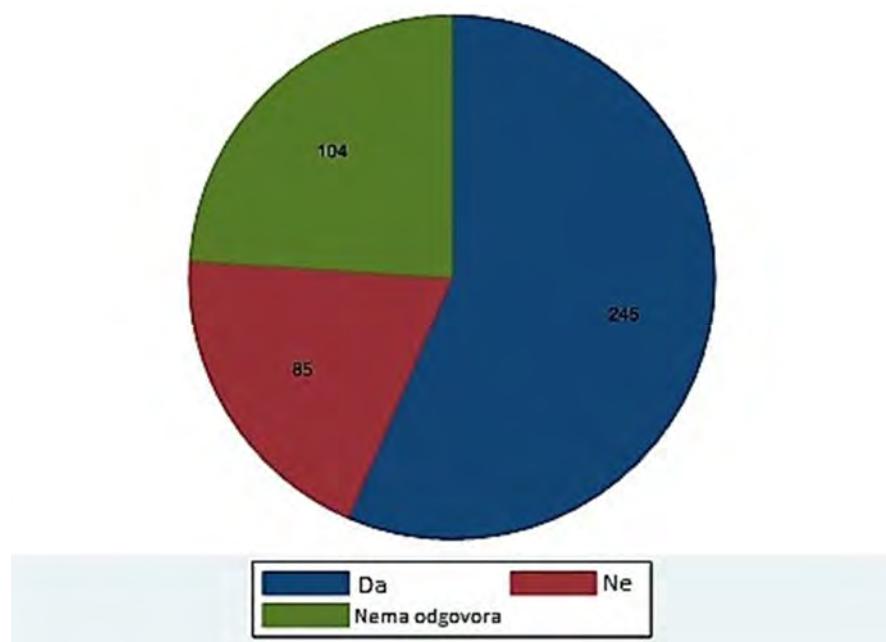
Mogućnost *online* dopunskog obrazovanja djece

Interesovanje za dopunsку nastavu na maternjem jeziku potvrdilo je dodatnih 60% (od 424) ispitanika koji su rekli da bi uzeli u obzir *online* dopunska nastavu za svoju djecu. Jasno je da je ovo prioritet za mnoge roditelje me u dijasporom iz BiH u zemljama gdje dopunska nastava moftda nije dostupna. Za pojedince, *online* pristup moftle biti i bolja opcija jer bi djeci bio omogu en lak-i pristup nastavi (nasuprot tome da roditelji moraju voziti svoju djecu na i sa nastave).

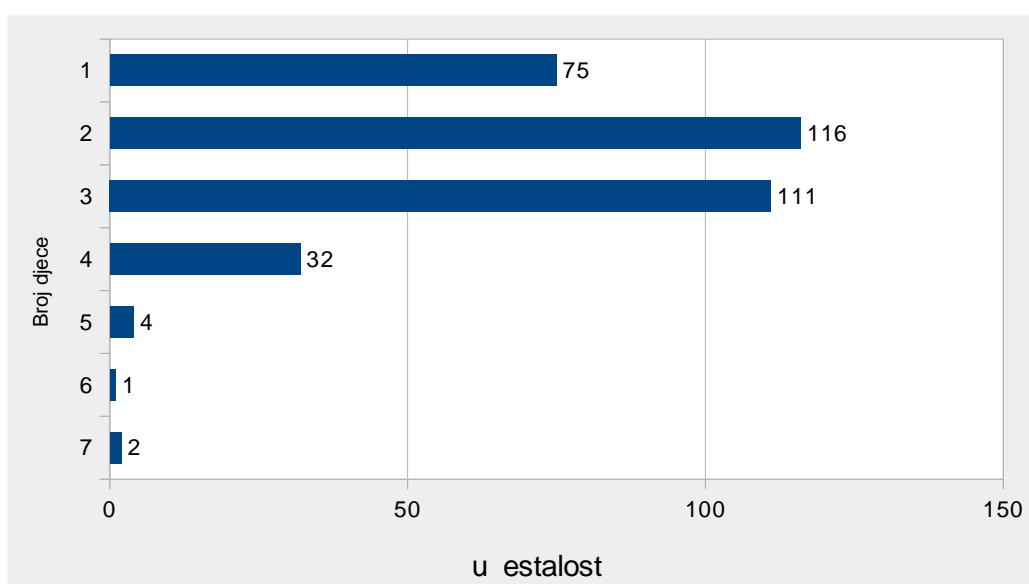
Interesovanje da djeca pohađaju dopunsku ljetnu nastavu u BiH

Osim opcije *online* dopunske nastave, rasprostranjena je i podr-ka (56%) za ljetnu dopunska nastavu me u pripadnicima dijaspore iz BiH koji su u estvovali u istraflivanju. Ipak, kao i u prethodnom pitanju koje se odnosi na alternativnu dopunska nastavu, visoka stopa onih koji nisu odgovorili na pitanje, 23%, ukazuje da bi pripadnici dijaspore iz BiH voljeli dobiti vi-e informacija i angafiranosti po pitanju dopunske nastave za njihovu djecu, ili njihova djeca jednostavno nisu -kolskog uzrasta i nisu imali potrebu da odgovore na ovo pitanje. Posebno je bitno ovo spomenuti jer je stopa neodgovaranja na ovo pitanje vi-a od nedostatka podr-ke za ljetnu dopunska nastavu u BiH, 20%.

Interesovanje za dopunsку nastavu koju finansiraju institucije u BiH

Iako je samo 341 ispitanik odgovorio na ovo pitanje, većina ih je rekla da imaju nekoliko djece koja bi bila zainteresirana za dopunsку nastavu koju finansiraju institucije u BiH. Odnosno, 34% njih su rekli da imaju dvoje djece koja bi bila zainteresirana, 33% da imaju troje moguće zainteresirane djece i 22% njih su rekli da imaju jedno dijete koje bi bilo zainteresirano, dok je 9% njih reklo da imaju četvero djece koja bi bila zainteresirana. Iako se odgovori na ovo pitanje trebaju posmatrati u kontekstu broja djece koju ima većina porodica dijaspore iz BiH, bitno je napomenuti da većina roditelja ima nekoliko djece koja bi bila zainteresirana za dopunsku nastavu koju finansiraju institucije u BiH, što joj jednom ukazuje na značajnog toga da roditelji u dijaspori flele da jezike i kulturu Bosne i Hercegovine prenesu na svoju djecu.

INTERAKCIJE

Komunikacija sa članovima porodice, rodbinom i prijateljima u BiH

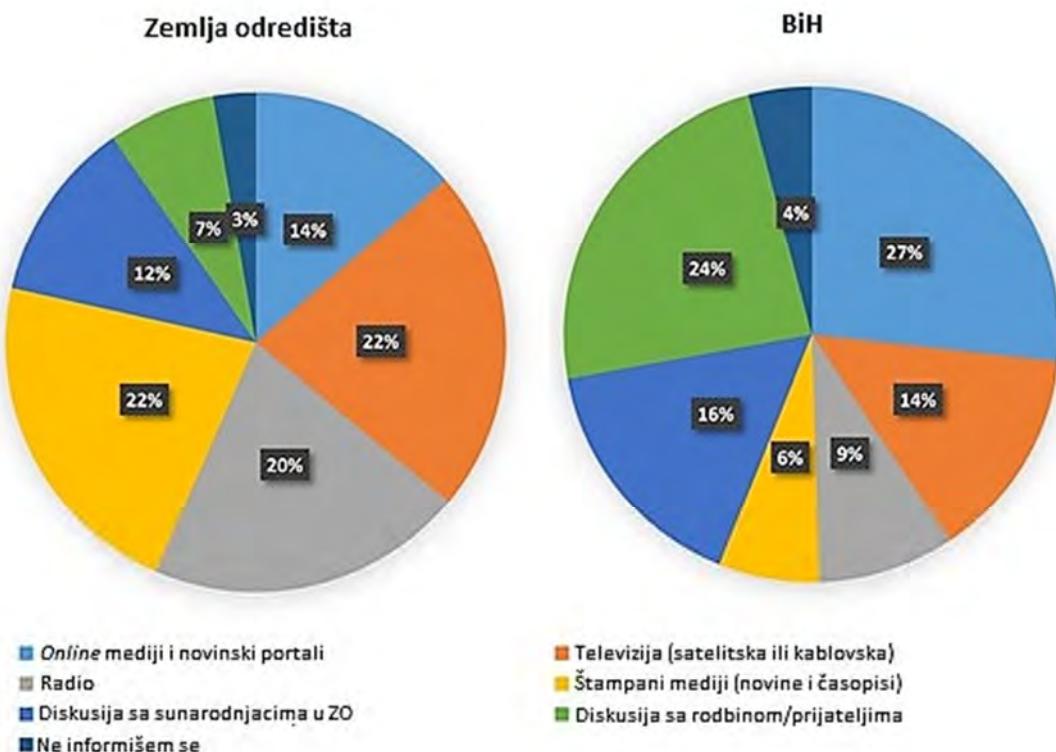
Iako su 604 osobe odgovorile na ovo pitanje, samo je mali broj njih naveo koliko esto komuniciraju sa lanovima porodice i rodbinom. Nemogu e je donijeti neki zna ajan zaklju ak kada je u pitanju komunikacija dijaspore iz BiH sa ovim grupama na osnovu odgovora na pitanja iz upitnika. Postoji nekoliko mogu ih razloga za ovo. Pripadnici dijaspore iz BiH prvenstveno imaju svoje najblifle lanove porodice u zemljama prijema i vjerovatno imaju porodi ne mrefle u dijaspori, a ne u BiH. To se naro ito odnosi na one koji su emigrirali krajem 1990-ih i po etkom 2000-ih bjele i iz konflikta, uklju uju i i lanove dalje rodbine zbog programa spajanja porodica u izbjegli-tvu. Na pitanje o prijateljima i poznanicima, ve ina njih (155) su rekli da komuniciraju s njima nekoliko puta mjesec no, zatim nekoliko puta sedmi no, svakih nekoliko mjeseci, jednom mjesec no, rijetko (svakih -est mjeseci ili rje e) i svaki dan. To ukazuje da dijaspora iz BiH odrflava dru-tvene veze sa domovinom, koje se ne odnose samo na porodi ne veze.

	Dnevno	Nekoliko puta sedmično	Nekoliko puta mjesecno	Jednom mjesecno	Svakih nekoliko mjeseci	Rijetko (svakih šest mjeseci ili rjeđe)
Sa članovima porodice	4	5	9	3	1	0
Sa rodbinom	1	7	6	1	2	1
Sa prijateljima i poznanicima	61	108	155	77	95	68

Praćenje najnovijih dešavanja u BiH i zemlji prijema

Jasno je da, kako bi ostali u toku sa dru-tvenim, politi kim i ekonomskim de-avanjima u BiH, ve ina pripadnika dijaspore iz BiH koristi *online* medije i informativne portale, zatim diskutiraju sa porodicom i prijateljima, sa sugra anima koji borave u istoj zemlji prijema, gledaju televiziju, slu-aju radio i na kraju itaju -tampane medije (novine i asopise). Omiljeni na ini da se saznavaju najnovije vijesti uop e nisu iznena uju i i u skladu su sa ostatkom svijeta gdje su *online* mediji i informativni portali dominantni i imaju prednost nad -tampanim medijima. To se isto tako vidi i iz kvalitativnih izvje-taja gdje su ve ina pripadnika dijaspore iz BiH rekli da koriste internet za vijesti i komunikaciju, a novine i radio emisije, koje su nekada bile popularne u mjestima sa mnogobrojnom dijasporom iz BiH, polako izumiru.

Kada je u pitanju zemlja prijema, ve ina ispitanika su rekli da ostaju u toku sa dru-tvenim, politi kim i ekonomskim de-avanjima putem televizije, zatim -tampanih medija (novine i asopisi), radija, *online* medija i informativnih portala i diskusija sa sugra anima u zemlji prijema, kao i diskusija sa prijateljima i rodbinom. Stoga postoji razlika u mehanizmima koje dijaspora iz BiH koristi da bi bila u toku sa novostima u BiH i zemlji prijema. Kada su u pitanju vijesti u vezi sa BiH, ve ina koristi internet, dok vijesti u vezi sa zemljom prijema ve ina prati putem televizije i -tampanih medija.

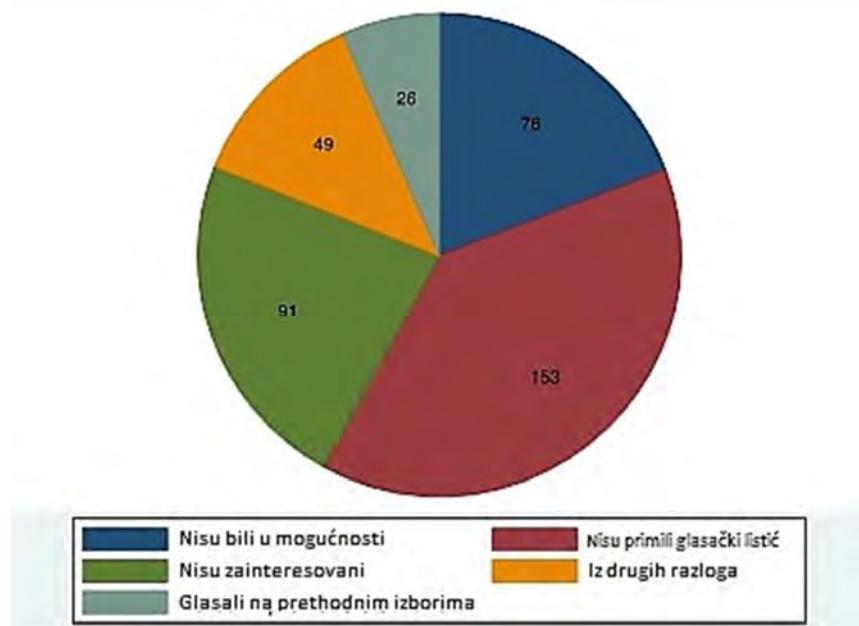
Glasanje na posljednjim parlamentarnim ili lokalnim izborima BiH

Većina od 596 ispitanika, 66%, su odgovorili da nisu glasali na zadnjim izborima u BiH, a za to je bilo mnogo razloga. Od toga njih 39% su rekli da nisu glasali jer nisu dobili glasa kandidati po-tom. To vjerovatno znači da su bili registrirani za glasanje i da su očekivali da će dobiti glasa kandidati po-tom, a ukoliko je to tako, ukazuje na nemar institucija BiH po pitanju slanja glasa kandidatima a biračima BiH u inostranstvu na vrijeme ili uopće. U najgorem slučaju, to vodi do prestanka glasanja.

Ostalih 23% ispitanika koji su rekli da nisu glasali na izborima napomenuli su da nisu zainteresirani za izbore u BiH. Ne-to nisli postotak osoba (19%) su rekli da nisu glasali jer žive predaleko ili se nisu na vrijeme registrirali. To ukazuje na to da kada bi imali više mogućnosti za glasanje ili kada bi institucije BiH aktivnije djelovale na angažiranju dijaspora da glasa, registracija za glasanje i učeće na izborima bi bili veći. Samo 6% onih koji nisu glasali su rekli da su glasali na ranijim izborima. To ukazuje na injenicu da predstavnici dijaspora koji glasaju to rade redovno i kada se jednom registriraju za glasanje, učeće na izborima je relativno visoko. Ovi nalazi potvrđuju informaciju koju je obezbijedila Centralna izborna komisija BiH o stopi učeće a birača iz inostranstva za izbore između 2002. i 2010. godine koja je relativno visoka za one koji su se registrirali (generalno više od 65% registriranih su glasali).

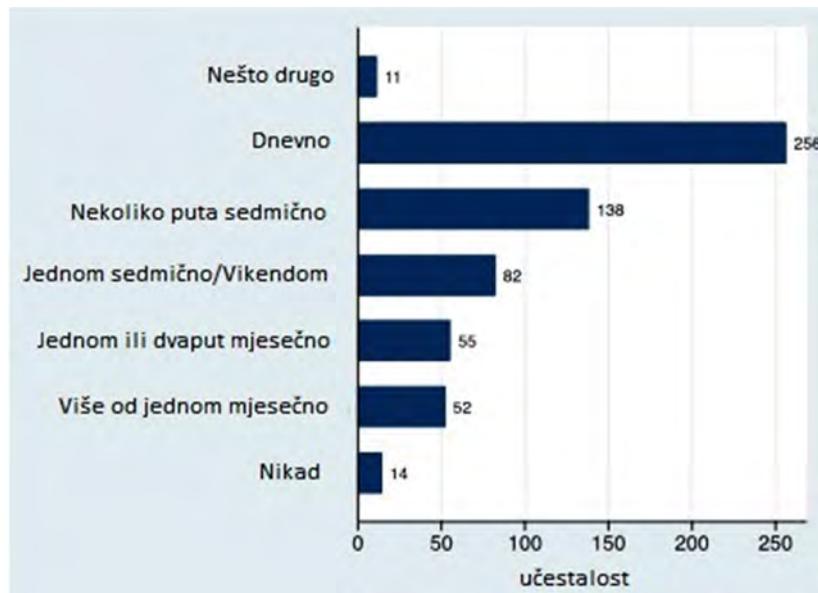
Približno 25% pripadnika dijaspora iz BiH su rekli da su glasali na zadnjim izborima u BiH. Taj procenat je gotovo podjednako podijeljen na one koji su glasali po-tom i one koji su odlučili glasati u ambasadama i konzulatima u zemlji određeni. Ovi rezultati su veći u odnosu na stopu učeće a birača iz dijaspora iz BiH na izborima u BiH i vjerovatno odražavaju

dobrovoljno u e– e ispitanika u istraflivanju, kako je i navedeno u dijelu u kojem se govorilo o metodologiji.

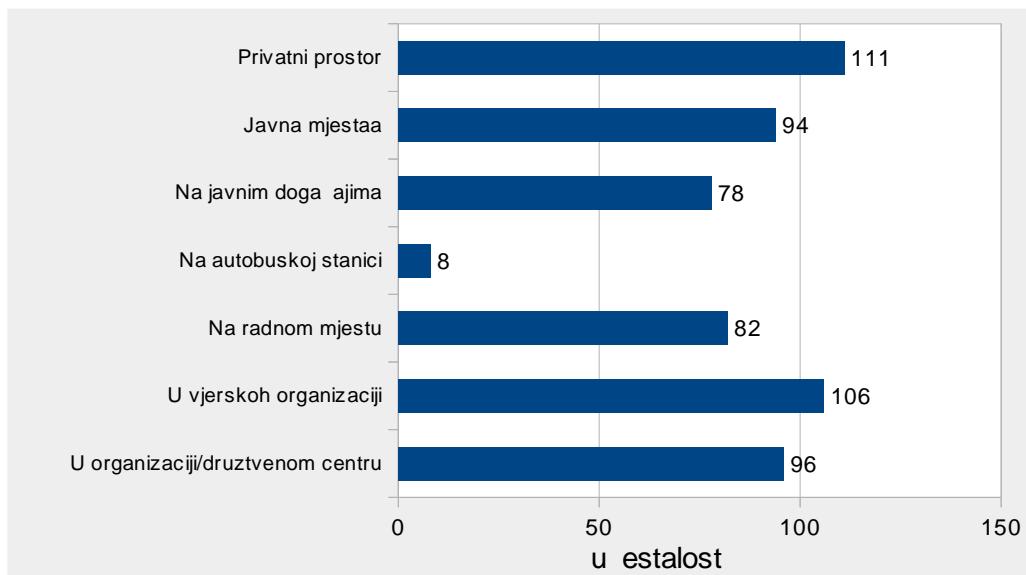
Učestalost interakcije sa sunarodnjacima iz BiH u zemlji prijema

Od 608 ispitanika, većina njih odrflava kontakt sa drugim pripadnicima dijaspore iz BiH u zemljama odredi–ta barem jednom sedmi no, iako esto i nekoliko puta sedmi no, tako je odgovorilo 66% ispitanika. To dijelom uveliko odraflava porodi–ne veze koje su relativno jake me u dijasporom iz BiH, –to potvrđuje i visoka stopa brakova i injenica da većina flive u doma instvima od etiri lana, kako je ranije navedeno. Ovi nalazi ukazuju i na to da su veze unutar zajednice dijaspore iz BiH odrflane u zemlji odredi–ta i da je veza između pripadnika dijaspore jaka i čini veliki dio njihovog dru–tvenog flivota. To potvrđuje i nalaz da su samo 2% ispitanika rekli da nikada nisu imali kontakta sa ostalim pripadnicima dijaspore iz BiH u zemlji odredi–ta. Dalje, odgovori na ovo pitanje pokazuju da većina pripadnika dijaspore iz BiH flivi blizu drugih pripadnika dijaspore iz BiH ili bar imaju jaku komunikaciju jedni s drugima. Ipak, zabrinjavajuće je da je samo 2/3 osoba od ukupnog broja ispitanika odlučujuće odgovoriti na ovo pitanje, jer ono nema političke ili druge implikacije, već se jednostavno ispituje njihova komunikacija sa drugim pojedincima.

Okruženje u kojem se održava komunikacija sa sunarodnjacima iz BiH koji žive u zemlji prijema

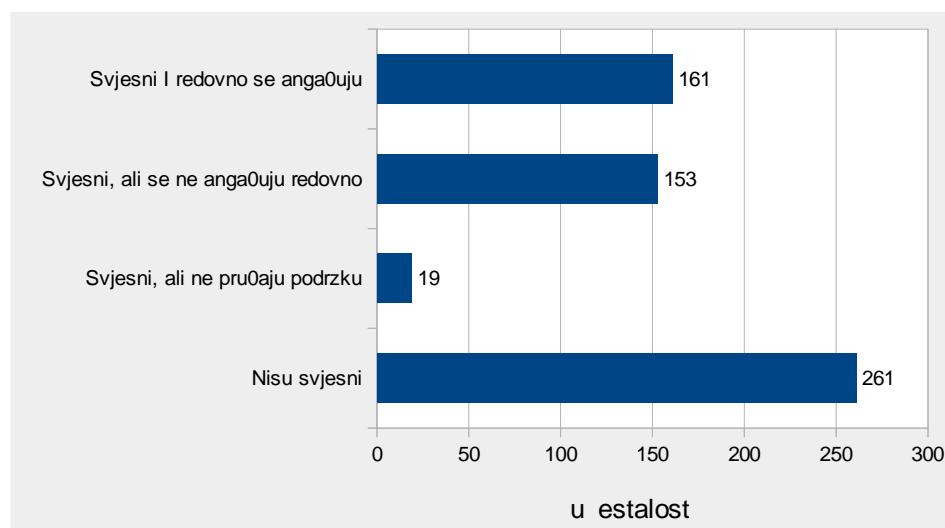
Ve ina ispitanika iz dijaspora iz BiH (ukupno 575 ispitanika) rekli su da komunikaciju sa ostalim pripadnicima dijaspore iz BiH održavaju u različitim okruženjima. To se prvenstveno odnosi na privatne prostore, što ukazuje na to da su društveni fliroti dijaspore iz BiH povezani, zatim na vjerske institucije, javna mjesta, a kroz organizacije dijaspore i društvena događanja gotovo podjednako.

UDRUŽENJA

Komunikacija i učešće u organizacijama dijaspore iz BiH

Me u 594 ispitanika, polovina njih je do odreene mjere upoznata i aktivno ukljuena u udruflenja dijaspore u svojim lokalnim zajednicama. To ukljuuje i 286 osoba koje su rekle da su i sami članovi udruflenja dijaspore. S druge strane, druga polovina ispitanika nije upoznati, a samim tim nisu ni ukljueni u aktivnosti udruflenja dijaspore u zemljama odredita u kojima žive. Samo 3% ispitanika su rekli da znaju za te organizacije, ali se nisu u potpunosti slagali s njihovim radom. Ove informacije ukazuju na podijeljenost dijaspore iz BiH na one koji su ukljueni i one koji nisu.

Vrste članstva u organizacijama dijaspore

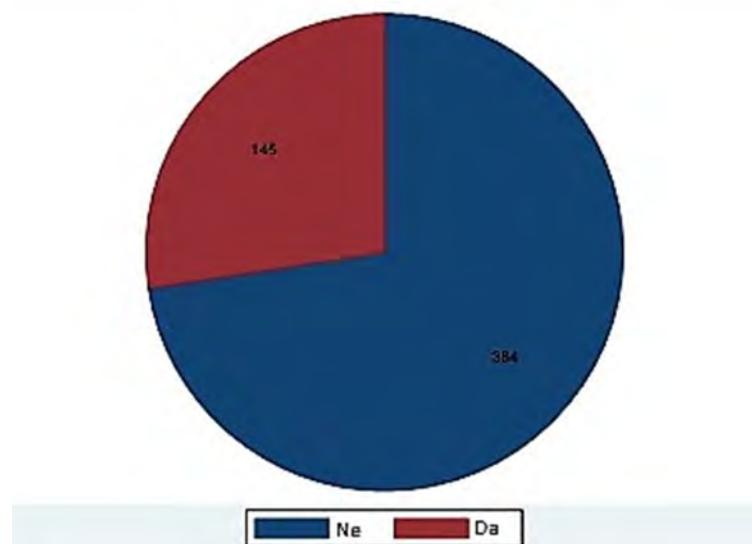

Od 286 osoba koje su navele da su mofle se zaključiti da su tri dominantna tipa organizacija: vjerske, kulturne ili sportske organizacije. To je u skladu sa prethodnim istraživanjem o transnacionalnim organizacijama u zajednici i vrlo lako ukazuje na injenicu da su ovo najbrojnija udruglenja dijaspore u zemljama odredita.

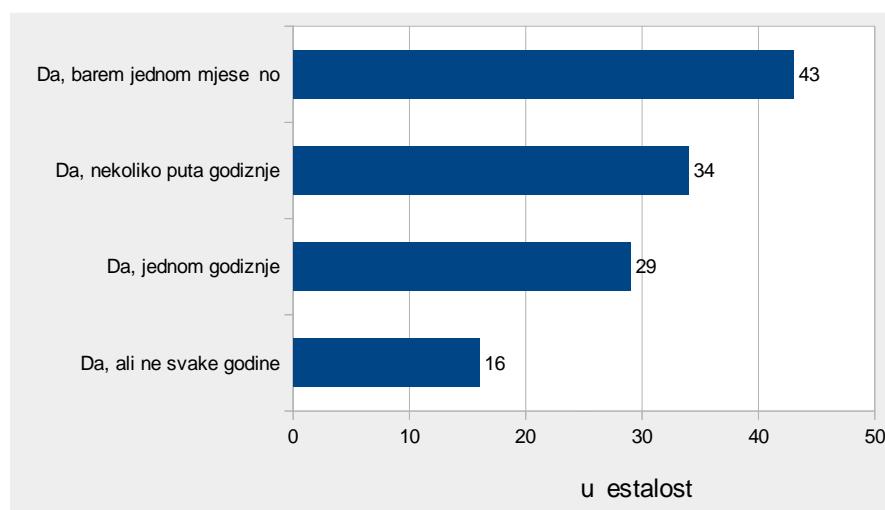
NOVČANE DOZNAKE

Slanje novca i/ili robe u BiH

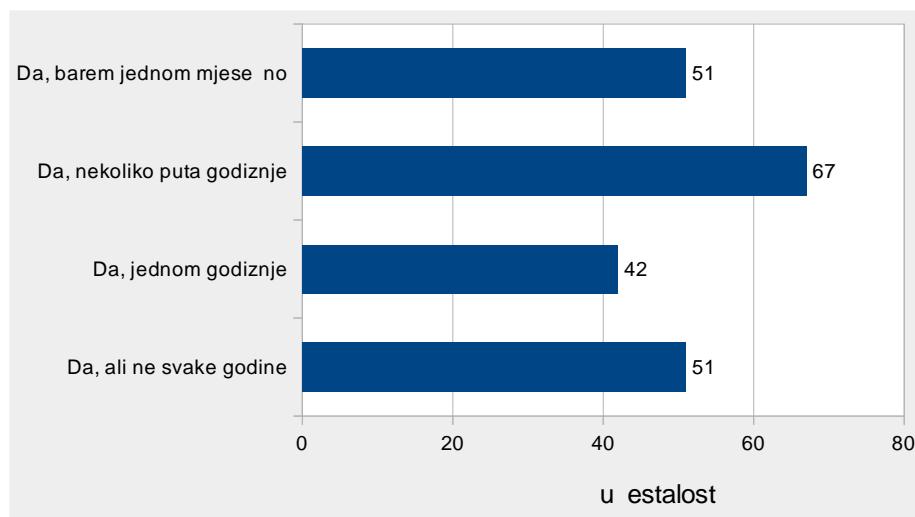
Od 506 ispitanika 75% njih su rekli da ne slaju novac i/ili robu u BiH, dok su samo 8% njih rekli da to rade redovno jednom mjesecu. Uzimajući u obzir visok iznos novčanih doznaka po kojem je dijaspora iz BiH poznata i to se bilježi na godišnjem nivou, uz rezultate kvalitativnog istraživanja koji ukazuju naisto, ovaj nalaz je najkontradiktorniji od svih. Ipak se poklapa sa velikom tendencijom u zemljama prijema i injenicom da je većina njih tu sa porodicom, stoga nemaju potrebe da slaju novac.

Učestalost slanja novca

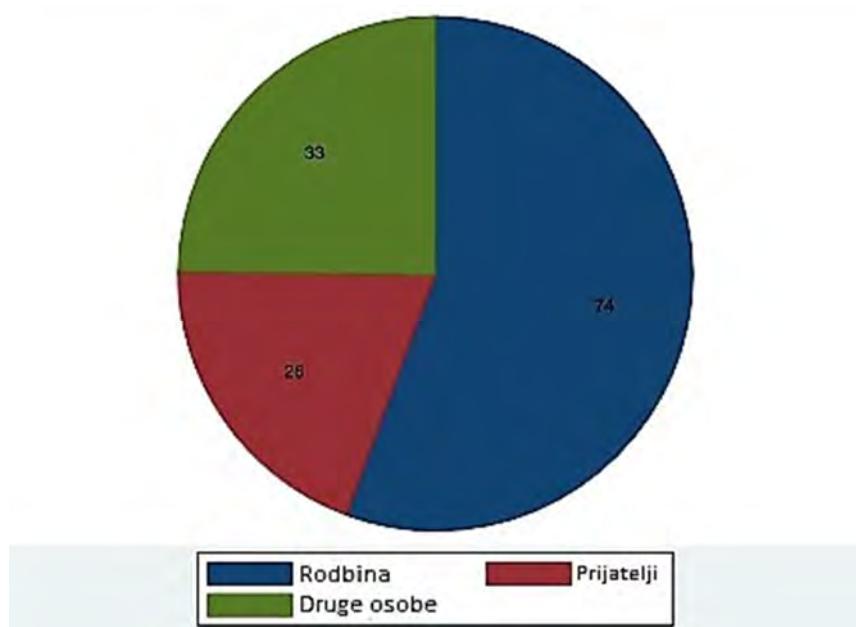

Učestalost slanja robe

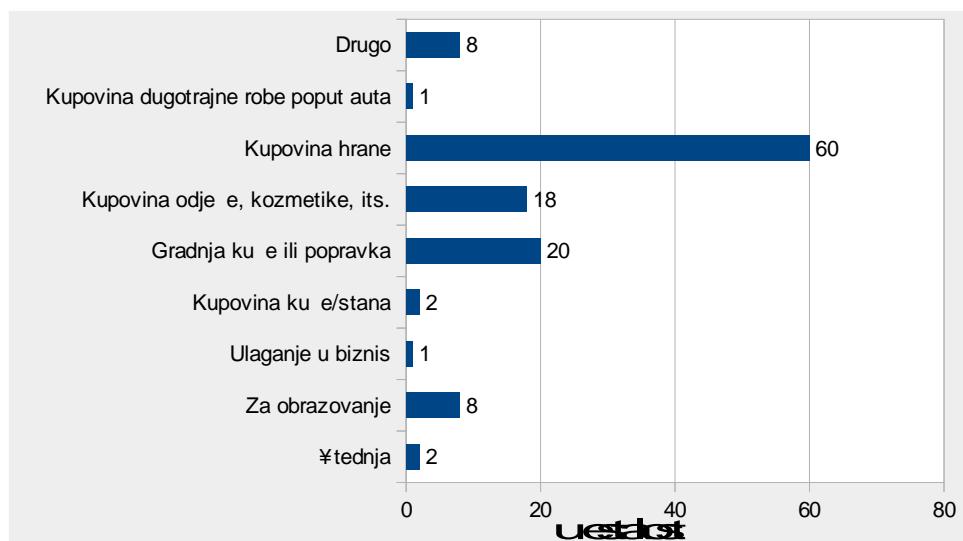
Kome se šalje novac i/ili roba

Većina ispitanika koji -alju novac i robu u BiH su rekli da ih -alju lanovima porodice i bliskoj rodbini. Interesantno je da više ljudi -alje novac i robu šdrugim ljudima nego prijateljima. Kako se pokazalo kroz kvalitativne intervjuje, mnogi ljudi iz dijaspora u estvaju u novim anim donacijama za stipendije, humanitarnim akcijama i drugim akcijama u BiH koje su od koristi osobama koje nisu povezane sa donatorima ili ih ne znaju. Većina finansijskih transakcija i donacija odvija se putem Western Uniona, zatim direktnom predajom novca i robe za vrijeme posjete BiH, bankovnim transferima, putem rodbine koja posje uje dijasporu, neslužbenih kurira, autobusom/avionom i bankovnih kartica.

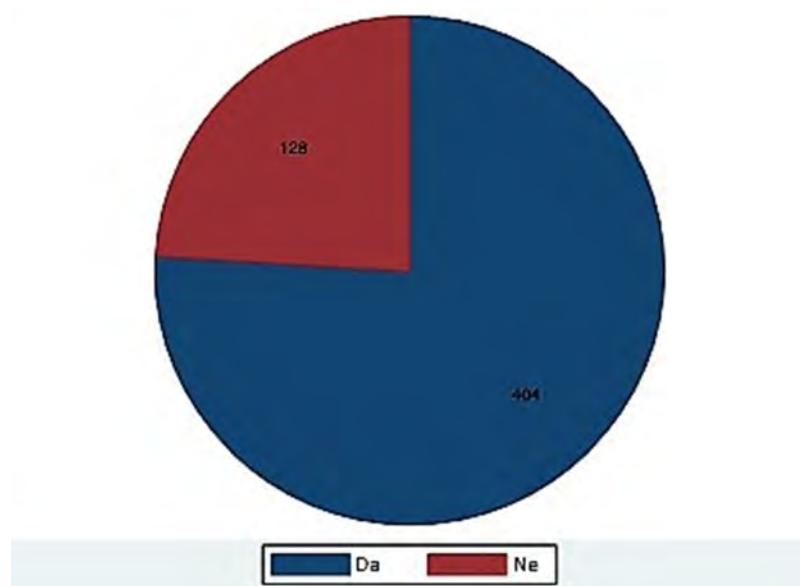

Percepcija o tome šta ljudi u BiH rade s novcem koji im se pošalje

Iako je manje ljudi odgovorilo na pitanje da li oni sami –alju novac, 446 ispitanika je odgovorilo na pitanje –to odrajava percepciju dijaspora iz BiH o potro–nji novca koji –alju u BiH. Polovina ispitanika su rekli da se taj novac tro–i na tro–kove flivota i trenutne potrebe primatelja u BiH, odnosno na hranu. Ostale kategorije na koje se poslani novac tro–i su izgradnja doma i popravke, zatim kupovina odje e, kozmetike i sli ne robe. To pokazuje da primaoci u BiH mnogo e–e ovise o dijaspori za kupovinu namirnica neophodnih za svakodnevni flivot nego za kupovinu auta, televizora, rje–avanje stambenog pitanja, kojih je 3%.

Štednja i kućni budžet u zemljama odredišta

Nivo –tednje me u dijasporom iz BiH je visok, gdje je 75% od 532 ispitanika reklo da imaju u-te evinu u zemlji odredi–ta. Kod ve ine ispitanika ku ni budflet je stabilan ili se pomalo pove ava. U skladu s tim, nivo –tednje prati sli an trend. Bitno je spomenuti da je ovaj umjereni porast, iako je vidljiv i na stalnom porastu nov anih doznaka u BiH, malo nifli u odnosu na pove anje ku nog budfleta i –tednju. To ukazuje i na injenicu da dijaspora iz BiH –tedi i iz drugih razloga, ne samo za slanje novca.

Način na koji se doprinosi razvoju BiH

Najve i procenat pripadnika dijaspore iz BiH i dalje daju prednost odmoru u BiH, transferu znanja i konsultacijama sa kolegama i kompanijama u BiH u polju svog djelovanja. Drugi popularni odgovori su uklju ivali ponovnu izgradnju domova u BiH, nastavak slanja novca u BiH ili virtuelno volontiranje u BiH privremeno ili stalno. Ovi odgovori ukazuju da je dijaspora iz BiH zainteresirana za ulaganje i razvoj zemlje porijekla na razli ite na ine.

Način doprinosa	Da	Ne	Teško je reći (nema odgovora)
Dolazak da se radi na trfli–tu rada u BiH	106	186	153
Volontiranje u BiH privremeno ili odre eni period svake godine	113	185	129
<i>Online/virtuelno volontiranje privremeno ili stalno</i>	191	141	92
Tednja u bankama u BiH	82	248	89
Ponovna izgradnja doma u BiH	233	105	90
Nastavak ili po etak slanja novca porodici i prijateljima u BiH	293	66	67
Odmor u BiH svake godine	330	66	67
Investiranje u privatne/javne projekte u BiH	133	151	131
Pokretanje biznisa u BiH	160	153	120
Uspostavljanje poslovnih veza sa kompanijama u BiH	178	124	118
Ponuda konsultantskih usluga kolegama/kompanijama u BiH u polju svog rada	263	80	96
Transfer znanja	311	61	78

Inferencijalna analiza podataka o slanju novca

U narednom dijelu predstavljeni su specifi ni i dodatni rezultati koji potvr uju i pro–iruju pojedina na poglavlja o zemljama. U nastavku su navedeni hi–kvadrat testovi koji su provedeni da bi bila pro–irena diskusija iz prethodnog dijela o slanju novca.

Primaoci novca u BiH i prethodna ulaganja dijaspore u BiH

	Da li ste ikada uložili novac u BiH radi biznisa?		
Primaoci novca	Da	Ne	Ukupno
Članovi porodice	10	149	159
Rodbina	14	127	141
Prijatelji	12	67	79
Druge osobe	17	67	84
Ukupno	53	410	463

Pearsonov hi-kvadrat test (χ^2) je proveden kako bi bilo ispitano postoji li veza između primatelja novca u BiH i ranijih ulaganja dijaspore iz BiH. Test se pokazao statistički značajnim, $\chi^2(3) = 11,99$, $p=0,007$, jer je pokazao da postoji veza između ulaganja i toga da su oni –alju novac ili robu –lanovima porodice, prijateljima i drugima, i kako su sami naveli ranijih odluka o ulaganju u BiH.

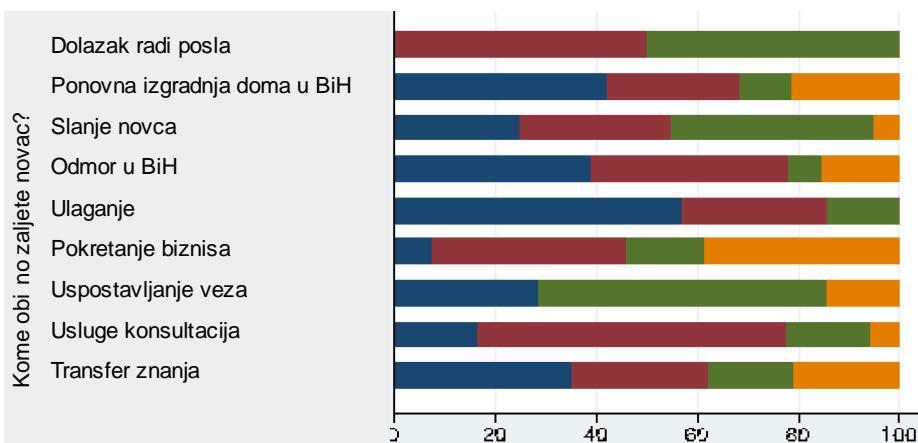
Rezultati su dalje pokazali da većina pripadnika dijaspore iz BiH, koji –alju novac u BiH, u okviru kategorija ranije navedenih nikada nisu imali poslovnih ulaganja u BiH. Najjača veza unutar uzorka ispitivanja je između onih osoba koje –alju novac –lanovima porodice i rodbini i nedostatka ranijih ulaganja u BiH. Veze koje nisu porodične između pripadnika dijaspore i primatelaca novca pokazuju slabiju povezanost sa ranijim poslovnim ulaganjima u BiH, jer samo 10 od 159 osoba koje su učestvovali u ispitivanju izdržavaju –lanove porodice i ranije su ulagali u BiH, dok 149 njih nisu.

Praktične implikacije: na osnovu ovih rezultata može se zaključiti da pripadnici dijaspore iz BiH, koji izdržavaju porodicu i rodbinu, održavaju sadašnji nivo potrošnje u BiH i u prošlosti nisu prepoznali prilike za ulaganje u BiH. Stoga, većina ispitanika koji materijalno pomagaju –lanovima porodice i rodbini istovremeno zanemaruju investiranje u biznis u BiH. Potrebno je dodatno istraživanje da bi se moglo objasniti koje okolnosti utiču na ovaj obrazac. Mogući smjeri bi mogli biti dalje podjeliti postojeće kategorije primatelja novca kako bi se moglo odrediti da li su –lanovi porodice osobe koje bi mogle usmjeriti ovaj novac u nove poslovne prilike umjesto da izdržavaju postojeći nivo potrošnje ili povećaju postojeće u –tednju u BiH. Kao alternativa tome, prijedlog bi bio da se prikupi još podataka o dostupnosti prilika za ulaganje uključujući i informacije, institucionalnu i druge vrste podrške dostupne dijaspori iz BiH u lokalnim zajednicama u kojima dijaspora mogla investirati.

Primatelji novca u BiH i način angažiranosti u razvoju u BiH

Vrsta uključenosti	Primaoci novca			
	Članovi porodice	Rodbina	Prijatelji	Druge osobe
Dolazak da se radi u BiH	2	0	1	1
Rekonstrukcija doma u BiH	19	8	5	2
Slanje novca u BiH	20	5	6	8
Odmor u BiH	46	18	18	3
Investiranje	7	4	2	1
Pokretanje biznisa u BiH	13	1	5	2
Ustavljanje poslovnih veza	7	2	0	4
Ponuda konsultantskih usluga	18	3	11	3

Transfer znanja	261	92	70	45	54
Ukupno	393	133	118	69	73

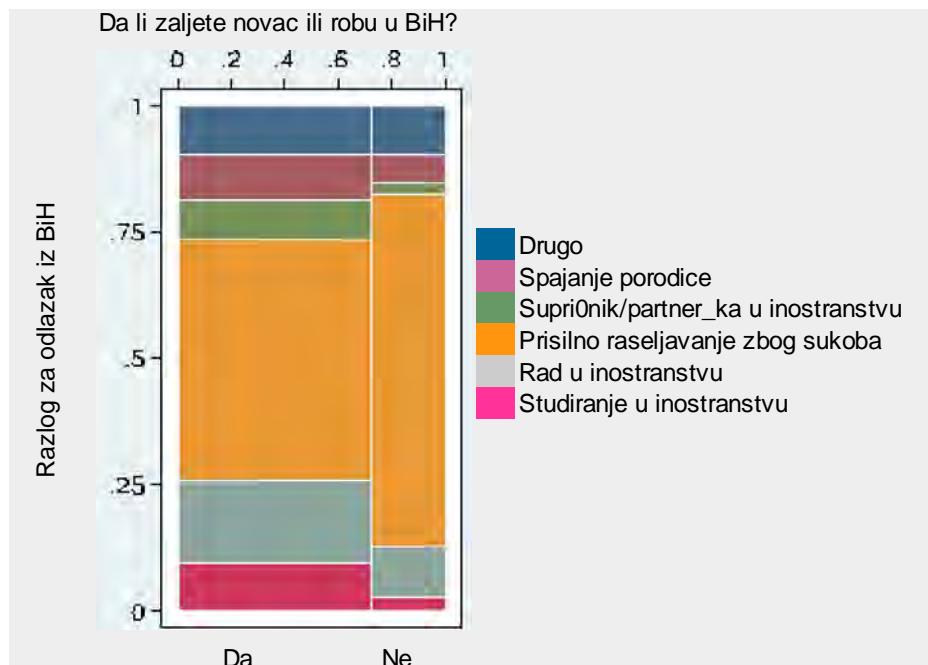
Pearsonov hi-kvadrat test (χ^2) je proveden i da bi bilo utvrđeno postoji li povezanost između primalaca novca u BiH i naših uključenosti u razvoj BiH. Test se pokazao statistički značajnim, $\chi^2(24) = 44,27$, $p = 0,007$, pokazavši da postoji povezanost između primalaca novca u BiH i naših uključenosti u razvoj BiH.

Prema ispitanicima iz dijaspora iz BiH, transfer znanja je kategorija koja se najčešće povezuje sa učestalom – slanja novca. Ispitanici koji –alju novac u okviru jedne od pet kategorije pokazuju i najveće interesovanje za veću uključenosć u razvoj BiH kroz transfer znanja. Svi drugi naši uključeni koji se povezuju sa tipom primatelja novca su raspršeni bez prevladavajućeg obrasca, kako se to i vidi u prethodnoj tabeli.

Praktične implikacije: na osnovu ovih rezultata možemo se zaključiti da pripadnici dijaspora iz BiH, koji –alju novac –lanovima porodice, rodbini, prijateljima i drugima u BiH pokazuju konzistentan nivo interesovanja za transfer novca kao najprikladniji naši uključeni u nastavak razvoja njihove domovine. Potrebno je dodatno istraživanje kako bi bilo utvrđeno koju vrstu transfera znanja dijaspora iz BiH mogu ponuditi. Osim toga, da bi bio ostvaren potencijal, neophodno je provesti identifikaciju praznina u znanju. Potrebno je pažljivo procijeniti potencijalni transfer znanja, ne samo implicirati, jer znanje nije transfer dijaspora eventualno moglo napraviti moguća ne odgovara lokalnim potrebama i kapacitetima.

Slanje novca i razlozi odlaska iz BiH

Razlozi za odlazak iz BiH	Poslani novac		
	Da	Ne	Ukupno
Studiranje u inostranstvu	4	36	40
Rad u inostranstvu	14	63	77
Prisilno raseljeni	99	181	280
Supružnik/partner u inostranstvu	3	29	32
Spajanje porodice	8	34	42
Drugo	14	38	52
Ukupno	142	381	523

Hi-kvadrat testom (χ^2) ispitana je odnos između slanja novca dijasporu iz BiH i razloga za odlazak iz BiH. Test je pokazao da postoji veza između toga da li ili ne dijaspora -alju novac u BiH i razloga za odlazak iz BiH. Zanimljivo je napomenuti da su većina ispitanika u ovom istraživanju pripadnici dijaspora iz BiH koji su napustili BiH jer su prisilno raseljeni (280 od 523). Osim toga, više od polovine ispitanika među onima koji su prisilno raseljeni (181 od 280) rekli su da ranije nisu slali novac u BiH, dok su ostali (99 ispitanika), koji su rekli da su slali novac, predstavljali gotovo dvije trećine ukupnog broja svih koji su slali novac bez obzira na razloge odlaska iz BiH. Sve u svemu, rezultati pokazuju da bez obzira na razloge odlaska iz BiH, sveukupan broj onih koji su spremni slati novac u BiH duplo je manji od broja onih koji su stvarno slali novac.

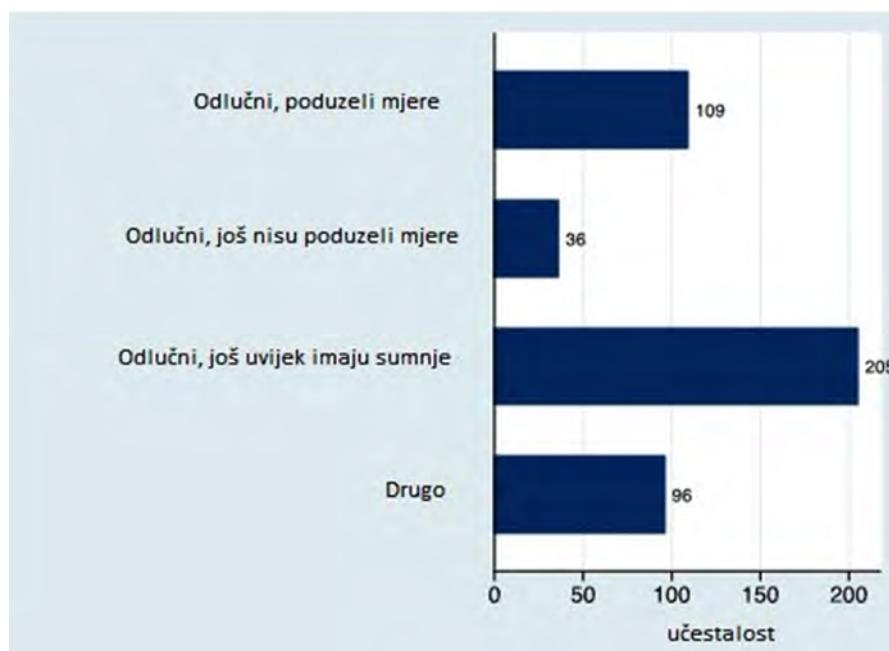
Praktične implikacije: nalazi ukazuju da osobe koje su prisilno raseljene iz BiH -alju novac najčešće kada se to upoređe sa drugim razlozima za migraciju. Ukupno 381 osoba od 523 ispitanika rekli su da nisu slali novac bez obzira na razlog migracije. Neki od ovih rezultata nisu iznenadni i mogli su se i očekivati. Na primjer, ne očekuje se da studenti koji studiraju u inostranstvu -alju novac u domovinu. Isto je kada su u pitanju osobe koje odu da bi se spojile sa porodicom ili pridružile suprugu ili partneru/ki. Nalaz koji se mora staviti u kontekst je nedostatak slanja novca za osobe koje su napustile BiH radi posla u inostranstvu. Ovdje su većina ispitanika, 63 od 77, rekli da ne -alju novac u domovinu. Potrebno je dodatno istraživanje da bi bili ispitani razlozi zbog kojih većina migranata koji su u skorije vrijeme emigrirali ne -alju novac u domovinu, za razliku od onih koji su prisilno raseljeni u toku 1990-ih.

POVRATAK

Namjera da se ostane u zemlji prijema i da se ne vrati trajno u BiH

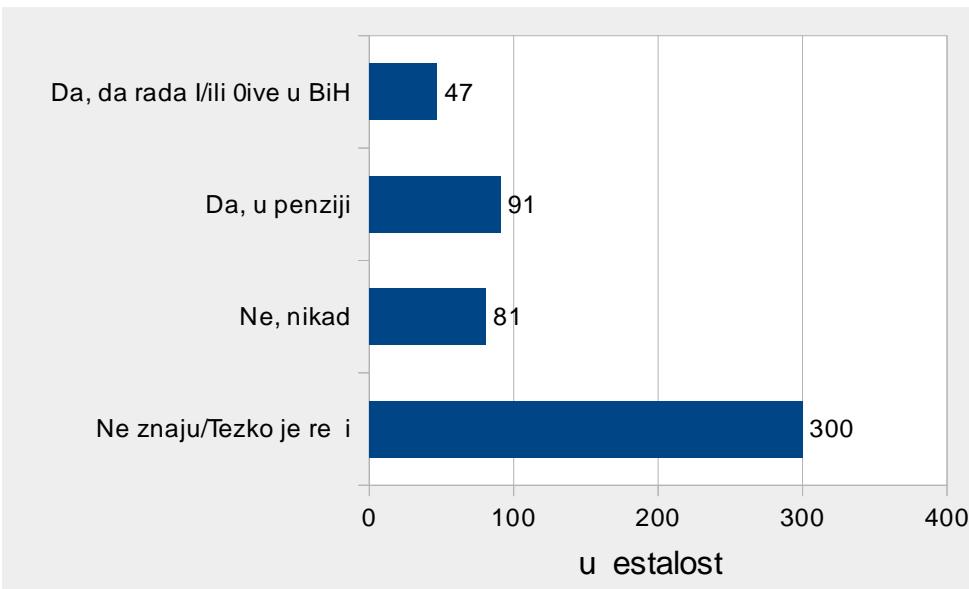
Na ovo pitanje odgovorio je mali broj ispitanika (446 osoba) kada se uzme u obzir ukupan broj ispitanika. Među onima koji su odgovorili, 46% njih su rekli da su odlučni da ostanu u zemlji prijema, iako u određenim okolnostima možda promijene mišljenje. To su potvrdili i odgovori na naredno pitanje, na koje je većina odgovorila da ne znaju ili im je težko odgovoriti da li bi se za stalno vratili u BiH. To je suprotno od samo 16% ispitanika koji su rekli da nemaju namjeru vratiti se u BiH za stalno.

Kako rezultati odgovora u nastavku pokazuju, pripadnici dijaspore iz BiH uzimaju u obzir svoju porodicu kada donose ovakvu odluku. To je vjerovatno razlog za visok postotak osoba koje su rekle da se dvoume ili još razmatraju odluku da li da se vrate ili ne vrate u BiH za stalno.

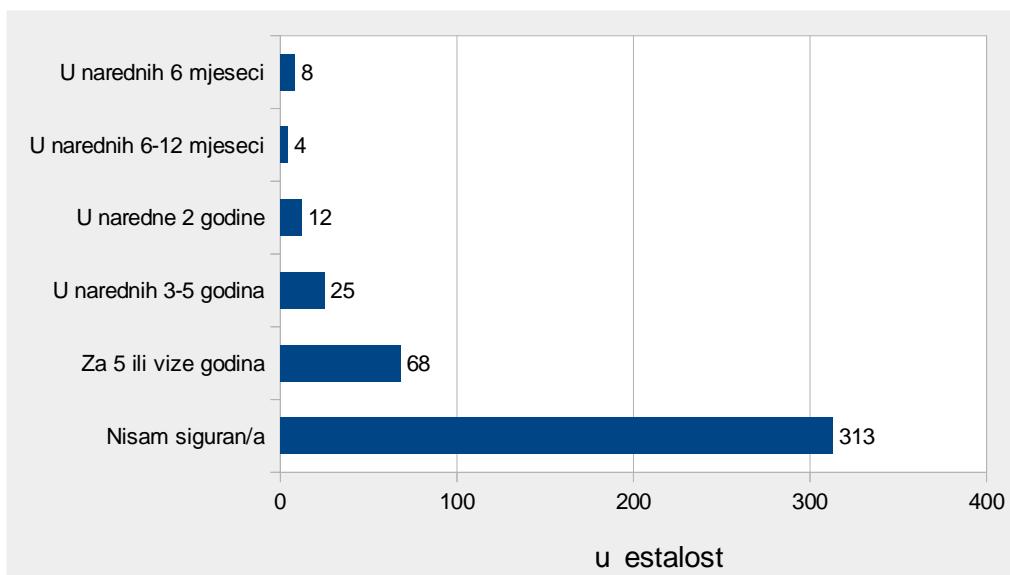
Plan povratka u BiH za stalno

Od 519 ispitanika koji su odgovorili na pitanje da li se namjeravaju vratiti u BiH za stalno, većina (58%) njih su rekli da nisu sigurni ili da je težko reći, ukazujući na to da nemaju planove za povratak sada ili u bliskoj budunosti. Mnogi ispitanici (17%) smatraju da će se možda vratiti kada se penzioniraju, ali gotovo isti broj ispitanika (16%) su rekli da se ne planiraju ikada vratiti. Samo mali procenat (9%) njih su rekli da se namjeravaju vratiti da rade ili flive u BiH.

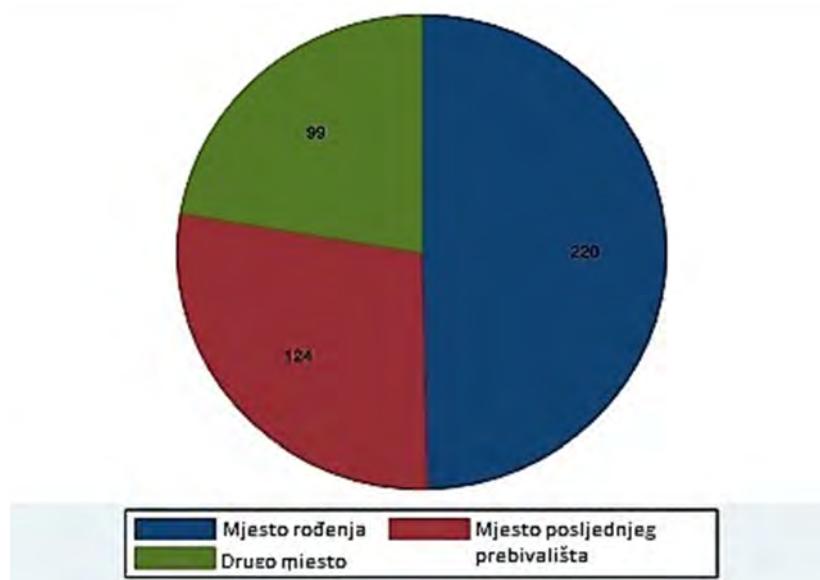

Vrijeme povratka u BiH za stalno

Od 430 ispitanika koji su odgovorili na pitanje kada se planiraju vratiti u BiH za stalno, najveći dio njih (73%) su rekli da nisu sigurni, a samo mali broj njih su dali definitivan vremenski okvir. Ako i kod onih koji su dali takav vremenski okvir to je bio dugoročni plan (npr. za 5 ili više godina), prije nego kratkoročni (npr. u roku 6 mjeseci). Stoga, iako je takođe napraviti bilo kakvu pretpostavku o namjeri dijaspora da se trajno vrati u BiH budu i da većina ispitanika nije sigurna kada se namjeravaju vratiti, jasno je da većina njih ne planira povratak u skorije vrijeme. Ovaj nalaz potvrđuje definicije dijaspora kada je u pitanju štampljeni povratak, ili poticajni i nepoticajni (*push-pull*) faktori tipični za mnoge izbjeglice i migrante.

Mjesto u BiH gdje bi se ispitanici možda trajno vratili

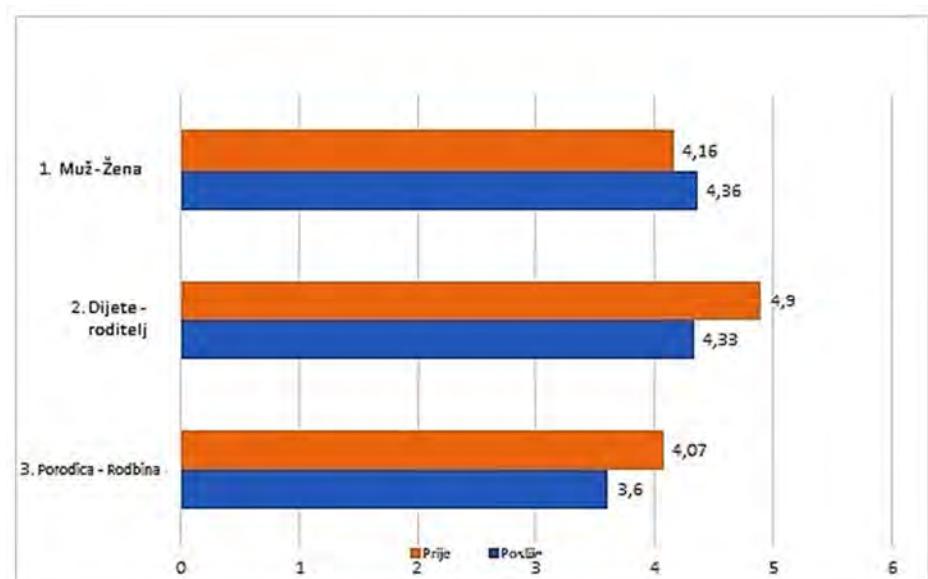

Kako pokazuju i kvalitativni izvje-taji o zemljama, pripadnici dijaspore iz BiH ostaju vi-e vezani za mjesto rođenja i boravka prije odlaska nego za druga mjesta u BiH, uklju uju i ve e gradove. Osim toga, to je u skladu sa literaturom o translokalizmu i bitnosti identiteta zavi aja kod dijaspore iz BiH.³⁰

Porodične veze: prije i nakon odlaska u inostranstvo

Ispitanike smo zamolili da procijene, na skali od 1 do 5 (1=veoma lo-e, 2=lo-e, 3=neutralno, 4=dobro, 5=veoma dobro), kvalitet veza me u lanovima porodice nakon odlaska u inostranstvo. Tri razli ita tipa veza su uzeta u obzir: suprug-supruga, djeca-roditelji i porodica-rodbina. Od ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje ve ina je ocijenila sva tri tipa kao pozitivne prije odlaska iz BiH, -to zna i izme u 4,16 za odnos suprug-supruga, do 4,9 za djeca-roditelji odnos i 4,07 za porodica-rodbina.

³⁰Halilovi , H. 2011; 2012; 2013a.

Iako su sva tri tipa veza ostala prilično pozitivna nakon odlaska u inostranstvo, zanimljivo je spomenuti da je ocjena odnosa suprug-supruga jedina koja je veća (od 4,16 na 4,36). Ipak je potrebno spomenuti da je ovaj odnos ocijenjen prilično pozitivno na samom početku i da je promjena, iako pozitivna, mala. Ranije studije o dijasporским grupama su pokazale da migracija može popraviti odnos suprug-supruga zbog poboljšanja ekonomskog situiranja i društvenog statusa i veze sa suprugom.³¹ S druge strane, ocjena odnosa djece-roditelji je manja (4,33) u odnosu na odnos prije odlaska u inostranstvo (4,9). Ovaj trend se može povezati za različitim kulturološkim i ekivanjima i socijalnim prilagodavanjem roditelja koji su širom svijeta i djece koja poprime novi identitet koji je spoj dvije kulture ili identitet zemlje odredita.

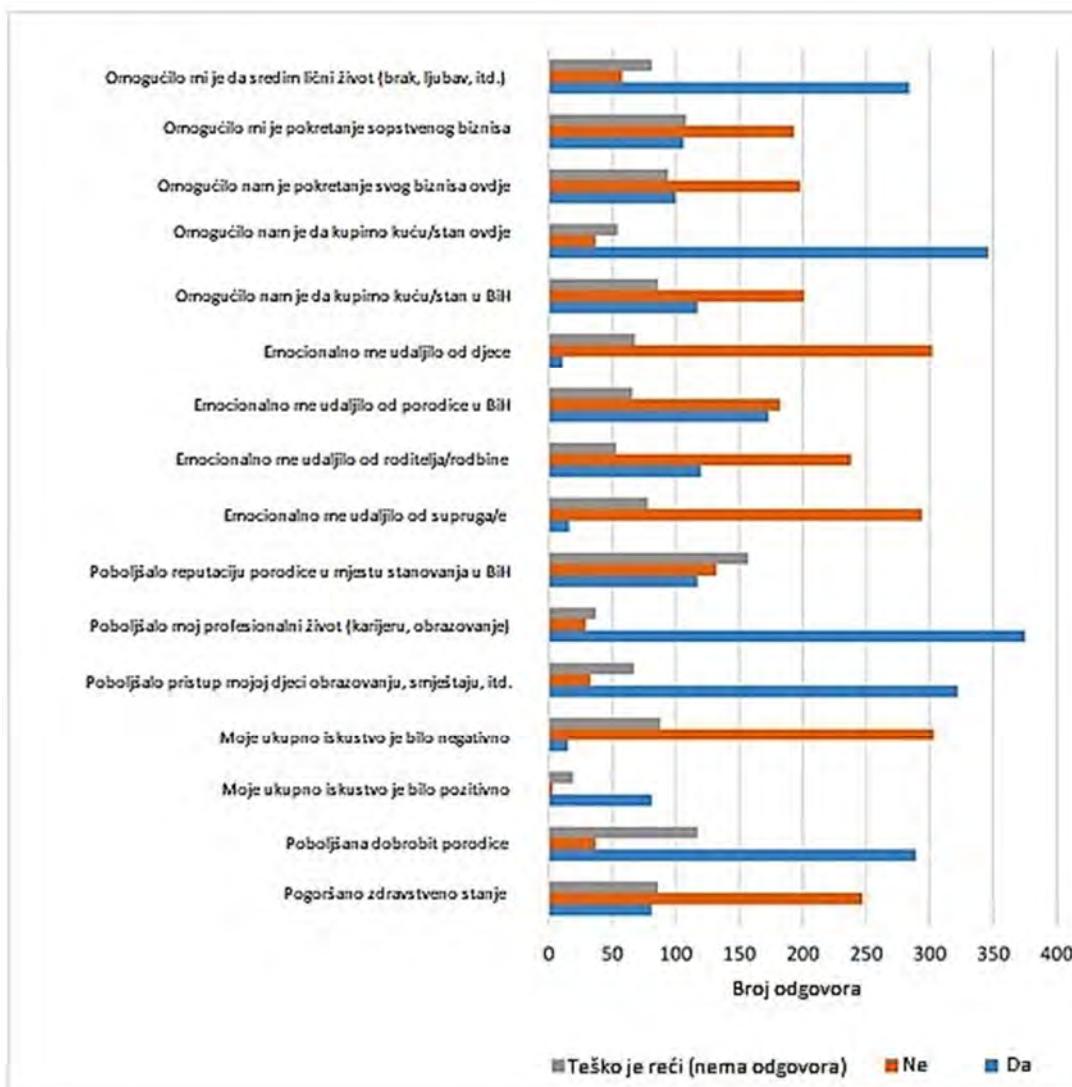
Isto tako, dobro je poznato da kada roditelji migriraju, naročito u zapadne i razvijene zemlje poput onih koje su uključene u ovo ispitivanje, imaju manje slobodnog vremena za djecu i stoga se kvalitet njihovog odnosa mora umanjiti. Isti obrazac se može primijeniti na odnose porodica-rodbina gdje je ocjena kvaliteta odnosa prije odlaska u inostranstvo (4,07) bila manja nakon odlaska u inostranstvo (3,6). Ovaj obrazac nije iznenađujući i jer i kontakt i vrijeme provedeno s rođenicima se smanjuju sa migracijom i fizičkom udaljenosti, a može se očekivati da će se smanjiti i kvalitet odnosa.

Uticaj migracije na pojedince i porodice

Migracija i raseljavanje su kompleksni procesi koji mogu rezultirati i koristi u i gubitkom. Dok se većina koristi može iskazati materijalno, gubitak se često izrajava subjektivnim izrazima. Na primjer, ispitanici su upitani kako je migracija uticala na njih i njihove porodice u kontekstu širom svijeta od toga da imaju mogućnost da urede svoje flivote i pokrenu biznise u zemlji odredita ili BiH, da kupu nekretninu u zemlji odredita ili BiH, da poboljšaju profesionalni flivot i pristup obrazovanju za djecu. Većina ispitanika su naveli pozitivne promjene kao rezultat migracije (posebno naglašavaju i svoj profesionalni flivot i pristup obrazovanju za njihovu djecu). Izuzetak su ispitanici koji su dali negativne odgovore na pitanje o pokretanju biznisa u zemlji odredita ili BiH. Ipak, ništa ne ukazuje na to da su

³¹Cf. Rahman, M. 2017.

pripadnici dijaspore, koji su u estvovali u ovom ispitanju, u po etku bili zainteresirani za pokretanje biznisa, stoga bi ovaj nalaz trebalo potkrijepiti dodatnim istraživanjem.

Iako gotovo polovina ispitanika tvrdi da je migracija rezultirala i emotivnim šgubicima (udaljenost od porodice i rodbine koje su ostale u BiH), ve i broj njih kaže da nije. To se naročito odnosi na emocionalnu udaljenost od supruga i djece (o najvećem broju njih su rekli da migracija nije uticala na to da se udalje od supruga i djece, vjerojatno velikim dijelom zbog toga što su cijele porodice raseljene ili su migrirale).

Ispitanici su bili oprezni i kada su trebali izvršiti procjenu svog iskustva kada je u pitanju migracija kao generalno pozitivno ili negativno, gotovo jedna trećina ispitanika su bili neodlučni i odabrali kao odgovor 'što-ko je reio'. Većina njih su ipak rekli da njihovo generalno iskustvo kada je u pitanju migracija nije bilo negativno, već prilično pozitivno.

ZAKLJUČAK

Rezultati predstavljeni u ovom poglavlju otkrivaju mnoge bitne injenice o demografskim, sociokulturo-kim i ekonomskim aspektima dijaspore iz BiH u deset zemalja odredi-ta koje su uklju ene u ovaj projekat. Iako se razlikuju po broju i na inima naseljavanja, u svim ovim zemljama migranti iz BiH su se generalno dobro prilagodili svojim novim ulogama stanovnika i gra ana u novim zajednicama, a istovremeno odrflavaju veze sa svojom domovinom.

Demografska slika na-eg uzorka pokazuje da je dijaspora iz BiH heterogena, u dijasporskim zajednicama podjednako su zastupljeni i flene i mu-karci. Kada je u pitanju starosna dob, najve u grupu me u dijasporom ine osobe srednjih godina (31 ó 50 godina). Ve ina ispitanika u dijaspori su u braku. Prosje nu porodicu u dijaspori ine etiri lana. Ve ina flive u nuklearnim porodicama. Ve ina ispitanika su ro eni u BiH. Ve ina njih su odabrali da odgovaraju na pitanja iz upitnika na bosanskom jeziku. Najve i dio ispitanika su se izjasnili kao Bo-njaci, zatim velikim dijelom kao Hrvati, Srbi i ostali. Mnogi od njih jo-uvijek imaju drflavljanstvo BiH, -to je ohrabruju a injenica. Mnogi su isto tako drflavljeni zemalja u koje su doselili i ve ina njih najve i dio godine boravi u tim zemljama.

Ve ina prijeratnih migranata iz BiH koji su u estvovali u istraflivanju napustili su BiH samo sa zavr-enom osnovnom ili srednjom -kolom, a vrlo mali broj njih su zavr-ili vi-u i visoku -ku. Nivo obrazovanja me u novijim migrantima iz BiH u ovom uzorku je ve i u odnosu na ranije (prijeratne) migrante.

Kada je u pitanju iskustvo u vezi sa migracijom, tri su vala migracije iz BiH: 1) prijeratna migracija (1970 -1990-ih); 2) prisilna migracija vezana za rat (1990-ih); i šmije-anao postratna migracija (2000-ih). Drugi migracijski val, koji se odnosi uglavnom na prisilnu migraciju, je najve i i najraznolikiji. Kada je u pitanju drflavljanstvo drugih zemalja, oni koji su ot-i-li kao izbjeglice najvjerovatnije su i dobili drflavljanstvo, a zatim i oni koji su napustili BiH prije rata. Ve ina pripadnika dijaspore iz BiH odrflavaju bliske veze sa domovinom, ak iako u estalost zavisi od razli itih faktora, uklju uju i geografsku udaljenost od BiH i finansijska sredstva neophodna za putovanje izme u dvije zemlje. Porodi ne veze su i dalje glavni razlog za posjetu BiH, a zatim odmor.

Kada su u pitanju zaposlenje i profesionalno iskustvo, na-i nalazi otkrivaju visoku stopu zaposlenosti i veliku spremnost da u estviju u transferu vje-tina i znanja iz razli itih oblasti bitnih za razvoj BiH. Ovo se direktno ogleda u ulaganju dijaspore u BiH, gdje su velika ve ina ispitanika na razli ite na ine ulagali novac u BiH. Iako dijaspora iz BiH ima interes da investira novac u BiH za pokretanje biznisa, odre eni preduslovi, kao -to su mogu nost da prona u pouzdanog partnera u BiH i konkretne informacije o investiranju u jedinicama lokalne samouprave, moraju biti ispunjeni da bi se odlu ili na takav korak. Stoga, relativno mali procenat ispitanika iz dijaspore je odgovorio da je investirao novac u BiH. Ve ina ispitanika posjeduje u BiH materijalna dobra, zemlju ili nekretnine. Dok u isto vrijeme, ve ina u-te evinu ima u zemlji prijema. Uzorak pokazuje da pripadnici dijaspore ostaju posve eni svojoj domovini kupuju i imovinu ili zadrflavaju i onu koju ve imaju u BiH.

Ipak, jedno od bitnih pitanja koje mora biti rije-eno je odrflavanje nivoa uklju enosti i interesa me u drugom generacijom dijaspore iz BiH. Na primjer, ovo istraflivanje je pokazalo da ve ina djece ro ene van BiH nema drflavljanstvo BiH. Osim toga, ve ina (80%) djece ispitanika ne poha a dopunska nastavu na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku. Iako na ovaj rezultat može uticati uzorak iz SAD-a, kako je nagla-eno u poglavlju, istraflivanje

pokazuje da postoji zna ajno interesovanje me u dijasporom za dopunsku nastavu. Ispitivanje je pokazalo i da su pripadnici dijaspore proaktivni u ovom smislu i organiziraju dopunsku nastavu kroz lokalna udruflenja dijaspore iz BiH. Ve ina roditelja koji su u estvovali u ispitivanju podrlali bi upis svoje djece na dopunsku nastavu koju bi organizirale institucije u BiH. Mnogi od ispitanika bi uzeli u obzir i *online* dopunsko obrazovanje kao opciju za svoju djecu. Postoji i zna ajna podr-ka me u dijasporom iz BiH (55%) za ljetne -kole dopunske nastave.

Pripadnici dijaspore iz BiH koji su u estvovali u ispitivanju, odrflavaju dru-tvene veze sa domovinom van porodi nih. Postoji razlika u tehnologijama koje dijaspora iz BiH koristi da bi bila u toku najnovijih de-avanja u BiH i zemljama prijema. Kada su u pitanju vijesti vezane za BiH, ve ina njih koriste internet, dok za vijesti vezane za zemlju prijema, ve ina koristi televiziju i printane medije. Iako pafljivo prate -ta se de-ava u BiH, ve ina (66%) ispitanika su rekli da nisu glasali na zadnjim izborima u BiH, zbog razli itih razloga. Pripadnici dijaspore iz BiH odrflavaju veze unutar zajednice u zemlji odredi-ta, a veze izme u lanova dijaspore iz uzorka su jake i najvjerovatnije ine veliki dio njihovog dru-tvenog flivota. Ve ina ispitanika dijaspore iz BiH su rekli da imaju interakciju sa ostalim lanovima dijaspore iz BiH u razli itim privatnim, javnim i *online* okrufljenjima.

Postoji podjela me u ispitanicima na one koji su uklju eni i one koji nisu uklju eni u organizacije dijaspore iz BiH. Tri dominantne vrste dijasporskih organizacija su vjerske, kulturne i sportske organizacije, nakon njih tu su i lokalni klubovi, profesionalna udruflenja i udruflenja zasnovana na zajedni kim interesima.

Ve ina ispitanika koji -alju novac i robu u BiH rekli su da ih -alju lanovima porodice i rodbini. Interesantan je nalaz da vi-e ljudi -alje novac i robu šdrugima nego prijateljima. Najve i postotak pripadnika dijaspore iz BiH daje prednost odmoru u BiH, transferu znanja i ponudi konsultantskih usluga kolegama i kompanijama u BiH u svom podru ju stru nosti.

Ve ina ispitanih pripadnika dijaspore iz BiH odlu ni su ostati u zemlji prijema za stalno, iako bi odre ene okolnosti mogle uticati na to da promijene mi-ljenje. Pri dono-enju takvih odluka pripadnici dijaspore iz BiH iz uzorka uzimaju u obzir lanove porodice. Pripadnici dijaspore iz BiH odrflavaju veze sa rodnim mjestom i mjestom stanovanja prije migracije vi-e nego sa ostalim mjestima u BiH. Zabiljefteno je da je migracija uticala na porodi ne odnose iako ne u velikoj mjeri. Isto tako, imala je razli it uticaj na pojedince i porodice u kontekstu koristi i gubitka.

Nalaz iz ovog poglavlja poklapa se sa narednim poglavljima koja predstavljaju pojedina ne izvje-taje o dijaspori iz BiH za svaku od deset odabranih zemalja. Sva poglavlja zavr-avaju preporukama specifi nim za tu zemlju. Na kraju izvje-taja je set op ih preporuka i bitne smjernice za budu e korake koje vlasti i institucije u BiH na svim nivoima trebaju poduzeti na putu prema stvaranju sveobuhvatne strategije pribilflavanja dijaspori.

POGLAVLJE II

Izvještaj za Australiju

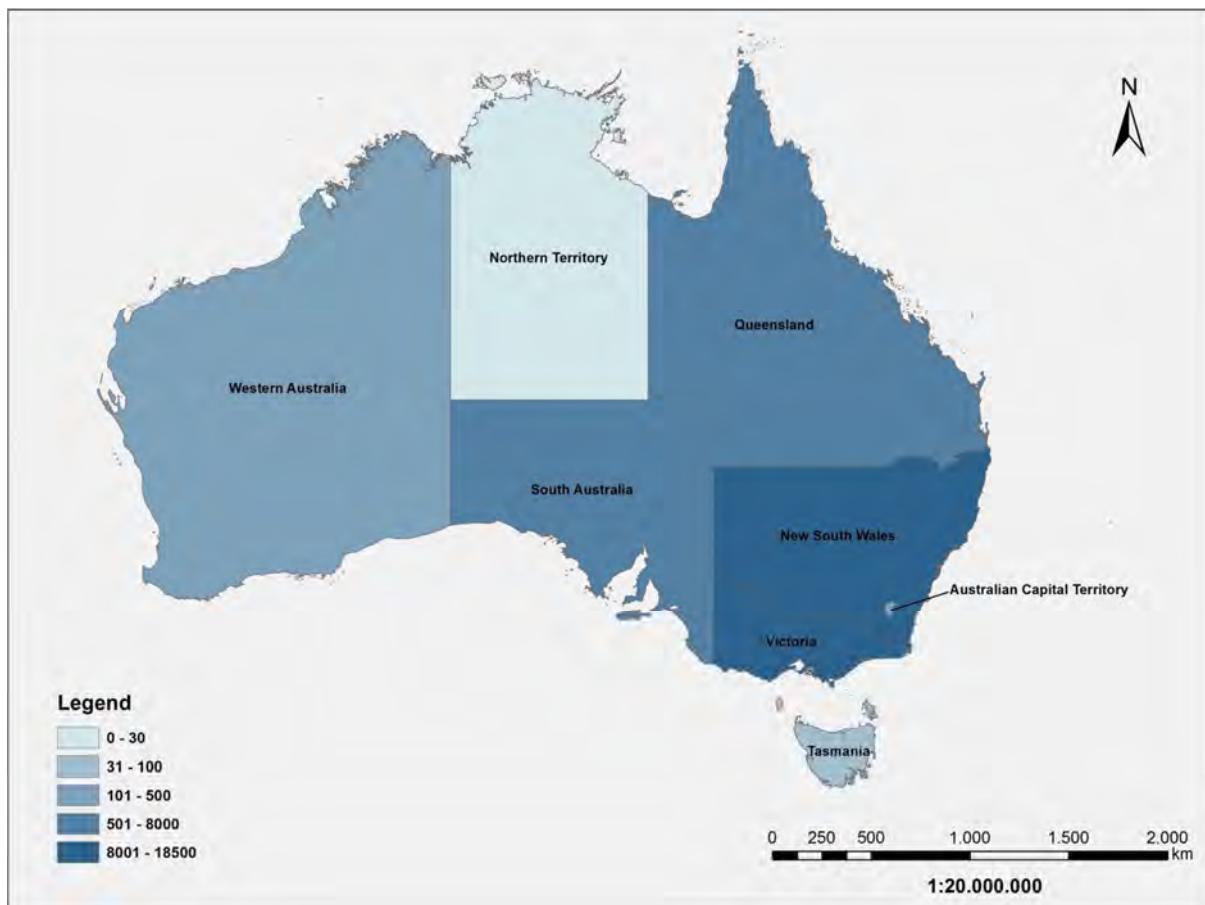
Sažetak

Izvještaj za Australiju temelji se na podacima prikupljenim u periodu između augusta i novembra 2017. godine među pripadnicima dijaspore iz BiH u Australiji. Rezultati koji su prezentirani u ovom izvještaju dobijeni su tokom kvalitativnog istraživanja uključujući i direktne intervjuje s fokus grupama, dubinske intervjuje i posmatranje sudionika u Melburnu, Sidneju i Brizbejnu, kao i istraživanje putem digitalnih medija (većinom putem razmjene e-mail poruka i razgovora putem Skype-a) provedeno sa pripadnicima dijaspore iz BiH u Adelaidi i Perlu. To smo, takođe, upotpunili sa dva razgovora koja smo obavili sa ambasadorom BiH u Australiji, gosp. Mirzom Hajrićem i gosp. Hakki Suleymanom, predsjedavajućim Centra za pružanje usluga migrantima (Migrant Resource Centre) Sjeverozapadne regije u Melburnu. Pet zasebnih fokus grupa sastojalo se od 8 do 16 osoba uključujući: 1) mlade, 2) poslovne ljudi, 3) akademike i stručnjake, 4) mješovitu grupu iz zajednice i 5) frene. Fokus grupa je provela zajedno između dva i tri sata. Osim toga, obavljeno je otprilike 60 intervjuja (od kratke konverzacije do dvosatnog intervjuja) kao i izvršeno posmatranje sudionika na dva događaja održana u zajednici koje je posjetilo oko 400 ljudi. Učesnici u istraživanju dolaze iz 22 različitih organizacija u dijaspori (neki od njih pripadaju većem broju organizacija). Otprilike jedna kvota učesnika nije formalno pripadala organizacijama u dijaspori. Učesnici su bili različiti etnički i etnički imigranti pripadnosti. Takođe, dolazili su sa različitim lokalitetima u BiH i uključivali su predstavnike nekoliko migracionih valova. Relativno isti broj muškaraca i žena bio je zastupljen u raznim starosnim grupama.

Većina migranata iz BiH u Australiji završila je svoj migracioni ciklus kada su postali australski državljanini, i smjestili se u Šebosansku predgradiju i susjedstvo i na različite načine se integrirali u australsko multikulturalno društvo u socijalnom, ekonomskom i kulturno-kom smislu. Rezultati načina istraživanja otkrivaju da većina njih nastavlja održavati različite vrste veza sa BiH iz različitih razloga i motivacija: zbog rodbine, kulturnog identiteta, ekonomskih interesa ili altruizma. Međutim, mnogim zajednicama kojima se opisuju dijaspora iz BiH suočava u cijelom svijetu, kada govorimo o vezama sa zemljom porijekla, o igledna vremensko-prostorna barijera između Australije i BiH - koje se nalaze na dvije razlike hemisfere i 16.000 kilometara fizičke udaljenosti - čini iškustvo dijaspore iz BiH na ovom kontinentu jedinstvenim u određenom smislu. Bez obzira na ove izazove, dijaspora iz BiH u Australiji nastavlja biti jedna od najaktivnijih grupa dijaspore iz BiH, kada je u pitanju održavanje međunarodnog angažmana sa BiH, kao i promoviranje i očuvanje izvornih kulturnih identiteta iz "prve domovine" u Australiji. Zaključci upućuju na umjereni nivo vjerovanja i povjerenja u institucije u BiH, te političku i društvenu zbiravanja u BiH. Ovo je dodatno ograničeno sporim razvojem u privatnom sektoru, nedavnom ekonomskom recesijom i slabim i složenim formalnim institucijama (na svim nivoima uprave) koji predstavljaju skupine i dugotrajne administrativne prepreke za pokretanje i održavanje novog poslovanja u BiH. Međutim, uprkos izazovima, nekoliko pripadnika dijaspore iz BiH u Australiji je pronađeno način za ulaganja u BiH, uglavnom oslanjajući se na vlastiti društveni kapital i neformalne mreže koje se formiraju diljem BiH, Australije i drugih zemalja.

I. DEMOGRAFSKE I DRUŠTVENO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE

Mapa 1. Dijaspora iz BiH u Australiji³²

Osnovne informacije i pregled literature

Moflemo identificirati tri imigraciona vala u Australiju kada su u pitanju osobe iz BiH: 1) politi ki migranti nakon Drugog svjetskog rata; 2) ekonomski migranti izme u 1960ih i 1980ih i 3) izbjeglice za vrijeme i nakon rata 1992-1995. u BiH (õhumanitarni migrantiö). Kao –to je prikazano na Slici 2 na sljede oj stranici, u pore enju sa 62% ukupnog stanovni-tva ro enog u inostranstvu, 84.9% osoba koje su ro ene u BiH je stiglo u Australiju prije 2001. godine. Od ukupnog broja osoba u Australiji koje su ro ene u BiH, prema popisu stanovni-tva u Australiji iz 2011. godine, 10,6% ih je stiglo izme u 2001. i 2006. godine dok je 2,5% stiglo izme u 2007. i 2011. godine.³³ U mnogim pogledima, svaki od tri migraciona vala ima specifi ne dru-tvne, demografske i ekonomske karakteristike. Me utim, tek nakon 1992. godine moflemo govoriti o jasnijoj i organiziranijoj dijaspori iz BiH na ovom kontinentu. Prije ranih 1990-ih, doseljenici iz BiH u Australiji nisu bili samo malobrojni, nego su bili i podijeljeni izme u jugoslovenske dijaspole, hrvatske dijaspose i srpske dijaspose ili su ih zastupale vjerske i kulturne institucije bosanskih muslimana. Neki od njih, tako er, su odlu ili ostaviti štareo identitete iza sebe i asimilirati se u *mainstream* anglo-

³² Napomena: Ova mapa predstavlja op u procjenu rasprostranjenosti dijaspore BiH u Australiji. Procjene su ura ene za svaku drflavu na osnovu izvje-taja iz zajednica, Australskog ureda za statistiku/Popisa stanovni-tva, 2006; 2011; 2016 (<http://www.abs.gov.au>) podataka i podataka iz Odjela za imigraciju i drflavljanstvo.

³³ Australski ured za statistiku 2011. (http://www.immi.gov.au/media/publications/statistics/comm-summ/_pdf/bosnia-herzegovina.pdf).

keltsku kulturu flive i u šne-imigrantskim etvrtima, presijecaju i svoje veze sa dijasporskim skupinama iz regije, mije-aju i se s ljudima koji nisu jugoslovenskog porijekla i mijenjaju i svoja imena kako bi se bolje uklopili u dominantnu kulturu. Ideju o jugoslovenskoj dijaspori u Australiji u to vrijeme promovirala je drflava Jugoslavija putem svoje ambasade i konzulata. Ona je uklju ivala uspostavljanje i podr-ku jugoslovenskim multietni kim klubovima (uklju uju i i fudbalske klubove).³⁴

Izbjeglice iz BiH - dolaze i u Australiju, na po etku u desetinama, 1992. godine, a zatim u stotinama i hiljadama sredinom i krajem 1990-tih - donijeli su i li ne i kolektivne traume koje su inspirirale solidarnost i patriotizam me u imigrantima iz BiH iz prethodnih migracionih valova. Izbjeglice su, tako er, donijele znanje i prakti ne vje-tine koje su im omogu ile da se politi ki organiziraju i promoviraju šbosansko pitanje. Mnogi od njih bili su direktno uklju eni u osnivanje BiH klubova, dru-tava, organizacija i medija.

To se ti e geografske rasprostranjenosti, ve ina izbjeglica iz 1990-tih smjestila se u drflavi Viktorija (10.000), nakon toga u Novom Jufnom Velsu (8.000), Kvinslendu (4.000), Zapadnoj Australiji (3.000) i Jufnoj Australiji (2.000).³⁵ Na osnovu popisa stanovni-tva u Australiji iz 2006. godine³⁶, u Australiji se nalazilo oko 14.620 Bo-njaka, 6.100 bosanskh Srba i 3.870 bosanskih Hrvata. Popis stanovni-tva proveden u 2011. godini pokazao je pove anje od 11.000 osoba tako da je broj osoba koji je ro en u BiH bio ne-to ispod 40.000.³⁷ Me utim, s obzirom na to da se popisni podaci prikupljaju na dobrovoljnoj osnovi, ove brojke treba tretirati s oprezom; zaista, dobro je poznato da australski drflavljeni koji su ro eni u BiH ne pripadaju ili se ne identificiraju isklju ivo samo sa dijasporom iz BiH, ve i sa srpskom i hrvatskom dijasporom. Njihove organizacije i crkve zahtijevaju od svojih lanova i parohijana da se izjasne kao Srbi i Hrvati iz Srbije i Hrvatske, po-to podatke o popisu vlada razmatra prilikom dodjele resursa etni kim zajednicama u Australiji. Zbunjenost u vezi sa stvarnim brojem Bosanaca i Hercegovaca u Australiji dodatno je pove ana injenicom da su mnoge izbjeglice iz BiH, koje su tokom 1990-tih stizale u zemlju, smatrane kao osobe "bez drfljanstva" ili "biv-i Jugosloveni". Organizacije dijaspore iz BiH, kao -to su Australska unija bosankohercegova kih asocijacija u Australiji (AUBHA) i Australijsko vije e BiH organizacija, procjenjuju da je stvarni broj osoba BiH porijekla u Australiji negdje oko 100.000, -to je, iz istih razloga kao -to je gore navedeno, vjerovatno malo šnapuhana brojka. Razli ite konzervativne procjene govore da je ukupan broj Bosanaca i Hercegovaca koji flive u Australiji oko 50.000.³⁸

Bez obzira na njihov stvarni broj ó koji se kre e negdje izme u 50.000 i 100.000 osoba koje vode porijeklo iz BiH ó danas dijaspora iz BiH u Australiji (ili ūbosanska dijaspora ö kako se obi no navodi) je veoma dobro uspostavljena migraciona zajednica koja je bila predmet velikog interesovanja mnogih istrafliva a iz razli itih disciplina, uklju uju i antropologiju, historiju, sociologiju, demografiju i ekonomiju.³⁹ ak se i nekoliko doktorskih i magistarskih teza bavilo razli itim aspektima dijaspore iz BiH u Australiji.

³⁴ Jupp, J. 2001. *The Australian People*, p. 245.

³⁵ Odjel za imigraciju i drfljanstvo, 2009.

³⁶ Australski ured za statistiku /Popis stanovni-tva, 2006 (<http://www.abs.gov.au>)

³⁷ Australski ured za statistiku /Popis stanovni-tva, 2011 (<http://www.abs.gov.au>)

³⁸ Npr. Od strane MLJPI BiH, 2008:7.

³⁹ Cf. Adams, R. 2006; ColicóPeisker, V. 2000, 2002, 2003, 2005; Halilovich, H. 2005; 2006, 2011, 2012, 2013a, 2013b, 2014; apo, J. and Halilovich, H. 2013; Markovic, M. and Manderson, L. 2002; Voloder, L. 2017; Vujcich, D. 2007; and Waxman, P. 2001.

U Australiji, kao i u većini drugih zemalja gdje su se smjestili, migranti iz BiH se smatraju uzorom sa "visokim potencijalom integracije".⁴⁰ Njihovo europsko porijeklo, stepen obrazovanja i stečeni vještine bili su važni faktori za takav pozitivan prijem izbjeglica iz BiH u Australiji.⁴¹ Međutim, iako su ovi faktori mogli biti od pomoći migrantima i izbjeglicama iz BiH u početnim fazama njihovog naseljavanja u Australiji, oni nisu nužno imali direktnu konkurenčku prednost na australskom tržištu rada, gdje su migranti iz BiH, koji dolaze iz ne-englenskog govornog područja, tako dobivali manje plaće za one poslove za koje su bili prekvalificirani.

Kako pokazuju statistici podaci popisa iz 2006. i 2011. godine, u pogledu nivoa obrazovanja ili nekog oblika visokog obrazovanja i visokih kvalifikacija, migranti iz BiH su bili blizu australskog stanovništva (54,6 naspram 55,9 posto), dok su njihove zarade bile znatno niže od zarada njihovih australskih kolega. U 2006. godini, prosječni pojedinačni sedmi ni dohodak za one rođene u BiH bio je 299 dolara, u poređenju sa 431 dolarom za sve rođene u inostranstvu i 488 dolara za sve radnike rođene u Australiji.⁴² Međutim, tokom godina ova razlika se znatno smanjila.

U vrijeme popisa 2011. godine, prosječni pojedinačni sedmi ni dohodak za osobe rođene u BiH u Australiji koji su imali 15 i više godina iznosio je 430 dolara, u poređenju sa 538 dolara za sve rođene u inostranstvu i 597 dolara za sve one rođene u Australiji. Ukupna australska populacija imala je prosječni pojedinačni sedmi ni dohodak od 577 dolara.⁴³ Slično tome, stopa nezaposlenosti među migrantima iz BiH bila je 7,8%, u poređenju sa ukupnom australskom populacijom od 5,2% u 2006. godini, a u 2011. godini odgovarajuće stope su bile 6,1% i 5,6%.

Ovakav prihod u domaćinstvu i dispariteti u obrazovanju i zanatu između građana rođenih u BiH i građana rođenih u Australiji (57,8% naspram 65%) takođe ukazuju na veći procenat odraslih osoba bez partnera, tj. ratnih udovica koje nisu značajno u nekim zajednicama izbjeglica iz BiH kao što su one iz Srebrenice, Prijedora i drugih dijelova Bosne i Hercegovine.

Omjer spolova, koji se odnosi na veći procenat žena u odnosu na muškarce u dijaspori iz BiH u Australiji, uobičajen je kod statističkih podataka iz popisa u 2006. i 2011. godini, gdje je ukupan omjer bio 97,1 muškaraca na 100 žena. Statistički podaci, takođe, otkrivaju generacijski obrazac koji pokazuje da je broj žena veći od broja muškaraca u svim starosnim grupama između 35 i 55 godina. Ovi statistički podaci mogu se direktno odnositi na rat u periodu 1992-95, u kojem su mnogi muškarci izgubili živote, a mnoge žene postale ratne udovice. Nekoliko stotina ratnih udovica i njihovih porodica iz BiH migrirali su u Australiju nakon rata. Razlog zbog kojeg su mnoge ratne udovice migrirale u Australiju može se naći u Australskom humanitarnom programu i izbjegličkom programu koji je davao prednost kandidatkinjama iz rizične kategorije žena ("Woman at risk"⁴⁴). Kao što je potvrđeno u fokus grupi sa ženama iz BiH u Melburnu, gdje se smjestio najveći broj ratnih udovica, uglavnom se radi o ratnim udovicama iz BiH, koje su bile jedini hranitelji svojih porodica a u isto

⁴⁰ cf. ColicóPeisker, V. 2005; Halilovich, H. 2006, 2011, 2012, 2013a; and Valenta and Strbac 2012.

⁴¹ ColicóPeisker, V. 2005; and Halilovich, H. 2006, 2012.

⁴² Australski urad za statistiku 2006/2011/2016, (<http://www.abs.gov.au>).

⁴³ ibid

⁴⁴ Kako Teresa Gambaro, Parlamentarni Sekretar Ministarstva za imigraciju i državljanstvo kaže: Australija daje nadu ranjivim ženama i djeci kroz program davanje vize "Woman at risk". Viza pomagaju ženama izbjeglicama i njihovoj djeci koji su predmet gonjenja i nemaju zaštitu muškaraca iz njihove obitelji da ponovo izgrade živote u Australiji s ponosom i namjerom. (http://www.workpermit.com/news/2007_03_09/australia/women_at_risk visa.htm)

vrijeme su se morale nositi i sa svim te-ko ama migracije i preseljenja, baviti nerije-enim pitanjima u BiH, koja esto uklju uju nestale mufleve i rodbinu, kao i finansijski podrflavati svoje stare roditelje. Australska vlada je bila relativno velikodu-na prema ratnim udovicama iz BiH i sli nim izbjegli kim grupama - pruflaju i im socijalnu pomo , zdravstvenu za-titu, drflavne stanove i prilike za dalju obuku i obrazovanje. Me utim, "trfli-te rada" je ne-to manje zadovoljilo njihove potrebe i vje-tine. To je dovelo do toga da su mnoge flene u-le u neformalne trfli-ne ni-e i prona-le povremene, honorarne i sezonske poslove u manje reguliranim industrijama, kao -to su i- enje doma instava, ugostiteljstvo i berba usjeva. Neki od ovih poslova ne uklju uju samo teflak fizi ki rad i manje optimalne radne uslove, ve se tu radi o redovito najnife pla enim poslovima, bez osnovnih prava zaposlenih i sigurnosti kao -to su pravo na pla eni prekovremeni rad, bolovanje, godi-nji odmor ili penziju. Bez obzira na to, mnoge flene i dalje mjesec no redovno -alju finansijska sredstva svojim roditeljima koji su ostali u BiH. Isto tako, uobi ajeno je da flene pruflaju podr-ku izgradnji ku a rodbini u BiH ili ih finansijski uzdrflavaju u velikoj mjeri. Kako su izjavile, u mnogim slu ajevima, ratne udovice i druga doma instva na elu sa flenama finansijski su ūrazvu eneö izme u zahtjeva "ovdje" i "tamo".

Dok su politike imigracije i integracije svake pojedine zemlje prijema uticale na obrasce integracija izbjeglica i migranata iz BiH u dru-tvima zemlje prijema, u Australiji, procedura promjene statusa iz izbjeglica u gra ana Australije bila je sasvim jasna, jer je skoro svih 35.000 gra ana BiH koji su stigli na osnovu stalne humanitarne vize 1990-tih pro-log vijeka imalo pravo na podno-enje zahtjeva za australsko drflavljanstvo nakon dvije godine boravka u zemlji. (Ovo se u me uvremenu promijenilo na etiri godine boravka u Australiji uz dozvolu stalnog boravka). Zapravo, prema Odsjeku za imigraciju i drflavljanstvo, stopa australskog drflavljanstva za osobe ro ene u Bosni i Hercegovini iznosila je 96,1%, u pore enju sa procijenjenom stopom od 75,6% za sve druge ro ene izvan Australije.⁴⁵ Faktori kao -to su starosna dob, nivo obrazovanja, socijalne mrefle i dru-tveno-ekonomsko porijeklo su uticali na stepen integracije gra ana BiH u glavne tokove australskog dru-tva, na ovom kontinentu veoma udaljenom od BiH. Australsko drflavljanstvo za izbjeglice i migrante iz BiH imalo je prvenstveno prakti nu svrhu jer im je omogu ilo da, kao nosioci australskih paso-a, slobodno putuju u ve inu zemalja -irom svijeta bez viza, -to nisu mogli u initi sa putnim dokumentima BiH.⁴⁶ Australsko drflavljanstvo omogu ilo je izbjeglicama iz BiH pristup subvencioniranju visokog obrazovanja, prijavljivanje na odre ene poslove u vladi i aktivno u e- e u politi kom flivotu u njihovoj novoj zemlji. Odre eni broj gra ana BiH pridruflio se australskim politi kim strankama, a neki od njih su ak bili i kandidati za lanove lokalnih i drflavne vlade. Ve ina politi ki aktivnih migranata iz BiH su lanovi ili glasaju za Laburisti ku partiju (ALP), dok je zna ajan broj njih usko povezan sa Liberalnom strankom (LPA). Obje dominantne politi ke stranke u Australiji u svojim redovima imaju izabrane lanove porijeklom iz BiH. Jedan od njih, Edhem Ed Husi , lan ALP-a, 2010. godine je postao "prvi musliman izabran u australski savezni parlament i prvi lan parlamenta koji je poloflio zakletvu pred glavnim sudijom Vi-eg suda s rukom polofrenom na Kurano.⁴⁷ Jo jedna istaknuta politi arka, koja je ro ena u BiH je Inga Peulich, lanica LPA, koja trenutno obna-a funkciju u Zakonodavnom vije u Parlamenta Viktorije kao lanica za Jugoisto no metropolitansko podru je (Sounth Eastern Metropolitan Region). Kada su u

⁴⁵ Odjel za imigraciju i drflavljanstvo (australska vlada), (http://www.immi.gov.au/media/publications/statistics/comm-summ/_pdf/bosnia-herzegovina.pdf).

⁴⁶ U jednom momentu BiH je bila jedna od nekoliko zemalja koja je traffila da nositelji australskog paso-a imaju vizu za ulazak. Mnogo ūnovih Australijanaca, biv-ih Bosanaca kada flele putovati prvi put, nakon -to su migrirali u Australiju, su trebali aplicirati za vizu da u u BiH u ambasadi BiH u Kanberi kako bi doputovali u svoju prvu domovinu.

⁴⁷ Wilson, L. 2010 (<http://www.theaustralian.com.au/news/nation/new-mp-is-first-in-australia-to-be-sworn-in-with-koran/story-e6frg6nf-1225930365789>).

pitanju poznate osobe, pripadnici dijaspore iz BiH se ponose injenicom da su u proteklih nekoliko godina dali dvije Miss Australije: Moniku Radulović (koja dolazi iz Zavidovića u BiH) 2014. godine i Esmu Voloder (iji roditelji dolaze iz Sarajeva i Građanice) 2017. godine. Osim njih, tu je i teniser Bernard Tomić (rođen u Tuzli) kojeg svojataju i dijaspora iz BiH i hrvatska dijaspora.

Udruženja dijaspore

Iako perspektive na makro nivou i različiti statisti ki podaci otkrivaju mnogo interesantnih informacija o "Bosancima u Australiji" ili "Australskim Bosancima", slofene društvene okolnosti bolje se mogu shvatiti ako iza emociji statisti kih kategorija i sagledamo flivote običnih "biv-ih" izbjeglica i migranata iz BiH na mjestima gdje oni stvarno žive, kao i strukture gdje ispunjavaju svoje društvene potrebe i odražavaju svoje "bosanske" identitete.

Većina izbjeglica iz BiH, koje su migrirale u Australiju u okviru Programa za izbjeglice i Specijalnog humanitarnog programa tokom 1990-ih i po etkom 2000-ih godina, došli su s podrškom Podrinja, Prijedora i Brčkog, dok su drugi došli iz gotovo svih dijelova BiH. Njihovi obrasci naseljavanja u ovoj zemlji bili su pod velikim uticajem lokalnog i regionalnog porijekla ili *zavičaja* iz domovine, u tolikoj mjeri da, na primjer, postoje itava susjedstva gdje su se ljudi naselili u neposrednoj blizini svojih biv-ih susjeda i blizu onih s kojima dijele ili su dijelili zajednički zavičaj u BiH. Takve zajednice se mogu naći na skoro svakom mjestu gdje su se građani BiH naselili - kao što su predgrađa Melburna: Deer Park, St. Albans, Noble Park, Dandenong i Springvale; predgrađa Sidneja: Fairfield, Liverpool, Blacktown i Hurstville; Južna predgrađa Brisbanje uključujući Acacia Ridge, Sunnybank, Runcorn, Kuraby i Eight Mile Plains; i u predgrađu Perta: Mirrabooka, Beechboro, Balga i Morley. Slični obrasci su jasno prepoznatljivi i kod mnogih drugih grupa dijaspore iz BiH u drugim dijelovima Australije.

Ovo sugerira da dijasporske zajednice iz BiH, kao izrazi kolektivnih identiteta i lokalnih osobenosti, nisu kreirane kao spontana reakcija na prisilno raseljavanje i kasniju migraciju, već su se razvile svjesnom i informiranom odlukom o odredištu preseljenja. U većini slučaju je ovaj faktor su odigrali odlučujući ulogu u migracionim obrascima i društvenoj morfološkoj migrantskih zajednica. Takvo dočarano nije neočekivano u obrascima naseljavanja migranata. Ono dočarano je novo je trans-lokalna dimenzija, sa deterritorijaliziranim zajednicama iz BiH koje odražavaju jake veze sa svojim "sestrinskim" zajednicama - izvan svijeta u zemljama prijema (sve više putem web stranica i društvenih medija), kao i sa svojom maticom, originalnim *zavičajem* - emocionalnim i intimnim domom, koji obično nije susjedstvo ili lokalna zajednica.⁴⁸

Na mnogim mjestima gdje su se nastanili građani BiH nalaze se i zavičajni klubovi ili lokalni klubovi sa prepoznatljivim imenom iz domovine, kao što su "Brčko-Melbourne" (Klub Brčko) u Melburnu ili Udruga "Podrinje-Srebrenica" sa sjedištem u Melburnu, sa sestrinskim udrugama u Sidneju, Brisbanu i Adelaidu. Iste organizacione obrasci imaju i prijedorska udruga u Melburnu i neformalne mreže ljudi iz Zenice, Mostara, Zvornika i Goražda. Ove i mnoge druge slične bosanske trans-lokalne asocijacije, klubovi i mreže takođe odražavaju i svoje web stranice, biltene i mailing liste.⁴⁹

⁴⁸ Čapo, J. and Halilovich, H. 2013.

⁴⁹ Vidjeti, npr., "Podrinje-Srebrenica" website: <http://www.srebrenica.org.au/index.html> or the "Brčko Portal" <http://home.swiftdsl.com.au/~hamdija/stablo.html>.

Za razliku od etničkih organizacija dijaspore, većina ovih "lokalnih" klubova i udruženja su, do određene勾ne stepena, multietnički ili međunarodni, tj. uključuju članove svih etničkih grupa koji dolaze sa određene勾ne lokaliteta. Ovaj multietnički aspekt upravo se vidi kod trans-lokalne mreže Brčko, flivahne trans-lokalne zajednice u Melburnu koja predstavlja najveću i daleko najbolje organiziranu trans-lokalnu zajednicu u okviru dijaspore iz BiH. Prema Agimu Dobrunu, aktivisti iz zajednice Brčko-Melburn, oko 250 porodica iz Brčko nastanjeno je u Melburnu - nezvani nom centru - u globalne mreže Brčko - od 1990-ih, dok se oko 150 porodica naselilo na drugim mjestima u Australiji. Prisilno raseljavanje, odanost lokalno zastupljenim društvenim mrežama i "članana migracija" su doprinijeli stvaranju trans-lokalne zajednice Brčko, 16.000 kilometara udaljene od svoje izvorne lokacije u BiH.

Trans-lokalne zajednice i klubovi nisu izolirani od drugih organizacija dijaspore iz BiH, pogotovo ne od nekoliko sportskih klubova koji, osim Tasmajnije, postoje u svakoj državi u Australiji. Samo u državama Viktorija postoji pet sportskih nogometnih klubova, dok svaka druga država ima u projektu dva sportska kluba koji okupljaju članove iz BiH. Ovi klubovi, prvobitno osnovani kao isključivo "bosanski klubovi" 1990-ih i po etkom 2000-ih, sve više postaju multikulturalni i multinacionalni klubovi, koji uključuju igrače iz različitih migrantskih i *mainstream* pozadina kao što su Sudanci, Afganistanci, Italijani, Makedonci, itd..

Postojeći krovna organizacija dijaspore iz BiH je Australijska unija bosanskohercegovačkih asocijacija (AUBHA) koju čini 28 klubova i društava iz pet australijskih država i teritorije australijskog glavnog grada (Kanbera).⁵⁰ AUBHA je 2013. godine zamijenila raniju krovnu organizaciju, Vijeće BiH organizacija Australije, koja je prestala da postoji. Obje ove krovne organizacije dijaspore su uključene u organizaciju događaja koji obilježavaju vaftne državne praznike, poput 25. novembra i 1. marta. U saradnji sa organizacijama u lokalnim zajednicama i lokalnim klubovima, učestvuju i u organizaciji komemorativnih događaja za slavu genocida u Srebrenici 11. jula i "Dan bijelih traka" 31. maja, u znak sjećanja na slavu masakra u Prijedoru. Druge organizacije uključuju i Australijski bosanski akademski forum (ABAFF), čiji su članovi istaknuti akademici, istraživači i umjetnici koji žive i rade u Australiji. ABAFF je učestvovao i organizirao više akademskih događaja i konferencije o temama koje su relevantne za BiH i dijasporu iz BiH u Australiji. Slično tome, Australijska privredna i industrijska komora u Melburnu i Bosanski poslovni klub u Sidneju predstavljaju interes poduzetnika i poduzetnica porijeklom iz BiH uključujući u poslovne aktivnosti u Australiji i u BiH.

Ostvareni nivo obrazovanja

Australija je poznata po kvalitetnom obrazovanju, što predstavlja drugu po veličini "izvoznu industriju" zemlje. U posljednje dvije decenije nekoliko hiljada migranata iz BiH u Australiji je završilo različite nivo visokog obrazovanja, od dodiplomske do postdiplomske studije u mnogim disciplinama. Danas postoje akademici iz BiH koji rade kao profesori i istraživači i na nekim od vodećih australijskih univerziteta, dok na skoro svakom od 38 australijskih univerziteta ima upisanih studenata porijeklom iz BiH. Od 2007. godine nekoliko grupa australijskih studenata, uključujući i neke bosanskohercegovačke porijekla, posjetilo je BiH u sklopu svojih studijskih putovanja, dok je sve više studenata iz BiH (koji nisu članovi dijaspore BiH) upisalo magisterske i doktorske studije na australijskim univerzitetima. Sve ove

⁵⁰ AUBHA, <http://www.aubha.net/>.

razmjene direktno su vo ene ili inicirane i omogu ene od strane lanova dijaspore iz BiH u Australiji.

Sli na situacija u pogledu obrazovanja prisutna je i u osnovnim i srednjim -kolama, gdje se desetine migranata iz BiH opredijelilo za karijere nastavnika, a neki od njih imaju i rukovode e pozicije, uklju uju i i pozicije direktora svojih -kola. Za razliku od mnogih drugih zemalja u kojima je u enje "etni kog" jezika institucionalizirano na nivou etni kih -kola u zajednici koje se odrflavaju subotom, dijaspora iz BiH u Australiji je uspjela integrirati u enje "maternjeg jezika" u redovno obrazovanje od osnovne pa do srednje -kole. U enje "drugih jezika osim engleskog" (LOTE) u redovnim -kolama je regulirano na drflavnom nivou, pri emu svaka drflava akreditira u enje ūstranih jezika u svojim -kolama. Od 2004. godine, u drflavi Viktorija, šbosanski kao drugi jezik ū prepoznat je kao godi-nji dvanaesti izborni predmet jednak drugim glavnim predmetima kao -to su engleski, matematika, francuski ili italijanski jezik. Sli ni procesi akreditacije su u toku u drflavama Novi Jufni Vels i Jufna Australija, kako je navela fokus grupa koja uklju uje Udruflenje bosanskih nastavnika i aktiviste zajednice u Novom Jufnom Velsu u sklopu istraflivanja za ovaj izvje-taj.

U enje drugih zvani nih jezika Bosne i Hercegovine - hrvatski i srpski - odraflava etni ki obrazac prisutan u BiH, gdje ve ina djece Hrvata iz BiH poha a asove hrvatskog jezika a djeca Srba iz BiH asove srpskog jezika. Dok najve i broj studenata na bosanskom jeziku mogu biti identificirani kao Bosanci, neki su Hrvati i Srbi iz BiH ili iz "mje-ovitog" braka. Bez obzira na slufbeni naziv jezika, na njega se referira kao na *naš jezik* (odnosi se na bosanski, hrvatski, srpski i onaj -to se ranije zvao srpskohrvatski jezik), jezik i dalje ostaje jedan od najprakti nijih kohezijskih faktora u dijaspori. Mnogi poslovi koje obavljaju ljudi u dijaspori - od specijalisti kih medicinskih klinika do kafi a i trgovina prehrambenim namirnicama - cvjetaju zbog upotrebe "na-eg jezika", pri emu je velika ve ina pripadnika dijaspore iz BiH radije rade s onima koji govore "na- jezik" bez obzira na njihova imena i etni ku pripadnost. Dakle, "na- jezik" se smatra ne samo kao nufnost ve i kao prilika za mnoge.

Na osnovu slufbenih podataka iz popisa jezici kojim osobe ro ene u BiH govore u ku i u Australiji su bosanski (44.2%), srpski (26%) i hrvatski (17.5%). Od migranata koji su ro eni u BiH koji su izjavili da govore jezik druga iji od engleskog, 75,6% govori engleski veoma dobro ili dobro, a 23,5% ne govori engleski dobro ili uop e. Treba dodati da mnoge porodice migranata iz BiH odlu e da govore samo engleski u ku i tako da nisu uklju ene u statisti ke podatke koji su ovdje prezentirani.

ŠBosanski kao drugi jezik ū postao je popularan predmet me u mnogim srednjo-kolcima iz BiH i njihovim roditeljima. Stoga, u posljednje dvije godine srednje -kole, od studenata se zahtijeva da izaberu grupu predmeta, obi no kombinaciju nau nih i umjetni kih predmeta, za zavr-ne ispite, iji su rezultati od presudnog zna aja za upis na konkurentske univerzitetske kurseve. Po-to su mnogi roditelji sposobni i voljni da pomognu svojoj djeci u u enju jezika i osnovnih vje-tina pisanja, itanja i govora, oni podstti u djecu da biraju "bosanski jezik kao drugi jezik" kao jedan od 12 ispitnih predmeta godi-nje. Tokom posljednjih dvanaest godina, otkako je bosanski jezik priznat kao predmet jednak bilo kojem drugom predmetu za koji se dobije certifikat o zavr-enom obrazovanju u drflavi Viktorija (VCE), mnogi u enici srednjih -kola BiH porijekla uspjeli su pobolj-ati svoj rezultat za upis na "tercijarno obrazovanje" (TES) zahvaljuju i postignutim visokim rezultatima iz "bosanskog kao drugog jezika". Ovo se odnosi i na djecu i mlade koji vode porijeklo iz BiH a studiraju hrvatski i srpski jezik.

Tokom kasnih 1990-tih i do sredine 2000-ih, njema ki jezik kao predmet LOTE je bio veoma popularan me u studentima iz BiH koji su u Australiju stigli preko Njema ke, gdje su mnogi od njih proveli svoje godine odrastanja ili sazrijevanja i nau ili te no govoriti njema ki jezik.⁵¹

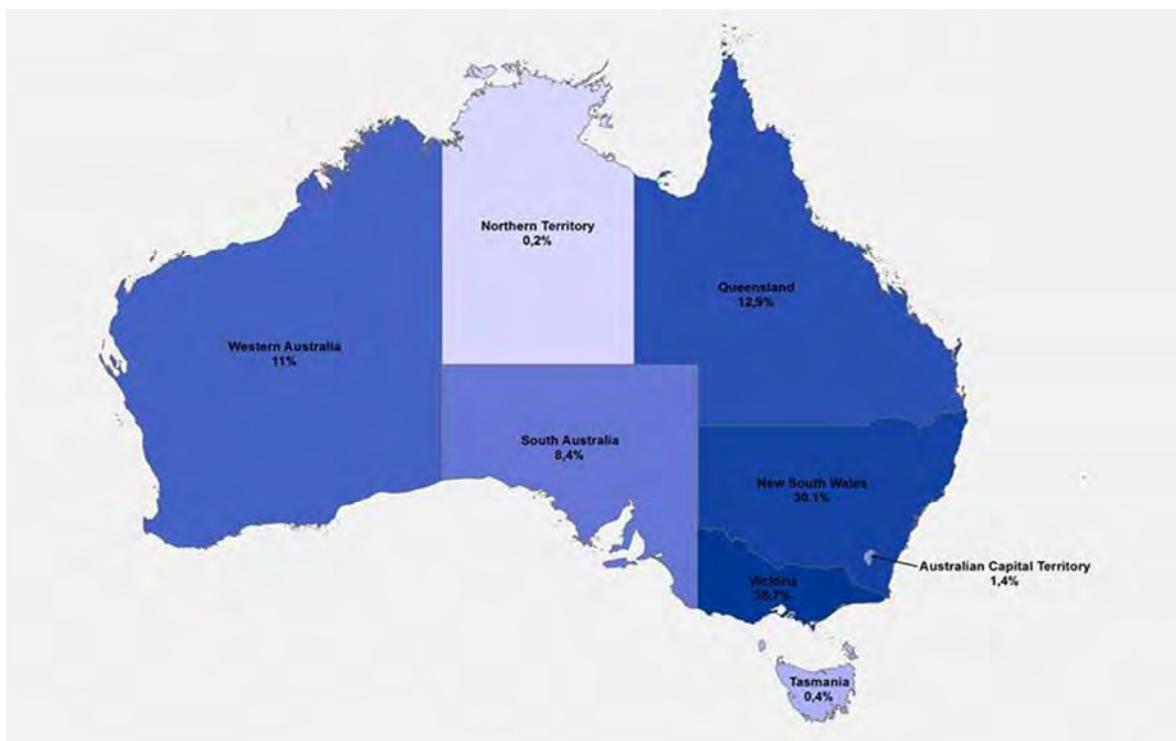
Društveno-ekonomski parametri

Na osnovu kvalitativnih podataka prikupljenih putem direktnih razgovora i u fokus grupama, ve ina dijaspore iz BiH u Australiju se preselila sredinom i krajem 1990-tih i po etkom 2000-te godine. Ve ina ih je do-la na osnovu izbjegli kih i humanitarnih viza (viza podklase 200 i 202).⁵² Njihove aplikacije za vizu su obra ene u "tranzitnoj zemlji" kao -to su Njema ka, Austrija, Holandija, Slovenija, Hrvatska i Srbija. Mnogi su dobili i finansijska sredstva kako bi pokrili putne tro-kove, dok su drugi sami platili svoje avio-karte. U ve ini slu ajeva im je pomogla Me unarodna organizacija za migracije (IOM) kao i razli ite agencije za preseljenje. Ve ina onih koji su do-li u sklopu programa raseljenja izbjeglica imali su "predлага a" koji im je pomogao u procesu migracije. Obi no je "predлага " bio neko koga poznaju (lan porodice, biv-i susjedi, sunarodnjaci koje su upoznali u tranzitnim zemljama) ili su pripadali dijasporskoj zajednici u Australiji iz ranijih migracionih valova. Za neke su špredлага iō bile razli ite humanitarne organizacije. Oko 1.000 onih koji nisu imali bosanske ſpredлага eō su na po etku zavr-ili u Tazmaniji, jedinoj oto noj drflavi Australije. Ve ina njih se poslije preselila na kopno u gradove poput Melburna, Adelaide i Sidneja. Ve ina tih šunutra-njih migranata nastavlja flivjeti u tim istim podru jima od dolaska pa do danas. Sli na preseljenja sa jednog mjesta na drugo - npr. iz Adeleide u Melburn, iz Melburna u Brizbejn, iz Perta u Melburn ili iz Kanbere u Sidnej - nisu bili neuobi ajeni tokom prvih mjeseci i godina preseljenja, ali sada se rje e de-avaju. Tokom posljednje dvije decenije, ve ina migranata iz BiH razvila je ose aj pripadnosti gradovima i predgra ima u kojima flive. Oni koji se kre u obi no su mla i ljudi koji idu za svojim karijerama ili se udaju/flene u okviru svojih zajednica u drugom gradu. Gotovo svi gra ani BiH su do sada dobili australsko drflavljanstvo i uflivaju u pogodnostima dvojnog drflavljanstva. Me utim, vi-e od polovine ispitanika je izjavilo da nema vafle e dokumente BiH. Neki su, tako er, rekli da neki lanovi njihovih porodica, ve inom djeca ro ena u Australiji i u tranzitnim zemljama, nisu podnijeli aplikaciju za drflavljanstvo BiH.

⁵¹ Cf. Halilovich, H. 2005 and 2006.

⁵² Vlada Australije, 1996/2016.

Mapa 2. Rasprostranjenost migranata iz BiH u Australiji

Svi gra ani BiH koji flive u Australiji kaštu da imaju rodbinu i/ili prijatelje u BiH i drugim zemljama sa kojima redovno odrflavaju kontakte putem telefona i dru-tvenih medija i koje posje uju kad god im to okolnosti i finansije dozvoljavaju. Oni koji jo-uvijek imaju lanove ufe porodice u BiH, kao -to su roditelji ili bra a i sestre, prijavljuju u estalije posjete BiH od onih koji nemaju takve porodi ne odnose. U ve ini slu ajeva koriste godi-nji odmor da provedu vrijeme sa svojom rodbinom u BiH. U estalost takvih posjeta se kre e od jednom godi-nje do jednom u deset godina. Ve ina je izjavila da su ukupni tro-kovi u vezi sa putovanjem s njihovim porodicama u BiH glavni razlog zbog kojeg e- e ne posje uju BiH. Jedan u esnik je izra unao da mu je potreban budflet od 20.000 dolara za pokrivanje putovanja i boravka od 4-6 sedmica u BiH za njegovu peto lanu porodicu. Ovo izgleda kao konzervativna (gruba) procjena. U situacijama kada imaju i druge tro-kove, kao -to je hipoteka nad stanovima, za mnoge migrante iz BiH u Australiji putni tro-kovi predstavljaju zna ajan problem.

Oko dvije tre ine intervjuiranih u esnika je reklo da povremeno ili redovno -alju novac obiteljima i prijateljima u BiH, posebno ako uzdrflavaju starije roditelje i bliflu rodbinu. Na ini slanja uklju uju nov ane transfere putem usluga kao -to su Western Union, elektronski prijenos putem banke ili davanje kreditnih kartica lanovima porodice u BiH. To se ti e spola, intervju su otkrili da su flene sklonije da podrflavaju lanove svoje porodice u BiH nego mu-karci.

Glavni pokazatelji zapo-ljavanja navedeni su u prethodnom dijelu izvje-taja. Prema zvani nim statisti kim podacima, stopa nezaposlenosti me u gra anima prijeklom iz BiH u Australiji malo vi-a u odnosu na one koji su ro eni u Australiji. Me utim, dvije fokus grupe i nekoliko dubinskih intervju vo enih sa poduzetnicima porijeklom iz BiH i lanovima Australasko-bosanske privredne komore u Australiji ukazuju da je ve ina migranata iz BiH

zaposlena. Tokom posljednje dvije decenije, ljudi koji su došli u Australiju bez i ega (šsa IOM plasti nim kesamađ) postali su oni koji posjeduju svoje kuće, automobile i sve ono -to je potrebno za relativno zadovoljavaju i na in flivota u razvijenoj zemlji. Oni koji su se smatrali nesposobnim za rad, dobili su državne penzije i usfuvaju u brojnim besplatnim uslugama i popustima, kao -to su javni prevoz, besplatna zdravstvena zaštita, pa ak i popust pri registraciji automobila, računa za domačinstvo i ulaznica za kino, galerije i muzeje.

Po-to visoko obrazovni stepen kvalifikacija stečen u BiH i drugim zemljama nije priznat u Australiji, već inačica BiH sa takvim kvalifikacijama se morala dodatno obučavati, a ponekad i ponovo doček do diplome na jednom od australskih univerziteta. Za neke - zbog jezičke barijere, starosne dobi i drugih faktora - ovo je predstavljalo veliki teret, pa su gradili karijeru u alternativnim profesijama, esto na nifekvalificiranim i nekvalificiranim poslovima, doffljavaju i jednu vrstu društvene degradacije u odnosu na status i na in flivota koji su usfivali u BiH. Drugi su se preorientirali i pronašli tržištu nišu koju su pretvorili u poslovne mogunosti, posebno u različitim segmentima rastuce građevinske industrije u Australiji.

Prema zvaničnim statističkim podacima iz popisa, među osobama rođenim u Bosni i Hercegovini starijim od 15 godina, stopa učeća na tržištu rada je 57,8%, a stopa nezaposlenosti je 6,1%. Odgovarajuće stope u ukupnoj australskoj populaciji su 65% i 5,6%. Od osoba koje su rođene u Bosni i Hercegovini, koje su zaposlene, 43,3% se bavi rukovodnjim, stručnim ili trgovskim poslovima. Odgovarajuća stopa u ukupnoj australskoj populaciji iznosi 48,4%.⁵³

Dominantni industrijski sektori u kojima radi većinu građevinarstvo (posebno izgradnja kuća i zgrada), trgovina na malo, nekretnine, ugostiteljstvo, turizam, zdravstvo, transport, pravo, finansijski sektor i IT industrija. Fokus grupe su, takođe, istakle raznolikost koja postoji među vodećim poduzetnicima iz BiH koji imaju svoje poslove u Australiji. Iako se većinu njih odnosi na mala preduzeća u smislu broja zaposlenih (do 30 zaposlenih), mnogi ostvaruju visok finansijski promet.

Osim poslovnog sektora i profesionalnih karijera, dijaspora iz BiH ima i najmanje 20 doktora medicine koji rade u privatnim i javnim klinikama kao specijalisti u različitim oblastima, skoro isti broj doktora nauka koji rade kao univerzitetски predavači i profesori na australskim univerzitetima i nekoliko uspešnih umjetnika iz različitih vrsta umjetnosti.

Dijaspora iz BiH u Australiji i razvojne inicijative

Udaljenost između BiH i Australije nije odvratila mnoge pripadnike dijaspore iz BiH da se bave različitim razvojnim inicijativama u svojoj prvoj domovini. Većinu takvih razvojnih inicijativa odnosi se na lokalitete i regije odakle potiču, ali su građevni BiH u Australiji, takođe, podržali -ire inicijative poput prikupljanja donacija za područja pogodne za poplavama u BiH ili su podržali dobrovorne aktivnosti koje se odnose na njima nepoznata mjesta i ljudi. Između ostalog, glavne dobrovorne aktivnosti uključuju su i prikupljanje sredstava za izgradnju škola u gradovima Maglaj i Olovac; pružanje podrške fondaciji "Obrazovanje gradi BiH" na delu sa Jovanom Divjakom i stipendiranje studenata u mnogim dijelovima BiH. Oni, takođe, odgovaraju na javne pozive i daju donacije u različite svrhe koje se ne odnose direktno na BiH, uključujući i nedavni niz izbjeglih kriza.

⁵³ Australski ured za statistiku/popis stanovništva, 2011 (<http://www.abs.gov.au>)

To se ti e vidljivih razvojnih inicijativa izme u dijaspore iz BiH i BiH, postoji nekoliko primjera koji uklju uju ulaganja pripadnika dijaspore u razvoj njihovih lokalnih zajednica u BiH. Oni se kre u od rekonstrukcije domova i lokalne infrastrukture do upravljanja poslovima u BiH iz Australije. Ovakvi primjeri uklju uju: poslove s kamionskim gumama u Biha u, koje vode dva Bo-njaka iz Biha a a koji flive u Melburnu; porodica iz fiepe koja flivi u Adelaidi koja je izgradila vrlo impresivan (i jedini) hotel sa restoranom u svom rodnom gradu koji posluje tokom cijele godine iako su vlasnici odsutni ve i dio godine⁵⁴; bosanska poduzetnica koja flivi u Sidneju, a koja je pro-irila svoje poslovanje u oblasti nekretnina i gra evinske industrije u BiH; poduzetnica iz Melburna koja je osnovala prvi komercijalni istrafliva ki centar u poslijeratnom Sarajevu. Postoji i obrnut primjer povratnika iz Australije koji je nastavio da upravlja svojim poslom u sektoru obrazovanja sa sjedi-tem u Sidneju⁵⁵ iz svog doma u Sarajevu. Sli no tome je i slu aj bosanskog biznismena, koji je nedavno spomenut u *Australskom finansijskom pregledniku*⁵⁶, a koji je osnovao malu fabriku u blizini Sarajeva, koja proizvodi poseban gra evinski materijal (fasade) za regionalna i me unarodna trfli-ta. Postoji mnogo drugih primjera koji uklju uju povratnike i povremene povratnike u BiH, koji iznajmljuju svoju imovinu u Australiji a prihodi ostvareni na taj na in im omogu avaju prili no lagoden na in flivota u BiH.

Skoro svako mjesto u Australiji gdje su migranti iz BiH uspostavili svoje zajednice ima prodavnice koje prodaju proizvode uvezene iz BiH. Neke su u vlasni-tvu migranata iz BiH, dok su druge poznate kao "balkanski supermarketi", a uz proizvode iz BiH prodaju se i razli iti proizvodi iz biv-e Jugoslavije i drugih zemalja.

To se ti e povratnika iz Australije u BiH, u mnogim slu ajevima se radi o ljudima koji su imali uspje-ne karijere u Australiji i skupili dovoljno kapitala i znanja koji mogu prenijeti u BiH (akademici, infljenjeri, menadfleri) ili onima koji su u penzijskom dobu i odlu uju se vratiti u BiH. Obje grupe su napravile zna ajna ulaganja kupuju i, grade i ili popravljaju i svoje domove u BiH prije ili nakon povratka.

Uz nov ana sredstva, koja oko 65% dijaspore iz BiH u Australiji nastavlja slati u BiH, najmasovniji oblik podr-ke za razvoj BiH dolazi od stvarnih posjeta "bosanskih australijanaca". Iako su njihove ranije posjete uglavnom bile motivirane posjetama bliofoj rodbini, njihovo pona-anje sve vi-e odgovara obrascima pona-anja me unarodnih turista. Osim posjete svojim lokalnim mjestima i rodbini, vrijeme tako er provode putuju i po BiH posje uju i turisti ke i druge destinacije -rom zemlje ime direktno doprinose efektu "*diaspora dolazi*" kao zna ajnom podsticaju mnogim lokalnim zajednicama. Te posjete se obi no de-avaju tokom ljetnjih mjeseci izme u juna i septembra. Pozitivan trend vrijedan spomena je da mnogi mladi "bosanski australci" ili popularni "Bozzies" (izraz kombinovan od "Bosanci" i "Aussies", od kojih su mnogi ro eni van BiH) tako er biraju BiH kao popularnu destinaciju za svoja putovanja, u mnogim slu ajevima vode i svoje australske prijatelje.

⁵⁴ Rogatica.com 2015, <http://www.rogatica.com/index.php/2011-06-30-23-44-4/3097-na-spalu-otvoren-motel-brace-ceska>

⁵⁵ Aria muzi ka -kola, <https://www.ariamusic.com.au/-about>

⁵⁶ Bleby, M. 2017,

<http://www.afr.com/business/construction/perth-based-pro9-global-wants-sydney-factory-to-boost-existing-bosnian-capacity-20171120-gzp9j1#ixzz52TAI8I2m>

Jedan od vaflnih razvojnih doprinosa dijaspore iz BiH iz Australije odnosi se na prijenos znanja iz Australije u BiH. Akademici i stru njaci iz BiH iz razli itih oblasti uklju eni su u pokretanje i omogu avanje ovih razmjena na razli ite na ine: od dovo enja australskih studenata na studijska putovanja u BiH, organiziranja i u estvovanja na konferencijama u BiH, posje ivanja univerziteta u BiH, olak–avanja provedbe sporazuma o razmjeni izme u BiH i australskih univerziteta pa do pomaganja studentima iz BiH da studiraju u Australiji. Mnoge od ovih inicijativa traju i danas i nastavljaju rasti.

Stavovi dijaspore iz BiH prema institucijama vlasti

Ova tema je izazvala flivopisnu diskusiju tokom direktnih razgovora i razgovora s fokus grupama vo enih u svrhu pripreme ovog izvje–taja. Pripadnici dijaspore iz BiH su veoma podijeljeni u vezi sa pitanjem institucija vlasti i trenutne politi ke situacije u BiH. Njihovi odgovori i stavovi se kre u od ljutnje na "bosansku vladu" do osje anja da bi dijaspora trebala preuzeti vo enje zemlje. Ve ina aktivno prati politi ka de–avanja u BiH putem dru–tvenih medija, televizije i radija. Mnogi su, tako er, uklju eni u lokalnu politiku dijaspore iz BiH, kao i u politiku Australije, kako je ranije navedeno. Ve ina njih je izjavila da glasa u Australiji (gdje je glasanje obavezno), dok je mali broj izjavio da glasa tokom izbora u BiH. Oni su, tako er, izjavili da su glasali u pro–losti, ali su tokom godina izgubili interesovanje zbog komplikiranih procedura registracije (koje smatraju diskriminacijom), nedostatka dobrih kandidata i op e apatije u vezi sa ovim pitanjem. Ovaj opadaju i trend glasanja jasno se odraflava u zvani nim statisti kim podacima Centralne izborne komisije (CIK) Bosne i Hercegovine. Na primjer, u pore enju sa 6.250 registriranih bira a u Australiji 2002. godine, broj registriranih bira a u 2010. godini je smanjen skoro za 50%, odnosno na 3.459. Kao –to je ambasador BiH u Australiji, NJ.E. Mirza Hajri potvrdio, 2017. godine je bilo samo 300 registriranih bira a u Australiji.

II. ISKUSTVO U VEZI SA MIGRACIJOM I INTEGRACIJOM

Dok su se u ve ini europskih zemalja gra ani BiH, koji su migrirali iz ekonomskih razloga ili su prisilno raseljeni tokom rata od 1992. do 1995. godine, smatrali i "tolerirali" kao privremeni gostuju i radnici ili izbjeglice, koji bi se naposljetku - voljno ili nevoljno - vratili "ku i", oni koji su stigli u Australiju tokom 20. stolje a, a posebno tokom 1990-ih i po etkom 2000-ih, se tretiraju kao useljenici u potrazi za trajnim preseljenjem. To je, tako er i na in na koji su sami sebe vidjeli. Takozvana "lan ana migracija" - sa migrantima koji pomaflu lanovima porodice, prijateljima i kom–ijama da migriraju i pridruufe im se na fletjenim destinacijama - klju na je karakteristika migracije iz BiH u Australiju. Ustvari, korijeni odre uju pravce. Njihovi zajedni ki "lokalni" obrasci, srodstvo, mrefle i lojalnosti igraju vaflnu ulogu u morfologiji re-konstruiranih grupa dijaspore u Australiji, uz formiranje "translokalnih" zavi ajnih zajednica, kako je ranije opisano.

Danas su migranti iz BiH ekonomski, socijalno i kulturno relativno dobro integrirani u –ire australsko dru–two. Kao –to je navedeno u drugim dijelovima ovog izvje–taja, pripadnici dijaspore iz BiH imaju svoje politi ke predstavnike na lokalnom, drflavnom i saveznom nivou; upravljujaju uspje–nim poslovima i imaju svoje predstavnike u javnom flivotu Australije. Osim lokalnih klubova, kulturnih udruffenja, vjerskih institucija i sportskih dru–tava, pripadnici dijaspore iz BiH, tako er, su osnovali nekoliko medija uklju uju i i radio stanice u zajednici u Melburnu, Geelongu, Sidneju, Brizbejnju, Adelaidi i Pertu. Tako er imaju dva

sata radio programa na bosanskom jeziku koji se emitira na nacionalnom SBS radiju⁵⁷ a koji finansira australska vlada. Sli ni radio programi na SBS tako er postoje na srpskom⁵⁸ i hrvatskom⁵⁹ jeziku. Ovi radijski programi namijenjeni su za predstavljanje etni kih i nacionalnih dijasporskih zajednica (bosanske, hrvatske i srpske), a ve puno godina sva tri novinara i radio voditelja bosanskog, hrvatskog i srpskog programa dolaze iz BiH (tj. iz Banja Luke, Tuzle i Dervente).

Postoje i TV programi u zajednici na odgovaraju im jezicima na kanalu 31 u Melburnu. U periodu od 2005. do 2010. godine, dijaspora iz BiH u Australiji je imala sopstvenu televiziju BiH SAT TV, dok je skoro dvije decenije magazin ŠBosnaō bio jedini –tampani medij. Tako er, postoje brojne web stranice za potrebe dijaspore iz BiH u Australiji kao –to su AUBHA, NSW Bosnians, OKO i web stranice pojedina nih organizacija u zajednici i sportskih klubova.

Oko 50% doma instava dijaspore iz BiH u Australiji pretpla eno je na TV pakete koji uklju uje glavne TV stanice iz BiH, dok blizu 90% koristi dru-tvene medije i internet za dobivanje informacija i komunikaciju s prijateljima i rođinom u BiH, Australiji i drugim zemljama.

Uvezanost dijaspore

Zvani na politika multikulturalizma koju je australska vlada usvojila 1970-tih godina pro-log vijeka bila je veoma povoljna za etni ke i nacionalne migrantske zajednice u Australiji. Australiska vlada izdvaja znatne resurse za podr-ku jezi kih, kulturnih, socijalnih i rekreativnih programa migrantskih zajednica i njihovih organizacija. Na primjer, nekim starijim migrantskim zajednicama u Australiji (poput Italije ili Gr ke) trebalo je nekoliko decenija kako bi razvile infrastrukturu zajednice, dok je dijaspora iz BiH to ostvarila u roku od jedne decenije. Oni su pratili puteve starijih migrantskih zajednica u Australiji i u zajednicama uspostavili svoje organizacije, sportske klubove, –kole za u enje jezika, bogomolje i drugu infrastrukturu potrebnu za zajednicu koja bi bila vidljiva i ispunila svoje specifi ne potrebe. Danas postoji oko 50 razli itih organizacija u dijaspori koje zastupaju razli ite interes i grupe migranata iz BiH u Australiji. Oni posluju u skladu sa australskim državnim i federalnim zakonima i propisima koji se odnose na organizacije u zajednici. Mnoge od njih imaju pravo na dobivanje i imaju koristi od državnih grantova. Dijaspora iz BiH u Australiji, tako er, posjeduje etiri nekonfesionalna multifunkcionalna centra u zajednicama (u Viktoriji, Sidneju, Adelaidi i Pertu) vrijedna desetine miliona dolara.

Zahvaljuju i aktivnostima ovih organizacija u dijaspori, aktivistima iz zajednice i istaknutim pojedincima koji dolaze iz BiH, gra ani BiH u Australiji imaju generalno veoma dobru reputaciju, dok je ve ina Australaca nau ila o BiH putem svojih prijatelja, kolega i susjeda iz BiH.

Politike i programi za promociju mreža dijaspore

Do sada su se organizacije dijaspore u Australiji oslanjale na sopstvene resurse i resurse i podr-ku zemlje prijema da organiziraju i provedu svoje aktivnosti kao i da se umrefle sa

⁵⁷ <https://www.sbs.com.au/yourlanguage/bosnian>

⁵⁸ <https://www.sbs.com.au/yourlanguage-serbian>

⁵⁹ <https://www.sbs.com.au/yourlanguage-croatian>

drugim organizacijama dijaspore i glavnim organizacijama. Dvije su鑑eivne "krovne" organizacije, u po etku Australsko vije e BiH organizacija i nedavno Australska unija BiH asocijacija, koordinirale su aktivnosti razli itih dru-tvenih organizacija, uklju uju i i obiljeflavanje vafnih datuma vezanih za BiH, kao -to je opisano gore. Ambasada BiH u Kanberi⁶⁰ i svi njeni dosada-nji ambasadori odigrali su veoma pozitivnu ulogu u promoviranju mrefla dijaspore u Australiji, sa dijasporom iz BiH u cijelom svijetu i sa BiH. Me utim, u tu svrhu nedostaju konkretne politike i programi koje dolaze iz BiH, izuzetak su moralna i materijalna podr-ka (materijal za u enje) koju -kolama za u enje jezika prufla Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Ve ina u esnika u studiji potvrdila je da flele imati konkretnije programe koji bi ih povezali sa BiH. Tako er su izjavili da su sastanci koje je odrflao predsjedavaju i Predsjedni-tva BiH dr Dragan ovi sa predstavnicima dijaspore iz BiH tokom slufbene posjete Australiji u oktobru 2017. godine bili pozitivan korak u pokazivanju ozbiljnog interesovanja za dijasporu od strane najvi-ih zvani nika BiH. Na ovim sastanicima razgovaralo se o mnogim pitanjima kao -to je priznavanje australskih kvalifikacija, a predsjedavaju i ovi i njegova delegacija su obe ali da e raditi na rje-avanju ovih pitanja u BiH.

III. POTENCIJAL ZA ANGAŽMAN DIJASPORE

Prepreke za angažman dijaspore

Iako su mnogi pripadnici dijaspore iz BiH u Australiji motivirani u vezi sa mogu nostima za dalje angaflmane sa BiH, ipak vide da je ve ina dosada-njih angaflmana bila jednosmjerna, tj. dolazili su samo iz pravca dijaspore. Izgleda da su mnoge prepreke strukturalne prirode jer, uprkos tome -to ima blizu 50% stanovni-tva koje ima prebivali-te van zemlje, BiH je jedna od nekoliko zemalja u regionu koja nema drflavnu instituciju koja je posve ena isklju ivo svojoj dijaspori. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je odradilo odli an posao u nastojanju da se angaflira u vezi sa dijasporom, ali ovo ministarstvo ima i mnogo relevantnih doma ih pitanja kojima se treba baviti, a pripadnici dijaspore iz BiH ne flele se takmi iti za paflju ministarstva sa svojim sunarodnjacima u BiH. Fokus grupe i direktni razgovori tako er otkrivaju da mnogi pripadnici dijaspore iz BiH osje aju da ih nisu "shvatili ozbiljno" i da se jo- uvijek smatraju "dezterima", "gastarbjterima" ili "izbjeglicama", a termin šdijasporci esto ima pogrdnu konotaciju. Oni, tako er, izraflavaju svoje nezadovoljstvo upotrebotom izraza "emigracija" ili "iseljeni-tvo" koji se koriste u zvani nim dokumentima jer ovaj pojma uje mnoge lanove koji su ro eni van BiH ili su ve inu svog flivota proveli u Australiji i drugim zemljama.

Pored kulturnih prepreka, ostala pitanja uklju uju i nedostatak informacija o mogu nostima za investiranje u BiH, nepotizam i korupciju, slofenu birokratiju, sloflen i skup bankarski sektor i -to je najvafnije nacionalisti ku politiku koja sprje ava da se zemlja brfle razvije i postane atraktivna destinacija za sve vrste ulaganja - od finansijskog do ljudskog, dru-tvenog i kulturnog kapitala - koje postoje u dijaspori. Druga pitanja koja se spominju u drugim dijelovima izvje-taja uklju uju komplikirane procedure za upis djece i mladih ro enih u dijaspori, kao i ranije spomenuto nepriznavanje kvalifikacija ste enih u dijaspori. Sve ove prepreke znatno oteflavaju dijaspori iz BiH u Australiji da budu vi-e uklju eni u razvoj BiH.

⁶⁰ <http://www.bihembassy.org/index.php?lang=bs>

Odnosi sa diplomatsko konzularnim misijama BiH u Australiji

Ambasada BiH u Kanberi je jedina zgrada ambasade BiH na svijetu koju je u potpunosti sagradila dijaspora iz BiH u Australiji. Projekat je započeo 1995. godine a završen 2000. godine. Jaka veza između dijaspore iz BiH u Australiji i njene ambasade je jedna od ključnih karakteristika. Uprkos razdaljini između različitih australskih gradova i Kanbere (u rasponu od nekoliko stotina do nekoliko hiljada kilometara), događaje koje organizira Ambasada BiH redovno posjećuju i lanovi dijaspore iz BiH iz cijele Australije. Zbog velikih udaljenosti između Kanbere i većine drugih australskih gradova u kojima žive građani BiH, Ambasada redovno organizira konzularne dane u svim glavnim gradovima u Australiji. Konzularne aktivnosti uglavnom uključuju upisivanje djece rođene u Australiji u državljanstvo BiH, verifikaciju dokumenata i pomoći u imovinsko-pravnim pitanjima koja se odnose na BiH i koja uključuju građane BiH u Australiji. Ovo je nai-lo na dobrodošlomu od strane lanova zajednice dijaspore i dodatno ojačalo odnos između Ambasade BiH i dijaspore iz BiH u Australiji. Ovaj odnos se odnosi i na australsku vladu, tako da su 2013. godine, u saradnji sa Ambasadom BiH, lanovi dijaspore iz BiH finansirali izradu i postavljanje "bosanske skulpture" u vrtovima australskog parlamenta u Kanberi.⁶¹ Skulpturu od dva metra u obliku stećaka napravio je od australskog kamena dr. Adis Fejzić, bosanskohercegovački kipar koji živi u Brizbejnu. Skulptura je predstavljena australskom parlamentu kao poklon Ambasade BiH za dvadeset godina uspostavljanja diplomatskih odnosa između BiH i Australije.

Sadašnji ambasador NJ.E. Mirza Hajrić, kao i njegovi prethodnici NJ.E. Bakir Sadović (2014-17), NJ.E. dr. Damir Arnaut (2010-14), rahmetli NJ.E. Amira Kapetanović (2006-09) i NJ.E. dr. Zdravko Todorović (2002-05) doprinijeli su uspostavljanju dobrih odnosa između Ambasade BiH i dijaspore iz BiH u Australiji.

Pošto konzulica BiH u Novom Jorku Velsu je emila Gabriel, takođe je veoma aktivna u njegovanju pozitivnih odnosa između BiH, njene dijaspore u Australiji i predstavnicima australskog društva.

IV. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Nalazi iz kvalitativnih i kvantitativnih podataka imaju nekoliko potencijalnih implikacija i praktičnih preporuka u vezi sa politikama. Na osnovu dolje navedenih preporuka, vlasti u BiH - na svim nivoima, od lokalnih opštinskih i kantonalnih do entitetskih i državnih institucija - biće trebale razviti politike koje će ukloniti glavne prepreke i osnafljiti znanje o potencijalima dijaspore iz BiH da se angažuje u razvoju zemlje.

1. Prepoznati i poboljšati pozitivne odnose između dijaspore iz BiH u Australiji i BiH. U poređenju sa drugim grupama dijaspore iz BiH, dijaspora u Australiji uglavnom podseća na dijasporu iz BiH u Turskoj. Uglavnom je to zahvaljujući i slijedećim politikama integracije usmjerjenim na edukaciju i integraciju novih migranata u multikulturalno društvo ovih zemalja. Kao rezultat toga, dijaspora iz BiH u Australiji se sastoji od relativno dobro obrazovanih, visokoobrazovanih, samosvjesnih i uglavnom dobro integriranih migranata iz prve generacije iz BiH, kao i njihove druge, a ponekad i treće generacije. Međutim, iz perspektive BiH, dijaspora u Australiji se često dojavljava dalekom, ne samo fizikalno, već i u

⁶¹ Maher, L. 2013 (<http://www.abc.net.au/local/stories/2013/03/20/3719839.htm>).

svakom drugom pogledu. Uprkos razdaljini, pripadnici dijaspore u Australiji i dalje zna ajno doprinose BiH u smislu kapitala, transfera znanja i vještina. Prepoznavanje i aktivno trafljenje i podrška takvim transferima predstavlja vaflan korak koji bi trebali napraviti svi nivoi vlasti u BiH.

2. Uspostaviti državnu instituciju (npr. Ministarstvo ili Ured za dijasporu) da se bavi pitanjima u vezi sa dijasporom iz BiH u svijetu. To bi omogulo sistematsko uključivanje dijaspore i njenog potencijala. Ako MLJPI BiH nastavi raditi s dijasporom iz BiH, onda bi trebalo da osigura dovoljno osoblja i sredstava.

3. Pojednostaviti procedure za političko učešće dijaspore u Bosni i Hercegovini promjenom Izbornog zakona i procedura koje diskriminiraju glasače u dijaspori. Osim toga, pripadnici dijaspore iz BiH bi trebali biti u mogunosti da se kandiduju za javne funkcije na svim nivoima vlasti.

4. Promovirati BiH kao turističku destinaciju u Australiji. Australija nije samo jedna od najpopularnijih i najpočeljijih turističkih destinacija na svijetu, nego su Australijanci među turistima koji najviše putuju u svijetu. Pogotovo je druga generacija migranata iz BiH usvojila tu kulturu putovanja. BiH bi trebala učiniti više u oblasti promoviranja svojih turističkih potencijala dijaspori u Australiji, kao i ostalom stanovništvu Australije.

5. Razviti programe "Saznajte više o BiH u BiH" za drugu i treću generaciju dijaspore iz BiH u Australiji (i širom svijeta). S obzirom da oni nemaju nikakvo iskustvo flivljenja u BiH, druga i treća generacija oni ne znaju mnogo o BiH, i zbog toga se ne angažiraju u vezi sa njenom ekonomijom, kulturom i politikom. Osim promoviranja BiH kao turističke destinacije, BiH bi trebala razviti inkluzivne obrazovne programe za generacije dijaspore iz BiH i drugih van BiH. Kao impresivno iskustvo u enja -irom BiH, ovaj program bi trebao biti posebno prilagođen mladima u dijaspori, a to je promoviranje mnogih pozitivnih specifičnosti Bosne i Hercegovine i raznolikosti njenih ljudi, kulture i prirode. Ovo treba raditi u kontinuitetu i pružati priliku mladim da se sreću sa svojim vrnjacima iz drugih diasporskih zajednica, kao i onima koji žive u BiH.

6. Pružiti podršku školama za učenje jezika u dijaspori izradom odgovarajućeg i kulturno inkluzivnog materijala za djecu i mlade u dijaspori za učenje bosanskog/ srpskog/hrvatskog kao drugog jezika.

7. Potpisati bilateralni sporazum između BiH i Australije koji regulira reciprocitet socijalnog i zdravstvenog osiguranja za građane BiH i Australije. To bi uveliko bilo od koristi laničima starije generacije dijaspore iz BiH koji primaju državne penzije (socijalno osiguranje) jer bi im omogulo da ostanu više od tri mjeseca godišnje u BiH.

8. Prepoznati translokalne ili zavičajne obrasce u svakodnevnim transakcijama između zemlje prijema i zemalje porijekla i baviti se njima u relevantnim politikama. Kao i svaka druga diasporska grupa, dijaspora iz BiH u Australiji je u mnogim pogledima veoma heterogena. Njihova lojalnost i društvene i emocionalne veze se prvenstveno održavaju sa konkretnim lokalnim zajednicama u BiH (ne sa entitetima ili državom BiH). Vlasti u BiH na svim nivoima bi trebale biti svjesne značaja lokalnih ili "mikro kultura" migranata iz BiH i društvenih mreža (regija, lokalitet, dijalekt) i aktivno se angažirati u vezi njih (npr. planirati kulturne događaje tokom diasporske sezone od juna do septembra).

9. Stvoriti povoljno investiciono okruženje za buduće poslove povratnika i emigranata. BiH i dalje ima veoma slofen sistem za otvaranje novog biznisa. To je jo–kompliciranje za gra ane BiH koji flive u dijaspori, od kojih su mnogi iskusni poslovni ljudi. BiH bi trebala razviti posebne programe i dati podsticaje za privla enje investitora iz dijaspore.

10. Aktivno se baviti upisom djece i mlađih koji su rođeni van BiH, a koji nikada nisu stekli državljanstvo BiH. Ve ina djece ro enih posljednjih godina u Australiji nije upisana u državljanstvo BiH ili nemaju JMBG i relevantne dokumente. Glavni razlog za to je sloflena procedura koja zahtijeva vi-e dokumenata izdatih u BiH.

11. Pojednostaviti regulatornu proceduru za priznavanje akademskih i stručnih kvalifikacija stečenih na australskim univerzitetima. Dijaspora iz BiH je vjerovatno najobrazovanija dijaspora, ali kvalifikacije ste ene u Australiji nisu priznate u BiH. Ovo uti e na transfer znanja i vje-tina iz dijaspore u BiH. Akademske institucije u BiH i vlasti bi trebale prona i na ine za omogu avanje prijenosa znanja u formi akademskih programa, konferencija, mentorskih inicijativa, saradnje u istrafliva kim projektima i radionicama.

12. Poboljšati komunikaciju sa dijasporom putem namjenskog TV ili radio programa (kao -to je postojalo u biv-oj Jugoslaviji) ili putem web stranice, magazina i sli nih medija. Tako, vlasti u BiH bi trebale uklju iti dijasporu u sve svoje vaflne planove.

13. Rješenje reparacije, politike i paketi koji se odnose na gubitke i štete nastale tokom rata u BiH od 1992. do 1995. godine. S obzirom na to da je ve ina prve generacije migranata iz BiH u Australiji bila pog oena ratom, oni nikada nisu dobili nikakvu nadoknadu za svoje gubitke i -tete. Veoma je bitno da se oni (uklju uju i i ratne udovice) uklju e u bilo koje rje-enje koje se odnosi na ovo vaflno pitanje.

POGLAVLJE III

Izvještaj za Austriju

Sažetak

Ovo poglavlje je zasnovano na podacima prikupljenim u Austriji (Beču) u avgustu 2017. godine, koji obuhvataju dvije fokus grupe/grupne intervjuje i deset pojedinačnih (licem u lice i online) intervjuja. Fokus grupe su obuhvatale između 4 i 8 učesnika, dok su grupni intervjuji uključivali 2 do 4 osobe. U jednoj, mjeđu ovitoj, fokus grupi bili su članovi organizacija dijaspora iz BiH i oni koji nisu bili povezani niti sa jednim udrugom dijaspore. Druga fokus grupa bila je sastavljena od poslovnih muškaraca i žena porijeklom iz BiH u Austriji. Pojedinačni intervju obavljen je sa članom osoblja Ambasade BiH u Beču. Navedeno je dopunjeno pojedinačnim intervjuom sa višim službenikom u Saveznom ministarstvu za evropske integracije i vanjske poslove, zaduženom za integraciju migranata i izbjeglica.

Većina migranata je u posljednjoj fazi svojih migracionih ciklusa; oni imaju državljanstvo, srećne poslove i u najvećoj mjeri su integrirani u austrijsko društvo. Većina ih je voljna razmisleti o opcijama za ulaganje, ali ne nužno u BiH. Ostali (novi ekonomski migranti i studenti koji su u pokretu) su na početku svojih migracionih ciklusa i ne mogu očitljivo procijeniti svoj stvarni potencijal u vezi sa ovim pitanjem.

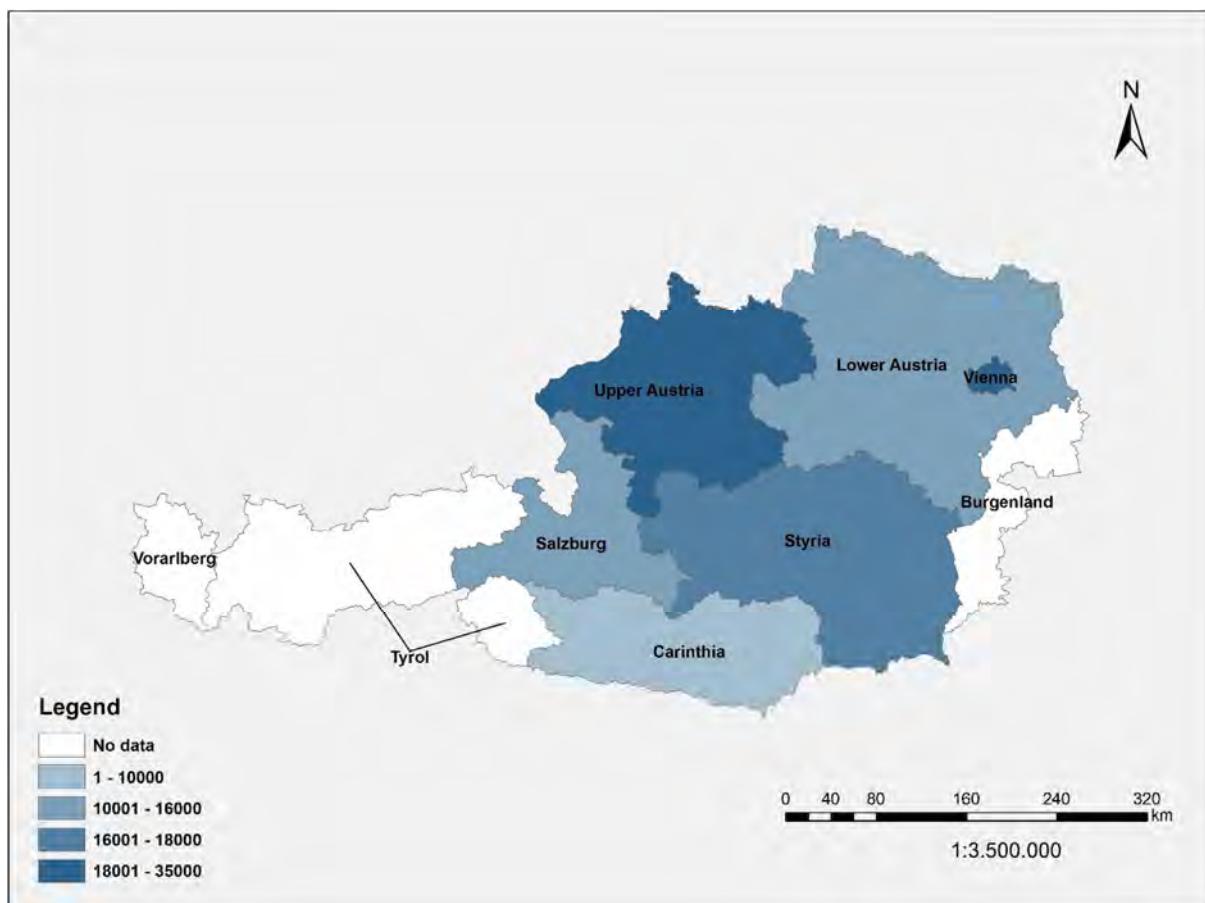
Po etno-analiza ukazuje na postojanje različitih vrsta angažovanja dijaspore u Bosni i Hercegovini. One mogu biti podijeljene u nekoliko osnovnih kategorija. Najznačajnije je porodica (obično povezano sa novim animom po-mladim i drugim oblicima personalizirane finansijske pomoći), na nivou zajednice (obično se odnosi na angažman sa lokalnim zajednicama i vlastima, usmjeren na promoviranje inicijativa u obrazovanju, unapredjenje vještina ili akcija na pitanja tranzicijske pravde) i poslovno orijentirane (povezane sa malim i velikim investicijama, društvenim projektima korporativne odgovornosti itd.).

Većina sagovornika opisuje da pojedinačna iskustva sa lokalnim zajednicama u BiH u velikoj mjeri oblikuju njihove percepcije o potencijalu i kapacitetima za angažman kao i o vrijeme-prostorijama dinamiku njihove vlastite integracije unutar austrijskog društva. Njihove izjave ukazuju na niske nivoje izgradnje povjerenja prema lokalnom političkom i društvenom razvoju. Ovo je dodatno ograničeno usporenim razvojem u privatnom sektoru, nedavnom ekonomskom recesiju bez ikakvih stvarnih pokazatelja potpunog oporavka, kao i slabim funkcionalnim institucijama (na svim nivoima vlasti) koje nisu u mogućnosti brzo ukloniti administrativne barijere i prilagoditi se novim potrebama društva.

Većina dijasporske razmjene koja se dogodi, odvija se kroz poslovne kontakte. Pripadnici dijaspore gotovo da i nisu svjesni adekvatnih mogućnosti za kvalitetno umređivanje sa lokalnim vlastima kao i sa državnim institucijama koje reguliraju poslovne aktivnosti u BiH. Osim toga, u BiH nema gotovo nikakvih organizacija civilnog društva koje promoviraju važnost strukturiranog angažmana dijaspore iz BiH u lokalnim zajednicama, kao i za makroekonomski razvoj.

I. DEMOGRAFSKE I DRUŠTVENO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE

Mapa 3: Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Austriji po regijama⁶²

Osnovne informacije i pregled literature

Do sada je obavljeno skromno istraživanje o migranatima iz BiH u Austriji.⁶³ Zajedni ke ta ke se odnose na analizu razli itih migracionih talasa i problema u vezi sa dru-tveno-ekonomskom integracijom migranata iz BiH u austrijsko dru-tvo.

Austrija je primila drugi najve i broj izbjeglica iz Bosne i Hercegovine tokom rata u BiH devedesetih godina, -to je migrante iz BiH u Austriji na inilo jednom od najve ih izbjegli kih skupina. Javnost je prihvatala dolazak izbjeglica iz BiH, te su postojali razli iti oblici javne podr-ke. Nije poznat ta an broj migranata iz BiH u Austriji; prema Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH, najnovije dostupne procjene ukazuju na broj izme u 135.000 i 165.000 ljudi⁶⁴ dok je Migracioni profil Ministarstva sigurnosti BiH iz 2016. godine ukazao na to da se radilo o 93.973 gra ana BiH.⁶⁵ Ve ina njih flivi u Be u, TM tajerskoj i Gornjoj Austriji. Zakon o drflavljanstvu Austrije ne dozvoljava dvojno drflavljanstvo, i

⁶² Napomena: Ova mapa predstavlja op-tu procjenu rasprostranjenosti diaspore iz BiH u Austriji. Uporediti sa Emirhafizovi , M. 2013.

⁶³ Na primjer: Franz, B. 2003, 2005; Halilovi , H. 2013a, 2013c; i Emirhafizovi , M. 2013.

⁶⁴ Stanje bh. iseljeni-tva po drflavama (Austrija)

<http://www.mhrr.gov.ba/iseljenistvo/default.aspx?id=6233&langTag=bs-BA#AUSTRIA>

⁶⁵ Migracioni profil BiH 2016, http://www.msb.gov.ba/PDF/MIGRATION_PROFILE_2016_2ENG.pdf

procjenjuje se da je do sada oko 40% migranata iz BiH koji flive u Austriji (uklju uju i one sa izbjegli kim statusom) uzelo austrijsko drflavljanstvo. Ve ina sluffbenih dokumenata i objavljenih lanaka navodi da su migranti iz BiH u velikoj mjeri integrirani u austrijsko dru-tvo, te da su, u pore enju sa drugim migrantskim grupama, cijenjeni na trfli-tu rada.⁶⁶

Prije 1998. godine, izbjeglice iz BiH su bile u sistemu privremene za-tite, isklju ene iz pristupa trfli-tu rada. Tokom 1998. godine, migrant iz BiH su dobili pristup stalnom prebivali-tu i trajnim radnim dozvolama. Status migranata porijeklom iz BiH, koji u Austriji flive dufli vremenski period, u potpunosti je rije-en kroz sticanje austrijskog drflavljanstva. Drugi su dobili boravi-ne dozvole (stalni ili ograni eni boravak), uglavnom za spajanje porodice, rad i studiranje.

Kao i u svim drugim odredi-nim zemljama, udruflenja dijaspore iz BiH u Austriji u velikoj su mjeri podijeljena i decentralizirana, osnovana na nacionalnoj i etni koj osnovi, iako postoje odre ena udruflenja koja su registrirana kao multietni ka.

Bosna i Hercegovina i Austrija zaklju ile su 15 bilateralnih sporazuma koji se odnose na migrante iz BiH. Najvaflniji su Sporazum izme u BiH i Austrije o socijalnom osiguranju⁶⁷ i Konvencija izme u Republike Austrije i BiH o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja. Neki od sporazuma zaklju enih za vrijeme Jugoslavije dalje su na snazi (npr. Sporazum izme u SFRJ i Vlade Austrije o ekvivalenciji svjedo anstva o zavr-nom ispitu za srednje -kole; Sporazum izme u SFRJ i austrijskih Vlada o ekvivalencijama na univerzitetima, Sporazum o zapo-ljavanju radnika iz 1960-ih itd.).

Aktuelni demografski podaci

Me u stranim drflvljanim u Austriji, Nijemci ostaju daleko najve a migrantska grupa. Prvog januara 2017. godine, u Austriji je flivjelo vi-e od 181.600 Nijemaca, nakon ega je slijedilo 118.500 Srba i 116.800 turskih drflvljana. Gra ani Bosne i Hercegovine (94.600) i Rumunije (92.100) nalaze se na etvrtom i petom mjestu.⁶⁸ Savezni zavod za statistiku prijavljuje ukupno 94.611 gra ana BiH registriranih u Austriji. Broj se polako smanjuje od 2002. godine (kada ih je bilo 107.248).

Godina	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.
Broj	107.248	107.046	103.981	99.557	93.380	92.557	91.831	90.528
Godina	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	
Broj	89.575	89.578	89.925	90.963	92.527	93.973	94.611	

Od 1.287.800 stranih radno sposobnih migranata u Austriji, gra ani porijeklom iz BiH su me u prve tri najve e radne grupe migranata izvan EU (57,5% od ukupnog broja, zajedno sa radnicima iz Turske i Srbije). Od biv-ih jugoslovenskih migranata, bosanskohercegova ki i hrvatski gra ani imaju niflu stopu nezaposlenosti (18,1% i 15,7%) od gra ana Srbije (42,5%).⁶⁹

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Dodatni Protokol o razmjeni instrumenta ratifikacije o socijalnom osiguranju izme u Austrije i BiH.

⁶⁸ Statistisches Jahrbuch - Migration and Integration 2017: 9.

⁶⁹ Stanovni-tvo radnog uzrasta (od 15 do 64 godine) od 1.1.2016 po ro enju i trenutnom drflavljanstvu, objavljeno od strane Statistik Arbeit und Beruf 2016: 16.

Naj e-i razlozi za migraciju gra ana BiH u Austriju su po prirodi ekonomski. Prevladavaju a namjera je da se zadrflji zaposlenje, nakon ega slijedi teflja za obrazovanjem, kao nastavak stogodi-nje tradicije besplatnog obrazovanja za studente iz BiH, te spajanje lanova porodica iz dijaspore koji su stigli tokom prethodnih godina.

U odnosu na migracije gra ana Bosne i Hercegovine u Austriju, do-lo je do smanjenja broja migranata koji traflje azil. Ovo se posebno odnosi na sve ekonomske trafljice azila, koji od 2014. godine, kada je Bosna i Hercegovina stavljena na listu ōSigurna zemlja porijekla, ne mogu aplicirati za azil u Austriji. Biti na ovoj listi pretpostavlja odsustvo progona od strane drflave, za-titu od progona od strane nedrflavnih aktera i pravnu za-titu protiv kr-enja ljudskih prava, i stoga, ne postoji osnova za podno-enje zahtjeva za azil u Austriji. Prema statisti kim podacima koje su objavili Savezno ministarstvo unutra-njih poslova Austrije i Savezna slufbe za poslove sa strancima i azil Austrije, zahtjev za azil iz Bosne i Hercegovine, u periodu januar-avgust 2017. godine, podnijele su ukupno 34 osobe.⁷⁰

Udruženja dijaspore

Dijaspora iz BiH u Austriji dobro je organizirana i aktivna. Angaflman pripadnika dijaspore u klubovima i udrufenjima je relativno visok. U zemlji je registrirano oko 50 udrufenja gra ana, organiziranih prvenstveno na etni koj osnovi. Najaktivnije organizacije su: Centar za savremene inicijative - CSI iz Linca, HKD Napredak iz Be a, Zajednica srpskih klubova iz Be a, Udruflenje za integraciju bosanskih gra ana u Austriji ō ōBosnaö iz Be a, Institut za profesionalno informiranje i kulturne aktivnosti. Postoji saradnja izme u udrufenja, ali ona nema nikakve trajnije efekte. Interesantno je spomenuti da je, tokom 2008. godine, Ambasada BiH u Be u podstakla akciju osnivanja Udruflenja gra ana BiH u Austriji. Sastanak je organiziran, predstavnici svih konstitutivnih naroda u BiH su u estvovali u organizacionoj strukturi, ali Udruflenje vi-e nije aktivno.

Završeni nivo obrazovanja

Austria je jedna od glavnih destinacija za studente iz Bosne i Hercegovine i ima dobro organiziran sistem dopunskog obrazovanja na maternjim jezicima za djecu stranog porijekla u okviru redovnih -kola.

asovi jezika na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku se organiziraju u okviru redovnog obrazovnog sistema, a Savezno ministarstvo obrazovanja, umjetnosti i kulture Austrije regulira oblast nastavnih programa, udfibenika, kao i zapo-ljavanja kvalificiranih nastavnika. Potreba za dodatnim u enjem maternjeg jezika bila je naro ito izraflena me u djecom koja govore turski (79%), e enski (77%) i arapski (75%) jezik. Djeca koja govore albanski (66%) i rumunski jezik (65%) tako er su imala nadprosje ne potrebe za finansiranjem. Procenat djece slabijeg imovnog stanja koja govore ma arski jezik je bio 60%, a za one koji govore bosanski/hrvatski/srpski kao prvi jezik, taj procenat je iznosio 57%.⁷¹ U akademskoj 2015/16. godini 10.233 u enika poha ala su neke asove jezika (bosanski/hrvatski/srpski).⁷²

Pribilfno 20.000 studenata u Austriji poti u iz tre ih zemalja, a gotovo 6.000 njih su iz zemalja biv-e Jugoslavije. U 2016. godini registrirana su 2.993 studenta sa bosanskim

⁷⁰ Broj zahtjeva za azil u Austriji u avgustu 2017. godine je bio 17.095, vode e zemlje su Afganistan, ō Sri Lanka i Irak (Bundesministerium fur Inneres).

⁷¹ Statistisches Jahrbuch - Migracije i integracija 2017: 44.

⁷²Der muttersprachliche Unterricht in Österreich Statistische Auswertung für das Schuljahr 2015/16, Informationsblätter zum Thema Migration und Schule Nr. 5/2016-17.

paso-em (-to predstavlja tre u najve u grupu stranih studenata, 4,1% ukupno).⁷³ Tokom 2015. godine, Savezno ministarstvo za nauku, istraživanje i ekonomiju (BMWFW) zaprimilo je ukupno 877 zahtjeva za priznavanje stranih kvalifikacija. Ukupno ih je 480 odobreno (54,7%). Najve i broj podnosiča zahtjeva poticao je iz Bosne i Hercegovine (157), nakon ega su uslijedili oni iz Srbije (129) i Maarske (76). U 2016. godini ocijenjeno je ukupno 7.445 stranih diploma. Najve i broj zahtjeva bio je iz Maarske (546), Rumunije (527), Srbije (507) i BiH (448).⁷⁴

Društveno-ekonomski parametri

U 2015. godini stopa nezaposlenosti u Austriji iznosila je 5,7% - 4,8% za njihove državljane i 11,4% za strance; 8,4% za državljane EU i 15,3% za nedoržavljane EU i 15,7% za državljane BiH. Registrirane ukupne stope su znatno ispod prosjeka EU od 15,1%.⁷⁵ Relevantni izvje-taji ukazuju na preovladavajuće pozitivne stavove bosanskih migranata prema austrijskom načinu života. Vidljive su razlike među različitim skupinama migranata i one mogu biti povezane sa njihovim geografskim porijeklom. Svega manje od 10% ispitanika sa hrvatskog, bosanskog ili srpskog porijekla se ne slafle sa načinom na koji žive u Austriji.⁷⁶

Regionalna rasprostranjenost migranata iz BiH je donekle skoncentrirana u različitim regijama poput Beča (oko 35.000), Gornje Austrije (oko 30.000), Štajerske (do 18.000), Donje Austrije (16.000), Salzburga (14.000) i Koruške (10.000). Druge skupine su manje velike i više razstretnjene.⁷⁷ Postoje takođe i jasni spomenici naseljavanja u pogledu toga gdje su se osnovi određene lokalne skupine iz BiH naselili u velikom broju. Na primjer, većina izbjeglica iz Zvornika naselila se u Beču i okolini, oni iz Višegrada u Lincu, te oni iz Sarajeva u Gracu.⁷⁸ Pripadnici dijaspore iz BiH u Austriji komuniciraju sa svojim porodicama i rođenicima u BiH putem online tehnologija (kao što su Skype i Viber). Samo ograničeni broj ljudi koristi fiksne ili mobilne telefone (uglavnom za slanje poruka).

Spomenici glasanja imaju suštinsku vrijednost za angažman dijaspore iz BiH, s obzirom na to da mogu definirati društvenu klimu u kojoj se oblikuju politike i to zauzvrat može podsticati ili odvratiti od ekonomskih ili drugih vrsta ulaganja. Centralna izborna komisija BiH⁷⁹ ukazuje da je broj registriranih birača u Austriji porastao u protekla tri izborno ciklusa. Ipak, ukupan broj je relativno nizak u poređenju sa brojem birača koji imaju pravo da se registriraju. Brojevi su navedeni ispod. Na ovom mjestu je važno napomenuti da je broj registriranih birača i dalje veći od broja pojedinaca koji na kraju i glasaju na svakim izborima, što je obično oko 65% do 70%.

- 2.998 birača registriranih na Opštinskim izborima 2010. godine
- 3.507 birača registriranih na Lokalnim izborima 2012. godine
- 3.434 birača registrirana na Opštinskim izborima 2014. godine
- 6.661 birača registriran na Lokalnim izborima 2016. godine

⁷³ Statistik Arbeit und Beruf 2016: 36.

⁷⁴ Statistik Arbeit und Beruf 2016: 56-7.

⁷⁵ AMS Österreich, Arbeitsmarktforschung/Statistik 2015.

⁷⁶ Statistisches Jahrbuch - Migracije i integracija 2017: 102.

⁷⁷ Emirhafizovic, M. 2013.

⁷⁸ Halilović, H. 2013a i 2013c.

⁷⁹ Izdato od strane Branka Petrića, Istanica CIK BiH, broj dokumenta: 04-50-2-274 / 17, septembar 2017. godine.

II. ISKUSTVO U VEZI SA MIGRACIJOM I INTEGRACIJOM

Kao što je naprijed opisano, po etne talase bosanskih imigracija uglavnom su obilježila vrbovanja ūgostuju ih radnika ö iz Jugoslavije tokom sedamdesetih godina, nakon ega su uslijedili izbjegli ki pokreti, kao posljedica ratova u biv-oj Jugoslaviji tokom devedesetih.⁸⁰ Do 1998. godine, oko 85.000 izbjeglica iz BiH prona-lo je uto i-te u Austriji. U javnosti, izbjeglice su u velikoj mjeri do ekane dobrodo-licom i podr-kom, s obzirom na to da je njihovu integraciju organizirala rodbina, koja je ve boravila u Austriji, crkve, te mnogi lokalni organi vlasti.⁸¹ Samo se oko 5.500 izbjeglica iz BiH, koji su prvobitno stigli u Austriju, preselilo u tre e zemlje. Ukupno 10.100 njih vratio se u BiH izme u 1996. i 2005. godine. Najve i broj povratnika iz Austrije u BiH bio je odmah po zavr-etu rata, oko 4.000 ljudi godi-nje, izme u 1996. i 1998. godine. Nakon toga, ovaj broj je dramati no pao na prosjek od 800 ljudi godi-nje do 2001. godine, kada se smanjio jo-i vi-e, na ispod 500 osoba godi-nje.⁸²

Kada je po eo rat, Austrija ga nije prihvatile kao razlog za dodjelu statusa izbjeglica u skladu sa fienevskom konvencijom, ve je umjesto toga razvila sistem privremene za-tite zasnovan na lanstvu u grupi kojoj prijeti opasnost od progona. Drflava je potom odobrila pristup trfli-tu rada kao i stalnom prebivali-tu. Samo su izbjeglice bez porodi nih veza u Austriji imale pravo na finansijsku pomo⁸³. Jedan zvani nik iz austrijskog Saveznog ministarstva za Evropu, integracije i vanjske poslove navodi da je ve ina migranata iz BiH dobro integrirana u dru-tvo. Te-ko je razdvojiti potrebe zajednice dijaspore iz BiH od drugih zajednica koje poti u iz biv-e Jugoslavije. Ljudi koji su kao izbjeglice stigli u Austriju devedesetih stekli su status õde facto izbjeglica, -to je poseban zakonski izraz koji je uvela austrijska vlada. Neki od njih su se vratili ili preselili u tre e zemlje. Oni koji su ostali morali su rije-iti svoj pravni status. Nakon 1998. godine je ukinut õde facto izbjegli kiö status, dok je 60.000 izbjeglica koje su ostale u Austriji integrirano na trfli-te rada, jer nije bilo nikakvih sporazuma o repatrijaciji.

Svih devet austrijskih pokrajina zadušeno je za integraciju, i one se ovim pitanjem bave na razli ite na ine. Postoji institucija pod nazivom Austrijski integracijski fond ÖIF⁸⁴, koji rukovodi integracijskim centrima u -est saveznih drflava (Be , Gornja Austria, Tjajerska, Tirol, Salzburg i Koru-ka). Ona provodi drflavni integracioni plan.⁸⁵ Agencija ima za cilj obezbijediti jezi ku, profesionalnu i dru-tvenu integraciju korisnicima azila i migrantima na osnovu njihovih prava i obaveza u Austriji. Istovremeno, ÖIF prufla injeni ne i pozadinske informacije ve inskom stanovni-tvu o ovoj temi. Vorarlberg, na primjer, ima odli ne politike, sofisticirane integracijske strategije i odli nu organizaciju. Be je jednako dobro organiziran i dobro sara uje sa migrantima iz BiH i udrufenjima.⁸⁶

⁸⁰ Za vi-e detalja, pogledati Perchinig, B. 2010.

⁸¹ Valentini, P. 2000: 147.

⁸² Barslund, M. i dr. 2017: 259.

⁸³ ITHACA Istrafliva ki izvje-taj N. 1/2015, str. 6, 21.

⁸⁴ Za vi-e detalja pogledati <https://www.bmeia.gv.at/en/integration/the-austrian-integration-fund/>

⁸⁵ Za vi-e detalja pogledati <https://www.bmeia.gv.at/en/integration/national-action-plan/>

⁸⁶ Be i Vorarlberg su posebno uspjeli uspostaviti alate koji omogu avaju mjerjenje efekata integracionog rada u posmatranim drflavama u kojima se odvija i evaluacija aktivnosti. Prvi put ih implementirav-i 2010. godine, Be od tada svake dvije godine dosljedno sprovodi projekat nadgledanja integracija i razli itosti, s ciljem dokumentovanja promjena i budu ih izazova za grad koji e iz njih rezultirati. U Vorarlbergu se trenutno sprovodi -iroko i sveobuhvatno istraflivanje me u zainteresovanim stranama. Fokusira se na efikasnost integracionih alata kori-tenih u Vorarlbergu (strate-ko izja-njenje, koordinacija izme u upravnih ureda, ta ka znanja i kompetencije "okay.zusammen leben")

Broj dobrovoljnih povrata gra ana BiH iz Austrije je tokom 2016. godine iznosio 115 osoba, -to predstavlja 11% od ukupnog povratka.⁸⁷ Pravni okvir za postupanje je Zakon o pravnom prebivali-tu, stupio na snagu 1993. godine. Sa pojavom migrantske krize u Republici Austriji, zakonodavstvo je vi-e puta mijenjano i sufleo.

III. POTENCIJAL ZA ANGAŽMAN DIJASPORE

Odnosi sa diplomatsko konzularnim misijama BiH u Austriji

Ambasada BiH u Be u redovno obavlja aktivnosti u vezi sa unapre enjem odnosa sa dijasporom iz BiH u Austriji.⁸⁸ Ambasada ima redovnu saradnju sa institucijama i organizacijama lokalne vlasti; izme u ostalih, sa Ministarstvom unutra-njih poslova Republike Austrije, Službom za strance i azil Republike Austrije, Meunarodnom organizacijom za migracije i dr. Ambasada odgovara na upite pomenutih institucija i organizacija, uglavnom u pogledu verifikacije državljanstva i identifikacije. Ambasada nije zaprimila nikakve informacije o migrantima/dijaspori iz BiH koji imaju problema u ostvarivanju svojih prava.

Zvani nici Ambasade smatraju da bi, u cilju pruflanja boljih usluga za emigraciju i preno-enje znanja u BiH, bilo korisno pobolj-ati me usobnu saradnju relevantnih institucija u BiH u zajedni kom naporu da se organiziraju razli ite aktivnosti i doga aji koji bi mogli oja ati povezanost dijaspore sa njenom domovinom. Istovremeno, od velikog je zna aja stvoriti uslove za provo enje daljih aktivnosti saradnje, kao -to su uspostavljanje i -irenje kontakata u svim oblastima saradnje, u e- e lidera iz BiH na doga ajima u inostranstvu, pozivanje predstavnika dijaspore i uspje-nih poslovnih ljudi iz BiH na poslovne forme i sajmove u Austriji, i obratno. Osim toga, za odnose sa dijasporom bilo bi korisno izvr-iti reformu Izbornog zakona, kako bi predstavnicima dijaspore bilo omogu eno u e- e na izborima u BiH, te kako bi, kroz poja ne bilateralne veze izme u dvije zemlje, bile otvorene nove mogu nosti za edukaciju emigranata itd. Ambasada BiH u Be u planira tokom 2018. godine provesti nekoliko aktivnosti usmjerenih ka dijaspori, ali je neophodna ve a podr-ka relevantnih institucija iz BiH.

Uočene prepreke i preduslovi za angažman dijaspore

Lokalni sagovornici u Austriji identificirali su nekoliko izazova u promoviranju bolje uklju enosti dijaspore kao i neke mogu nosti za pobolj-anje trenutnog stanja. Prvo, ve ina njih vjeruje da je potrebno ulofliti mnogo vi-e energije i vremena u reformu lokalne uprave i uprave na srednjem nivou u BiH. Ovo se mora dogoditi ne samo zato -to može doprinijeti olak-avanju i otvaranju prostora za nove poslovne mogu nosti (kao -to su skraivanje vremenskog perioda za registraciju preduze a, manje papirologije, vi-e obrazovanog lokalnog osoblja, vi-i kvalitet usluga u javnim institucijama), ve i zbog toga -to dijaspora i ostali strani investitori trebaju po eti uo avati i uvi ati potencijal institucionalne za-tite svojih ulaganja. Spor i sudski postupci, nepostojanje ekonomski zasnovanih (trfli-nih) sudova i drugih alternativnih oblika pravne za-tite (kao -to su trgovke arbitrafle, posredovanje itd.) odvra aju potencijalne investitore od ulaganja ve ih (ili manjih) iznosa novca. Povrh toga, odnos vlasti prema privrednicima treba biti uskla en i li-en institucionalne korupcije kao i

⁸⁷ Podaci preuzeti iz Migracionog profila BiH za 2016. godinu.

⁸⁸ Broj zahtjeva za odricanje od državljanstva BiH podne-enih preko Ambasade BiH u Be u je od septembra 2017. godine iznosio 198. Me utim, mnogi su taj proces proli u BiH.

dodatnih (skrivenih) poreza na otvaranje ili –irenje biznisa. Investitori trebaju osjeati da njihovi poslovi mogu rasti, a trenutno se i dalje bore sa idejom ulaganja po etnog kapitala.

Neki ispitanici navode da su skora–nji trendovi u sferi ideja razvojne politike BiH o u e– u dijaspori usko fokusirani samo na ekonomski angaflman (slanje novca i preduzetni–tvo), kao i na strukturiranje ulaganja dijaspora u lokalne zajednice (privatni biznis). Malo je toga u injeno da se ovi trendovi pro–ire i na angaflman dijaspora u politi kom smislu, kao i na razvoj makro-politika razvoja, poput ulaganja u infrastrukturu, obrazovanje, tehnologije, ali tako er i u volonterski rad, te aktivnosti organizacija civilnog dru–tva. Prema njihovom mi–ljenju, to se mora promijeniti, kako bi se visokoobrazovanim pripadnicima dijaspora moglo dozvoliti da u estviju i budu konsultirani o ulaganjima u –irem smislu. To bi tako er moglo motivirati ne–Bosance u Austriji da se pridruflje inicijativama i doprinesu sa vi–e resursa. Uop eno govore i, potrebno je preduzeti vi–e inicijativa kako bi bila garantirana prava dijaspora u procesima kreiranja politika, jer e vi–e demokratskih prava neizbjefljivo otvoriti put ka ve em finansijskom angaflmanu.

Jo–jedan skup uo enih prepreka odnosi se na ūmentalitet, vi–estruke postoje e zavisnosti i nejednaki razvojni potencijali u razli itim dijelovima zemlje. Navedeno prati nedostatak znanja o strukturama i administrativnim procesima; nizak stepen ulaganja u istraflivanje i razvoj novih oblika tehnologije kao i neefikasna tranzicija u trfli–nu ekonomiju u mnogim sektorima. Na kraju, neki sagovornici upozoravaju na spori razvoj u MSP sektoru, ranjivosti u bankarskom sektoru, razli ita finansijska ograni enja za ulaganja u –irenje poslovanja uz kreditne linije sa niskim rizikom.

IV. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

1. **Harmonizacija i integriranje lokalnih razvojnih politika i drugih srodnih propisa:** potencijalna dijaspora iz Austrije tvrdi da njeni investitori ne mogu efikasno djelovati u decentraliziranim i nedovoljno reguliranim ekonomskim oblastima i kretati se kroz razli ite politike na entitetskim (ili kantonalnim) nivoima, gdje registracija i upravljanje poslovanjem zavise od razli itih pravila oporezivanja i razli itih taksi.
2. **Jačanje uloge regulatornih tijela za tržište i investicije:** dijasporski investitori iz Austrije naglasili su zna aj informacija o tome da li postoje dostupni mehanizmi za–tite i da li je dostupna procjena razli itih lokalnih mogu nosti finansiranja, prije svega pozajmica od lokalnih banaka sa niskim stepenom rizika ili subvencija od vladinih agencija za podr–ku razvoju.
3. **Reforma postojećeg sudskog sistema:** Neki sagovornici u Austriji, uklju eni u trgovinu i uspostavljanje me unarodnih poslovanja, istakli su da bi bilo korisno uspostaviti specijalizirane sudove (ili komore) koji bi se isklju ivo bavili rje–avanjem investicionih sporova u BiH. Oni trenutno ne postoje u BiH, ali postoje u mnogim drugim evropskim zemljama, uklju uju i i Austriju. To bi moglo pomo i u rje–avanju nekih sumnji investitora u pogledu mu no dugih i skupih sudskih postupaka. Postojanje takvih sudova moglo bi dovesti do brzih i ekonomi nih odluka sudija koje su upoznate o poslovnim zakonima i praksama.
4. **Jačanje alternativnog sistema za rješavanje sporova:** Usvajanje minimalnih zakonskih propisa o trgova koj arbitraflje (doma oj i me unarodnoj) i uspostavljanje

institucija koje mogu rukovoditi i upravljati ADR postupcima su također spomenuti u razgovorima sa potencijalnim investitorima iz dijaspora kao korisni mehanizmi za podsticanje razvoja. To bi pomoglo povećanju povjerenja investitora u lokalni poslovni sistem, s obzirom na to da su svjesni njegove sve veće upotrebe od strane poslovne zajednice i pravne struke u Austriji.

5. **Usvajanje zakonskih propisa koji bi omogućili učešće dijaspore u političkom životu u Bosni i Hercegovini:** To bi podrazumijevalo proglašenje bilateralnih sporazuma o dvojnom državljanstvu između Austrije i BiH, i omogućavanje lakih procedura registracije za glasanje iz inostranstva ili akte uklanjanja uslova registracije za aktivno biračko pravo za sve birače koji žive u inostranstvu. Ispitani migrant iz BiH u Austriji smatraju da ekonomski ulaganja trebaju biti ojačana politikom angažovanjem i mogunostima za učešće u javnoj sferi u BiH. U ovom smislu, oni su zainteresirani za modele korporativne društvene odgovornosti.

POGLAVLJE IV

Izvještaj za Dansku

Sažetak

Ovaj izvještaj o zemlji zasnovan je na podacima prikupljenim između avgusta i novembra 2017. godine među pripadnicima dijaspore iz BiH u Danskoj. Prikazani rezultati istraživanja zasnovani su na postojećim akademskim istraživanjima, kvantitativnim podacima prikupljenim od danske Agencije za statistiku, kao i od drugih relevantnih institucija, putem fokus grupe odrflane u Kopenhagenu, kao i putem šaljivcem u lice intervju (uživo, putem telefona i Skypea i komunikacijom putem elektronske pošte) sa poslovnim ljudima dijaspore iz BiH u Danskoj, lanovima dijasporskih udruženja i zvaničnicima Ambasade BiH u Kopenhagenu, uključujući i ambasadora Harisa Bašića. Za potrebe ovog izvještaja, dijaspora iz BiH je obuhvatila osobe rođene u BiH, kao i one koji su potomci osoba rođenih u BiH i koji, s obzirom na to, smatraju BiH svojom domovinom na ovaj ili onaj na in, gaje i osjećaju pripadnost.

Većina šaljivaca u lice intervju obavljena je u Kopenhagenu, gdje se nalazi krovna organizacija dijaspore iz BiH kao i Ambasada BiH, i koji se generalno smatra središtem aktivnosti dijaspore iz BiH. Jedna fokus grupa (biznismeni, rukovodstvo dijasporske organizacije, lanovi dijasporske zajednice) organizirana je u Kopenhagenu sa etiri učesnika. Obavljeno je 20 dodatnih licem u lice intervju, koji su trajali između 45 minuta i dva sata. Kraju intervjuja, razgovori putem telefona i razmjena elektronske pošte povezani sa projektom, tako da su obavljeni sa još deset pojedinaca. U okviru projekta, kontaktirane su krovne organizacije dijaspore, vjerske organizacije i društveni mediji dijaspore, a njihova pomoć i učeće su doprinijeli nastojanjima da se dođe do raznovrsnijeg uzorka zajednice dijaspore iz BiH.

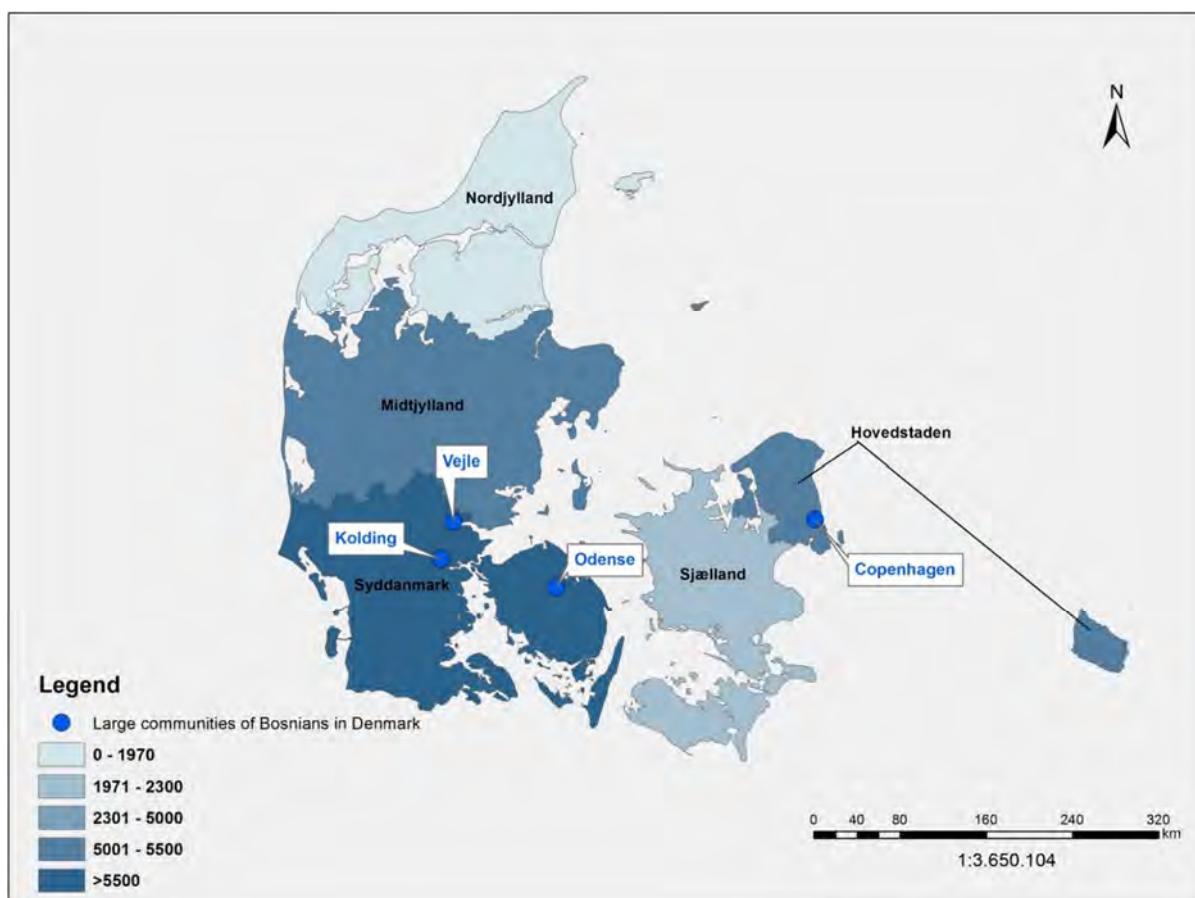
U izvještaju se navodi da je u Danskoj prije 1992. godine bila nekolicina migranata iz BiH. Stoga, kada govorimo o današnjoj migrantskoj populaciji iz BiH u Danskoj, možemo govoriti o velikoj, iz konflikta proizvedenoj skupini, iako lanovi su po etničkom devedesetih, u Dansku dođili kao izbjeglice. U to vrijeme, Danska nije bila spremna primiti veliki broj izbjeglica koje su stigle na njene obale. Pojedinci su na početku bili smješteni na brodovima i u izbjegličkim kampovima izvan zemlje, dok je danska vlada raspravljala o tome kako najbolje riješiti izbjeglicu u situaciju sa kojom je bila suočena. Prema intervjuima, ovaj početni period je doveo u nepovoljan položaj pripadnike dijaspore iz BiH u Danskoj, s obzirom na to da se oni takođe upoređuju sa pojedincima koji su stigli u Dansku i imali problemi put ka integracijom i društvenom životu, sa pristupom u enoj jeziku i obrazovnim resursima. Takav danski refleks integracije doveo je u nepovoljan položaj mnoge pojedince koji su stigli u Dansku tokom ovog perioda i koji su bili radno sposobni te imali mlade porodice. Uopšte govoreći, manje obrazovana izbjeglica ka populaciji nego u drugim zemljama, bez mnogo mogućnosti za obrazovanje i u enoj jeziku tokom početnog perioda u Danskoj, navodi na zaključak da je Danska generalno primila manje obrazovano stanovništvo iz BiH u odnosu na druge zemlje, te da je stanovništvo BiH u pogledu zapošljavanja zaostalo u odnosu na dansko stanovništvo i da je imalo veću integracijske probleme nego što je to bio slučaj u drugim zemljama sa stanovništvom iz BiH.⁸⁹ Možda je to razlog zbog kojeg mnogi pojedinci zadružuju jake veze sa BiH. Druga generacija je pokazala visok nivo integracije i ima potencijal da u BiH donese investicije, prenese znanje i srođene vještine i iskustva. Postoji

⁸⁹ Barslund, M. i dr. 2017.

tako er potencijal da se, u saradnji sa ovom dijasporom, realiziraju manje i usmjerene investicione mogu nosti, iako je za to prethodno potreban mnogo ve i angaflman institucija i organizacija u BiH.

I. DEMOGRAFSKE I DRUŠTVENO – EKONOMSKE KARAKTERISTIKE

Mapa 4: Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Danskoj sa najve im zajednicama⁹⁰

Osnovne informacije i pregled literature

Danska vlada je u novembru 1992. godine usvojila tzv. õJugoslovenski zakonö, kao odgovor na priliv izbjeglica iz Bosne i Hercegovine. Navedeni zakon je obustavio postupak sticanja azila za izbjeglice na period do dvije godine, postavljaju i im razli ite uslove, te je omogu io otvaranje izbjegli kih centara -irom Danske. Dopustio je izdavanje privremenih boravi-nih dozvola za izbjeglice iz BiH koje dolaze u Dansku, te je sadrflavao i odredbe o spajjanju porodica i tretmanu onih kojima je potrebno medicinsko lije enje. Prema ovom zakonu, 1992. godine prihva eno je 360 izbjeglica, 14.456 tokom 1993. godine, 3.865 u 1994., te 2.078 u 1995. i 459 u 1996. to ukupno iznosi 21.218 izbjeglica.⁹¹

⁹⁰ Napomena: Ova mapa je izvedena iz podataka koje je prikupila danska Agencija za statistiku, i koja je afluirana u septembru 2017. godine. Istaknuta etiri grada su gradovi sa najbrojnijom dijasporom iz BiH u Danskoj, na osnovu istih podataka, -to je tako er prikazano u tabeli u ovom izvje-taju.

⁹¹ Ministarstvo vanjskih poslova Danske, 1996.

Rok za odlaganje postupaka za dobijanje azila prvima kojima je odobren privremeni boravak je istekao u decembru 1994. godine, što je dovelo do toga da je danska vlada usvojila novi zakon u januaru 1995. godine, koji je imao za cilj osiguravanje jednakih uslova i prava za ratne izbjeglice iz BiH unutar danskog društva. Prema odredbama ovog zakona, one su najprije dobile jednu dozvolu za privremeni boravak, koja bi ovaj put, međutim, postala trajna nakon dvije godine, omogućavajući isti put za sticanje državljanstva za one pojedince koji su ostali u Danskoj i nakon toga. Najvafnije od svega, izbjeglice iz BiH koje su stigle na brodovima i u izbjeglištvu centrima –trom Danske dobile su pristup socijalnim službama, obrazovanju, radu i stanovanju, kao i druge izbjeglice koje su imale zvani ni status azilanata. Između 1995. i 1996. godine, 17.460 izbjeglica iz BiH je dobilo ovakve dozvole, što im je omogućilo da se nasele u Danskoj.⁹²

Danas, u poređenju sa krajem 1990-ih godina, podaci ukazuju na stabilan rast stanovništva.⁹³ Kao najznačajnije, treba napomenuti da je ovo mlada populacija s potencijalom za angažman sa domovinom na više na ina, uključujući i prijenos znanja. Od njih 23.082, više od 80% je mlađe od 60 godina, a broj tih omjer između muškaraca i žena je relativno izjednačen. U dvije tabele ispod navodeno je više detalja.

Analiza prve i druge generacije Bosanaca i Hercegovaca u Danskoj						
	2012.K4	2013.K4	2014.K4	2015.K4	2016.K4	2017.K4
Imigranti	17.436	17.362	17.280	17.191	17.124	17.062
Potomci	4.929	5.139	5.362	5.574	5.790	6.020

Starosna dob i spol osoba BiH porijekla u Danskoj od 2017.g. K4		
	Muškarci	Žene
Ukupno	11.629	11.453
0-4 godine	630	537
5-9 godina	622	583
10-14 godina	629	613
15-19 godina	731	642
20-24 godina	857	769
25-29 godina	983	945
30-34 godine	992	944
35-39 godina	881	915
40-44 godine	754	769
45-49 godina	815	818
50-54 godine	902	992
55-59 godina	970	1010
60-64 godine	825	722
65-69 godina	475	480
70-74 godine	228	261
75-79 godina	163	221
80-84 godine	113	157

⁹² Ovaj broj se razlikuje od broja 21.218, jer su neki tokom ovog perioda otišli u treće zemlje kao što su Sjedinjene Države ili se vratili u BiH.

⁹³ Statistika Danska 2017.godina.

85-89 godina	46	57
90-94 godine	10	14
95-99 godina	3	4
100 i više godina	0	0

Međutim, prema podacima Danske agencije za statistiku, manje od polovine ove populacije ima državljanstvo BiH, i taj broj se i dalje smanjuje tokom posljednjih pet godina, najvjerojatnije zbog injenice da BiH i Danska nemaju sporazum o dvojnom državljanstvu.

Stanovništvo u Danskoj sa državljanstvom BiH					
2012. K4	2013. K4	2014. K4	2015. K4	2016. K4	2017. K4
11.034	10.946	10.868	10.815	10.313	10.056

Prema Centralnoj izbornoj komisiji BiH, taj broj je takođe manji, jer se za izbore 2002. godine registriralo samo 2.926 osoba; 1.968 osoba u 2004. godini; 1.661 osoba u 2006. godini; 1.494 osobe u 2008. godini; i 1.505 osoba u 2010. godini. Ovo je oko 15% stanovništva koje ispunjava uslove za glasanje a koje je u vrijeme pisanja ovog izvještaja imalo državljanstvo. Kada su tokom intervjua pitani o svojim obrascima glasanja, ispitanici su se svrstali u one koji glasaju, iako su razočarani politikom u BiH, te su primijetili nedostatak kvalitetnih alternativa sa političkim platformama koje bi BiH brfle doveli na put prema EU. Jedna ispitanica je zabrinuto primijetila da ne misli da BiH ozbiljno shvata pristupanje EU. To su ponovili i drugi.

Od 1997. godine, imigracija iz BiH u Dansku je smanjena, a i njena priroda je promijenjena. Spajanje porodica i dalje predstavlja popularnu opciju za granane BiH kako bi došli u Dansku, iako je broj slučajeva smanjen sa 119 u 1997. godini na 15 u 2016. godini. Broj zahtjeva za azil je danas, takođe, mnogo manji jer se BiH smatra sigurnom zemljom, i iznosio je samo jedan u 2016. godini, u poređenju sa 670 u 1997. godini. Interesantno je primijetiti da u Danskoj postoji gotovo neznatan broj studenata iz BiH, kao i ekonomskih migracija. Prema tome, stanovništvo iz BiH u Danskoj se može smatrati relativno stabilnim i nepromjenljivim.⁹⁴

Migranti iz BiH dolaze i iz Danske. U nastavku se nalazi tabela koja sadrži podatke iz 2017. godine o broju osoba koje vode porijeklo iz BiH a dolaze u danskim regijama. Dvije zajednice sa najvećim brojem su Kopenhagen, koji ima 1.649 imigranata i 1.304 potomka, dok Odense ima 1.263 imigranata i 453 potomka.⁹⁵

Stanovništvo koje vodi porijeklo iz BiH u Danskoj, 2017. godina		
	Imigranti	Potomci
Čitava Danska	17.062	6.020
Regija Hovedstaden	4.178	1.304
Regija Sjælland	1.660	639
Regija Syddanmark	6.031	2.267
Regija Midtjylland	3.745	1.288

⁹⁴ Statistika Danska 2017. godina.

⁹⁵ Statistika Danska 2017. godina.

Nadalje, interesantno je ista i da je broj migranata iz BiH najve i me u svim ostalim zemljama biv-e Jugoslavije, -to je prikazano u tabeli koja slijedi.

Stanovništvo na prvi dan kvartala prema zemlji porijekla			
Bosna i Hercegovina	Hrvatska	Srbija	Srbija i Crna Gora
23.082	2.124	1.951	891

Spajanje porodica u Danskoj

Tokom posljednjih pet godina, sve je ve i broj zahtjeva za spajanje porodica u Danskoj, radi se o pojedincima koji dovode svoje suprufnike iz BiH. Broj zahtjeva za spajanje porodica u Danskoj je 2015. godine iznosio 85, dok je u 2014. godini taj broj bio 74. U vrijeme pisanja ovog izvje-taja, to je bio najvjeroatniji razlog za migraciju iz Bosne i Hercegovine u Dansku. Osim minimalne starosne dobi od 24 godine, oni koji flele dovesti svoje suprufnike moraju tako er imati i finansijska sredstva za to (54.289,48 DKK u 2017. godini). Osim toga, ovaj sistem omogu ava obuku iz danskog, kao drugog jezika i ohrabruje -to brflu integraciju u dansko dru-tvo. Interesantno je napomenuti da je broj zahtjeva za spajanje porodica pribilfno jednak i za mu-karce i za flene, -to ukazuje na volju me u migrantima iz BiH u Danskoj da se vjen avaju sa drugim migrantima iz BiH, a ne sa ro enim Dancima. Ovo, ipak, potencijalno, tako er, pokazuje da nivoi integracije me u ovom grupom nisu toliko visoki kao u drugim zemljama.

Povratak u domovinu

U isto vrijeme, Danska je, po ev-i od 1994. godine, ponudila programe povratka gra anima BiH, najprije osobama sa privremenim, a potom i osobama sa stalnim boravi-nim dozvolama. Oba programa su pokrivala inicijalne tro-kove povratka u BiH. Nakon usvajanja Zakona o imigraciji, osobama koje se odlu e vratiti je nakon 1996. godine bilo dodatno obezbije eno zdravstveno osiguranje na godinu dana, kao i do 15.840 DKK (5.280 DKK za djecu mla u od 18 godina). Tokom 1994. godine 115 osoba iskoristilo je prednosti ovog programa. Odmah nakon rata, ukupno 506 drflavljana BiH odlu ilo je da se vrati; taj broj se smanjio na 321 u 1997. godini i 187 u 1998. godini. Do 2002. godine, 55 osoba je iskoristilo danski program povratka i ovaj broj je od tada ostao relativno stati an na godi-njem nivou. Prema podacima Danskog vije a za izbjeglice, osobe koje se danas odlu uju vratiti uglavnom su stariji ljudi koji flele proflivjeti ostatak svojih flivota u miru. Ve ina njih je u stanju zadrfati mjesec ne penzije, koje su za danske standarde skromne, ali im omogu ava da vode lagoden flivot prema standardima u BiH (blizu 2.000 KM mjesec no).

Stanovni-tvo iz BiH u Danskoj relativno je mlado. U pore enju sa Nedskom ili drugim skandinavskim zemljama, me u ovom dijasporskom populacijom ne postoji omladinska organizacija koja bi pomogla u osiguravanju odrflivih veza sa domovinom, iako je takva organizacija postojala u pro-losti. Migranti iz BiH u Danskoj rasprostranjeni su -irom zemlje, a najve i broj ih flivi u Kopenhagenu, te u op inama Odense i Kolding. Ostale op ine sa velikim brojem pripadnika migrantske populacije iz BiH uklju uju Vejle, Randers i Horsens.

U veini sluajeva, ovaj demografski obrazac, takoer, prikazuje i danske opine sa najbrojnijim imigrantskim skupinama u itavoj zemlji. Iako su dostupne samo procjene, postoje prilično brojne skupine sa područja Trebinja i Prijedora, ali i iz Hercegovine uopće, koje danas žive u Danskoj.⁹⁶

Međutim, iako je stanovništvo relativno mlado, primjetno je koliko je pojedinaca u penziji ili su korisnici socijalne pomoći u Danskoj. Prema intervjima, ova pojava je tako rezultat posttraumatskog stresa zbog ratnih iskustava ili po etnog vremena provedenog nakon dolaska u Dansku kada se nije radilo. Nedovoljna integracija izbjeglica iz BiH od strane danske vlade tokom ovog inicijalnog perioda je velikim dijelom takoer, imala za posljedicu i manji stepen integracije na dansko tržište rada, a samim tim i veći broj pojedinaca koji vode porijeklo iz BiH koji primaju neku vrstu pomoći u Danskoj. Učeće migranata iz BiH u radnoj snazi je u 2013. godini bilo oko 20 procenatnih poena ispod nivoa danskih državljanina, što je ispod 10% ukupno; približno ista razlika kao i za prijavljenu stopu zaposlenosti u 2015. godini.⁹⁷ U donjim tabelama prikazan je broj nezaposlenih migranata iz BiH, razvrstanih prema godini i spolu, kao i klasifikacija svih vrsta pomoći koje su primili migranti iz BiH koji žive u Danskoj za 2010., 2015. i 2017. godinu.⁹⁸

Stalno nezaposleni osobe koje vode porijeklo iz BiH u Danskoj										
	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Muškarci	263	215	482	609	535	491	452	373	310	267
Žene	401	252	325	360	359	395	418	393	345	296

Osobe porijeklom iz BiH koje dobijaju neku vrstu pomoći			
<i>Jedinice: broj</i>		2010 K4	2015 K4
Ukupno		8.995	9.031
Danski državni obrazovni grant i uprava za programe zajmova		1.465	1.663
Neto nezaposlenost, ukupno		599	501
Osobe koje primaju naknadu za odmor		24	14
Usmjeravanje i aktivnosti nadogradnje vještina, ukupno		418	184
Subvencionirana zaposlenost, ukupno		604	608
Naknade za materinstvo itd, ukupno		232	237
Prijevremena penzija		4.133	4.313
Isplata za prijevremenu penziju		4	4
Socijalne koristi, ukupno		924	1192
Naknada za bolovanje, sa zaposlenjem		591	314
			248

Gornja tabela objavlja i ratna iskustva koja su mnogi od njih donijeli iz BiH. Međutim, vrijedno je napomenuti da su u okviru radne snage, migrant iz BiH koji pripadaju starosnoj grupi od 25 do 39 godina, uglavnom više procentualno zaposleni od svojih danskih kolega. Stoga, ini se da me ugernacijska trauma ne utiče na nivo zapošljavanja, a samim time i na potencijalne mogunosti za investiranje. Ipak, detaljne informacije o zaradama me u

⁹⁶ Intervju sa Ambasadom BiH, septembar 2017. godine.

⁹⁷ Barslund, M. i dr. 2017. godina.

⁹⁸ Danska agencija za statistiku, 2017. godina.

stanovni-tvom iz BiH u Danskoj nisu dostupne. Nije poznato mnogo biznismena porijeklom iz BiH u Danskoj. Generalno je prihva eno da bi velike investicije mogle biti preuranjene za ovo stanovni-tvo da se u njih upu-ta, premda je manjim investicionim mogu nostima lak-e upravljati i one donose vi-e potencijala. Me u intervjuiranim, vladalo je veliko interesovanje za mogu nosti preno-enja znanja, kao i za u enje bosanskog jezika me u drugom generacijom.

Ostvareni nivo obrazovanja

Stope ostvarenog obrazovanja za dijasporu iz BiH koja flivi u Danskoj ve e su nego za domicilno stanovni-tvo. To predstavlja dobar znak, uzimaju i u obzir nizak stepen u e-a na trfli-tu rada prve generacije, kao i potencijal ulaganja u domovinu u drugoj generaciji. Ovaj -ablon je odrfliv naro ito me u flenama i za 10% je vi-i u odnosu na druge migrantske grupe koje su flivjeli u Danskoj dufle od 15 godina, a 8% ve i od domicilnog danskog stanovni-tva.⁹⁹ U tabeli ispod je pregled najvi-ih obrazovnih dostignu a osoba porijeklom iz BiH koje danas flive u Danskoj.

Osobe porijeklom iz Bosne i Hercegovine između 15 i 69 godina starosti, koji 1. januara 2017. godine žive u Danskoj – razvrstani prema stepenu završenog obrazovanja			
(samo obrazovanje ste eno u Danskoj)	Imigranti	Potomci	Ukupno
Ukupno	7.341	2.330	9.671
H10 Osnovno obrazovanje	1.094	1.419	2.513
H20 Vi-e srednje obrazovanje	570	736	1.306
H30 Stru no obrazovanje i obuka (VET)	2.603	80	2.683
H35 Kvalifikovani obrazovni programi	25	2	27
H40 Kratki ciklus vi-eg obrazovanja	529	23	552
H50 Stru no obrazovanje diplomaca	1.320	13	1.333
H60 Diplomski programi	317	51	368
H70 Master programi	852	5	857
H80 Doktorski programi	31	1	32
H90 Nije navedeno	8.416	9	8.425

U danskoj studiji o drflavljanstvu, provedenoj 2013. godine, utvr eno je da se, u ukupnom broju ispitanika, imigranti iz BiH i njihovi potomci u Danskoj lak-e snalaze sa danskim jezikom nego druge migrantske grupe (69% u pore enju sa 54% za sve migrantske grupe). Ovo ukazuje na visok stepen integracije unutar dru-tva. Nadalje, 69% anketiranih sebe smatra politi ki aktivnim unutar danskog dru-tva, uklju uju i i glasanje. Iako je ovo nifle od ukupnog danskog stanovni-tva, ta brojka ipak ostaje relativno visoka i ukazuje na osje aji pripadnosti danskom dru-tvu. U kombinaciji sa injenicom da 50% anketiranih tako er vjeruje da su napori imigranata priznati u danskom dru-tvu, u pore enju sa 37% me u danskim stanovni-tvom, to bi tako er moglo ukazati da se pripadnici bosanskohercegova ke populacije u Danskoj osje aju dobro prihva enim i optimisti nim u pogledu svojih mogu nosti u danskom dru-tvu. U stvari, intervjuirane osobe su istakle da nisu osjetile diskriminaciju u danskom dru-tvu kao ni na svom radnom mjestu, te su napomenuli da generalno smatraju da su im pruflene prilike u Danskoj, posebno nakon prvih nekoliko godina

⁹⁹ Dansk Flygt Report 2014. godina.

koje su proveli kao izbjeglice u zemlji. Iako se ove informacije zasnivaju na reprezentativnom uzorku i ne bi trebale biti uzete zdravo za gotovo, one ipak daju prikaz mi-jenja migranata iz BiH o flivotu u Danskoj.¹⁰⁰ Nadalje, isti stavovi su ponovljeni tokom odrflavanja fokus grupe, kao i kroz pojedina ne intervjuje u Danskoj. Iako obrazovanje na po etku nije garantirano izbjeglicama iz BiH u po etnoj fazi nakon njihovog dolaska u Dansku, insistiranje zajednice na zna aju obrazovanja je primjetno u visokom stepenu obrazovnih dostignu a me u pripadnicima druge generacije, te u isticanju injenice da je obrazovanje me u migrantima iz BiH poslufilo kao sredstvo za integraciju unutar danskog dru-tva, o emu je detaljnije bilo rije i u intervjuima kao i u fokus grupi.

Komunikacijski modeli

Komunikacija sa BiH se esto odvija putem porodi nih veza uz pomo savremenih komunikacionih tehnologija kao -to su Viber i Skype, te Facebooka kao jo-jedne opcije koju pojedinci esto isti u da im olak-ava ostati u kontaktu. Kada je rije o saznavanju vijesti, Facebook grupe i objave prijatelja, osim popularnih informativnih medija, imaju najinformativniji karakter, isto toliko koliko se u BiH naj e-e izdvaja itanje Klix.ba i Oslobo enja. To vaffi za ve inu pripadnika dijaspore iz BiH -irom svijeta. Osim toga, tako er su kori-teni i danski jezik kao i lokalni danski resursi. Tokom prethodnih godina, dijaspora iz BiH se me usobno informirala putem novina *Bosanska pošta*, ali je ovo glasilo prestalo izlaziti. Zbog toga, oni primje uju da se osje aju isklju eno od onoga -to se de-ava me u pripadnicima zajednice u inostranstvu.¹⁰¹

Mnogi redovno komuniciraju sa svojim porodicama u BiH i odrflavaju transnacionalne veze sa drugim migrantima iz BiH, bilo putem translokalnih ili porodi nih veza. Ove veze ne treba potcenjivati jer imaju mogu nost -irenja informacija me u -irom dijasporskom zajednicom, -to je posebno bitno za one pojedince koji nisu nufno lanovi udruslenja ili klubova dijaspore.

Obim novčanih pošiljki/investicija

Sve intervjuirane osobe dolaze natrag u domovinu putem svojih porodi nih veza, te posjeduju imovinu u Bosni i Hercegovini kojoj se esto vra aju. Vafno je ista i da je zna ajan broj njih tako er kupio i stanove u Sarajevu, kako bi ih koristili tokom ljetnih godi-njih odmora, koje naj e-e provode u BiH.

Kada je u pitanju obim investicija ili znanje o tome, oni su i dalje neupu eni, iako su zainteresirani da nau e vi-e i potencijalno doprinesu. Ipak, zabrinutost zbog korupcije i nepovjerenja u institucije u BiH su i dalje jako prisutni me u intervjuiranim osobama. Do odre ene mjere se osje aju omalovafleno od strane domovine zbog toga -to ne prufla mogu nosti za u enje bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika, uklju uju i i finansiranje nastavnika bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika za njihovu djecu koja su odrastala u Danskoj. Ovo je ponovljeno i me u lanovima fokus grupe odrflane u Kopenhagenu u septembru 2017. godine.

Iskustva intervjuiranih su bila ograni ena na ona li ne prirode, a ne na poslovne poduhvate, te je primje en i op i nedostatak znanja o potencijalnim prilikama. Me utim, postojalo je interesovanje za humanitarne projekte, koje su ispitanici posebno istakli. Bosanskohercegova ka zajednica u Danskoj je pokazala sposobnost da se organizira oko ovih

¹⁰⁰ Ankestyrelsens Medborgerskabsundersøgelse 2013. godina.

¹⁰¹ Intervju sa autorom, septembar 2017. godine.

pitanja i na taj na in ima potencijal da i u budu nosti usmjeri svoje napore na to, ukoliko joj se pruflji prilika. Bo-nja ka zajednica posebno podrflava povratni ke zajednice u BiH te je bila uklju ena u humanitarnu pomo nakon poplava u BiH.

II. ISKUSTVO U VEZI SA MIGRACIJOM I INTEGRACIJOM

S obzirom na injenicu da je bosanskohercegova ko migrantska populacija u Danskoj rasprostranjena -irom zemlje, zbog toga je osje aj povezanosti unutar grupe manje izrafljen. Postoji sredi-nja organizacija dijaspore iz BiH u Danskoj koja slufli kao krovna organizacija za pojedince koji pripadaju klubovima ili udruflenjima, pod nazivom *Savez bosanskohercegovačkih udruženja u Danskoj* ó SBHUD, koja odrflava Facebook profil -to im pomafle da informiraju svoje lanove, ali i ostale u zajednici. Njeno lanstvo na Facebook-u je ispod 1.000, a vo stvo organizacije procjenjuje da ima oko 500 lanova, -to je broj koji se mijenja i smanjiva tokom vremena. Me utim, osnivanje ove organizacije u 2012. godini signalizira kontinuirani angaflman me u populacijom dijaspore iz BiH u Danskoj i spremnost da se istrafte potencijalne mogu nosti.

Procijenjeno je da unutar zajednice dijaspore iz BiH u Danskoj postoji oko 40 manjih klubova, koji se fokusiraju na pitanja integracije, obrazovanja i odrflavanja kulturnih veza sa BiH. Jedan od glavnih doga aja na koje se SBHUD fokusira na godi-njem nivou je ceramonija obiljeflavanja genocida u Srebrenici, koja animira najve i broj pripadnika dijaspore iz BiH u Danskoj da joj prisustvuje. Jedna ispitanica je istakla kako smatra da su aktivnosti obiljeflavanja genocida u Srebrenici vafne i zbog -irenja svijesti me u danskim stanovni-tvom o iskustvima pojedinaca iz BiH.

III. POTENCIJAL ZA ANGAŽMAN DIJASPORE

Prepreke za angažman dijaspore

trenutno moftemo govoriti o ograni enom angaflmanu i u e- u po pitanju razvoja, kada govorimo o dijaspori iz BiH u Danskoj. Kao -to je ve navedeno, djelimi an razlog za to je vjerovatno i demografska struktura stanovni-tva iz BiH. Ispitanici u Danskoj su istakli da je to u velikoj mjeri zbog njihovog nedostatka veza sa institucijama u BiH. Ambasada BiH u Kopenhagenu je daleko od mnogih zajednica u Danskoj i postoji malo ili nimalo angaflmana politi ara iz BiH ili institucija direktno u Danskoj.

Jedan od izazova sa kojima se susre u organizacije dijaspore iz BiH u Danskoj jeste prikupljanje sredstava za njihovo funkcioniranje, jer one nisu finansijski podrflane putem garantiranih sredstava u Danskoj. To dovodi do kompromisa o dijeljenju prostora izme u udruflenja i vjerskih organizacija, posebno bo-nja kih, -to obeshrabruje pojedince koji se ne smatraju Bo-njacima da se angafliraju, zbog prisutnog shvatanja da e naglasak biti na bo-nja koj pripadnosti, a ne pripadnosti BiH, bez obzira da li je to slu aj ili ne.¹⁰²

Osim toga, ispitanici su primijetili da je te-ko po etno iskustvo u Danskoj, koje je ljudi izlofilo mukama tokom prvih nekoliko godina flivota u Danskoj i poja alo njihove posttraumatske simptome stresa, stvorilo dodatne prepreke za angaflman dijaspore. Ispitanici su primijetili da pripadnici dijaspore odraflavaju diskurs õzahvalnih imigranataö, umjesto

¹⁰² Intervju sa autorom, septembar 2017. godine.

aktivnog gra anskog angaflmana, bilo u danskom ili u bosanskohercegova kom dru-tvu. Jedan ispitanik je istakao da je prva generacija, stoga, ūizgubljena.¹⁰³

Jedan sagovornik je istakao da postoji malo angaflmana me u pripadnicima druge generacije migranata iz BiH u Danskoj jer nisu nufno povezani sa onima iz prve generacije, asimilirali su se u dansko dru-tvo i svoje svakodnevne odgovornosti, dok se na BiH fokusiraju tokom odmora ili putem porodi nih veza, a ne na neki formalniji na in.

Sve u svemu, ovo odraflava trenutne izazove u pogledu efikasne organizacije me u migrantima iz BiH u inostranstvu, -to nije jedinstveno niti za jednu grupu, ali, u ovom slu aju, jo- i vi-e dijeli malu zajednicu. To tako er obeshrabruje pojedince koji se ne smatraju religioznim, ili pojedince sa razli itim etni kim porijeklom, da u estviju u razli itim aktivnostima, jer bi se mogli osjetiti neugodno ili preoptere eno. Vafno je napomenuti da se ovi pojedinci esto povla e u dansko dru-tvo i vi-e usredsre uju na integraciju unutar njega, umjesto da se radije okre u drugim sli nim dijasporskim organizacijama.¹⁰⁴

Prema mi-ljenju ispitanika, koje je ponovilo i osoblje ambasade BiH i organizacija koje rade sa migrantima u Danskoj, glavna prepreka jeste pristup informacijama kako bi nastavili biti angafovani sa domovinom. Trenutno nema uspostavljene politike s ciljem promoviranja umreflavanja dijaspore i angafliranja mati ne drfave; pojedinci se osje aju isklju eno od svojih relevantnih institucija BiH ili neinformirano o tome kako ih mogu kontaktirati. Ispitanici primje uju da bi trebalo biti vi-e angaflmana sa odre enim agencijama iz BiH koje rade na promoviranju zemlje, ne samo me u dijasporom, ve i me u danskim stanovni-tvom. Pokazali su posebno interesovanje i spremnost da se bave turizmom i IT sektorom u BiH.

Odnosi sa diplomatsko konzularnim misijama BiH u Danskoj

Diplomatska misija BiH u Kopenhagenu sluffi kao sredi-te aktivnosti, iako je Kopenhagen daleko za mnoge koji flive vi-e na sjeveru zemlje da bi je mogli redovno posje ivati. Saradnja izme u organizacija dijaspore u Kopenhagenu i Ambasade je prema tome ja a nego sa drugim organizacijama. Iako se Ambasada BiH u Kopenhagenu mofle svrstati u kategoriju manjih ambasada, vafno je napomenuti da je ona jedna od rijetkih koja redovno ure uje svoju Facebook stranicu i afurira svoju web stranicu, -to je za svaku pohvalu, pogotovo kad se uzme u obzir injenica da je dijasporsko stanovni-tvo rasprostranjeno -irom zemlje. Osim toga, postoji entuzijazam za dalje angafliranje osoblja Ambasade kao i nivo otvorenosti za saradnju sa pripadnicima dijaspore u budu nosti.

IV. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Na osnovu zaklju aka izvedenih iz kvalitativnih i kvantitativnih podataka ovog projekta, jasno je da mnoge preporuke za angaflman dijaspore iz BiH u razvojnim aktivnostima zavise od preporuka za unaprje enje odnosa dijaspore iz BiH sa domovinom i pove anja povjerenja izme u njih. Uprkos trenutnim nedostacima, dijaspora iz BiH bi flanjela oja ati veze sa domovinom, te bi flanjela biti aktivan sudionik u budu nosti BiH. Preporuke za oblasti u kojima se mofle napraviti napredak uklju uju:

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Intervju sa autorom, septembar 2017. godine.

- 1. Povećanje angažmana i prisustva institucija u BiH među dijasporom iz BiH u Danskoj.** Jedna od preporuka koju su ponovili u esnici fokus grupa i ispitanici u Danskoj bila je zna aj angaftmana institucija iz domovine prema dijaspori. To obuhvata sve nivoe vlasti, uklju uju i i lokalni nivo. S obzirom na to da je ve uspostavljena jaka veza sa Ambasadom, dalje u e– e bi se moglo podsticati putem Ambasade, kako bi se ohrabrilo na ve i angaftman, a ne samo na konzularne poslove. Do odre enog stepena, Ambasada je ve preduzela izvjesne korake u tom pravcu, odrflavaju i prisustvo na Facebooku i, u okviru svog ograni enog mandata, slufle i kao glavna dodirna ta ka za pitanja u vezi sa Bosnom i Hercegovinom. Ovo je dobrodo–ao razvoj doga aja koji bi trebao biti podrflan u budu nosti. Dijaspore iz BiH u Danskoj nagla–ava potrebu izgradnje vi–e dobre volje izme u dijaspore i domovine, bilo kroz pove anje mogu nosti u enja bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika za dijasporske zajednice u Danskoj ili kulturnu saradnju koja bi pomogla da se okupe pojedinci koji live u Danskoj i izgrade ja u zajednicu, koja je u ovom trenutku podijeljena.
- 2. Izradu promotivnog materijala o uspješnim primjerima ulaganja dijaspore iz BiH u BiH.** Promotivni materijal bi onima koji mofda razmi–ljaju o ulaganjima u BiH pruflio motivaciju i primjer kako je neko drugi uspio. To bi, tako er, uklonilo i neke od prepreka u vezi sa angaftmanom dijaspore iz BiH. Prema tome, postoji potreba za izgradnjom kapaciteta i informativnim kampanjama kako bi pripadnici dijaspore bili informirani o potencijalnim doprinosima putem ulaganja finansijskog i dru–tvenog kapitala. Za one koji su na vrhuncu svoje karijere, vaflno je obezbijediti informacije i povezanost sa BiH kako bi bila promovirana ulaganja. Bilo da se ovo de–ava kroz kampanje tokom ljeta koje imaju za cilj da informiraju dijasporu o mogu nostima (npr. oglavavanje na aerodromima) ili putem promoviranja dijasporskih web portala (–to ispitanici navode da bi bilo od pomo i) ili kao tre e sredstvo - uskla en i kontinuiran napor da se ova populacija uklju i prije nego –to njen angaftman ne nestane. Uop eno govore i, neophodan je ve i stepen angaftmana domovine prema drugoj generaciji, prije nego –to se ona previ–e udalji od domovine i postane nezainteresirana.
- 3. Razvijanje programa i aktivnosti u cilju jačanja veza između dijaspore iz BiH i lokalnih pojedinaca, kako u prvoj tako i u drugoj generaciji, uključujući, ali ne ograničavajući se, na dijasporske organizacije.** Postoji potencijal za saradnju sa organizacijama kao –to je SBHUD, kako bi bile promovirane mogu nosti. Ono –to treba naglasiti jeste njihova pripadnost ve oj bosanskoj zajednici, s obzirom na to da mnogi od ovih pojedinaca na godi–njem nivou provode prosje no jedan do dva mjeseca u BiH. Ne smatraju se svi dijelom dijaspore i na potencijalni povratak gledaju kao na realnu opciju, emu svjedo i broj osoba koje se nakon penzionisanja vra aju u BiH.
- 4. Osiguravanje prilika za dijasporu da se angažuje u BiH u cilju jačanja mogućnosti lokalnog ekonomskog razvoja.** Pojedinci koji pripadaju organizacijama dijaspore iz BiH u Danskoj voljni su i zainteresirani za humanitarne projekte, te su pomogli obnove ku a za povratnike i u estvovali u drugim manjim investicionim projektima u lokalnim zajednicama. Podsticanje vi–e takvih mogu nosti bilo bi dobrodo–lo, jer pripadnici dijaspore obi no uju za stanje potrebe samo putem neformalnih kanala i stoga su esto nesvjesni potreba koje bi mogle biti i izraflenije. Humanitarni rad dijaspore može posti i mnogo i na polju pomo i ekonomskom razvoju lokalnih zajednica u BiH putem ulaganja

u programe obuke i ciljane projekte usmjerene na stvaranje odrflivih mogu nosti za stanovni-tvo u BiH.

5. **Podsticanje i pojednostavljanje učešća građana iz dijaspore kao i bolja integracija pojedinaca iz dijaspore na političku scenu u BiH.** Barem podsticanje pripadnika dijaspore da se registriraju za glasanje te informiranje pripadnika dijaspore iz druge generacije o tome kako da dobiju drflavljanstvo da bi mogli odrflavati veze sa domovinom.
6. **Razvijanje programa i aktivnosti u cilju jačanja veza između dijaspore iz BiH i lokalnih pojedinaca, kako u prvoj tako i u drugoj generaciji.** Pove ani napor da se odrfli angaflman druge generacije bili bi korisni za dugoro no planiranje. Ovo uklju uje angaflman sa prvom generacijom kroz kulturne aktivnosti koje su promovirani od strane i u saradnji sa institucijama BiH uklju uju i i Ambasadu, kao i organiziranje relevantnih programa za pripadnike dijaspore iz BiH tokom najprometnijih perioda njihovih posjeta BiH, recimo tokom sezone ljetnjih godi-njih odmora.
7. **Pružanje izravne podrške dopunskom obrazovanju u dijaspori, kao i uspostavljanje programa u BiH.** Pripadnici dijaspore iz BiH u Danskoj su, posredstvom Ambasade BiH u Kopenhagenu, dobili udfibenik iz BiH za potrebe dopunskog obrazovanja. Nastavnici za dopunsko obrazovanje rade na dobrovoljnoj osnovi, a dijaspora je ukazala da bi neki vid formalnije podr-ke bio od pomo i, uklju uju i i slanje nastavnika iz BiH u Dansku. Oni bi, tako er, podrflali alternativne inicijative kao -to je online dopunsko obrazovanje, kako bi bilo osigurano da njihova djeca u e bosanski, hrvatski ili srpski jezik, a koji bi dodatno usavrili tokom vremena provedenog u BiH i u kontaktu sa drugom djecom.
8. **Uspostavljanje formalnih procedura za dijasporu iz BiH da prenosi akademsko znanje, praksu i vještine.** Ispitanici su izrazili frustracije poku-avaju i ne-to samostalno implementirati i -to nisu u mogu nosti to uraditi zbog logisti kih pote-ko a, nedostatka podr-ke institucionalnih aktera, ili jednostavno, zbog nedostatka mrefle za uspostavljanje inicijalnih kontakata u onim slu ajevima kada su poku-ali pozvati govornike iz BiH ili poku-ali sami organizirati takve neformalne doga aje u BiH. Sve to mofle lako biti rije-eno putem kontakata MLJPI-a ili sli nih nadleflnih mjesta, koja bi djelovala kao posrednici u pomaganju ja anja veza dijaspore sa domovinom. Formalne procedure koje prevazilaze individualne kontakte bi, tako er, dale zna ajan doprinos u procesu izgradnje povjerenja i stvaranja odrflivih mogu nosti za preno-enge znanja.

POGLAVLJE V

Izvještaj za Njemačku

Sažetak

Ovaj izvještaj zasnovan je na podacima prikupljenim između avgusta i novembra 2017. godine među pripadnicima dijaspore iz BiH u Njemačkoj, kao i na ranijem akademskom radu koji je obavljen sa istom populacijom između 2013. i 2016. godine. Rezultati su predstavljeni na osnovu različitih izvora, uključujući i akademski rad, kvantitativne podatke prikupljene od njemačke Agencije za statistiku, kao i od drugih relevantnih institucija, putem fokus grupe odrflane u Minhenu, i još jedne koja je odrflana putem Skype-a, kao i kroz više dubinskih intervjuja sa poslovnim ljudima dijaspore iz BiH u Njemačkoj, lanovima udruflenja dijaspore, istaknutim pripadnicima dijaspore i etirima zvanih konzulata BiH u Stuttgartu i Minhenu. Kombinirano, oni predstavljaju reprezentativni uzorak migranata iz BiH u Njemačkoj, uključujući razlike u migracijskim iskustvima, etnonacionalnu raznovrsnost, starosnu dob, spol i nivo obrazovanja. Za potrebe ovog izvještaja, pojam dijaspora iz BiH je obuhvatio osobe rođene u BiH, kao i one koji su potomci osoba rođenih u BiH i koji, s obzirom na to, smatraju BiH za svoju domovinu na ovaj ili onaj način, gaje i osjećaj pripadnosti.

Većina štampicima u licenčnim intervjuima obavljena je u Stuttgartu i Minhenu, gdje obitavaju velike zajednice dijaspore iz BiH, ali gdje takođe postoje i udruflenja dijaspore. Jedna fokus grupa (akademski građevinar, mještovačka dijasporska zajednica, skoranjni migrant, student) organizirana je u Minhenu sa etirima u esnici, dok je druga fokus grupa sa etirima pojedinca organizirana putem Skype-a, jer su u esnicama poticali iz različitih dijelova Njemačke (mještovačka dijasporska zajednica, vjerska organizacija, poslovna osoba). Kada su u pitanju štampice u licenčnim intervjuima, obavljeno je 10 dubinskih intervjuja, u trajanju od 45 minuta do 2 sata. Kraju intervjuja, razgovori putem telefona i razmjena elektronske poštice su, takođe, obavljeni sa dodatnih dvanaest osoba. U okviru projekta, kontaktirane su krovne organizacije dijaspore, vjerske organizacije i društveni mediji dijaspore, a njihova pomoć i učeće doprinijeli su pokušajima da se dođe do razgovrsnog uzorka zajednice dijaspore iz BiH.

Većina Njemačke sa zemljama bivše Jugoslavije datiraju duffle od većine odrednih zemalja izbjeglica iz BiH, naposletku, dijaspore tokom devedesetih godina. Tokom perioda od -ezdesetih godina do danas, većina Njemačke i Jugoslavije obilježena je saradnjom u smislu gostovanja ih radnika, a kasnije i prihvata izbjeglica. Njemačka je i danas jedna od glavnih destinacija za ekonomski migrante iz regiona i konkretno iz BiH. Usred ratnih dejstava u BiH tokom devedesetih godina, Njemačka je među zemljama koje su prihvatile najveći broj izbjeglica iz novonastale zemlje, njih oko 320.000.¹⁰⁵ Iako se procjenjuje da je samo 6% izbjegličke populacije koja je iz BiH stigla u Njemačku tokom devedesetih godina, tu je ostalo nakon rata, ovaj drugi migracioni talas ipak je stvorio trajni uticaj na populaciju dijaspore iz BiH u Njemačkoj, kao i na sve štampice jugoslovenske zajednice.¹⁰⁶ Ovo je, između ostalog, podrazumijevalo veći stepen učeća u hrvatskim i srpskim vjerskim diasporskim udruflenjima, kao i osnivanje brojnih vjerskih udruflenja, što nastavlja uticati na debate o islamu u Njemačkoj danas.

¹⁰⁵ Valenta, M. i Ramet, S., 2011. godina.

¹⁰⁶ Ibid.

Treće odredine zemlje kao što su Sjedinjene Države ili povratak u domovinu su, do kraja devedesetih, bila dva najčešća konačna ishoda za većinu ove populacije. Tvrđnje o pretrpljenim traumama uspjele su ih zahtijevati da dobiju grozni "Abschiebung", odnosno da nakon rata budu deportirani iz Njemačke natrag u Bosnu i Hercegovinu. Danas, oni u Njemačkoj predstavljaju jednu od najrazličitijih skupina dijaspore iz BiH u Evropi. Ona obuhvata bivše gostujuće radnike (gastarbeiter) i iz konflikta proizvedene pripadnike dijaspore, koji su tokom devedesetih došli u Njemačku. Ona dalje uključuje i pojedince koji su u Njemačku došli u post-konfliktnom periodu da studiraju ili rade. Danas u Njemačkoj živi oko 248.000 osoba porijeklom iz Bosne i Hercegovine, od kojih se za 172.000 njih smatra da pripadaju prvoj generaciji.¹⁰⁷ U prvoj generaciji, samo 37.000 njih su samci, dok je ostatak populacije u braku. Brojke su različite kada se kao uzorak uzme cijelokupna populacija, gdje je bračni status ravnomjernije podijeljen, sa 104.000 pojedinaca koji su još uvijek neoflenjeni/neudati. Njihova prosječna starosna dob je 22 i po godine, što vjerovatno odražava veliki broj skoronjih ekonomskih migranata u Njemačku.¹⁰⁸

Pojedinci koji danas dolaze iz BiH u Njemačku su studenti i gostujući radnici, i ovi brojevi su u porastu. Ovo odražava veliki broj građana BiH koji su nezadovoljni društveno-ekonomskom situacijom u BiH i spremni su da migriraju, najčešće u zemlje kao što je Njemačka.¹⁰⁹ Građani BiH koji traže azil u Njemačku danas su uglavnom Romi iz BiH, na osnovu tvrdnji o diskriminaciji u BiH, što, prema zvaničnim podacima iz Ambasade BiH koji su intervjuirani, na kraju završava neuspjehom. Ostatak populacije, koja se nalazi u Njemačkoj, u velikoj mjeri prilagodio poslijeratnim uvjetima u Njemačku, dok su mnogi od njih uzeli i njemačku državljanstvo. Zbog raznovrsnosti ove populacije i njenih različitih iskustava sa migracijom, vrijedno je, radi detaljnog razumijevanja istave slike, razmotriti i većeg trendove među ovom populacijom, te ih uporediti sa određenim segmentima stanovništva.

¹⁰⁷ Karabegović, D., 2016. godina.

¹⁰⁸ Bevölkerung mit Migrationshintergrund - Rezultati Mikrozensus, Statistisches Bundesamt, 2016. godina.

¹⁰⁹ Istraživanje Balkanskog barometra 2016. godina,

http://www.rcc.int/seeds/files/RCC_BalkanBarometer_PublicOpinion_2016.pdf.

I. DEMOGRAFSKE I DRUŠTVENO – EKONOMSKE KARAKTERISTIKE

Mapa 5: Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Njema koj po pokrajinama¹¹⁰

¹¹⁰ Napomena: Ova mapa je izvedena iz podataka koje je prikupila njemačka Agencija za statistiku krajem 2016. godine. Obuhvata pojedince sa migracijskim iskustvom, kao i one sa bosanskim migrantskim porijeklom.

Osnovne informacije i pregled literature

Pojedinci iz biv-e Jugoslavije su na redovnoj osnovi po eli stizati u Njema ku kasnih -ezdesetih godina, s obzirom na to da su mnogi bili angaflirani da rade, u to vrijeme, u Zapadnoj Njema koj. Bilateralnim sporazumom iz 1968. godine predvi eno je da vi-e od pola miliona radnika stigne u Njema ku tokom perioda od pet godina. To je bilo korisno za obje zemlje, zbog rastu e nezaposlenosti u Jugoslaviji nastale kao rezultat strukturalnih ekonomskih promjena i potrebe za radnicima u Zapadnoj Nema koj.¹¹¹ Od samog po etka, nov ane po-ilje natrag u zemlje biv-e Jugoslavije su postale glavna karakteristika iskustva gastarabajtera ili gostuju ih radnika. Za mnoge pojedince, koji su poticali iz siroma-nih, seoskih i neobrazovanih sredina, iznosi novca koje su slali ku i su bili od su-tinskog zna aja za preflivljavanje njihovih porodica.

Tokom 1963. godine, iznos koji je zaprimila zemlja prema ovom osnovu bio je ekvivalentan 41 milionu ameri kih dolara. Do 1974. godine, iznos koji je Jugoslavija dobila od nov anih po-ilki je bio 1,6 milijardi dolara. Do 1977. godine, cifra se pove ala na ne-to vi-e od 2 milijarde, a do 1980. godine se primakla iznosu od 5 milijardi.¹¹² Prema Saveznom zavodu za statistiku Njema ke, broj Jugoslovena u Njema koj je tokom ovog perioda dostigao brojku od ak 239.519 pojedinaca tokom 1970. godine.¹¹³ Tokom osamdesetih godina, Jugosloveni su ostali druga najve a migrantska populacija u Njema koj, uz relativno dobar stepen integracije unutar njema kog dru-tva. Prethodne studije o temi integracija unutar njema kog dru-tva me u Jugoslovenima i drugim migrantskim skupinama, tako er, napominju da Jugosloveni, u pore enju sa Turcima, zauzimaju vi-i dru-tveni poloftaj.¹¹⁴

Novije studije o Jugoslovenima koji pripadaju drugoj generaciji u pore enju sa Turcima iz druge generacije u Njema koj pokazuju da Jugosloveni imaju tendenciju da se bolje integriraju, posebno kada se gleda na obrazovanje, mada jo- uvijek nije u potpunosti iskorijenjena diskriminacija.¹¹⁵ Ono -to je postalo o igledno, me utim, jeste da se pokazala nerealnom ideja da e se gostuju i radnici, nakon -to zavr-e sa radom, vratiti u svoje mati ne zemlje. Kreatori njema ke politike su se suo ili sa injenicom da je njihova zemlja bila jedna od onih u kojoj su mnogi gostuju i radnici ostali trajnije flivjeti nego -to je to bilo o ekivanano.¹¹⁶

Njemačka savezna pokrajina	Migranti iz BiH (ukupno)	Migranti iz BiH (prva generacija)
Baden-Württemberg	47.000	33.000
Bayern	63.000	45.000
Berlin	22.000	15.000
Brandenburg	N/A	n/a
Bremen	N/A	n/a
Hamburg	6.000	n/a
Hessen	22.000	16.000

¹¹¹ Shonick, K., 2009. godina.

¹¹² Zimmerman, W., 1987. godina.

¹¹³ Detaljna tabela se može prona i u: Rossig, R., 2008. godina.

¹¹⁴ Esser, H. i Korte, H., 2009. godina.

¹¹⁵ Doerschler, P., 2004. godina.

¹¹⁶ Castles, S., 1985. godina.

Meckelburg-Vorpommern	N/A	n/a
Niedersachsen	8.000	6.000
Nordrhein-Westfalen	63.000	41.000
Rheinland-Pfalz	7.000	n/a
Saarland	n/a	n/a
Sachsen	n/a	n/a
Sachsen-Anhalt	n/a	n/a
Schleswig-Holstein	n/a	n/a
Thüringen	n/a	n/a

Njema ki zakon donedavno nije dozvoljavao dvojno drflavljanstvo.¹¹⁷ Oni koji su ro eni nakon 2000. godine opet mogu zatrafliti dvojno drflavljanstvo izme u Njema ke i BiH, a ove brojke ukazuju na broj pojedinaca koji se odlu e zadrflati svoje dvojno drflavljanstvo tokom naredne godine. Iznad navedena je trenutna populacija migranata iz BiH, uklju uju i i one sa migracijskim iskustvom razvrstanim prema njema kim saveznim drflavama u kojima flive. Informacije su dobijene od njema ke Agencije za statistiku.

Tri najnaseljenije njema ke drflave su Bavaria i Nordrhein-Westfalen, sa pribilifno 63.000 osoba koje vode porijeklo iz BiH, nakon ega slijedi Baden-Württemberg sa 47.000 osoba. Ovo se ugrubo vefle za gradove u kojima se nalaze konzulati BiH, uklju uju i Stuttgart, Minhen i Frankfurt na Majni.

Tokom 2016. godine, 1.196 osoba je odjavilo svoje prebivali-te u BiH i promijenilo ga za njema ko. Iako se ovaj broj u velikoj mjeri uzima kao mnogo manji od stvarnog broja pojedinaca koji danas radije flive u Njema koj nego u BiH, on bez obzira na to pokazuje da je Njema ka glavna odredi-na zemlja za drflavljane BiH, -to je trend koji je u porastu u pore enju sa podacima iz prethodnih godina. Ova brojka je iznosila 244 osobe u 2012. godini, 672 u 2013. godini, 910 u 2014. i 998 osoba u 2015. godini.¹¹⁸

¹¹⁷ Njema ki Zakoni o drflavljanstvu su se promijenili po etkom 2000-tih, kako bi dozvolili dvojno drflavljanstvo osobama ro enim u Njema koj, ali to se ne odnosi na ve inu izbjeglica iz BiH koje su do-le u Njema ku tokom devedesetih godina, ime ih se tjera da biraju izme u jednog ili drugog.

¹¹⁸ Migracijski profil BiH, 2016. godina.

Mapa 6: Rasprostranjenost prve generacije dijaspore iz BiH u Njema koj po pokrajinama¹¹⁹

¹¹⁹ Napomena: Ova mapa je izvedena iz podataka koje je prikupila njemačka Agencija za statistiku krajem 2016. godine. Obuhvata samo pojedince sa ličnim migracijskim iskustvom.

Pribiljno ima oko 10.000 osoba koje posjeduju i bosansko i njema ko drflavljanstvo. Od toga, 8.000 njih nema neposredno migracijsko iskustvo, -to zna i da su najvjerovalnije ro eni u Njema koj. Procjenjuje se da 28.000 osoba koje vode porijeklo iz BiH ima njema ko drflavljanstvo, iako nisu dostupni podaci o tome kada su stekli njema ko drflavljanstvo. Me utim, poznato nam je da se od 2009. godine ne-to vi-e od 13.000 osoba odreklo drflavljanstva BiH u korist njema kog.¹²⁰ Podaci su navedeni ispod.

Godina	Promjena državljanstva
2009.	1.733
2010.	1.945
2011.	1.703
2012.	1.865
2013.	1.801
2014.	1.598
2015.	1.719
2016.	1.971
Ukupno:	13.084

Velika ve ina osoba porijeklom iz BiH u Njema koj flivi u vi-e lanim doma instvima, esto zajedno sa drugim osobama koje vode porijeklo iz BiH. Me u onima sa direktnim migracijskim iskustvom, 15% njih flive sami, a taj broj je ne-to manji (11%) ako se ra una cjelokupna populacija. Doma instvo iz BiH u Njema koj u prosjeku ima 1,44 djece, dok je taj broj ne-to ve i me u onima sa direktnim migracijskim iskustvom (1,62).¹²¹

	Migranti iz BiH (ukupno)	Migranti iz BiH(prva generacija)
Jedno lana doma instva	29.000	25.000
Vi-e lana doma instva	219.000	146.000

Te-ko je generalizirati u pogledu dru-tveno-ekonomskog profila stanovni-tva BiH u Njema koj. Prilikom ispitivanja o njihovim neto prihodima, primjetno je da najve i broj doma instava zara uju izme u 3.200 i 4.500 eura mjese no, iako ovo blisko prati 2.000 ó 2.600 eura mjese no i reflektuje se me u onima koji imaju li no migracijsko iskustvo, kao i onima koji bi mogli biti druga generacija. Prosje an neto prihod doma instva iznosi 2.556 eura/mjese no i 1.073 eura/mjese no po pojedincu. Prosje an bruto prihod iznosi 1.481 euro/mjese no. Za one sa direktnim migracijskim iskustvom, prosje an neto prihod doma instva iznosi 2.561 euro/mjese no i 1.055 euro/mjese no po pojedincu, -to je ne-to manje ako se ra una cjelokupna populacija, ali ne ukazuje na velike promjene u pogledu me ugeneracijskog dru-tveno-ekonomskog statusa. Prosje an bruto prihod iznosi 1.464 eura/mjese no.

Istovremeno, vafino je napomenuti da je 28% stanovni-tva porijeklom iz BiH u Njema koj u riziku od siroma-tva, -to odraflava i nisko pla enu radnu snagu u koju se ubrajaju mnogi iz

¹²⁰ 'Bevölkerung und Erwerbstätigkeit.' Statistisches Bundesamt (Destatis) 2017. godina.

¹²¹ Ibid.

konflikta proizašli pripadnici dijaspore, koji nisu bili u mogunosti završiti školovanje, kao i priliv ekonomskih migranata koji rade pomoći poslove – iz Njemačke, i na taj način se iskoristavaju. Detaljni podaci i analiza su prikazani u tabeli ispod.¹²²

	Migranti iz BiH (ukupno)	Migranti iz BiH (prva generacija)
Neto prihod ispod 900 eura	12.000	10.000
900 do 1.300	12.000	11.000
1.300 do 1.500	9.000	8.000
1.500 do 2.000	17.000	16.000
2.000 do 2.600	20.000	19.000
2.600 do 3.200	17.000	15.000
3.200 do 4.500	21.000	19.000
4.500 i više	11.000	10.000

Većina stanovništva BiH u Njemačkoj je zaposlena, a manje od 10% osoba prima novčane naknade za nezaposlene. Većina zaposlenih osoba radi puno radno vrijeme, između 40 i 45 sati sedmično. Osim toga, radi se o mlađoj populaciji koja ima potencijal da doprinese razvoju njemačke ekonomije. Samo 26.000 stanovnika je penzionisano i prima koristi po tom osnovu, i sve te osobe imaju direktno migracijsko iskustvo, što ukazuje na zaključak da je populacija kao cjelina relativno mlada. Oko jedne trećine stanovništva na ovaj ili onaj način izdržavaju drugi članovi porodica, što ukazuje na snažne porodične veze u bosanskohercegovačkoj zajednici u Njemačkoj. Konačno, interesantno je napomenuti da samo oko 6% stanovništva BiH u Njemačkoj dobija državnu pomoći, što je oko 15.000 ljudi, od kojih 12.000 njih ima direktno migracijsko iskustvo. Tabela sa kompletnim podacima je navedena ispod.¹²³

	Migranti iz BiH (ukupno)	Migranti iz BiH (prva generacija)
Zaposleni	105.000	88.000
Novčane naknade za nezaposlene	18.000	14.000
Penzionisani	26.000	26.000
Izdržavani od strane lana porodice	82.000	31.000
Drugi oblici državne pomoći	15.000	12.000

Povratak u domovinu

Za razliku od zemalja kao što su Danska i Holandija, Njemačka ne nudi službenе programe readmisije za državljanе BiH. Međutim, postoji uspostavljen bilateralni sporazum o readmisiji državljanа BiH koji ulaze u Njemačku bez odgovarajućih dozvola. U 2016. godini, ovo je bilo 78,35% procenata readmisije u BiH. Da to prikazemo na drugi način, 1.245 državljanа BiH je prihvatiоno iz Njemačke, što je predstavljalo povećanje od skoro

¹²² Ibid.

¹²³ Ibid.

100% u odnosu na 626 osoba u 2015. godini. Kao što je ranije navedeno u ovom izvještaju, zvani nici Ambasade BiH su naglasili da većina ove populacije su bosanski Romi koji traže azil u Njemačkoj, i koji bivaju većni putem readmisije nakon što im Njemačka iste ne odobri. U stvari, 2016. godina je bila prekretnica u smislu da se tokom nje desio najveći broj povratak po osnovu readmisije u BiH.¹²⁴

Ostvareni nivo obrazovanja

Donja tabela pokazuje obrazovanje dijaspore iz BiH u Njemačkoj na nivoj srednje škole. Zanimljivo je napomenuti da je većina stanovništva završila srednjo-kolsko obrazovanje, još uvek ga počita ili se upravo upisuje u školu. Drugim riječima, samo oko 12% populacije koja vodi porijeklo iz BiH u Njemačkoj ne posjeduje srednjo-kolsku diplomu.¹²⁵

Nivo obrazovanja	Migranti iz BiH (ukupno)	Migranti iz BiH (prva generacija)
Još uvek počita u školi/Još uvek nisu upisani u školu	59.000	10.000
Nepotpuno obrazovanje	30.000	28.000
Završeno obrazovanje	157.000	133.000
Srednja škola	75.000	67.000
Politehnička srednja škola	n/a	n/a
Realka (osmorazredna srednja škola)	43.000	35.000
Visoka srednja stručna škola	10.000	9.000
Matura	26.000	20.000

Od navedenih, 93% su migranti iz BiH prve generacije, vjerovatno osobe koje su stigle u Njemačku kao gostujući radnici ili kao nekvalificirane izbjeglice tokom devedesetih godina. Sve u svemu, broj osoba koje su završile srednjo-kolsko obrazovanje više od pet puta je veći u odnosu na broj onih koji nisu, prijeđenu u obzir nisu uzete osobe koje su trenutno upisane u školu ili koje su suviše mlade da bi počitaale školu.

Stručno obrazovanje	Migranti iz BiH (ukupno)	Migranti iz BiH (prva generacija)
Još uvek počita u školi/Još uvek nisu upisani u školu	72.000	14.000
Bez profesionalnih kvalifikacija	75.000	71.000
Sa profesionalnim kvalifikacijama	99.000	86.000
Neakademiske kvalifikacije	85.000	74.000
Podučavanje	75.000	64.000
Magistarski nivo obrazovanja	10.000	10.000
Postdiplomska profesionalna diploma	n/a	n/a
Akademiske kvalifikacije	14.000	12.000

¹²⁴ Migracijski profil BiH, Ministarstvo sigurnosti, 2016. godina.

¹²⁵ Bevölkerung mit Migrationshintergrund - Ergebnisse des Mikrozensus, 2016. godina.

Srednja stru na -kola	n/a	n/a
Visoka srednja stru na -kola	5.000	n/a
Univerzitet	8.000	7.000
Promocija	n/a	n/a
Diplomac	n/a	n/a
Magistar	n/a	n/a
Diplomirani magistar/drflavni ispit	10.000	9.000

Iz naprijed navedene tabele jasno je da se dijaspora iz BiH, uklju uju i i one sa li nim migracijskim iskustvom, odlu ivala za razli ite obrazovne alternative u Njema koj. Ve ina ih je zavr-ila neku vrstu profesionalnog osposobljavanja nakon srednje -kole, dok ih je samo 8.000 zavr-ilo univerzitet. Ovo bi se lako moglo promijeniti u drugoj generaciji, me u kojom i dalje ima veliki broj osoba koje tek trebaju dosti i starosnu dob za upisivanje vi-eg obrazovanja ili ga trenutno poha aju, njih pribilfno 58.000.¹²⁶

Komunikacijski modeli

Komunikacija sa BiH esto se odvija putem porodi nih veza uz pomo savremenih komunikacionih tehnologija kao -to su Viber i Skype, sa Facebookom kao jo- jednom opcijom koju pojedinci esto isti u da im olak-ava ostati u kontaktu. Kada je rije o saznavanju vijesti, Facebook grupe i objave prijatelja, osim popularnih informativnih medija, imaju najinformativniji karakter, isto toliko koliko se u BiH naj e- e izdvaja itanje Klix.ba i Oslobo enja. To vafli za ve inu diaspore iz BiH -irom svijeta. U Njema koj, tako er, postoje brojna dijasporska izdanja na njema kom i bosanskom jeziku. Ovo uklju uje novoformirani asopis Pangea¹²⁷, publikaciju koju ure uje NBSAD¹²⁸, Mrefla bosanskohercegova kih studenata i akademika u Njema koj.

Ono -to ne bi trebalo zanemariti je injenica da pojedinci sve e- e vijesti saznavu iz izvora na njema kom jeziku. Ipak, vrijedno je ista i da Deutsche Welle, njema ki javni me unarodni emiter, ima itav pododjeljak posebno fokusiran na BiH i Balkan, gdje pripadnici diaspore iz BiH u Njema koj tako er dobijaju vijesti.¹²⁹

Obim novčanih pošiljki/investicija

Postoji -iroko rasprostranjeno zanimanje u pogledu potencijala za investiranje i poslovne mogu nosti u BiH i naizgled ve e interesovanje nego u drugim zemljama u kojima je vr-eno istraflivanje o temi potencijalnog povratka ukoliko se imaju u vidu potencijalne mogu nosti za zaposlenje. Razlog za ovo je vjerovatno kombinacija faktora, uklju uju i jako rasprostranjeno iskustvo i razumijevanje krufne prirode migracije, kao i relativno dobra povezanost njema kih aerodroma sa BiH.

Me u ispitanicima je bila primjetna snaflna veza za mesta porijekla, dok su nov ane po-ijke, iako nisu numeri ki precizirane, potvr ene. esto, radi se o uspostavljenim mreflama koje egzistiraju ve desetlje ima, bez obzira na to da li su pojedinci tokom devedesetih stigli u

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Pogledati <https://www.facebook.com/pangeamagazin/?fref=ts>. za njihovu internet stranicu.

¹²⁸ Vidjeti <http://nbsad.de/> za njihovu internet stranicu.

¹²⁹ Vidjeti <http://www.dw.com/bs/teme/s-10037> za njihovu internet stranicu.

Njema ku kao gostuju i radnici ili kao izbjeglice. Za one koji su u skora-nje vrijeme migrirali u Njema ku kako bi radili, primjetno je da se osje aju manje naklonjeni da slijede ove trendove, umjesto toga u Njema ku sele svoje mla e sestre i bra u i druge lanove porodica, kako bi mogli flivjeti šbolji flivot. To odraflava frustraciju aktuelnom politi kom i dru-tveno-ekonomskom situacijom u BiH, posebno u seoskim podru jima.

Mnogi pojedinci sa sjeverozapada zemlje, iz Krajine, migrirali su u Njema ku kako bi radili ili studirali. Me utim, te-ko je dobiti odre ene brojeve, s obzirom na to da veliki dio njih ima hrvatske paso-e, koji im, za razliku od paso-a BiH, omogu avaju da putuju i rade u Njema koj bez viza. Oni se esto vra aju u BiH samo da vide porodicu, tokom praznika i drugih relevantnih doga aja, -to pokazuje manje interesovanje za povratak u BiH.

II. ISKUSTVO U VEZI SA MIGRACIJOM I INTEGRACIJOM

Berlin ima aktivnu ex-Yu scenu, posebno na kulturnom nivou, dok Minhen ima vi-e šgasterbajterskuđ zajednicu. Bo-nja ki islamski centri su rasuti -irom zemlje. Hrvatski i srpski vjerski centri su tako er aktivni -irom Njema ke, iako je te-ko precizirati koji procenat njihovog lanstva ima drflavljanstvo BiH ili korijene, s obzirom na to da se ve ina njih mogu identificirati kao pripadnici srpske ili hrvatske dijaspore. Sjedi-te Srpske pravoslavne crkve Njema ke je, na primjer, u Türgartu, dok je i hrvatska katoli ka zajednica tako er dobro organizirana. Tavi-e, hrvatska zajednica u Njema koj je veoma dobro zastupljena, kroz brojne organizacije i tijela, uklju uju i i *Kroatische Wirtschaftsvereinigung*, organizaciju koja od 2007. godine promovira razmjenu, investiranje i preno-enje znanja izme u Hrvatske i Njema ke.

Kao -to je navedeno, dijaspora iz BiH u Njema koj danas vodi ugodan flivot, uglavnom ostvaruju i stabilne prihode, te visok nivo zaposlenosti i obrazovanja. Veliki dio njih je stekao njema ko drflavljanstvo, -to je, zbog njema kog zakona, esto zna ilo da su se odrekli drflavljanstva BiH, -to ih je zapravo isklju ivalo od potencijala da budu politi ki aktivni unutar nje. Na primjer, za izbore u BiH 2002. godine bilo je registrirano 10.027 bira a iz dijaspore, -to je predstavljalo najve i broj bira a iz bilo koje zemlje, uklju uju i i susjednu Hrvatsku. Ovaj broj drasti no je opao na izborima 2004. godine (5.083), a zatim na 4.978 za izbore 2006. godine. Prema podacima Centralne izborne komisije BiH, broj se dodatno smanjio na 4.510 u 2008. godini, ali se za izbore 2010. godine pove ao na 6.099, uklju uju i i 528 bira a koji su glasali direktno u Konzulatu u Türgartu.

Podrazumijeva se da njema ko inkorporiranje ne uklju uje saradnju sa migrantskim organizacijama, niti traffi politi ku participaciju sa njihove strane na saveznom nivou, ve radije upu uje ovo pitanje na podnacionalni nivo, za svaku pojedinu nu *pokrajinu*.¹³⁰ Migrantske i diasporske organizacije u Njema koj prili no su izolirane jedna od druge, dok malo njih ima transnacionalne veze ili sebe prikazuje kao predstavnike dijaspore iz BiH u Njema koj. Jedna od klju nih bo-nja kih organizacija dijaspore, prvobitno osnovana 1989. godine kao prva takva organizacija u Njema koj, je *Islamski kulturni centar Bošnjaka* u Berlinu. I Berlin i Türgart imaju brojnu bo-nja ku populaciju, pa prema tome oba grada imaju i sli ne organizacije uklju ene u svakodnevni flivot zajednice, koje su osnovane u roku od nekoliko godina nakon 1992. godine, prije svega kao religijski centri, od strane gostuju ih

¹³⁰ Soysal, Y. N., 1994. godina.

radnika i izbjeglica. Tokom ratnog perioda, izme u 1992. i 1995. godine, organizirale su prikupljanje sredstava i pruflale pomo Bosni i Hercegovini, bilo slanjem konvoja humanitarne pomo i u ratne zone unutar zemlje ili pruflanjem pomo i dolaze im izbjeglicama da se smjeste u Njema koj. Njihove aktivnosti danas nisu toliko fokusirane na domovinu, u onolikoj mjeri koliko su fokusirane na osiguravanje da druga generacija u Njema koj dodatno u i bosanski jezik, pruflaju i im mogu nosti za angaflman u zajednici.

Za ovu zajednicu, nagla–avanje šbosanskogō stila islama¹³¹, koji je umjeren i u skladu sa integracijom u zapadno dru–tvo, je veoma vafno. Bo–njaci u Berlinu nastoje predstaviti verziju muslimana koja nema veze sa ekstremizmom i koja se lako prilago ava u evropskim zemljama. Njihov aktivizam u Njema koj oko šMigrantenpolitikō je naro ito vaflan, zbog izbjegli ke krize na Bliskom istoku i pove ane islamofobije –irom Evrope. Osim toga, zainteresirani su da u prvi plan istaknu ne–to o Bosni i Hercegovini –to nije povezano sa sukobom iz devedesetih, kako bi demonstrirali svoj doprinos zemlji prijema, te kako bi se odmakli od ratnih trauma koje mnogi nose. Njihovo politi ko u e–e i diskusije su esto usredsre ene na njema ke debate, a ne na one u Bosni i Hercegovini. Oni vjeruju da islamsko dru–tvo nije odgovorno za politi ki angaflman dijaspore i da se time trebaju baviti odvojene organizacije. Stoga, oni svoj diasporski angaflman shvataju kao nepoliti an i fokusiran na pove anje prava lokalnih gra ana u BiH. Uop eno govore i, bo–nja ke organizacije dijaspore u Njema koj pokazuju svoj potencijal za uklju ivanje u mobilizaciju dijaspore, ali ukazuju i na ve i stepen u e–a u politici zemlje doma ina i odrflavanju religiozno orijentirane zajednice. Njema ki reflim inkorporiranja im je pruffio mnogo mogu nosti da budu zastupljeni na podnacionalnim nivoima u svojim zajednicama, kao i priliku za dalje razgovore o temi vafnosti islama u Njema koj. To ih je navelo da u estviju u panel diskusijama i lokalnim vladinim strukturama u Njema koj, zajedno sa drugim migrantskim skupinama i me u drugim migrantskim organizacijama.¹³²

Postoji i niz drugih organizacija i klubova dijaspore u Njema koj fokusiranih na stanovni–tvo iz BiH, koji pojedincima nude prostorije za sastanke, kako bi bili angaflirani i me usobno se upoznali. Za razliku od TMske, ne postoji ustanovljena mrefta koja djeluje na organiziran i misijom vo en na in. U vrijeme pisanja ovog izvje–taja, osnovana je nova organizacija, dijelom modelirana poput APU mrefle, *Netzwerk bosnischer Studenten und Akademiker in Deutschland e.V.*, koja nastoji povezati bosanskohercegovske studente, akademske gra ane i profesionalce u Njema koj, ali i razviti profesionalne veze me u njima, kako bi bile osigurane relevantne vje–tine za posao kao i stope zapo–ljavanja. Organizacija ima urede –irom Njema ke, a iako novijeg datuma, pokazala je odlu nost i spremnost da se angaflira kako sa njema kim, tako i sa institucijama u BiH, kako bi unaprijedila svoju misiju povezivanja migranata iz BiH u Njema koj.¹³³

Jedno od ve ih udruflenja dijaspore iz BiH u Njema koj je krovna organizacija Savez dopunskih –kola BiH u Njema koj, koja se zalafle za u enje na bosanskom jeziku me u drugom generacijom, te je razvila impresivnu mreflu ovih –kola –irom Njema ke. *Dachverband bosnischer Schulen u Deutschland e.V.*, na elu sa biv–im konzulom BiH Harisom Halilovi em, ima sjedi–te u Tuttgартu i dobro je povezano –irom Njema ke zbog svog angaflmana u obrazovanju. Njihov fokus je o uvanje jezi kog i kulturnog identiteta u

¹³¹ Bringa, T., 1995. godina.

¹³² Karabegovi D., 2016. godina.

¹³³ Karabegovi D., 2016. godina.

dijaspori, dok je njihov rad minimalno podrflan od strane institucija u BiH, zbog ega su fljenje izrazile organizacije i pojedinci koji su intervjuirani.

Na kraju, vaflno je razmotriti pitanje ekonomskih migranata koji danas dolaze u Njema ku. Kao -to je ranije napomenuto, te-ko je utvrditi ta ne broeve, jer postoji mnogo osoba koje su u mogu nosti slobodno putovati u Njema ku koriste i svoje hrvatske paso-e, te nalaziti i posao na ovaj na in. Zbog broja zahtjeva za azil sa zapadnog Balkana, Njema ka je u oktobru 2015. godine promijenila svoj zakon kako bi dozvolila ve i broj radnih dozvola za pojedince iz tog regiona. Zakon (§ 26 Abs. 2 BeschV) je na snazi do decembra 2020. godine. Rezultat ovog zakona je pove an broj ekonomskih migranata iz regiona u Njema ku. Njema ka se nada da e razdvojiti zahtjeve za azil od ekonomskih migracija kako bi omogu ila pojedincima da rade. Ovo je, u periodu izme u 2015. i 2016. godine, dovelo do pove anja od 251,6% u oblasti izdavanja radnih dozvola za gra ane BiH, sa 2.022 na 7.110. Brojke za 2017. godinu ukazuju na dalji rast, iako tek trebaju biti zvani no objavljene.¹³⁴

Ispitanici, kao i zvani nici Ambasade u Njema koj, primijetili su da je za mnoge od ovih pojedinaca period po etnog prilago avanja i flivota u Njema koj u velikoj mjeri oteflan zbog toga -to ne govore jezik i stoga su podloftniji diskriminaciji na poslu, imaju pote-ko e u pronalafljenu adekvatnog mjesta stanovanja, i osje aju se usamljeno. Pojedinci iz dijaspore iz BiH koji su stigli u Njema ku u prethodnim talasima imaju razli ite nivoe kontakta sa ovim novim migrantima. Jedan pozitivan primjer je organizacija, *Hilfe von Mensch zu Mensch e.V.*, sa sjedi-tem u Minhenu, koja se zalafle za prava ovih pojedinaca, kao i migranata i izbjeglica uop e, i na ijem elu se nalazi pripadnik dijaspore iz BiH. Me utim, nejasno je koliko su pojedinci koji dolaze u Njema ku svjesni svih potencijalnih resursa koji im stoje na raspolaganju, kao i zakonske za-tite na koju imaju pravo, naro ito ako njihovo poznavanje njema kog jezika nije na adekvatnom nivou, kako navodi jedan sagovornik.

III. POTENCIJAL ZA ANGAŽMAN DIJASPORE

Imaju i u vidu veli inu populacije dijaspore iz BiH u Njema koj, postoji prili an potencijal za angaflman, kako u smislu razvoja, tako i u smislu preno-enja znanja i kulturnog angaflmana. Postoje uspje-ni i ostvareni pripadnici dijaspore iz BiH i u prvoj i drugoj generaciji, koji su ostali povezani sa svojom domovinom i spremni su za dalji angaflman, -to je dokazano prilikom intervjuiranja preduzetnika koji rade u obje zemlje. Osim toga, Njema ka se nalazi na sedmom mjestu me u drflavama koje investiraju u BiH, sa 560 miliona KM investiranih u razli itim industrijama, poput kompanija HeidelbergCement AG - Kakanj, Messer Griesheim Haft. i Xella International.¹³⁵

U Njema koj flive uspje-ni migranti porijeklom iz BiH koji rade u razli itim sektorima. Nije uspostavljena zvani na mrefla me u njima. Umjesto toga, oni se direktno povezuju sa svojim kontaktima u BiH kako bi uspostavili nove ili unaprijedili postoje e poslovne aktivnosti. Tokom rada na terenu, esto je sugerirano da postoji vi-e potencijala za menadflere srednjeg nivoa porijeklom iz BiH da privuku poslovne mogu nosti za BiH iz Njema ke, nego da pokre u svoje vlastite poslove. U velikoj mjeri ve postoji ovakva saradnja izme u odre enih

¹³⁴ 'Statistik über die Arbeitsgenehmigungen-EU und Zustimmungen.' Bundesagentur für Arbeit Statistik, 2016. godina.

¹³⁵ Agencija za promociju stranih investicija Bosne i Hercegovine, 2017. godina.

firmi u Njema koj i BiH, kao i saradnja sa Ambasadom Njema ke u Sarajevu. Ovo bi samo trebalo dalje podsticati.

Prepreke za angažman dijaspore

Sagovornici su identificirali nekoliko izazova i prepreka za njihov angažman. Prvo, fletjeli bi ja e veze sa nadležnom Ambasadom ili konzulatom koji im je najblifli i zainteresirani su za organiziranje vi-e doga aja. Ovaj stav, tako er, je ponovilo osoblje u konzulatima BiH, koje smatra da bi, u pogledu potencijala za investiranje u domovinu, imalo vi-e uticaja unutar zajednice ukoliko bi imali mogu nost da se povefu sa pripadnicima dijaspore redovnije i e-e. U velikoj mjeri, ini se da je do ove nepovezanosti do-lo zbog nedostatka resursa institucija u BiH kao i zbog nedostatka adekvatne komunikacije izme u njih, uprkos vrlo sli nim ciljevima koje imaju.

Osobe koje su zadrlale državljanstvo BiH istakle su glasanje iz inostranstva kao vaflno pravo, koje bi trebalo pojednostaviti na predstoje im izborima u BiH. Mnogi smatraju da su procedure zastarjele i zalaflu se za glasanje putem interneta ili za pojednostavljenje opcija za glasanje iz inostranstva. Iako je ovaj proces pojednostavljen tokom posljednjih nekoliko godina, odre eni ispitanici su vidljivo bili i dalje nezadovoljni zbog prethodnih neuspje-nih iskustava u vezi sa glasanjem iz inostranstva, pa tako i neinformirani.

Osim toga, zabilješten je srameffljiv odziv osoba koje su se odrekle državljanstva BiH zbog toga -to njema ki refilm državljanstva ne dozvoljava dvojno državljanstvo. U su-tini, ispitanici su primijetili da su time izgubili vezu sa domovinom, koja je, sa svoje strane, tako er imala malo na ina da dopre do njih. I dok su ostali posve eni podrflavanju svoje zemlje porijekla, esto se vi-e bave humanitarnim mjerama i pobolj-anjem dru-tveno-ekonomskih veza u Njema koj, nego izravnim poslovnim investicijama i ekonomskim razvojem.

I rad na terenu i prethodna istraživanja su pokazali da je stanovni-tvo BiH u Njema koj veoma podijeljeno i neorganizirano, kako po itavoj zemlji, tako i u razli itim etnonacionalnim ili religijskim frakcijama. Njihove aktivnosti se vrte oko šo uvanja identiteta, a ne oko drugih transnacionalnih aktivnosti, kao -to su potencijalna ulaganja.¹³⁶ Ovo ukazuje na vaflnost uklju ivanja vjerskih zajednica u dijasporske razvojne aktivnosti, kao i vaflnost unaprje enja dijasporskog dijaloga o temi domovine. Me utim, vrijedno je spomenuti da bi ovo moglo stvoriti osje anja konkurencije me u razli itim dijasporskim organizacijama i time ukazati na izazove sa kojima se suo avaju bosanski Hrvati i bosanski Srbi, koji se smatraju dijelom i hrvatske ili srpske dijaspore, ali i dijaspore iz BiH.

Zabrinutost o stepenu transparentnosti u poslovanju, nastaju i bankarski sektor sa investicijama koje se i dalje smatraju visokim rizikom i generalno neprijateljski nastrojeno poslovno okruženje su navedeni kao daljnje potencijalne prepreke za ulaganja osoba iz dijaspore.

Primje ena je jedna prili no zabrinjavaju a pojava me u osobama koje su iz ekonomskih razloga migrirale u Njema ku nakon zavr-eta sukoba 1992-1995. godine, a posebno onih koji su migrirali u skorije vreme, a to je njihova negativna percepcija Bosne i Hercegovine. Me u ispitanicima je vladalo mi-ljenje da u BiH postoji samo turobna budu nost koja ih je

¹³⁶ Paul, J., 2017. godina.

navela da odu, i da, kao rezultat toga, nisu zainteresirani za ulaganje ili angaflman u BiH, izvan okvira odrflavanja porodi nih veza. Primijetili su da je to rezultat politi kog okruflenja koje je, zarad vlastitog boga enja, usporilo evropske integracije i razvojne mogu nosti zemlje. Ova vrsta negativne perspektive je naro ito zabrinjavaju a s obzirom na injenicu da ove osobe imaju najneposrednije veze sa BiH. I dok je ova vrsta ekonomskih migracija u Njema ku ranije rezultirala pove anim razvojem u domovini, ono -to su ove osobe primjetile jeste da su vi-e zainteresirani da svoje porodice dovedu u Njema ku i prona u na ine da tu ostanu za stalno, nego da se ikada vrate u BiH.

Predstavničko tijelo dijaspore u Njemačkoj

Zna ajan momenat u unaprje enju odnosa na relaciji domovina-dijaspore u Njema koj predstavlja korak ka uspostavljanju predstavn kog tijela dijaspore, napravljen kao rezultat nedavno usvojene Politike o saradnji sa iseljeni-tvom.¹³⁷ Kroz uklju ivanje Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstva vanjskih poslova BiH, u vrijeme pisanja ovog izvje-taja organizirana su dva sastanka, u Minhenu i Türgartu, dok su jo-dva planirana u Berlinu i Frankfurtu tokom 2018. godine. U vrijeme pisanja izvje-taja, zami-ljeno je da predstavni ko tijelo ima 28 lanova, izabranih iz etiri njema ke regije oko Minhen, Türgarta, Berlina i Frankfurta, svaka sa po 7 lanova. Svaka regija bi se trebala sastojati od po dva predstavnika iz svakog od tri konstitutivna naroda u BiH, dok bi jedan bio biran iz reda ostalih. U esnici su se na ovim sastancima, tako er, slofili da e imati -est ekspertnih grupa, sastavljenih od migranata iz BiH koji se bave biznisom i trgovinom, akademskim radom i obrazovanjem, kulturom i sportom, dru-tvenim i humanisti kim naukama, upravljanjem projektima i pravnim administrativnim poslovima. Ovi sastanci su predstavljeni prilike za osobe koje flive u Njema koj da izraze svoje vizije o saradnji Njema ke i BiH. Iako je sve ovo jo- uvijek u inicijalnoj fazi, vaflno je napomenuti da je broj prisutnih na ovim sastancima, izme u 50 i 60, okupio mnoge priznate organizacije dijaspore i manji broj preduzetnika u dijaspori. Oni su imali primjedbe na upotrebu termina šiseljeni-tvo ili iseljenici i flele povratak termina šdijaspora.

Potencijalni nedostatak formiranja ovakvog predstavn kog tijela mofle biti daljnje otu enje dijaspore od lokalnog stanovni-tva u BiH, umjesto da im obezbijedi mjesto za stolom unutar postoje ih vladinih struktura. Iako su o ekivanja u pogledu ovog tijela visoka, pojedinci iz dijaspore se pitaju kakvu vrstu podr-ke e dobiti, da li e imati bilo kakve formalne ovlasti i na koji na in e izgledati saradnja. S obzirom na veliki broj osoba koje nisu dio formalnih organizacija dijaspore, zanimljivo je razmotriti i do koje mjere bi takvo tijelo bilo legitimno ili reprezentativno, u pore enju sa stvarnom populacijom migranata iz BiH koji flive u Njema koj, uklju uju i i skora-nje ekonomski migrante koji bi mogli imati vrlo ozbiljne prohtjeve od svoje vlade usred lo-ih i neizvjesnih radnih uslova. Ova pitanja e, u najboljem slu aju, biti rje-avana tokom naredne godine, pored ostalih, koja obuhvataju i pitanje o tome koja e biti uloga predstavn kog tijela u Njema koj u vezi sa saradnjom sa BiH, uklju uju i i integraciju unutar njema kih drflavnih struktura. Ovo vra a fokus na pitanje ho e li svaki od njema kih *Ländera* imati svog predstavnika, koji bi predstavlja stanovni-tvo BiH unutar te

¹³⁷ Jedan od glavnih ciljeva politike je slijede i: 'Ja ati kapacitet emigrantskih organizacija i uspostaviti mehanizam za predstavljanje emigranata u zemljama prijema i u BiH. To zna i istrafiti i razviti mehanizam za predstavljanje dijaspore u BiH o predstavn kog tijela dijaspore (predstavnici razli itih organizacija i istaknuti pojedinci iz dijaspore), tako da u svakoj zemlji sa brojnim emigrantima, ako je mogu e i ako postoji interes, se mofle osnovati tijelo sa jednakim u e- em predstavnika sva tri konstitutivna naroda, uklju uju i i predstavnike nacionalnih manjina.'

njema ke regije, po-to bi ovi pojedinci mogli bolje razumjeti izazove sa kojima se suo ava stanovni-tvo iz BiH, umjesto da dijele etnonacionalnu pripadnost, na primjer. Ipak, pohvalno je da su trenutno u toku proaktivni napor i zme u institucija u BiH kako bi se angaflovali pojedinci u Njema koj.

Odnosi sa diplomatsko konzularnim misijama BiH u Njemačkoj

Osim Ambasade BiH u Berlinu, u Njema koj postoje jo-tri Generalna konzulata koji su u slufbi stanovni-tva u dijaspori i koji pomafju u njegovanju bilateralnih odnosa izme u BiH i Njema ke. Oni se nalaze u Minhenu, Tmutgartu i Frankfurtu. Svaki od konzulata odrflava dobre odnose sa dijasporskim stanovni-tvom, te su, na primjer, donacije dijaspore pomogle u renoviranju nekih objekata koje koriste generalni konzulati. U Tmutgartu je, recimo, prethodni generalni konzul Haris Halilovi zadrfao prebivali-te i angaflirao se u ja anju veza na relaciji dijaspora-domovina kao i na promociji dopunskog obrazovanja za u enike iz dijaspore iz BiH –irom Njema ke. U vrijeme pisanja ovog izvje-taja, biv-a pomo nica ministra u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice, koja je radila na pitanjima dijasporske, Ruzmira Tihi -Kadri, obavlja duflnost generalne konzulice u Generalnom konzulatu BiH u Minhenu, ime u vr- uje potencijalni angaflman izme u drflave BiH i njenog stanovni-tva u Njema koj. Svaki od generalnih konzulata, kao i sama Ambasada, imaju osoblje koje je angaflirano u misijama na duffli vremenski period, zbog ega imaju kolektivni nivo institucionalnog pam enja koji je ve i nego u drugim ambasadama i konzulatima BiH –irom svijeta, u skladu sa historijskim migracijskim –ablonima izme u Njema ke i BiH. Uprkos tome, osoblje Ambasade je primijetilo da bi zauzvrat voljeli vidjeti pove an angaflman i inicijativu stanovni-tva iz BiH koje flivi u Njema koj, s obzirom na to da oni imaju ograni ene resurse i da se oslanjaju na aranflmane saradnje, a sve u cilju daljeg ja anja odnosa izme u BiH i dijaspore.

IV. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Na osnovu zaklju aka izvedenih iz kvalitativnih i kvantitativnih podataka ovog projekta, jasno je da mnoge preporuke za angaflman dijaspore iz BiH u razvojnim aktivnostima zavise od preporuka za unaprje enje odnosa dijaspore iz BiH sa domovinom i pove anja povjerenja izme u njih. Uprkos trenutnim nedostacima, dijaspora iz BiH bi fletjela oja ati svoje veze sa domovinom, te bi fletjela biti aktivan sudionik u budu nosti BiH. Preporuke za oblasti u kojima se mofle napraviti napredak uklju uju:

- 1. Povećanje angažmana i prisustva institucija u BiH među dijasporom iz BiH u Njemačkoj.** Imaju i u vidu brojnost populacije iz BiH u regiji Nordrhein-Westphalen, imalo bi smisla otvoriti jo-jedan konzulat BiH u ovoj regiji, s obzirom na to da njeni stanovnici, kako bi dobili neku od konzularnih usluga ili osjetili vezu sa zemljom porijekla, putuju relativno dugo. Osoblje Ambasade i konzulata u Njema koj moglo bi biti dodatno podrflano kako bi se podstaklo vi-e zajedni-tva me u migrantima iz BiH u Njema koj, bilo unutar njihovog vlastitog prostora, ili kroz saradnju sa organizacijama dijaspore iz BIH ili preduze ima putem pomo i u finansiranju odre enih doga aja ili jednostavno putem promoviranja aktivnosti dijaspore u Njema koj.

- 2. Pružanje izravne podrške dopunskom obrazovanju u dijaspori, kao i uspostavljanje programa u BiH.** Iznovi udrusljenja u Njemačkoj su naglasili potrebu za izgradnjom više dobre volje između dijaspore i domovine, bilo kroz poveštane mogućnosti u učenju bosanskog jezika za dijasporske zajednice, ili kulturnu saradnju koja bi pomogla okupljanju osoba koje žive u Njemačkoj, kako bi izgradile snabdevljenu zajednicu, koja u ovom trenutku ostaje podijeljena.
- 3. Podsticanje i pojednostavljinjanje učešća građana iz dijaspore kao i bolja integracija pojedinaca iz dijaspore na političku scenu u BiH.** Potrebno je poveštati napore za promociju dvojnog državljanstva i jačati veze sa domovinom, kao i lobirati u Njemačkoj da vlasti tako bi bilo moguće dvojno državljanstvo za ovu populaciju u cijelini. Ispitanici su se opravdavali zbog toga što su se morali određivati državljanstvima BiH. Tako da, njihov pogled na angažmana u domovini nije naišao na dobrodošlicu od strane bosanskih vlasti na svim nivoima. Uzimajući u obzir mnoge druge zemlje koje su pojedincima koji su potomci iz te zemlje dali povlačen poloflaj u pogledu investicija i razvoja, bilo bi dobro i za BiH da usvoji takve politike.

Političke stranke, kao i osoblje konzulata i Ambasade, trebali bi preduzimati dalje aktivnosti s ciljem ukazivanja na značaj glasanja iz inostranstva, te kako bi ono bolje odrazilo glas dijaspore. Imajući u vidu veliku dijasporu iz BiH u Njemačkoj i prethodno visok odziv birača, ne raditi na ovom pitanju bi potencijalno moglo dovesti do ozbiljnog potiskivanja birača.

- 4. Stvaranje održivih veza između institucija u BiH na svim nivoima te dijasporskih organizacija i pojedinaca.** Primjeđeno je opština razgovarati sa pojedincima i organizacijama iz dijaspora iz BiH kada su u pitanju državne institucije i državu u cijelini. U ovo spada više kategorija, uključujući i brige o korupciji, kontinuiranu negativnu medijsku pokrivenost i poveštane odliva možgova sa kojima se zemlja suočava, a kao rezultat prelazne situacije u post-konfliktnom periodu.
- 5. Izrada promotivnog materijala o uspješnim primjerima ulaganja dijaspore iz BiH u BiH.** Oprema i dugotrajna kampanja zvaničnih predstavnika BiH na svim nivoima bila bi poticaj za izgradnju dobre volje među dijasporom, kao i za promociju najboljeg što BiH ima da ponudi.
- 6. Pružanje izravne podrške dopunskom obrazovanju u dijaspori, kao i uspostavljanje programa u BiH.** Jedno od glavnih pitanja koje je ponavljano u fokus grupama, tokom intervjuja, bilo je o značaju učenja bosanskog jezika i mogućnosti drugih generacija da zadrži neku vezu sa BiH. Kao i u drugim zemljama, predloženo je nekoliko ideja, uključujući i više prilika za razmjenu studenata, ljetne programe kao priliku za pripadnike dijaspore da se upoznaju sa drugim pripadnicima dijaspore, kao i osobama u BiH iste starosne dobi, uključujući i ljetne kolone jezika, kao i druge oblike brige o mlađoj djeci. Ovo predstavlja preduzetničku priliku za BiH, kao i priliku za visoko-kolske ustanove da obezbijede izradu programa. Na saradnju ove vrste bi se trebalo gledati kao na dodatak ljetnim programima za mlađu djecu, uključujući i mogućnosti volontiranja u BiH i dnevne izlete kako bi bolje upoznali svoju zemlju.

- 7. Razvijanje programa i aktivnosti u cilju jačanja veza između dijaspore iz BiH i lokalnih pojedinaca, kako u prvoj tako i u drugoj generaciji.** Ispitanici su, tako er, primijetili i vaflnost vremena odziva kada je u pitanju korespondencija sa razli itim institucijama u BiH. S obzirom na to da se nalaze u inostranstvu, osje aju se odvojeno od zemlje porijekla, i nepostojanje redovne komunikacije kada je zatrafle stvara nezadovoljstvo i smanjuje –anse za budu u saradnju, kao i za investicije. Ovo govori o op enitom uvjerenju dijasporskih aktera o nedostatku angaflmana drflave BiH i pozivu da se dalje angafluju, putem zvani nih kanala, kao i izme u dijaspore i lokalnog stanovni–tva.
- 8. Stvaranje elektronskog servisa za angažman dijaspore sa institucijama u BiH u cilju podsticanja sigurnijeg ekonomskog i političkog okruženja.** Stvaranje mehanizama koji bi dijaspori omogu ili na in za pruflanje povratnih informacija i pozivanje na odgovornost razli itih institucija u BiH bi dalo veliki doprinos u izgradnji povjerenja dijaspore u saradnju, ulaganje i rad sa lokalnim akterima u BiH. To mofle biti u vidu podno–enja prituflbi ili pove anja nivoa elektronskih usluga, –to bi pomoglo u pra enju postoje ih prituflbi, zahtjeva i zadatka, ili postojanju posebnog osoblja u institucijama u BiH koje bi sara ivalo isklju ivo sa dijasporom ili bilo dobro za to opremljeno.

POGLAVLJE VI

Izvještaj za Italiju

Sažetak

Izvještaj se zasniva na podacima prikupljenim u Italiji (Milano i Verona) u avgustu 2017. godine, uključujući i migrante iz vremena konflikta i nove ekonomske migrante. Provedeno je ukupno osam intervjuja. Jedan intervju je bio i sa višim službenikom iz Area Sviluppo Associativo Organizzazione ed eventi Legalità, organizacije koja radi sa radnicima migrantima, dva sa predstavnicima diplomatsko-konzularnih misija BiH, jedan sa lokalnim biznismenom BiH porijekla u Veroni, jednim profesorom na univerzitetu BiH porijekla i tri mlade lana dijaspore iz BiH koji žive u Italiji više od deset godina.

Gotovo da ne postoje sveobuhvatni podaci o migraciji dijaspore iz BiH u Italiju prije 1990. godine. Većina migranata iz BiH koji su došli u ovu zemlju trafiili su azil za vrijeme rata 1992.-1995. Većina njih je tu ostala odredno vrijeme i onda su preselili u druge evropske zemlje. Udruslenja dijaspore iz BiH u Italiji su samoorganizirana i gotovo da ne postoji učinkoviti društveni. Aktivne zajednice su u sjevernom i centralnom dijelu Apeninskog poluotoka. Ostale znane grupe su u Rumi, Bolonji, Pacenzi, Milanu, Goriziji, Udinu, Bergamu, Brescii, Torinu, Cagliariju, Catanijskom i Trstu. Generalno, sve su se etničke grupe dobro integrirale u talijansko društvo.

Sagovornici su rekli da je nivo povjerenja u institucije u BiH nizak u kontekstu omogućavanja i provođenja integracijskih aktivnosti. Njihovo iskustvo sa trgovinom u BiH ukazuje na vrlo malo poslovnih mogućnosti, planiranje unaprijed, nepoticanje rokova, prednost kratkoročnog finansiranja razvojnih projekata i neadekvatna sredina za dugoročno finansiranje bez velikih rizika. Isto tako su podijelili negativan stav o politici okrušenju, naročito na niskim nivoima vlasti, gdje su li ne iskusili iznivanje i primoravanje na davanje mita. Uz to postoji i negativna percepcija postupanja vlade na višim nivoima, naročito u medijima koje aktivno prate. Oni isti u potrebu da se izgradi lokalno partnerstvo i uključi u lokalnu horizontalnu interakciju sa drugim nevladinim interesnim grupama.

I. DEMOGRAFSKA I SOCIOEKONOMSKA OBILJEŽJA

Mapa 7. Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Italiji po regijama¹³⁸

Osnovne informacije i pregled literature

Italija tradicionalno nije zemlja u koju emigriraju i stoga su podaci o migrantima iz BiH vrlo rijetki i oskudni. Prema podacima MLJPI, 40.000 migranata iz BiH flivi u Italiji. Više od 14.000 ljudi je emigriralo u ovu zemlju između 2002. i 2011. godine. Oni flive u Venetu (9.307), Lombardiji (5.168), Frutili Julianu (3.957), Laciu (3.333), Emiliji Romagni (2.885) i Pedmontu (2.122).

Talijanski nacionalni institut za statistiku (2009) izvjestio je da ukupno 29.066 građana BiH flivi u Italiji. Prema nepotpunim podacima EUROSTAT-a, između 1991. i 2011. godine ukupno 3.642 građana BiH su dobili talijansko državljanstvo. Ostali borave u Italiji na osnovu nekoliko vrsta boravišnih dozvola. U periodu 1992-1996. godine zemlja je primila 50.000 izbjeglica iz bivše Jugoslavije, većinom iz Hrvatske i BiH, prvo sa privremenim statusom koji je poslije produžen.¹³⁹ Ostali izvori ukazuju na manji broj izbjeglica iz BiH

¹³⁸ Napomena: Ova mapa predstavlja generalnu procjenu rasprostranjenosti dijaspora iz BiH u Italiji. Do procjene za svaku regiju se dobrolo na osnovu kombinacije izvještaja zajednice, Talijanskog nacionalnog instituta za statistiku, 2007.

¹³⁹ cf. Halilovic, S. 2008: 28.

koje je Italija primila, odnosno izme u 20.000 i 30.000 izbjeglica je primljeno kao rezultat stroge politike Italije prema izbjeglicama.¹⁴⁰

Dijaspora iz BiH u Italiji je organizirana u sklopu različitih udruženja i vjerskih organizacija. Ove organizacije su uključene u brojne aktivnosti sa različitim kulturnim sadržajem. Dio novih dijasporu iz BiH koji pripadaju srpskoj ili hrvatskoj nacionalnoj grupi, uključeni su u rad organizacija koje su privržene i promoviraju interes Republike Hrvatske i Republike Srbije.

Odnosi Bosne i Hercegovine i Italije su definirani i regulirani kroz 129 bilateralna sporazuma, od kojih je većina naslijeđena od bivše SFRJ. Bilateralni sporazumi između BiH i Italije, relevantni za dijasporu iz BiH su: Memorandum o razumijevanju između Vlade Bosne i Hercegovine i Vlade Italije o saradnji malih i srednjih preduzeća; Sporazum o saradnji u oblasti obrazovanja, kulture i sporta između Vlade Bosne i Hercegovine i Vlade Republike Italije; Sporazum BiH i Vlade Italije o unaprjeđenju i zaštiti investicija; Memorandum o razumijevanju o bosansko-talijanskoj naučnoj saradnji; Sporazum Vlade Bosne i Hercegovine i Vlade Republike Italije o prihvatanju osoba sa nelegalnim boravkom (readmisija).

Ostali relevantni bilateralni sporazumi sa Italijom, ratificirani nakon toga su naslijeđeni od SFRJ: Konvencija o socijalnoj sigurnosti sa Italijom sa Opštim protokolom; Administrativni sporazum za primjenu Konvencije o socijalnoj sigurnosti između Jugoslavije i Italije; Odobrenje Sporazuma Jugoslavije i Italije o reguliranju zajedničkih obaveza u oblasti socijalne sigurnosti; Konvencija o socijalnoj sigurnosti između Jugoslavije i Italije; Sporazum Jugoslavije i Italije o informacionim institucijama; Sporazum iz oblasti kulture između Vlade FNRJ i Vlade Italije; Sporazum Jugoslavije i Italije o produženju perioda važeća diplome; Sporazum SFRJ i Italije o uzajamnom priznavanju diploma i profesionalnih titula stećenih na univerzitetu i institucijama za visoko obrazovanje; Sporazum o naučnoj i tehničkoj saradnji između SFRJ i Italije; Sporazum o ekonomskoj, industrijskoj i tehničkoj saradnji između Jugoslavije i Italije; Sporazum o naučnoj i tehničkoj saradnji između Jugoslavije i Italije; i drugi.

Aktuelni demografski podaci

Prema podacima iz 2007. godine, zvanični broj migranata iz BiH bio je 29.255.¹⁴¹ Izvještaj Talijanskog nacionalnog instituta za statistiku o popisu 2011. godine je pokazao da je 27.911 državljanina BiH registrirano u Italiji.

Ministarstvo unutrašnjih poslova Italije navodi da je 25.791 građanin BiH boravio u Italiji 2016. godine.¹⁴² Većina njih su boravili u sjeveroistočnom dijelu zemlje, taj nije u Venetu, Furlaniji-Julijskoj krajini i Emiliji-Romagni. Prema podacima koje ima Ministarstvo unutrašnjih poslova Italije, ukupno je 6.446 građana BiH dobilo talijansko državljanstvo u periodu 2007.-2017.¹⁴³ Prema podacima Ambasade BiH u Rimu i Generalnog konzulata BiH u Miljanu, većina državljanina BiH koji borave/žive u Italiji su romskog porijekla. Većina njih

¹⁴⁰ Reyneri, E. 1998: 2.

¹⁴¹ Caritas-Migrantes Report 2007.

¹⁴² 13,814 of male and 11,977 of female migrants. This number does not include people who had been naturalized in the past two decades.

¹⁴³ Data issued by Direzione Centrale per i diritti civili, la cittadinanza e le minoranze, Ministero dell'Interno, September 2017.

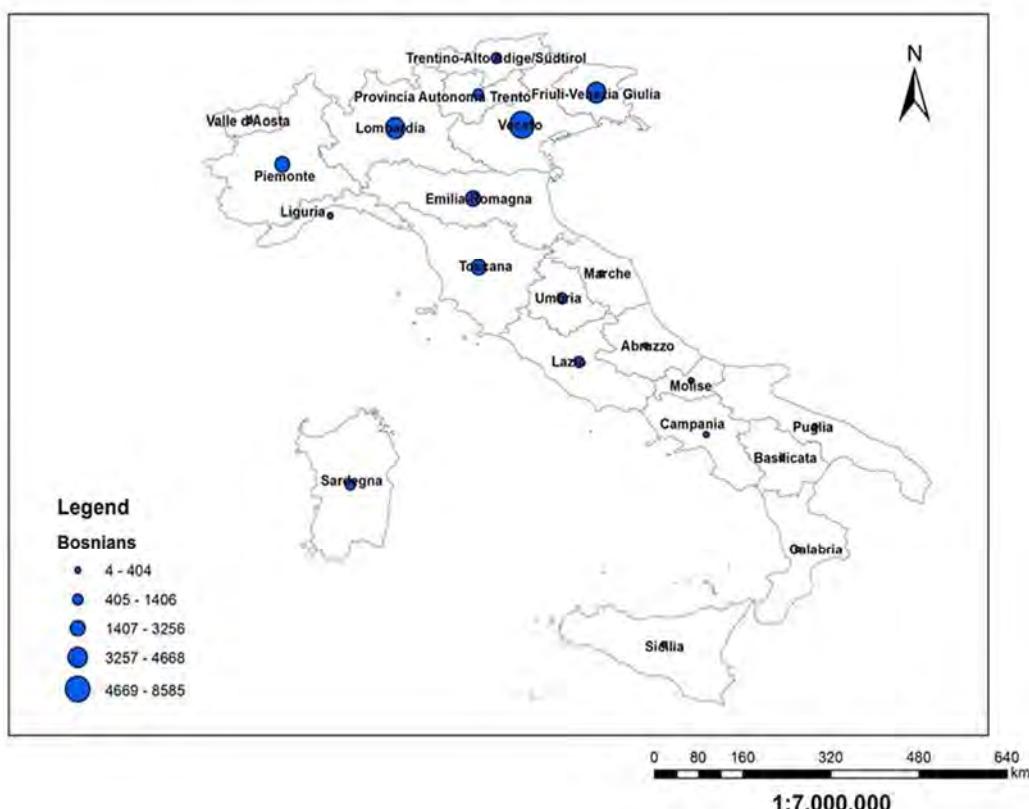
su stigli u Italiju za vrijeme Jugoslavije u dva vala, u toku 1960-ih i krajem 1970-ih. Danas su većina Roma naseljeni u sjevernoj Italiji, pretežno u Turinu. Romi iz BiH flive u općinskim kampovima zajedno sa srpskim Romima i tako nisu registrirani.¹⁴⁴

Mali je postotak ljudi koji pripadaju i organiziraju se oko tri dominantne etnički zasnovane dijasporske zajednice Bošnjaka, Hrvata i Srba.

Talijanski nacionalni institut za statistiku	Nikada nisu bili u braku	Rastavljeni	Zakonski rastavljeni	Razvedeni	Udovci/udovice	Ukupno 2011.
Teritorija						
Italija	5.979	214	156	336	498	27.911
Sjeverozapad	1.511	41	34	75	126	6.964
Piemonte	553	8	9	11	36	2.018
Dolina Aoste	3	20
Ligurija	89	4	..	2	3	258
Lombardija	866	29	25	62	87	4.668
Sjeveroistok	2.988	124	102	216	266	16.463
Trentino-Južni Tirol	235	9	8	32	35	1.406
Autonomna pokrajina Bocen	125	1	7	23	9	707
Autonomna pokrajina Trento	110	8	1	9	26	699
Veneto	1.595	63	55	104	108	8.585
Furlanija-Julijnska krajina	659	36	28	61	79	3.880
Emilia-Romagna	499	16	11	19	44	2.592
Centar (I)	1.026	42	18	37	79	3.256
Toskana	189	18	4	10	21	796
Umbria	29	1	..	4	5	156
Marke	143	9	6	13	24	674
Lacio	665	14	8	10	29	1.630
Jug	224	5	1	5	14	650
Abruzzo	23	2	..	1	6	88
Molise	4
Kampania	147	2	..	4	6	404
Puglia	41	1	1	..	1	122
Basilicata	2	9
Kalabria	11	1	23
Izola	230	2	1	3	13	578
Sicilija	13	1	..	1	1	57
Sardinija	217	1	1	2	12	521

¹⁴⁴ Manzoni, C. 2014.

Mapa 8. Glavne regije sa migrantskom populacijom iz BiH u Italiji¹⁴⁵

Ove brojke uključuju sve osobe sa državljanstvom BiH u Italiji. Ne postoje drugi podaci o nivou stečenog obrazovanja ili drugih socioekonomskih obilježja koja se odnose na ovu populaciju.

Udruženja

Postoji nekoliko aktivnih udruflenja gra ana BiH porijekla u Italiji. Najistaknutija su Udruflenje šBiH bez granicaõ sa sjedi-tem u Piacenzi; Udruflenje gra ana BiH u Bielli; Udruflenje šLjiljanõ u Prescii; Udruflenje gra ana BiH u Veroni; Udruflenje gra ana BiH šMostõ sa sjedi-tem u Trstu; Udruflenje gra ana šNema problemaõ, sa sjedi-tem u Bolonji; Bosanskohercegovka zajednica šBosna u srcuõ u Rimu i šAmici dei Bosniaõ sa sjedi-tem u Bariju.

Ove organizacije su se 25. novembra 2017. godine okupile u Piacenzi da bi formirale "Uniju BiH udruflenja u Italiji". Usvojili su Statut i nastavili sa izborom Upravnog odbora i menadžmenta. G.a Mirjana Paunović, delegatkinja iz Trsta, porijeklom iz Banja Luke, je izabrana za predsjednicu udruflenja, a g.a. Fatima Neimarlija iz Rima, za njenu zamjenicu. Gđin. Sanel Muharemović iz Pisenze je izabran za sekretara Unije, a gđin. Nermin Fazlagić iz Verone za blagajnika. Upravni odbor ima 9 članova.¹⁴⁶ Osnovni zadatak Unije je

¹⁴⁵ Napomina: Ova mapa predstavlja generalnu procjenu rasprostranjenosti dijaspore iz BiH u Italiji. Procjena za svaku regiju je izvršena kombinacijom dobrovoljnog izvještavanja zajednica i Talijanskog nacionalnog instituta za statistiku, 2017.

¹⁴⁶Nalo, A. 2017.

poboljšanje poloflaja dijaspore iz BiH u Italiji, kroz organiziranje interkulturalne razmjene i profesionalne prakse i savjetovanje o konzularnim pitanjima i boravišnim dozvolama u Italiji. Osim njegovanja horizontalnih veza među različitim udrusenjima dijaspore iz BiH u Italiji, uspostavljanje krovnog udrusenja dijaspora iz BiH u Italiji je vaflan korak u jačanju komunikacije i saradnje vlasti u BiH i različitih dijasporskih zajednica u Italiji, –to je u skladu sa članom 1.3 nedavno uspostavljene Politike o saradnji sa iseljeničtvom.

Migracijski trendovi

Komparativna literatura ukazuje da su za vrijeme raspada Socijalističke Jugoslavije i regionalnog sukoba nakon toga, geografska blizina i povezanost pafinja i osjetljivost talijanskih građana prema toj situaciji, narođeno u regionima sjeverne Italije, uticali na pojavu novih lokalnih aktera u oblasti decentralizirane saradnje. Vremenom je ta decentralizirana saradnja institucija u Italiji doprinijela stvaranju boljeg okruglenja za saradnju sa udrusenjima civilnog društva, otvarajući novi prostor za učeće migranata u svojim zemljama porijekla/domovinama na prostoru bivše Jugoslavije. Promjene nastale kao rezultat toga su direktno i indirektno uticale na udrusenja dijaspore i njihove organizacione procese, –to je još uvek vidljivo u sjeverozapadnoj BiH i području Cazina.¹⁴⁷ U periodu 1992-1996., prema dostupnim izvještajima, Italija je primila 50.000 izbjeglica iz bivše Jugoslavije, uglavnom iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Većina migranata iz BiH smatrani su Italiju tranzitnom zemljom, ne krajnjom destinacijom. Nakon kraćeg boravka u talijanskim kampovima, većina njih su se preselili u druge zemlje, poput Njemačke, Holandije, Švedske, ali i prekoatlantske, Kanada, SAD i Australiju.

Ovakva je situacija bila djelimično i zbog potencijalne koje talijanska Vlada ima sa rješavanjem pitanja primanja i integracije izbjeglica. Ta nije jasna razlika između onih koji traže azil i ilegalnih imigranata u talijanskom zakonodavstvu ne postoji. Naime, između 1992. i 1994. godine, talijanska Vlada je usvojila dvije hitne mјere kako bi se nosila sa sve većim brojem izbjeglica iz bivše Jugoslavije. Obje mјere su se odnosile na dodjeljivanje moći policiji i volonterskim organizacijama.¹⁴⁸ U Zakonu o strancima od 28. februara 1990. godine naložene su dvije instrukcije za granice policiju da odbiju one koji traže azil. Ipak, ovaj zakon nije riješio problem priznavanja i prihvatanja izbjeglica na talijanskoj teritoriji. Dvije godine poslije, Zakon br. 390, usvojen 1992. godine, bio je prvi zakon napravljen da bi se pozabavilo problemima nastalim dolaskom hiljada ljudi iz Bosne i Hercegovine. Prema spomenutom zakonu, migranti iz BiH su definirani kao šraseljenici, a ne kao trafioci azila ili izbjeglice. Ova definicija je omogućila vladu da delegira humanitarna udrusenja da ponude pomoći ovim grupama imigranata, a da ne moraju biti donesene političke odluke o pravnom statusu onih koji su smatrani šraseljenicima.¹⁴⁹

Sagovornici su rekli da je bilo težko pokrenuti i održati inicijative dijaspore iz BiH u Italiji, zbog malog broja migranata koji su bili proaktivni u kontekstu postkonfliktnog razvoja zemlje, kao i njihove ratne trkanosti –izmisljene zemlje. Velike akcije su zahtijevale mnogo vremena ili novca i mnoge rasprave nikada nisu pretečene u projekte. Vremenom, njihova motivacija da se pomogne smanjila je i fokusirala na interes i potrebe porodice. Uprkos ovim potencijalima, pojedini migranti su uspjeli dobiti jaku podršku javnosti i priznanje za svoje inicijative, zahvaljujući i radu na pitanjima koja su se odnosila na rat u Bosni i Hercegovini. Pozitivni primjeri su Elvira Mujić i koja je objavila knjigu o Srebrenici, Azra Nuhefendi,

¹⁴⁷ Sinatti i saradnici, 2010:10

¹⁴⁸ Capussotti, 2003.

¹⁴⁹ Gentile, V. 2012; Tatjana Sekulić, intervju, novembar 2017.

saradnica na šOsservatorio sui Balcani i Predrag Matvejevi , aktivist koji je radio na promociji i pobolj-anju me uetni ke solidarnosti i saradnje, koji su pouzdani indikatori da se mobilizacija dijaspore u Italiji može posti i, ali to zahtijeva mnogo li nog interesovanja i ulaganja.

U izvje-taju Centralne izborne komisije BiH¹⁵⁰ navodi se da broj registriranih gra ana BiH o bira a u Italiji neravnomjerno raste u zadnja etiri izborna ciklusa. Ukupan broj je relativno mali kada se uporedi sa brojem bira a koji imaju pravo da se registriraju. Bitno je napomenuti da je broj registriranih bira a i dalje ve i od broja osoba koje na kraju glasaju, koji je obično od 65% do 70%.

247 registriranih bira a na Op im izborima 2010. godine
586 registriranih bira a na Lokalnim izborima 2012. godine
433 registriranih bira a na Op im izborima 2014. godine
1.652 registriranih bira a na Lokalnim izborima 2016. godine

II. ISKUSTVO U VEZI SA MIGRACIJOM I INTEGRACIJOM

Intervjuirani predstavnici talijanskih vlasti i lanih talijanskih udruflenja koje finansira vlada koji su radili na integraciji izbjeglica i ekonomskih migranata iz BiH u Italiji naglasili su odličan nivo integracije migranata iz BiH. Migracijski portfolio u Italiji je fragmentiran i spada pod nadležnost nekoliko vladinih odjela. Uspjeno upravljanje potrebama migranata zavisi od saradnje različitih interesnih grupa. Migranti iz BiH su uspjeli prepoznati svoje obaveze kada je u pitanju upravljanje ovim komplikiranim sistemom i aktivno su traflili rješenja za svoje probleme umjesto da ekaju vladu da pokrene konkretne korake u rješavanju tih pitanja. Aktivno su u estvovali u opsežnom procesu konsultacija i uspjeli su se organizirati unutar udruflenja dijaspore, privatnog sektora i na drugi način da bi izrazili svoje probleme i potrafilili pomoč lokalnih i regionalnih vlasti.

Gentile je istražila ulogu flene u dijaspori, sa fokusom na flene u dijaspori iz BiH u Italiji.¹⁵¹ Njen rad je pokazao da kolektivne traume, više nego zajednički etnički identiteti, ine da se pojedinci ponuđaju smatrati dijelom dijasporske zajednice. Dijaspora, stoga, predstavlja oblik solidarnosti, koji obuhvata kompleksne poveznice među pripadnicima pojedinaca. U ovom slučaju, naglasak na kulturno-etičkim obilježjima njihovog svakodnevnog života u Italiji je uklopljen u –nu šeme uetničkog perspektivu, a pripadnici dijaspore, narođeno ito flene, postali su ne samo šmediatori društvenih domaćina i dijasporskim zajednicama, već i ključni akteri u povezivanju integracije unutar i –om njihove zajednice.

Ostali sagovornici, pripadnici mlađe generacije migranata, naglašavaju bitnost izgradnje povjerenja i kredibiliteta među različitim dijasporskim zajednicama, kao i lokalnim zajednicama u BiH, kao preduslova za bilo koju uspjenu razvojnu inicijativu koju bi pokrenula dijaspora. Njihov je stav da dobre namjere imaju rok trajanja, i da, ako ljudi ne djeluju odmah i strateški, ako ne mobiliziraju ključne aktere, odrede prioritete i posveti se određenim ciljevima, mnogo toga će se izgubiti za vrlo kratko vrijeme. Oni tvrde da se to upravo desi u Italiji. Samoorganizirano vodstvo različitih dijasporskih udruflenja, koja su se u početku borila sa riječima egzistencijalna pitanja, nisu se uspjeli ujediniti i pretvoriti svoje inicijative u produktivne akcije. Nepostojanje lako dostupnih fondova u Italiji za pokretanje

¹⁵⁰ Branko Petrić, Štampani CIK-a, dokument broj: 04-50-2-274/17

¹⁵¹ Gentile, V. 2012.

razli itih *twinning* projekata, kao i nedostatak afuriranih i specifi nih informacija o tome –ta se mofle uraditi u njihovim lokalnim zajednicama u BiH, doprinijeli su izolaciji udrufenja i nisku horizontalnu povezanost. Oni koji su u po etku i bili aktivni, vremenom su se isklju ili, –to je druge neizbjefno odbilo od toga da se pridruflje.

III. POTENCIJAL ZA ANGAŽMAN DIJASPORE

Intervjuirani pripadnici dijaspore, od kojih mnogi imaju privatne firme i/ili su zaposleni u privatnom sektoru, istakli su da vlasti u BiH i druge uklju ene strane moraju vi-e paflje posvetiti potencijalu koji ima dijaspora u cilju pove anja investicija u neke od atraktivnih poslovnih prilika, uglavnom kroz komercijalizaciju nekih nedovoljno iskori-tenih prirodnih resursa za izvoz, na primjer vodni resursi i energija ó prvenstveno struja. Uklanjanje svih investicionih prepreka za ove sektore od klju ne je vaflnosti za pokretanje odrfliog rasta lokalne ekonomije i smanjenja pritisaka na lokalnu ekonomiju. Osim toga, postavljanje razli itih sistema za podsticanje investicija dijaspore, koji bi im omogu ili pristup finansiranju projekata u vezi sa prirodnim resursima i izbacivanje ovih proizvoda na trfli-te u prodajnim sektorima, moglo bi podsta i druge vrste ulaganja, koja prvenstveno ciluju na pove anje produktivnosti da bi se pozabavilo problemom visoke stope nezaposlenosti, pa i siroma-tva.

Osim toga, lokalni sagovornici vjeruju da je bitno kreirati i organizirati u inkovitije na ine pove anja priliva novca iz inostranstva, da bi se potpomogla i stimulirala lokalna potro-nja. To bi moglo dovesti do malih sufinansiranih projekata šlokalacaõ i dijaspore, ime bi bili ohrabreni primatelji novca da ga ne drfle u bankama kao trenutni depozit, ve da investiraju u MSP projekte ili razli ita javno-privatna partnerstva kojim upravljaju lokalne zajednice i dijaspora.

Ambasada BiH u Rimu i Generalni konzulat u Milatu odrflavaju redovne kontakte sa ve inom aktivnih pripadnika dijaspora iz BiH, koji flive uglavnom u Rimu, Veneto regiji i okolicu. Njihova prakti na pomo u usmjeravanju lokalnih inicijativa i njihovo preno-enje na relevantne saradnike u BiH smatra se od najve e vaflnosti za sveukupni uspjeh svih zna ajnih projekata.

V. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

- 1. Reforma javne uprave da bi dijaspori bilo omogućeno da lako dođu do informacija online putem:** Sagovornici u Italiji su napomenuli da lokalne vlasti u BiH moraju ulofliti vi-e napora kako bi afurirali i promovirali svoje inicijative, uglavnom putem interneta. Osim sistematizacije informacija, neophodno je identificirati ciljeve i potrebe, kao i –ta se mofle o ekivati od razli itih interesnih grupa. Dijaspori je potrebna mogu nost za pripremu prije dolaska u BiH, a onda da ima u inkovitu komunikaciju sa lokalnim partnerima.
- 2. Povećati prihod od poreza kroz reformu uprave:** Institucije na kantonalm, entitetskom i drflavnom nivou trebaju zavr-iti zapo ete i inicirati dodatne reforme koje za cilj imaju pove anje efikasnosti javne potro-nje, kako bi bio stvoren imidfl pouzdane destinacije za ulaganje ne samo za dijasporu, ve i za poduzetnike iz dijaspore koji bi bili zainteresirani da donesu investicije sa sobom. Biznismeni porijeklom iz BiH u Italiji smatraju da je te-ko lobirati za ulaganje vani ako nema javno dostupnih informacija na

koji na in se novac tro-i, koje se poreske stope primjenjuju, koji su potencijalni skriveni tro-kovi, itd.

- 3. Promovirati poljoprivrednu proizvodnju u BiH za investitore iz dijaspora:** Vlasnici biznisa iz dijaspora iz BiH u oblasti poljoprivredne proizvodnje naglasili su potencijal poljoprivrednog sektora u BiH kao mogu u priliku za ulaganje. Oni smatraju da postoji potreba ve om promocijom za investitore u poljoprivredu, organsku proizvodnju, istu energiju i druge sli ne oblasti. Unapre enjem poljoprivrednog sektora i centraliziranjem strategija za razvoj poljoprivrede u razli itim kantonima i oba entiteta, mogle bi biti ostvarene druge mogu nosti zapo-ljavana van poljoprivrede.
- 4. Dodatno regulirati javno-privatna partnerstva:** Dodatne mogu nosti za biznis, koje su identificirali poslovni ljudi u dijaspori iz BiH, su investicije u javno-privatna partnerstva koja su uobi ajena u Italiji, ali rijetka u BiH. Oni smatraju da je ovo podru je neistrafleno i nedovoljno iskori-teno kada je u pitanju ulaganje koje može uticati na ekonomski rast i razvoj. Primje eno je lo-e upravljanje projektima finansiranim iz javnog budfleta u BiH kao i percepcija negativne poreske klime, -to su ozbiljni izazovi kada je u pitanju ulaganje dijaspore iz BiH u Italiji. Oni smatraju da se lokalne vlasti trebaju posvetiti usvajanju i implementaciji akcionalih planova za integritet vlade kako bi bio podignut nivo povjerenja potencijalnih investitora. To bi trebalo uraditi ne samo za bolji imidž kada je u pitanju pouzdanost lokalnih partnera, ve i kao dokaz njihove solventnosti i sposobnosti generiranja profita za sve partnere, smatraju sagovornici u Italiji.
- 5. Usmjeriti dotok novca iz inostranstva u lokalne investicije:** Ve ina lokalnih vlada u BiH u potpunosti su svjesne injenice da novac koji se -alje iz inostranstva može imati pozitivan u inak na oblikovanje obrazaca potro-nje, ali se nije mnogo njih uklju ilo u organiziranje lokalnih obuka o investicijama ili start-up kompanijama, saradnji ili proizvodnim strukturama za one koji primaju novac u BiH. Mnogo novca koji do e iz inostranstva se tro-i na trenutne potrebe potro-nje, dok se dio stavlja na -tednju u banke ili na privatne lokacije. Preporu uje se da lokalne vlasti u BiH moraju izbje i teritorijalne zamke kada se trafi uklju ivanje dijaspore, odnosno onih koji su izvan BiH. Umjesto toga, trebale bi uložiti vrijeme i novac u uspostavljanje formalnih ili neformalnih veza sa lokalnim resursima koji indirektno profitiraju od angaflmana dijaspore (primatelji novca u porodici). Praktično, lokalne vlasti moraju sara ivati sa lokalnim primateljima novca i stvoriti mogu nosti da se oni obrazuju o razli itim prilikama za odrfive investicije, sa niskim finansijskim rizikom, niskim kamatnim stopama i velikim -ansama za dugoro nu zaradu.

POGLAVLJE VII

Izvještaj za Holandiju

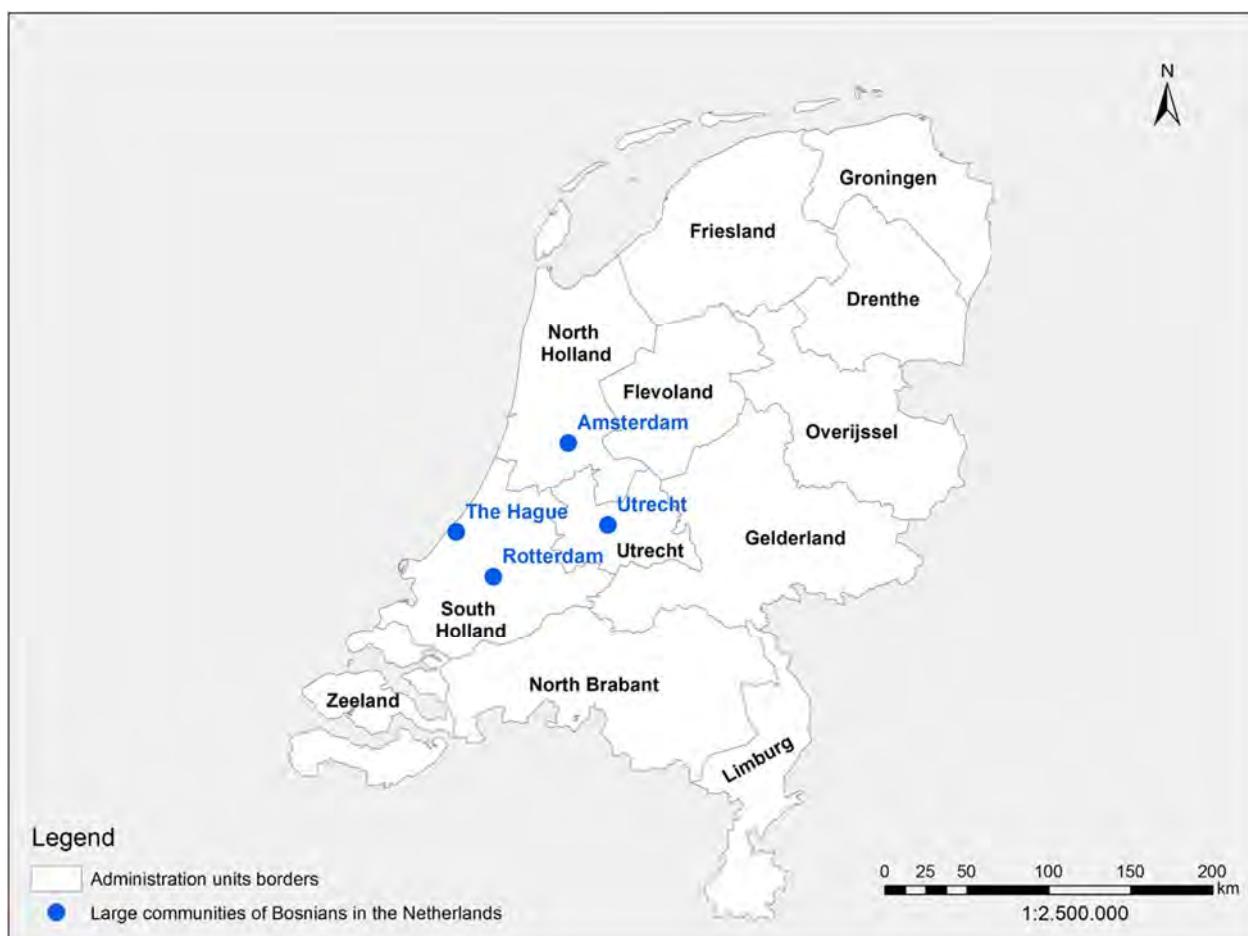
Sažetak

Izvještaj o ovoj zemlji zasniva se na podacima prikupljenim između avgusta i novembra 2017. godine, među pripadnicima dijaspore iz BiH u Holandiji. Rezultati istraživanja se zasnivaju na postojećem akademskom istraživanju, kvantitativnim podacima koji su prikupljeni od holandskih agencija za statistiku i drugih relevantnih institucija, fokus grupe i deset intervjuja (komunikacija lično, telefonski, putem Skype ili mailom) sa poduzetnicima pripadnicima dijaspore iz BiH u Holandiji, aktivistima, članovima udruga dijaspore i službenicima Ambasade BiH u Hagu. U svrhu ovih izvještaja, dijaspora iz BiH podrazumijeva osobe koje su rođene u BiH i osobe koje su potomci ljudi koji su rođeni u BiH i na određeni način smatraju BiH kao svoju domovinu, što stvara osjećaj pripadnosti. U ina intervjuja učinkovito provedena je u Amsterdamu i Hagu, uz Sarajevo s obzirom na to da je pripadnik dijaspore iz BiH, koji posjeduje biznis, bio u BiH. Svaki intervju trajao je dva sata. Kraju intervjuja, koji su vođeni telefonski i razmjenom mailova u kontekstu ovog projekta, urađeni su sa još deset osoba. Organizirana je i jedna fokus grupa od pet članova (članovi organizacija dijaspore iz BiH, poslovni ljudi, akademici i skoro-njegovi migranti) u Ambasadi BiH u Hagu. Kao dio ovog projekta, krovne organizacije dijaspore, diasporske vjerske organizacije i diasporski društveni mediji kontaktirani su za pomoći u e-mail kako bi se pokušala postići što raznovrsnija grupa zajednica dijaspore iz BiH.

Dijaspora iz BiH u Holandiji prvenstveno podrazumijeva pripadnike dijaspore koji su zajedno sa svojom djecom migrirali zbog sukoba. U izvještaju je navedeno nekoliko udruga koja djeluju u Holandiji i pokušavaju napraviti pregled stanovništva. Međutim, bitno je spomenuti da većina osoba iz Bosne i Hercegovine, koje danas žive u Holandiji, kako su sagovornici rekli, nisu članovi organizacija i udruga dijaspore i prilično su integrirani u holandski sistem i društvo. Stoga generalizacija populacije predstavlja izazov, jer grupe ne djeluju kao kohezivna jedinica unutar holandskog društva ili nemaju predstavnike na državnom nivou koji djeluju kao predstavnici dijaspore iz BiH. Ovo je bitno imati na umu s obzirom na to da saradnja sa bosanskohercegovačkim zajednicom u Holandiji predstavlja dodatni izazov.

I. DEMOGRAFSKA I SOCIOEKONOMSKA OBILJEŽJA

Mapa 9. Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Holandiji¹⁵²

Osnovne informacije i pregled literature

Holandija je napravila sporazum o gostuju im radnicima sa Jugoslavijom 1970. godine, koji je doveo do migracije sa podru ja biv-e Jugoslavije u Holandiju. Od tada su bila tri ciklusa migracije sa podru ja biv-e Jugoslavije u Holandiju. Mnogi su se naselili u Roterdamu i Amsterdamu i osnovali šklubove Jugoslovenaš kako bi se povezali i osnovali zajednicu u Holandiji dok su u inostranstvu.¹⁵³ Me utim, ve ina pripadnika dijaspore iz BiH je doselila u Holandiju kao posljedica sukoba 1990-ih u biv-oj Jugoslaviji. U tom periodu, gra ani BiH su, kao i u druge dijelove Evrope, do-li kao izbjeglice. Po dolasku u Holandiju, izbjeglice su podsticane da nau e jezik i integriraju se u holandsko dru-tvo. Danas je te-ko detaljno mapirati ovu populaciju, jer ih holandske drflavne agencije ne klasificiraju posebno prema republikama biv-e Jugoslavije.

Stoga se ova grupa posmatra i analizira unutar holanskog sistema, i kao takva danas predstavlja 9. najve u imigrantsku grupu u Holandiji, na osnovu toga da imaju barem jednog

¹⁵² Napomena: Ova mapa je izvedena na osnovu podataka koje je prikupila Holandska agencija za statistiku od kraja 2016. godine.

¹⁵³ Koinova, M. 2014.

roditelja iz regionala.¹⁵⁴ Kao i ostala imigrantska populacija u Holandiji, uglavnom se nalaze u urbanim područjima, pretežno u Amsterdalu, Utrehtu, Hagu i Roterdalu. Tako se, na primjer, tabela u nastavku odnosi na osobe koje su registrirane kao osobe koje vode porijeklo iz BiH a žive u Holandiji, podijeljeno po pokrajinama. Prva generacija su osobe rođene u BiH kojima je barem jedan roditelj rođen u inostranstvu, dok su druga generacija osobe rođene u Holandiji, a kojima je barem jedan roditelj rođen u BiH. Naravno, to se ne odnosi na kompletну dijasporu iz BiH u Holandiji, kako je ranije rečeno, s obzirom na to da je najveći broj njih rođen u bivšoj Jugoslaviji.

Osobe koje vode porijeklo iz BiH u Holandiji na 1. januar 2017.¹⁵⁵			
Pokrajina	1. generacija	2. generacija	Ukupno
Drenthe	22	2	24
Flevoland	17		17
Friesland	14	4	18
Gelderland	109	4	113
Groningen	32	3	35
Limburg	86	6	92
Noord-Brabant (Sjeverni Brabant)	125	8	133
Noord-Holland (Sjeverna Holandija)	115	4	119
Overijssel	46		46
Utrecht	67	6	73
Zeeland	20	2	22
Zuid-Holland (Južna Holandija)	244	12	256
Ukupno	897	51	948

Prema podacima Centralnog zavoda za statistiku Holandije, 2016. godine u Holandiji je živjelo 2.119 građana BiH. Tu je i 887 ljudi koji žive u Holandiji, koji pripadaju prvoj generaciji Bosanaca i Hercegovaca ili im je barem jedan roditelj rođen u Bosni i Hercegovini. Osim toga, prema podacima Centralnog zavoda za statistiku Holandije, 51 pripadnik druge generacije Bosanaca živi u Holandiji od 2017. godine. Prema profilu kojeg je pripremilo Ministarstvo sigurnosti BiH, ukupno 36 osoba je odjavilo prebivalište iz BiH zbog prebivališta u Holandiji 2016. godine, što pokazuje mali broj ekonomskih imigranata u Holandiji. Generalno, ovi rezultati ukazuju da Holandija danas nije prioritetno odredište za građane BiH. Rangirana je kao osma zemlja odredišta za 2016. godinu, gdje je 1.196 osoba otišlo iz BiH u Holandiju radi posla te godine.¹⁵⁶

Generalno, broj migranata iz BiH je mali, uzimajući u obzir da su ranije procjene bile da je u Holandiji mnogo veća populacija dijaspore iz BiH nego što se to pokazalo. Tačan broj je

¹⁵⁴ Ersanilli, E. 2014.

¹⁵⁵ Holandska statistika 2017.

¹⁵⁶ Migracijski profil Bosne i Hercegovine, 2016.

te-ko utvrditi, s obzirom na to da Centralni zavod za statistiku Holandije ne pravi razliku izme u onih koji su do-li iz Jugoslavije i republika kako je ranije re eno. Ipak, u Migracijskom profilu za 2013. Ministarstva sigurnosti BiH navodi se da je ukupan broj osoba koje su ro ene u Bosni i Hercegovini, a flive u Holandiji 25.440, a prema podacima Holandske agencije za statistiku. Kako bi se poku-alo ovo pojasniti u nastavku je tabela u kojoj su prikazani ukupni brojevi koji se odnose na porijeklo prve i druge generacije ukupne (biv-e) jugoslovenske populacije. U Holandiji, osobe kojima je barem jedan roditelj ro en u odre enoj zemlji smatraju se drugom generacijom. Ranije istraflivanje je pokazalo da je vi-e od 40% populacije iz biv-e Jugoslavije iz BiH. Ustvari, ta je populacija dvostuko brojnija u odnosu na srpsku populaciju u Holandiji.¹⁵⁷ Prema brojkama navedenim u nastavku možemo pretpostaviti da se populacija Bosanaca i Hercegovaca koji danas flive u Holandiji može procijeniti izme u 30.000 i 35.000, -to su potvrđili i na-i sagovornici. U nastavku je tabela koja se odnosi na osobe iz biv-e Jugoslavije koje su flivjeli u Holandiji izme u 2009. i 2017. godine.

Godina	Ukupno	Prva generacija	Druga generacija
2009.	78.035	52.653	25.382
2010.	79.119	52.739	26.380
2011.	79.962	52.554	27.408
2012.	80.837	52.554	28.285
2013.	81.498	52.375	29.123
2014.	82.290	52.371	29.919
2015.	83.261	52.486	30.775
2016.	84.243	52.627	31.616
2017.	85.504	53.012	32.492

Ove brojke ukazuju na injenicu da su ve ina onih koji su u Holandiju do-li iz BiH kao izbjeglice uzeli holandsko drflavljanstvo i zadrlali dvojno drflavljanstvo nakon petogodi-njeg boravka. Holandija je ve ini osoba koje su do-le kao izbjeglice u toku 1990-ih ponudila drflavljanstvo nakon petogodi-njeg boravka, i tu su priliku gotovo svi iskoristili.¹⁵⁸ Visok nivo naturalizacije u Holandiji ukazuje i na visok nivo integracije osoba u holandsko dru-tvo, i generalno prihva anje u dru-tvo. Ispitanici su ovo potvrđili i u toku dubinskih intervjuja i u fokus grupi. U prvim godinama flivota u Holandiji, istakli su vaflnost uklju ivanja u holandski na in flivota i nedostatak zainteresovanosti za povezivanje sa ratom razorenom domovinom, kao i sa dijasporom u drugim zemljama.. Rekli su da je to bio poku-aj da se prevazi e traumati no iskustvo koje su doflivjeli u BiH i na in da se poveflu sa holanskim stanovni-tvom umjesto sa pripadnicima dijaspore, sa kojima mnogi nisu osje ali jaku povezanost.

Ovo se podudara sa ranijim istraflivanjem kroz koje su podijeljene dostupne informacije o osobama koje flive u Holandiji prema njihovom mjestu ro enja. Najve i broj osoba koje flive u Holandiji je iz Sarajeva (2.665), Zenice (1.832) i Prijedora (1.107). Iz drugih gradova je bilo mnogo manje osoba, Dobojs (969), Tuzla (937) i Banja Luka (693), dok je porijeklom iz drugih gradova BiH bilo 500 i manje osoba. Ove brojke predstavljaju urbanije centre u BiH, i vjerovatno odraflavaju i razli itu prirodu dijasporskog iskustva pojedinaca, razli ito

¹⁵⁷ Mulalic, L. et al. 2007.

¹⁵⁸ Al-Ali, N. 2002.

nacionalno porijeklo, kao i vi-i nivo obrazovanja u pore enju sa prethodnim valovima gostuju ih radnika u Holandiji iz regionala. Zapravo, bilo je vi-e mlađih porodica unutar ove populacije po etkom 2000-ih nego u drugim grupama iz biv-e Jugoslavije.¹⁵⁹ Ranije istraživanje je pokazalo da flene iz BiH generalno lak-e nalaze zaposlenje u odnosu na mu-karce, samim tim nau e jezik i imaju osje aj pripadnosti, iako populacija iz BiH generalno nije osjetila veliku diskriminaciju u holandskom dru-tvu.¹⁶⁰ Me utim, za mnoge izbjeglice iz BiH koje su do-le u Holandiju, prvo zaposlenje nije neophodno bilo u oblasti u kojoj su radili u domovini, to su uglavnom bili malo pla eni poslovi poput i-enja ili brige o djeci. Uzimaju i u obzir brojnost druge generacije, ve ina osoba porijeklom iz BiH ima dobre poslove u razli itim profesijama. Me u ispitanicima su bili konsultanti, poduzetnici, osobe koje rade u medijima ili nauci, kao i na menadžerskim pozicijama.

Politi ko okruženje u Holandiji, sa rastom desni arskih stranaka, uticalo je i na osobe koje su porijeklom iz BiH i biv-e Jugoslavije, a koje flive u Holandiji, pokazalo je ranije istraživanje. Ispitanici su rekli da osje aju ve i stepen diskriminacije i govora mrfanje prema njima i drugim imigrantima nakon -to je izabran Geert Wilders u Holandiji. Iako je to bio stav preteflno onih koji se izja-njavaju kao muslimani, isti stav je bio i kod osoba bez obzira na etni ku pripadnost.¹⁶¹ Ispitanici su za ovu studiju potvrdili ove nalaze, mada oni odražavaju i njihovo u e-e u holandskoj politici kroz glasanje i aktivni angaflman, nagla-avaju i bitnost uklju enosti u holandsko dru-tvo kako bi se odgovorilo na antiimigrantsko raspoloženje.

Repatrijacija

Holandski Program povratka u domovinu (re-migracija) iz 2000. godine iskoristilo je 875 osoba iz BiH. Program je dostupan osobama koje su do-le u Holandiju iz odre enih zemalja prije 2014. godine (Turska, Maroko, Tunis, Zelenortska Republika (Otoki), Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Kosovo, Makedonija i Surinam). Primjenjuje se i na Hrvate koji su do-li prije 2013, Slovence koji su do-li prije 2004. i Tjpance, Portugalce, Talijane i Grke koji su do-li prije 1993. godine. Program omoguava mjesecu naknadu povratnicima i podr-ku Holanskog instituta za migracije u procesu povratka u zemlju porijekla. Me u 875 državljanima BiH koji su se odlu ili vratiti u Bosnu i Hercegovinu, 497 je mu-karaca i 378 flena. To su uglavnom starije osobe, ve u penziji, a samo 5% osoba je bilo ispod 44 godine starosti u vrijeme remigracije (4 flene, 1 mu-karac). Bitno je spomenuti da je broj osoba koje se odlu e vratiti u domovinu na godi-njoj osnovi prili no konstantan i pokazuje trend da se starije osobe odlu uju za povratak da u domovini profilive ostatak flivota. Kako su ispitanici rekli, ovaj broj je u stvarnosti vjerovatno ve i, jer se stariji parovi naj e-e vra aju zajedno, gdje samo jedan od partnera iskoristi naknadu za povratak u domovinu, dok drugi partner zadrži pravo povratka u Holandiju i holandsko državljanstvo. Osim toga, postoje i osobe koje ne iskoriste pravo na naknadu za povratak, ali se vrati u BiH, ili flive transnacionalno jer ne flele izgubiti holandsko osiguranje i druge relevantne naknade, uklju uju i penziju u Holandiji.

Ostvareni nivo obrazovanja

Kao i u drugim zemljama, migranti iz BiH su generalno ostvarivali vi-i nivo obrazovanja u odnosu na druge grupe migranata i Holandija nije izuzetak. Statistika Holandije nema detaljne podatke. Istraživanje je pokazalo da vi-e od 40% pripadnika druge generacije

¹⁵⁹ Mulač L et al. 2007.

¹⁶⁰ Al-Ali, N. 2002.

¹⁶¹ Koinova, M. 2014.

migranata iz BiH zavr-i fakultet ili stru ni fakultet, -to je vi-e u odnosu na holandski nacionalni projek.¹⁶² Iako su prvobitni uslovi za bosanske izbjeglice u Holandiji bili te-ki, za ve inu u kontekstu integracije na trfli-te rada, bitno je re i da je to prevazi eno unutar jedne generacije, jer pripadnici druge generacije ostvaruju sli an nivo obrazovanja kao i lokalno stanovni-tvo. Smatra se da je Holandija kreirala povoljnije okrufljenje za bosanske migrante, okrufljenje u kojem su se uspjeli dobro integrirati u roku od deset godina nakon dolaska, gdje su uspjeli posti i gotovo isti nivo zaposlenosti kao i Holan ani.¹⁶³ Rezultat toga su uspje-ne i visokoobrazovane osobe koje su povezane sa BiH, a flive u Holandiji, me u kojima su advokati, doktori, poduzetnici i mnogo drugih profesionalaca.

Dijasporska udruženja i obrasci komunikacije

Komunikacija sa BiH esto se odvija putem rodbinskih veza, modernih tehnologija za komunikaciju kao -to su Viber, Skype, gdje je Facebook jo-jedna opcija za koju su rekli da olak-ava kontakte. Kada je u pitanju pra enje vijesti, Facebook grupe i postovi prijatelja su najinformativniji, uz popularne dru-tvene medije, i kao i u BiH naj e-e se biraju Klix.ba i Oslobo enje. To vafli za ve inu lanova dijaspora iz BiH -irom svijeta. Osim toga, Holandija je dom *BH Dijaspora radiju* koji emitira emisije redovno na sedmi noj osnovi sa ciljem informiranja dijaspore o svim novostima relevantnim za njih (<http://www.radiobhdijaspore.com>).

Postoji i krovna organizacija, Platforma BiH, osnovana 1997. godine, kojoj je cilj spajanje udrufljenja koja okupljaju dijasporu iz BiH u Holandiji. Organizacija je lanica *Svjetskog saveza dijaspore Bosne i Hercegovine* i ima za cilj povezivanje sa dijasporom iz BiH u drugim zemljama. U momentu pisanja ovog izvje-taja, 26 manjih udrufljenja su bila lanovi ove mrefle, uklju uju i i tri koja djeluju -irom Holandije (*Business Club BiH-NL*, *Mladi BiH* i *Naučno akademski umjetnički klub NAUK BiH*) i 23 koja djeluju na regionalnom nivou, uklju uju i bo-nja ke regionalne klubove, klubove flena, dijasporske aktivisti ke klubove i udrufljenja koja se fokusiraju na translokalne veze me u odre enim zajednicama u domovini i Holandiji. Me u ovim klubovima ne postoje ona organizirana isklju ivo za Srbe ili Hrvate. To su uglavnom vjerske organizacije koje okupljaju Srbe i Hrvate uklju uju i i one iz BiH koji flive u Holandiji. Unutar krovne ogranicacije Platforma postoji i zajedni ka platforma za podr-ku domovini koja se realizira putem kontinuiranog angaflmana i unaprje enje odnosa izme u Holandije i BiH.

Iako su ve ina ovih organizacija otvorene kada su u pitanju sve etno-nacionalne grupe u BiH, esto imaju problem da privuku nove lanove iz sva tri konstitutivna naroda. To se odnosi na sve organizacije dijaspore iz BiH, bez obzira na zemlju integracije, pa tako i na Holandiju.¹⁶⁴ Vjerske organizacije, bez obzira da li su to dflamije ili crkve, nude prostor za pripadnike dijaspore da se okupljaju i esto podstti u angaflman u vezi sa domovinom, iako su rijetko jedini fokus osoba koje flive u Holandiji, kako su naglasili ispitanici. To dovodi da se bosanski Srbi i bosanski Hrvati esto uklju e u srpske i hrvatske dijasporske organizacije, a da dijasporske organizacije koje su 'bosanske' imaju ve i broj lanova Bo-njaka nego bosanskih Srba ili bosanskih Hrvata.

¹⁶² De Boom, J., A. Weltevrede, S. Rezai i G. Engbersen 2008.

¹⁶³ Barslund, M i saradnici, 2017.

¹⁶⁴ Van Gorp, J. and Smets, K. 2015.

Platforma redovno objavljuje magazine u kojima se govori o njenim aktivnostima i sara uje sa ranije spomenutom radio stanicom dijaspore iz BiH. Na ovaj na in, krovna organizacija i njena udruflenja odraflavaju mnoge iste trendove me u pripadnicima dijaspore iz BiH –irom svijeta. Bitno je spomenuti i da esto postoji preklapanje lanstva u ovim udruflenjima i organizacijama i pojedinci se esto znaju kroz razli ita udrufflenja ili veze prije migracije, odnosno iz zajednica u domovini. To ukazuje i na injenicu da su osobe uklju ene u organizacije dijaspore, bez obzira da li imaju nacionalni predznak ili ne, angaffiranije od ostalih i mogu da proslijede odre ena pitanja koja ih se ti u na vladine aktere, kako u domovini tako i u zemlji prijema.

Postoji interesovanje za u enje bosanskog jezika unutar zajednice, a organizirani su i asovi u enja jezika, na volonterskoj osnovi, za drugu generaciju, U Roterdamu su, na primjer, udruflenja dijaspore organizirala te asove jer ih drflava ne nudi kao dopunska nastavu.

Slanje novca/obim investicija

Sve intervjuirane osobe –alju novac u domovinu putem porodi nih veza i li nih nekretnina koje imaju u Bosni i Hercegovini. Bitno je spomenuti da je veliki broj njih kupio stanove u Sarajevu, koje koriste za vrijeme odmora koji naj e– e provode u BiH. Ovo mi–ljenje je potvrdilo i osoblje Ambasade BiH.

Odre eni broj ljudi uspio je pokrenuti malo ili srednje preduze e u Holandiji i u BiH, zaposliv–i i odre eni broj osoba. To uklju uje proizvodnju, turizam i konsultantske firme. Pripadnici dijaspore, koji su investirani, naglasili su koliko je vremena potrebno posvetiti procedurama za pokretanje biznisa i nepostojanje jasnih informacija o poreskim procedurama kao i nedostatak podsticaja da zadrflje biznis u BiH. Potvrđili su koliko su bile bitne vlastite veze pri pokretanju biznisa umjesto pomo i lokalnih institucija. Ipak, bitno je spomenuti da kada su uspjeli pokrenuti biznis, nije bilo ve ih problema u svakodnevnom poslovanju.

Nekoliko ispitanika su rekli da su ranije poku–ali ulofliti u domovinu ili pomo i djeci da to u ine, sa razli itim uspjehom. To pripisuju nedostatku transparentnosti kada je u pitanju duflina procesa u BiH, i kao rezultat toga manjak vremena koje oni imaju da bi ekali na razli ite institucije dok poku–avaju pokrenuti ili voditi biznis. Poflalili su se na nepostojanje e-usluge i potrebe da se štr i okolo kako bi se na–li formulari, pe ati i odobrenači dok su u BiH.

Bez obzira na to, postoji interesovanje za ulaganje u BiH. Kako je re eno, postoji *Bosnian Business Club* u Holandiji sa skoro dvadeset lanova koji jedne druge obavje–tavaju o potencijalnim poslovnim prilikama ili su ve pokrenuli biznis u Bosni i Hercegovini, ili imaju biznis u Holandiji i razmi–ljaju o tome da ga pro–ire. Ove osobe su vi–e nego zainteresirane za nove mogu nosti za investiranje i ja anje veze izme u Holandije i Bosne i Hercegovine. Osim toga, grupa je raznovrsna i u kontekstu razli itih poslovnih sektora koje predstavljaju i razli itog etni kog porijekla, iako se to ni na koji na in ne nagla–ava u grupi kao posebno obiljeffje. Sagovornici su rekli da se smatraju Bosancima i da imaju problem s potrebom da se izjasne na osnovu etno-nacionalne pripadnosti u BiH. Razlog tome je, vjerovatno, –to su zadrflali mentalitet izbjeglica i svoju vezu sa BiH ne posmatraju na etno-nacionalnoj osnovi, ve na osnovu translokalne pripadnosti tako –to dolaze iz odre enog dijela BiH. Jedna od poduzetnica je naglasila bitne veze sa zajednicama u Konjicu i Mostaru, koje koristi kako bi maksimalno razvila svoj biznis, dok je drugi poduzetnik spomenuo svoje veze sa Zenicom –to

podrazumijeva i lokalno znanje gdje bi bilo najbolje pokrenuti biznis i s kojim lokalnim partnerima se treba raditi da bi se uspjelo.

Generalno, pojedinci su pokazali da postoji historija pokretanja biznisa na relaciji Holandija o BiH i da su zainteresirani nastaviti s tom praksom, -to dijelom dokazuje i *Bosnian Business Club*. Primjeri se vide u hotelijerstvu, konsultantskoj djelatnosti i ugovorenim poslovima. Jedan od sagovornika vodi uspje-an biznis u polju ekoturizma, gdje omogu ava turistima iz Holandije i drugih dijelova Evrope posebnu priliku da istrafl pejzafl i prirodu u BiH koriste i veze me u lokalnim stanovni-tvom.

II. ISKUSTVO U VEZI SA MIGRACIJOM I INTEGRACIJOM

Vrlo je malo ili nimalo sredstava koje Vlada Holandije odvaja za kulturna doga anja ili udruffenja dijaspore u ovoj zemlji.¹⁶⁵ Stoga se organizacije dijaspore u Holandiji bore sa istim izazovim kao i ve ina neprofitnih organizacija, -to podrazumijeva i prikupljanje sredstava i odrflivost. S obzirom na to da se ve ina aktivnosti provodi na volonterskoj osnovi, mala je podr-ka pripadnicima dijaspore, osim volje, da te aktivnosti budu slufbleno organizirane. To je vjerovatno i razlog za-to se ve ina organizacija dijaspore formira oko zajedni kog interesa, kao -to je ulaganje u BiH i osiguravanje da druga generacija govori bosanski jezik, ili identiteta, kao -to su odre ene vjerske organizacije ili one koje se fokusiraju na bosansko naslije e kao -to je sevdah.

Ispitanici su rekli da su organizacije dijaspore iz BiH i udruffenja relativno nova stvar unutar zajednice s obzirom na to da oni najve i dio vremena provode u Holadniji i poku-avaju se prilagoditi holandskom na inu flivota i integrirati u holandske zajednice. Osim toga, pojedinci se nisu naselili u istim zajednicama kao -to je to slu aj u drugim zemljama, poput *Wicarske*, ve u razli itim zajednicama -rom Holandije. Pojedinci u fokus grupi su to potvrdili, naglasiv-i da su ak i izbjegavali kontakt sa drugim imigrantima iz BiH na samom po etku kako bi prevazi-li traume koje su doflivjeli za vrijeme sukoba.

Jo-treba ispitati da li se trauma osjeti mnogo ja e u Holandiji zbog blizine MKSJ-a u Hagu, ili su koji su migrirali u Holandiju u prosjeku doflivjeli ve u traumu prije dolaska u Holandiju. Ipak je bitno spomenuti da se dijaspora iz BiH politi ki mobilizirala u vrijeme razli itih su enja na MKSJ-u, pripremali su detaljne izvje-taje u nastojanju da se podigne svijest o po injenim uflasima, esto u vezi sa genocidom u Srebrenici. esto se organizacije dijaspora iz BiH u Holandiji fokusiraju na komemoraciju i o uvanje uspomene u podru ju Prijedora, ime se nagla-ava vaflnost angaflmana dijaspore u ovim aktivnostima i njihovog interesovanja za lokalnu politiku u BiH. Me utim, to se ne odraflava na glasanje dijaspore. Prema Centralnoj izbornoj komisiji, samo se 1.930 osoba registriralo se za izbore 2002. godine, 888 za izbore 2004. godine, 836 za izbore 2006. godine, 915 za izbore 2008. godine i 927 za izbore 2010. godine.

Pripadnici dijaspora iz BiH nisu politi ki organizirani ni kao bosansko-holandski gra ani unutar Holandije. Kako je rekla holandska politi ka kandidatkinja ro ena u BiH za stranku D66: šVe ina ljudi iz BiH glasa za Radni ku stranku (PvdA), mali dio njih za D66, ali ne znam da li su to reprezentativni podaci. Mislim da smo prisutni u nekoliko politi kih opcija

¹⁶⁵ Barslund, M. et al. 2017.

uklju uju i i Wildersa.¹⁶⁶ Sama Kundi je u Holandiju do la po etkom 2000-ih nakon to se udala za Holan anina i nije dio dijaspora koji su do li kao posljedica sukoba.

III. POTENCIJAL ZA ANGAŽMAN DIJASPORE

Kada se uzme u obzir visok nivo integracije pripadnika dijaspora iz BiH, kao i postojanje udruffenja dijaspore koja se fokusiraju na poslovne prilike, veliki je potencijal za ulaganje uprkos malom broju pripadnika dijaspora iz BiH. Osim toga, postoji i veliki potencijal za saradnju u oblasti transfera znanja s obzirom na nivo obrazovanja i nivo integracije dijaspora iz BiH, to je i nagla eno u ovom poglavljju. Pripadnici dijaspora iz BiH u Holandiji, na i sagovornici, pokazali su interesovanje za gostuju a predavanja ili organiziranje radionica iz svojih oblasti za profesionalce ili studente u BiH.

Prepreke za angažman dijaspore

Vi e resursa i ciljani poslovi me u institucijama BiH na svim nivoima, uklju uju i Ambasadu u Holandiji, mogu slufiti kao poveznica, poziv dijaspori i prvi kontakt za angaflman, investiranje i iznalaflenje rje enja. Pripadnici dijaspore u Holandiji potvrdili su vaflnost izgradnje kapaciteta u BiH prije bilo kakvog ve eg ulaganja, kao i generalno pobolj anje poslovne klime u BiH. To uklju uje brfle reagiranje kada su u pitanju brojne procedure, me u kojima je i registracija biznisa i jasno a poreskih procedura u BiH, ali i Holandiji. To bi, ne samo pove alo direktnu saradnju sa odre enim agencijama u BiH i Holandiji, ve i znanje osoblja u preduze ima i bankarskim institucijama u BiH u vezi sa pitanjem me unarodnog poslovanja.

Dijaspore je naglasila i vaflnost kreiranja glavnih procesa za angaflman dijaspore u domovini, uz pomo ekonomskih, politi kih ili dru tvenih sredstava. Ove bi inicijative institucije u BiH trebale formalnije podrflati i priznati, ali i povezati sa ostalim bitnim akterima u BiH s obzirom na to da kombiniraju potencijal za dijasporu o razvoj veza kroz znanje, interes i resurse aktera iz dijaspore kao saradnje na terenu.

Za vrijeme intervjeta s poduzetnicima, pripadnicima dijaspora iz BiH koji flive u Holadiji, ispitanici su primijetili potrebu za ve im ljudskim resursima i stru nosti kada je u pitanju organizaciono upravljanje u poslovnim praksama u BiH. Takve mjere pomaflu da se minimalizira promjena zasposlenika, pobolj-a poslovanje i vremenom razvije radna snaga za uspjeh. Dok se to odraflava na dobre poslovne prakse u Holandiji, ispitanici su naglasili da je to mogu e implementirati i u BiH. Nekoliko njih su to uradili ili kroz svoj biznis ili konsultantske usluge i dodali su da je u po etku postojalo nepovjerenje me u lokalnim stanovni tvom, ali vremenom se to pokazalo kao iskustvo vrijedno truda. To je podru je u razvoju u BiH i koje vrijedi istrafliti u budu nosti.

Ispitanici su naglasili da je odrflavanje jezi kog naslige a u novoj zemlji izazov. Oni koji se mu e su naj e e osobe iji partneri ne govore bosanski jezik i koji nemaju priliku provesti duffli period u BiH na godi-njoj osnovi ili svake dvije godine kako bi njihova djeca stekla odre ene kulturolo ke prakse. Bez njegovanja kulturnih veza za domovinom, sve je tefle za pripadnike dijaspora iz BiH da i dalje budu angafovani u svojoj domovini.

¹⁶⁶ <http://www.sarajevotimes.com/bosnian-woman-dutch-politics-bosnia-needs-liberalism/>

Odnosi sa diplomatsko konzularnom misijom BiH u Holandiji

Ambasada BiH se nalazi u Hagu i slufli za cijelu Holandiju. Kao i drugim zemljama, vodi konzularne i diplomatske poslove zemlje i slufli kao centralna poveznica dijaspore sa BiH. Kao i u ambasadama BiH u drugim zemljama, u Ambasadi postoji volja za saradnju sa pojedincima iz dijaspore na projektima i prisustvovanje doga ajima koje organizira dijaspora. Na primjer, kulturni doga aji sa fokusom na naslige e BiH i sli ne prilike za kulturnu diplomaciju su naj e–e u fokusu. Osoblje Ambasade je reklo da bilo kakve birokratske probleme koje mogu imati kada idu u BiH rje–avaju, naj e–e jednom godi–nje ili u dvije godine. Kao rezultat toga, ne vode detljanu bazu podataka o svim bosanskim drflavljanima u Holandiji.

IV. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Na osnovu i kvalitativnih i kvantitativnih podataka dobijenih kroz ovaj projekat, jasno je da najve i broj preporuka za uklju ivanje dijaspora iz BiH u razvojne aktivnosti zavisi od preporuka za pobolj–anje odnosa dijaspora iz BiH i domovine i pove anja me usobnog povjerenja. Unato trenutnim nedostacima, pripadnici dijaspora iz BiH voljeli bi vidjeti da se veza izme u njih i domovine u vrsti i da postanu aktivni u esnici u budu nosti BiH. Preporuke za unaprje enje uklju uju sljede e:

- 1. Uspostaviti formalne procedure kako bi dijaspora iz BiH mogla prenijeti akademsko znanje, prakse i vještine.** To je neiskori–ten potencijal, gdje je dijaspora zainteresirana i spremna da vrati svoje znanje domovini, ali trenutno nema mogu nosti ili partnera da organizira takve doga aje. Svi ovi problemi mogu lako biti rije–eni uz pomo kontakata MLJPI ili sli ne institucije, koje mogu djelovati kao posrednici koji e pomo i ja anju veza izme u dijaspore i domovine. Olak–avanje komunikacije izme u institucija u BiH i dijaspore, da li kroz drflavne agencije ili druge obrazovne ustanove, naro ito sektore na koje bi se moglo ra unati kao partnere u nastojanju da se pove a zajedni ka dobrobit, bio bi dobar po etak.
- 2. Integrirati održive veze izmedu institucija u BiH na svim nivoima i organizacija i pojedinaca u dijaspori.** lanovi udruflenja dijaspora iz BiH u domovini, kroz pove anje mogu nosti u enja bosanskog jezika u Holandiji, ili kulturnoj i vjerskoj saradnji koja bi pomogla da se okupe osobe koje live u Holandiji, kako bi bila izgra ena ja a zajednica, koja je u ovom momentu jo–uvijek podijeljena.
- 3. Podsticati i pojednostaviti učešće dijaspore i bolju integraciju u političku scenu u BiH.** Ohrabriti pripadnike dijaspore da se bar registriraju za glasanje i informirati drugu generaciju na koji na in mogu ostvariti pravo na drflavljanstvo kako bi mogli odrflavati vezu sa domovinom. Podr–ka za inicijative u vezi sa dijasporom na drflavnom, entitetskom i lokalnom nivou je i dalje od velike vaflnosti za pripadnike dijaspore, koji dolaze iz razli itih dijelova BiH i u potpunosti su svjesni potrebe da se sve interesne grupe slofle o implementaciji razli itih inicijativa. To se odnosi na mogu u dobrobit od predstavnika dijaspore u Parlamentu BiH kao i integriranog pristupa na svim nivoima vlasti u BiH u radu sa partnerima iz dijaspore. Na taj na in bi bio pove an broj glasa a u dijaspori, a istovremeno bi se posebno to ciljalo.
- 4. Kapitalizirati emotivnu povezanost koju prva generacija dijaspora iz BiH u Holandiji osjeća za BiH i posebno njenim zajednicama.** Pove an napor za saradnju sa

translokalnim zajednicama iz različitih regija, na način da se uzme u obzir da specifično trasnlokalno iskustvo dijaspore nije obavezno vezano samo za Sarajevo, Banjaluku ili Mostar. Podsticati angažman zavisnih udrugflenja da se povezuju s svojim lokalnim zajednicama u BiH.

5. **Razviti programe i aktivnosti kako bi bila omogućena čvršća veza između dijaspore iz BiH i lokalih zajednica i u prvoj i u drugoj generaciji.** Povezani napor da se osigura angažman druge generacije dugorođenika bili su koristi. To uključuje saradnju prve generacije i institucija u BiH kroz kulturne aktivnosti, koje su institucije u BiH promovirati, uključujući i Ambasadu BiH, kao i organiziranje programa relevantnog za pripadnike dijaspora iz BiH u periodu kada ih najviše broj dolazi u BiH, kao npr. za vrijeme ljetnog odmora.
6. **Podstaknuti programe i opcije za sigurnije ekonomsko i političko okruženje za razvojne inicijative dijaspore sa institucijama u BiH na svim nivoima, uključujući i e-uslugu.** Veće e-usluge, kao alat za transparentnost, poput obrazaca za flalbu koji će se pratiti i koristiti za unaprjeđenje poslovanja u BiH, kao generalnog okrugljenja, u velikoj mjeri pomogli izgradnji povjerenja dijaspore prema domovini.
7. **Integrirati održive veze između institucija u BiH na svim nivoima i organizacija i pojedinaca iz dijaspore.** To uključuje ne samo mogućnosti za transfer znanja, već isto tako stvara trajnu vezu između pripadnika dijaspore i lokalnog stanovništva i u drugoj generaciji.
8. **Predvidjeti potencijal starijih povratnika kroz holandski program povratka i razviti program putem kojeg bi investirali u BiH prije povratka.** Imajući na umu holandski program povratka u zemlju porijekla, ispitanici su rekli da razmisljaju o povratku nakon penzionisanja u Holandiji, da li službeno kroz postojeći program, ili neslužbeno, kako bi najveći dio vremena proveli u BiH, a manji dio u Holandiji. Jedna od konkretnih preporuka koju je potrebno spomenuti je predvidjeti potencijal tih starijih povratnika u BiH i u narednih deset godina i razviti programe za njih i obezbijediti resurse u BiH. To bi podrazumijevalo finansijsko savjetovanje, socijalne programe za starije i potencijal modernih starih domova u BiH, koji predstavljaju priliku za tržište rada u BiH sa mogućnostima pro-tjeranja ako postoji povezano interesovanje i u drugim zemljama.

POGLAVLJE VIII

Izvještaj za Sloveniju

Sažetak

Izvještaj se zasniva na podacima prikupljenim u Sloveniji (Ljubljana i Velenje) u avgustu 2017. godine, u kojem su u estvovale grupe državljanata i generacije migranata: prijeretne, zbog konflikta, novi ekonomski migranti i potomci svih generacija. Podaci su prikupljeni u 3 grupe ispitanika s predstavnicima Unije božnjaka u Sloveniji i Udruslenje građana Šljiljan, Udruslenje ŠBožnja ka mladosti Velenja i grupa građana koji pripadaju prijeratnoj skupini migranata, koji žive u Sloveniji duže od 40 godina. Podaci su dopunjeni onima dobijenim iz intervjuja sa višim službenikom nacionalnog instituta za zapošljavanje, koji radi sa migrantima iz BiH i drugim pojedincima iz poslovnog i akademskog sektora.

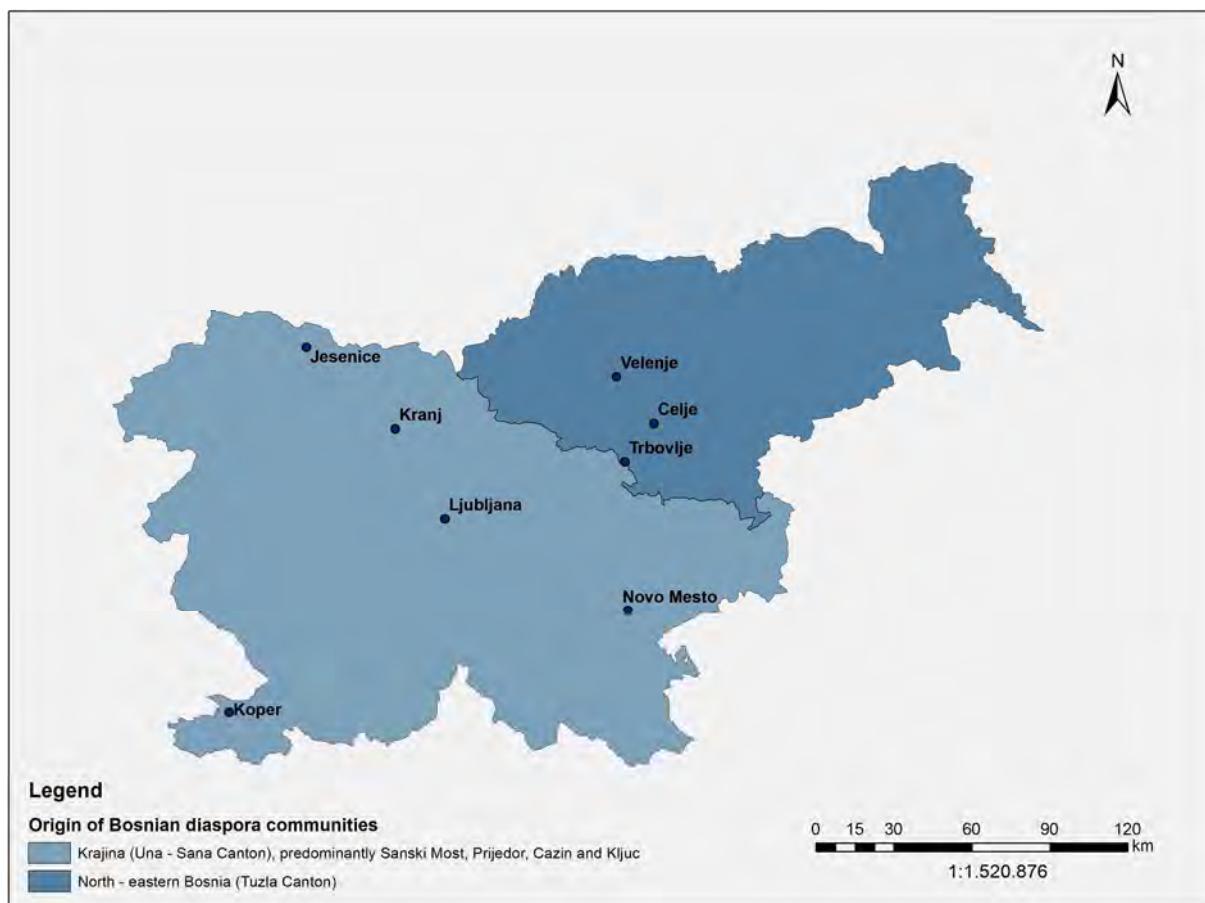
Dijaspora iz BiH u Sloveniji je vrlo specifična zbog njenog položaju u bivšoj Jugoslaviji i nije dio bile i Slovenija i BiH. Njihova blizina BiH, posebne jezičke veze, veze na osnovu slavenske kulture sa lokalnim stanovništvom i ostalim manjinskim grupama iz SFRJ, ine da je mnogo jača njihova svjesnost o lokalnim problemima u BiH. Generalno, oni trate institucionalizirani pristup vezi između lokalnih zajednica, posebno kada su u pitanju lokalne razvojne strategije i planovi za konkretne oblike saradnje.

Većina pripadnika dijaspora iz BiH imaju obaveze prema porodici i finansijski pomažu lanove najstarije porodice. Vodi ih nostalgija i etnička (regionalna) vjernost. Njihova podrška lokalnim projektima je najčešće sekundarna, ne primarna. Bave se rješavanjem društvenih dispariteta. Migranti druge generacije održavaju neke veze sa zajednicama svojih roditelja, uglavnom površne, koje nisu zasnovane na ekonomiji. Drugi su uključeni u cirkularnu migraciju, između Slovenije i BiH, na duže ili kratke periode.

Analiza ukazuje i na postojanje nepovoljnih uslova za rad za ekonomske migrante, koji tek stignu, što podrazumijeva nedostatak informacija i pravne zaštite za radnike koji su izgubili posao u Sloveniji i suočavaju se sa naglim povratkom u BiH. Zbog toga se migranti već odlučuju na *tranzicijske obrasce zapošljavanja* – trafljenje prilika za zaposlenje u drugim visoko plaćenim sektorima i u drugim zemljama, sa boljim uslovima rada.

I. DEMOGRAFSKA I SOCIOEKONOMSKA OBILJEŽJA

Mapa 10. Rasprostranjenost zajednica dijaspore u Sloveniji¹⁶⁷

Osnovne informacije i pregled literature

Dostupni podaci o imigrantima iz BiH u Sloveniji su rijetki.¹⁶⁸ Te-ko je odrediti ta an broj migranata u ovoj zemlji, jer ih je ve ina doselila izme u 1961. i 1985. godine, -to je oko 40.000 ljudi koji su se stalno naselili u Sloveniji sa svojim porodicama. Najnovije procjene, koje je uradilo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, ukazuju da oko 150.000 migranata trenutno flivi u Sloveniji: 97.142 osobe ro ene u BiH i 64.069 potomci ro eni u Sloveniji, koji su dobili slovena ko drflavljanstvo.

Status svih migranata koji vode porijeklo iz BiH u Sloveniji rije-en je dobijanjem drflavljanstva, stalne ili privremene radne dozvole. Svi dostupni izvje-taji ukazuju na trend porasta broja radne migracije iz BiH u Sloveniju u zadnjih deset godina. Ukupan broj drflavljan BiH koji borave u Sloveniji sa legalnom, naj e-e radnom dozvolom je 43.733. Od toga, 19.948 njih imaju stalno boravi-te, a 23.785 osoba imaju privremeno boravi-te.

¹⁶⁷ Napomena: Ova mapa predstavlja generalnu procjenu distribucije dijaspore iz BiH u Sloveniji. Procjena se napravila na osnovu kombinacije onoga -to je sama zajednica prijavila i demografskih podataka Ministarstva unutra-njih poslova Slovenije, Statisti mi ured Republike Slovenije.

¹⁶⁸ Vidjeti: Kal i S. i Gombac J. 2011.; Pajnik M. 2011; Babi , D. i Skiljan, F. 2011.; i Kutis S. i Gregurovi S. 2012 o kontroverzama migracije i integracije bosanaca u Sloveniji i Hrvatskoj.

Migranti iz BiH su lanovi brojnih BiH udrusenja u Sloveniji, koja promoviraju razliite interese, kao što je kultura, obrazovanje, sport, religija, itd. Bo-nja ko kulturno udrusenje Slovenije osnovano 1996. godine (Bo-nja ka kulturna sveza Slovenije BKZS) je krovna organizacija bo-nja kih kulturnih dru-tava i udrusenja u Sloveniji.¹⁶⁹ Srbi¹⁷⁰ i Hrvati¹⁷¹ koji su emigrirali iz Bosne i Hercegovine, generalno se uklju uju u udrusenja koja se vezuju za Republiku Srbiju i Republiku Hrvatsku. Isto tako Bo-njaci i Muslimani iz Srbije i Crne Gore se pridruju udrusenjima migranata koji se povezuju sa BiH ili Bo-njacima generalno. Taj se fenomen može vidjeti u svim zemljama odredi-ta dijaspore iz biv-e SFRJ. Postoji nekoliko bitnih bilateralnih sporazuma zaklju enih izme u BiH i Slovenije, kojima se regulira status migranata iz BiH u Sloveniji. Tri najbitnija su: Sporazum o socijalnom osiguranju izme u BiH i Slovenije, Sporazum o zapo-ljavanju drflavljana BiH u Sloveniji i Sporazum o kulturnoj, nau noj i obrazovnoj saradnji izme u Vije a ministara BiH i Vlade Republike Slovenije.¹⁷²

Aktuelni demografski podaci

Broj slovena kih drflavljana ro enih u Bosni i Hercegovini prije 1991. godine, koji su imali stalno boravi-te u Sloveniji za vrijeme slovena ke nezavisnosti, bio je 56.793.¹⁷³ Prema podacima Slovenskog nacionalnog ureda za statistiku, u 2017. godini je bilo 50.378 drflavljanina BiH registriranih u Sloveniji. Broj konstatno raste od 2008. godine i ukupan broj migranata je udvostru en od popisa stanovni-tva 2002. godine. U ovaj broj nisu uklju ene naturalizirane osobe u zadnje dvije decenije. Prema slufbenoj statistici, ukupno 14.212 drflavljanina BiH dobilo je slovena ko drflavljanstvo od 2002. godine.¹⁷⁴ Iako je Zakonom o drflavljanstvu Republike Slovenije, kada se trafi slovena ko drflavljanstvo, predvi eno odricanje od prethodnog drflavljanstva, u mnogim slu ajevima migranti zadrflavaju oba drflavljanstva. Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine nema slufbene podatke o drflavljanima BiH koji su se odrekli drflavljanstva BiH da bi dobili slovena ko.¹⁷⁵

¹⁶⁹ Uzimaju i u obzir da je to bo-nja ko udrusenje, neki od lanova su iz Srbije i Crne Gore koje imaju veliku populaciju bo-nja ke manjine. Stoga devet lanova BKZS-a su Dru-tvo bosansko-hercegovskega in slovena kega prijateljstva Čiljančko Kulturno -portno dru-tvo Bo-njakov Biser Jesenice, Kulturno umetni-ko dru-tvo Sandfak Ljubljana, Dru-tvo rojakov Plava in Gusinja Izvor Kranj, Kulturno umetni-ko dru-tvo Sevdah Ljubljana, Bo-nja-ko mladinsko kulturno dru-tvo Velenje (Facebook), Kulturno umetni-ko in -portno dru-tvo Behar Koper, Kulturno umetni-ko dru-tvo Zagorski Biser i Dru-tvo Bosanski Dijamant Maribor. Druga registrovana udrusenja Bosanaca i Hercegovaca su: Bo-nja-ko kulturno dru-tvo RUH Domfale, Dru-tvo ljubiteljev BIH knjige Drina, Kulturno -portno dru-tvo Bo-njakov zeleni biser Postojna, slovena ko-bosansko-hercegovski poslovni klub, Zveza Bosanskohercegovskih kulturno umetni-kih in humanitarnih dru-tev. Ve ina ispitanika su rekli da su jedna petina migranata iz BiH lanovi ili aktivno u estviju u radu udrusenja. Samo 10% njih su na neki na in povezani sa islamskom zajednicom Bo-njaka u Sloveniji.

¹⁷⁰ Postoji 14 srpskih udrusenja-dru-tava u Sloveniji: Asocijacija srpskih dru-tava Slovenije je krovna organizacija koja djeluje za javni interes promocije i o uvanja identiteta i kulture Srba u Republici Sloveniji. Lanovi alianse su srpska dru-tva i udrusenja, ali i pojedinci.

¹⁷¹ Aktivnosti Hrvata u Sloveniji su organizovane kroz rad 12 hrvatskih udrusenja-dru-tava I nekoliko katoli kih misija, smje-tenih u Ljubljani, Mariboru, Novom Mestu, Portorožu.

¹⁷² Pra eno Protokolom implementacije Sporazuma o zapo-ljavanju drflavljanina BiH u Sloveniji, zaklju enom izme u Vije a ministara BiH i Vlade Republike Slovenije.

¹⁷³ Ministarstvo unutra-njih poslova Slovenije, objavila Iris Jegli , direktorica Uprave za unutra-nje poslove i naturalizaciju, br. 090-327/2017/6 (1323-01)

¹⁷⁴ Podatke je prikupila i poslala g a Suzana Gorenc, Slufbeno lice za pruflanje informacija od javnog karaktera, Zavod za statistiku Republike Slovenije

* Iako je Zakonom o drflavljanstvu Republike Slovenije, kada se trafi slovena ko drflavljanstvo, predvi eno odricanje ranijeg drflavljanstva, postoji veliki broj slu ajeva kada to nije obavezno. Ministarstvo Civilnih poslova Bosne i Hercegovine, drflavni organ zadufen za proceduru odricanja od drflavljanstva, nema slufbenih podataka o broju drflavljanina BiH koji su se odrekli bosanskog drflavljanstva kako bi dobili slovena ko (MCP BiH, br. UP-I-03-07-3-25-2-ZR/17).

¹⁷⁵ Ministarstvo civilnih poslova BiH, br. UP-I-03-07-3-25-2-ZR/17.

Građani BiH u Sloveniji		Broj naturaliziranih građana BH, 1996.-2016.
Godina	Broj	
Popis stanovništva 2002.	19.240	
2008.	32.468	
2009.	33.073	
2010.	39.026	
2011.	38.836	
2012.	39.255	
2013.	41.256	
2014.	43.250	
2015.	44.885	
2016.	47.726	
2017.	50.378	
1996.	350	
1997.	207	
1998.	2.188	
1999.	1.172	
2000.	955	
2001.	687	
2002.	1.678	
2003.	1.607	
2004.	1.682	
2005.	1.674	
2006.	1.687	
2007.	548	
2008.	481	
2009.	488	
2010.	565	
2011.	635	
2012.	587	
2013.	545	
2014.	570	
2015.	741	
2016.	724	

Slovena ki Zavod za zapo-ljavanje potvr uje da je radnicima iz BiH u Sloveniji izdato vi-e od 180.000 radnih dozvola u zadnjih 10 godina.¹⁷⁶

Izdate radne dozvole BIH	Odobrene	Odbijene	Ukupan broj
2006.	21.211	993	22.204
2007.	31.849	2.104	33.953
2008.	43.610	2.414	46.024
2009.	26.056	2.015	28.071
2010.	19.185	1.450	20.635
2011.	9.543	1.012	10.555
2012.	6.671	780	7.451
2013.	7.470	788	8.258
2014.	5.806	746	6.552
2015.	5.093	962	6.055
2016	5.131	656	5.787
2017 – Juni	5.402	483	5.885

Prvi val migranata iz BiH stigao je u Sloveniju 1960-ih i 1980-ih godina, u potrazi za poslom u gradnji i te-koj industriji, fizi ki rad. Ve ina njih se, u me uvremenu, vratila u BiH ili flive u Sloveniji kao penzioneri. Drugi ve i val migranata bio je 1990-ih, kao posljedica konflikta i

¹⁷⁶ Greta Metka Barbo Skerbinc, zamjenica direktora, Zavod za zapo-ljavanje Slovenije - Zavod za zaposlovanje RS, broj dokumenta: 090-10/2017-3

raseljavanja, a mnogi mediji i UNHCR su procijenili da je bilo 70.000 ljudi. Ipak, prema Slovena kom uredu za imigraciju i izbjeglice, taj broj je blifi cifri od 45.000.¹⁷⁷ Mnogi od njih su odselili u druge zemlje za vrijeme konflikta ili poslije njega. Mali broj njih se vratio u BiH. Oni koji su ostali, suo ili su se sa dvosmjernim procesom inkluzije. Izbjeglice koje su ostale u Sloveniji na samom po etku su se suo ile sa velikim izazovima. Posebno su bili pogo eni oni koji su smje-teni u izbjegli ke kampove bez bilo kakve socijalne ili finansijske pomo i od slovena ke vlade. Osim toga, ekonomska integracija se pokazala te-kom za istu tu populaciju u postkonfliktnom periodu, kao posljedica niske zarade, prisilnog rada na crno u lo-im uslovima i kao krajnji rezultat - eksploracije. To je esto dovodilo do lo-eg fizi kog i mentalnog zdravlja izbjeglica iz BiH u Sloveniji, kako je pokazalo longitudinalno istraživanje.¹⁷⁸

Ostvareni nivo obrazovanja

Ispitanici su rekli da generacije migranata, šgostuju ih radnikaō, u prosjeku su bile manje obrazovane. Prvenstveno su radili u industriji, proizvodnji, transportu, skladi-tenju ili gra evini. Mladi ljudi koji vode porijeklo iz BiH, koji trenutno žive u Sloveniji, u prosjeku su visokoobrazovani i integriraju se kroz razli ita podru ja trfli-ta rada u zemlji, esto kao eksperti i kvalificirano osoblje.

Prema podacima Ministarstva obrazovanja Slovenije, samo tri -kole u Sloveniji omogu avaju dopunsku nastavu na bosanskom jeziku za u enike osnovne -kole. Od 2012/13 ukupno je 65 u enika upisalo dopunsku nastavu na bosanskom jeziku.¹⁷⁹ Slovena ka Vlada je podrflala njihovo obrazovanje sa otprilike 2.500 eura (~ 30 eura po u eniku). Od 2012/13 ukupno je 55 u enika upisalo dodatnu nastavu na srpskom jeziku. Slovena ka Vlada je podrflala njihovo obrazovanje sa ~2.600 eura. Od 2012/13 345 u enika je upisalo dopunsku nastavu na hrvatskom jeziku, a slovena ka i hrvatska vlada su podrflale njihove asove jezika. asovi bosankog jezika odrflavani su u osnovnoj -coli Livada Ljubljana (65 u enika u posljednjih 5 godina), osnovnoj -coli Vojko Simuc Izola (8 u enika u posljednjih 5 godina), osnovnoj -coli Dragomir Bencic Hrpelje (2 u enika u posljednjih 5 godina); asovi srpskog jezika u osnovnoj -coli Livada Ljubljana (55 u enika u posljednjih 5 godina); i asovi hrvatskog jezika u razli itim -kolama.¹⁸⁰

Kulturno-umjetni ko dru-tvo šBeharō, koje djeluje u Kopru, angaflirano je u o uvanju i promociji kulture, jezika i folklornog naslije a Bosne i Hercegovine kroz implementaciju projekata šOd jezika do jezikaō (2016) i šRije , slika i iskustvoō (2017), dvojezi na zbirku dje ijjih pri a, prijevodi i poezija. Ove projekte podrflao je Javni fond za kulturne aktivnosti Republike Slovenije (JSKD) i Op ina Kopar.

Iako mnogi studiraju u Sloveniji, saradnja izme u institucija BiH i Slovenije u oblasti visokog obrazovanja jo- je nedovoljno razvijena i dostupno je samo nekoliko programa razmijene: Fond slovena ke Vlade za visoko obrazovanje (CMEPIUS), Slovena ki fond za razvoj ljudskih potencijala i stipendije i Komisija EU (Erasmus +).

¹⁷⁷ Vrečer, N. 2010: 485-499.

¹⁷⁸ Ibid: 489.

¹⁷⁹ asovi su organizovani uz zastarjele knjige za u enje bosanskog jezika, nema vidljivog proaktivnog angaflmana vlastiu BiH da se obezbijede dodatni materijali za u enje u pkolama i samostalno u enje (npr. u enje od ku e)

¹⁸⁰ Podatke obezbijedila Bronka Straus Ministarstvo obrazovanja, nauke i sporta, Ured za razvoj obrazovanja, 17. avgusta 2017.

Socioekonomski parametri

Ispitanici, sluflbenici Zavoda za zapo-ljavanje Slovenije, rekli su da lokalni poslodavci cijene radnike iz BiH. Njihove vje-tine se posebno cijene kada trfli-te ne nudi adekvatnu zamjenu u kontekstu plate ili kvaliteta rada koji pruflaju radnici iz drugih zemalja koje nisu u EU. Tek pristigli migranti iz BiH obično se zapo-ljavaju u deficitarnim sektorima ili profesijama, poput transporta ili graevine. Većina imigranata moraju promjeniti profesiju. Ugovori o radu su uglavnom na određeno, lože plaće eni i migranti iz BiH esto odlaze u drugu zemlju da rade za slovena ku kompaniju, ali sa šlokalnom zarađom. Suočavaju se sa težkim radnim uslovima, velikim pritiskom radnog vremena koje je dufle od standardnog, nepodno-ljivim uslovima i esto im se prijeti prekidanjem ugovora, ako ne zadovolje standarde kompanije. Neki su prevareni da pređu u drugu kompaniju, uz obe anje boljih radnih uslova, ali nisu svjesni da te kompanije ne ispunjavaju osnovne uslove koje država predviđa za strane zaposlenike. Nakon prelaska, gube radne dozvole i primorani su ili se vratiti u BiH ili ostati u šsivoj zoni rasprostranjenog neoficijelnog zaposlenja.

Dijaspore iz BiH sa članovima porodice u BiH rijetko komunicira, a nivo komunikacije je nizak, u zavisnosti od godina migranata i na tajna komunikacije. Ispitanici komuniciraju sa rođinom u BiH i drugim zemljama uglavnom putem *online* tehnologija (Viber ili Skype), samo rijetki koriste telefon - pozive ili slanje poruka. Izuzetak su migranti iz gradova Unsko-sanskog kantona, poput Velike Kladuše, Cazina ili Bihaća, koji esto putuju kući, neki i svake sedmice.

Zaposlenik u usluflnim djelatnostima ili prodaji mofle mjesecno zaraditi do 1.000 eura (neto). Četvero lana porodica sa jednim prihodom se bori da pokrije osnovne troškove kirije i refljija. To se povećava u većim gradovima i dijaspora iz BiH stoga flivi u manjim gradovima. Novac koji -alju porodicu i rodbini u BiH utiče na kući budžet, tako da porodice sa niskim prihodom moraju pafljivo planirati kako flele da učete novac. Najčešće novac nose lično, jer ne koriste bankovne transakcije zbog visokih troškova transakcija. Većina ispitanika se slafle da prosjeća pripadnik diaspore, koji dolazi u BiH, sa sobom nosi do 1.000 eura za period 7-10 dana: 450 eura daju porodici, ostalo troši na hranu ili usluge. Ne postoje realni planovi za mala ili velika ulaganja među običnim ljudima. Oni jednostavno finansiraju trenutne potrebe, popravke, gradnju i pomažu članovima porodice da spoje kraj s krajem. Uprkos prilici no ograničenim prihodima većine porodica diaspore iz BiH, mnogi su još-uvijek voljni i mogu se uključiti u prikupljanje školektivnog novca za slanje. Na primjer, većina je dala donacije za ljudi pogreni u poplavama u BiH 2014. godine.

Zajednice diaspore iz BiH u Sloveniji su ra-trkane -irom zemlje. U gradovima Celje, Trbovlje i Velenje flive uglavnom ljudi iz sjeveroistočne BiH (prvenstveno iz Tuzlanskog kantona). U mjestima poput Jesenica, Kranja i Ljubljane, kao i u Kopru i Novom Mestu flive ljudi koji dolaze iz Krajine (Unsko-sanski kanton, preteftno Sanski Most, Prijedor, Cazin i Ključ). Migranti iz Sanskog Mosta predstavljaju najveću grupu bosanskih migranata u Sloveniji. Ne postoje *twinning* projekti niti informacije o projektima velike vrijednosti koji bi konkretno povezali zajednice u BiH sa njihovim diasporskim zajednicama u Sloveniji.

Izvještaji Centralne izborne komisije BiH¹⁸¹ ukazuju da je broj registriranih birača u Sloveniji oscilirao u toku posljednja tri izborna ciklusa. Ipak, ukupan broj je prilično nizak u poređenju sa biračima koji imaju pravo da se registriraju. Podaci su navedeni u nastavku.

¹⁸¹ Objavio Branko Pertić, Štampani CIK-a BiH, dokument broj: 04-50-2-274/17, septembar 2017.

Bitno je napomenuti da je broj registriranih bira a jo–uvijek ve i od broja osoba koje glasaju na izborima, –to je u prosjeku 65% do 70%.

321 registrirani bira na Op im izborima 2010. godine
498 registriranih bira a na Lokalnim izborima 2012. godine
379 registriranih bira a na Op im izborima 2014. godine
1.564 registrirana bira a na Lokalnim izborima 2016. godine

II. ISKUSTVO U VEZI SA MIGRACIJOM I INTEGRACIJOM

Segregacija tri najve e nacionalne grupe iz BiH ukorijenjena na nacionalnom protekcionizmu i neuspjehu vlade, medija i organizacija civilnog dru-tva da promoviraju pozitivne trendove u zbilflavanju grupa i dalje predstavlja veliki problem. Me utim, re eno je da su klju ni prioriteti dijaspora iz BiH u Sloveniji rje-avanje šstatusa manjina i aktivnija uloga vlasti BiH u vezi sa ovim pitanjem. Ustavom Republike Slovenije definiran je set posebnih kolektivnih prava lanova priznatih nacionalnih manjina ó Talijana i Ma ara. Migranti s podru ja BiH, kao i oni s podru ja biv-e Jugoslavije, Ustavom Slovenije nisu priznati kao nacionalne manjine. Njima su uskra ena odre ena kolektivna prava, kao –to su pravo na zastupljenost u drflavnom parlamentu, nedostatak programskog finansiranja njihovih osnovnih aktivnosti i onih koje se odnose na dopunska nastavu ili instrukcije iz maternjeg jezika, snabdijevanje biblioteka knjigama na maternjem jeziku, emitiranje radio/TV programa na maternjem jeziku, itd.¹⁸²

Bilo je nekoliko poku-aja da to bude promijenjeno, ali bez uspjeha. Ispitanici su rekli da udruflenja dijaspora iz BiH, kao i ona u hrvatskim i srpskim kulturnim dru-tvima u Sloveniji, nisu dobro organizirana i ne trude se dovoljno za postizanje pravnog statusa. Osim toga, Vije e ministara BiH nije poduzelo zna ajnije korake da ta situacija bude popravljena i to stvara prili no negativnu atmosferu u zajednici dijaspora iz BiH u Sloveniji i percepciju isklju enosti vlasti u BiH kada su u pitanju drflavljeni BiH u inostranstvu. Isto tako, –alje lo-u poruku slovena kim vlastima, koje migrante iz BiH vide kao izolirane od njihove vlade, –to ih stavlja u veoma nepovoljan poloftaj kada pregovaraju o svom pravnom statusu u Sloveniji. Slovenska vlada ovu prazninu nadokna uje skromnom finansijskom pomo i za pokrivanje odre enih aktivnosti organizacija i pojedinaca u dijaspori iz BiH. Zakonom o promociji javnog interesa u kulturi je propisano da drflavne institucije finansijski podrflavaju projekte namijenjene integraciji manjinskih zajednica i imigranata. Ovaj zakon se direktno odnosi na mogu nost imigranata da u estvuju u slovena kom dru-tvu, iako je propisani preduslov da predlofeni programi i projekti u podru ju kulture zadovoljavaju i potrebe lokalne zajednice.¹⁸³

Problemi novih migranata, takozvanih ekonomskih migranata, esto se svode samo na šstandardne migrantske probleme, ponekad i zbog negativne percepcije javnosti, –to je nedavno aktualizirao slu aj ŠLjubljanske dflamije i islamofobnog pokreta u Sloveniji. Ovaj trend posebno uti e na bo-nja ku zajednicu u Sloveniji, dok se zajednice Hrvata i Srba, koje se esto pridruflu udruflenjima koja promoviraju interes migranata koji dolaze iz Hrvatske

¹⁸² Dopunska nastava unutar okvira Sporazuma o kulturnoj, nau noj i obrazovnoj saradnji izme u Vije a ministara BiH i Vlade Republike Slovenije

¹⁸³ Ve ina udruflenja se suo ava sa izazovima po pitanju prikupljanja sredstava i odrflivosti. Kako bi se pobolj-ala situacija, pojedina udruflenja se okupljaju i zajedno apliciraju za EU fondove i organizuju razli ite kulturne programe i festivale kako bi promovirali kulturu manjina slovena kom dru-tvu.

i Srbije, ne suo avaju sa ovim izazovima. Politi ki razvoj u Sloveniji mofle uticati na to kako se pripadnici dijaspore organiziraju da promoviraju vlastite interese u zemlji i na ine na koje mogu mobilizirati podr-ku lokalnom razvoju u BiH sa srednjoro nim i dugoro nim rezultatima. U zavisnosti od toga kako e te stvari biti rije-ene, angaflman dijaspora iz BiH u Sloveniji na razvojnim projektima u BiH ostati e, uglavnom, zasnovan na porodi nim vezama i u neprofitnom sektor, dok e angaflman orijentiran na profit i dalje biti sporadi an i rezerviran za imu ne, koji imaju dovoljna finansijska sredstva da vode biznis van Slovenije i EU.

II. POTENCIJAL ZA ANGAŽMAN DIJASPORE

Ispitanici, poduzetnici pripadnici dijaspora iz BiH, nisu bili zadovoljni malim naporima koji se ulaflu u ja anje fiskalnog sistema i reforme javne uprave u BiH. Naglasili su i problem lo-eg sudstva, neu inkovitih inicijativa za javno-privatna partnerstva. Osim toga, zabrinuti su i zbog visoke cijene start-upa i skrivenih poreskih stopa, kao i slabe ekonomski politi ke kohezije u BiH. Investicije slovena kih kompanija su bile dosta visoke do 2007. godine, a onda su se postepeno smanjivale. Primje en je nedostatak platformi za umreflavanje dijasporskih grupa i mnogi predstavnici razli itih udruflenja imaju dojam da Ambasada BiH ne obra a paflju na uspostavljanje tih veza. Sve inicijative su bile rezultat li nog angaflmana zaposlenika entuzijasta ili su organizirane ad hoc kao odgovor na podsticaje ili dijasporskih grupa ili vlasti u BiH.

Kriteriji za ulaganje mogu se sumirati kao šlokal patriotizam. Potencijalni investitori najvi-e su zabrinuti zbog generalne investicijske klime, kvaliteta lokalno dostupnih resursa za upravljanje zadacima i izvje-tavanje, kao i prili no malim -ansama za pro-irene njihovog biznisa. Mrefle investicijskih platformi u BiH su se pro-irile od 2012. godine i potencijalni investitori su rekli da bi mogli biti zainteresirani za ulaganje u region odakle poti u, ali su isto tako spremni uzeti u obzir i druge mogu nosti, ako bi infrastruktura, prvenstveno putevi, pomogla da se njihovo poslovanje odvija efikasnije i brfle. Veoma su zainteresirani za gradove koji su na granici sa Hrvatskom u Cazinskoj krajini.

Na kraju, bitno je spomenuti da su mnogi sagovornici izrazili veliko nezadovoljstvo diskursom predstavljanja dijaspore u BiH, kao i prikazivanja dijaspora iz BiH kao šangafliraneo i špozitivneo u pore enju sa onima koji su šmanje angaflirani ili šnisu angaflirani, odnosno šnegativni. To mofle stvoriti negativno ozra je i imati razorne posljedice na mobilizaciju pripadnika dijaspora iz BiH u Sloveniji, koji bi mogli biti motivirani da drugdje ulofle svoje vrijeme i novac.

V. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

- 1. Povećati transparentnost u javnoj upravi i poboljšati kvalitet i broj inicijativa iz lokalnih zajednica u BiH:** Lokalne zajednice zainteresirane za pove anje kvaliteta angaflmana dijaspore moraju se ujediniti i usvojiti politiku komuniciranja koja bi za cilj imala promoviranje inicijativa prema dijaspori i otvoriti platforme za razgovor o institucionalizaciji angaflmana dijaspore unutar lokalnih zajednica.
- 2. Povećati uključenost Vlade BiH kako bi započeli pregovori sa slovenačkom vladom s ciljem promoviranja i zaštite interesa zajednica dijaspora iz BiH u Sloveniji:** Zajednice dijaspora iz BiH u Sloveniji moraju ponovo ste i povjerenje u institucije Vlade BiH. Jedan na in da to bude ostvareno je inicirati formalne pregovore sa

slovena kom Vladom u vezi sa priznavanjem statusa nacionalnih manjina za Bo-njake/Hrvate/Srbe. To bi moglo biti ura eno zasebno ili zajedni ki sa vladama Hrvatske i Srbije, koje su poduzele inicijalne korake u rje-avanju ovog pitanja. Osim toga, vlade BiH i Slovenije trebaju pokrenuti pregovore o fleksibilnijim radnim aranflmanima koji bi ne samo pove ali broj dostupnih poslova za radnike iz BiH u Sloveniji, ve bi pobolj-ali i kvalitet njihove za-tite od eksploracije i omogu ili pristup drugim odredbama socijalne sigurnosti.

3. **Reforma penzionate politike BiH:** Baviti se sveobuhvatnim prilago avanjem sistema socijalnog osiguranja koji bi omogu io ve em broju penzionera iz dijaspore da ozbiljno uzmu u obzir povratak u BiH, dok i dalje drfle otvorenu opciju djelomi nog povratka, cirkularne migracije i odrflavaju mogu nosti drugih tipova transnacionalnog flivota izme u BiH i Slovenije. To bi uklju ivalo olak-ane metode podizanja penzija (putem po-te ili banke), pristup zdravstvu i drugim pogodnostima koje su zagarantirane lokalnim penzionerima. Potreba za vi-e javnih i privatnih investicija u odgovaraju e sadrflaje za starije u BiH.
4. **Obratiti veću pažnju na predstavljanje dijaspore u medijima:** Lokalni mediji, kao i emiteri -irom BiH, moraju preuzeti ve u odgovornost i angaflirati se u kampanjama pozitivnog predstavljanja dijaspore kako bi lokalno stanovni-tvo u veoj mjeri prihvatio njihove inicijative, rekli su lanovi dijaspore iz BiH u Sloveniji.
5. **Kreirati platformu za visokotehnološke i ekološke investicije:** Poduzetnici u Sloveniji koji vode porijeklo iz BiH su rekli da bi lokalne vlasti i regulatorne agencije u BiH trebale uzeti u obzir mogu nost promocije okruflenja pogodnog za posovanje kako bi privukli visokotehnolo-ke start-up kompanije, naro ito u zdravstvenoj industriji i medicinskom istraflivanju. Osim toga, trebaju promovirati standarde i istraflivanja u sklopu ekolo-kih projekata, posebno snage vjetra. To bi pove alo sigurnost investitora da ulafu u dinami no i konkurentno trfli-te. Takve investicije su preskupe i prili no komplikirane da bi se razvile u EU, zbog mnogih ograni enja koje su nametnule regulatorne agencije iz Brisela.

POGLAVLJE IX

Izvještaj za Švedsku

Sažetak

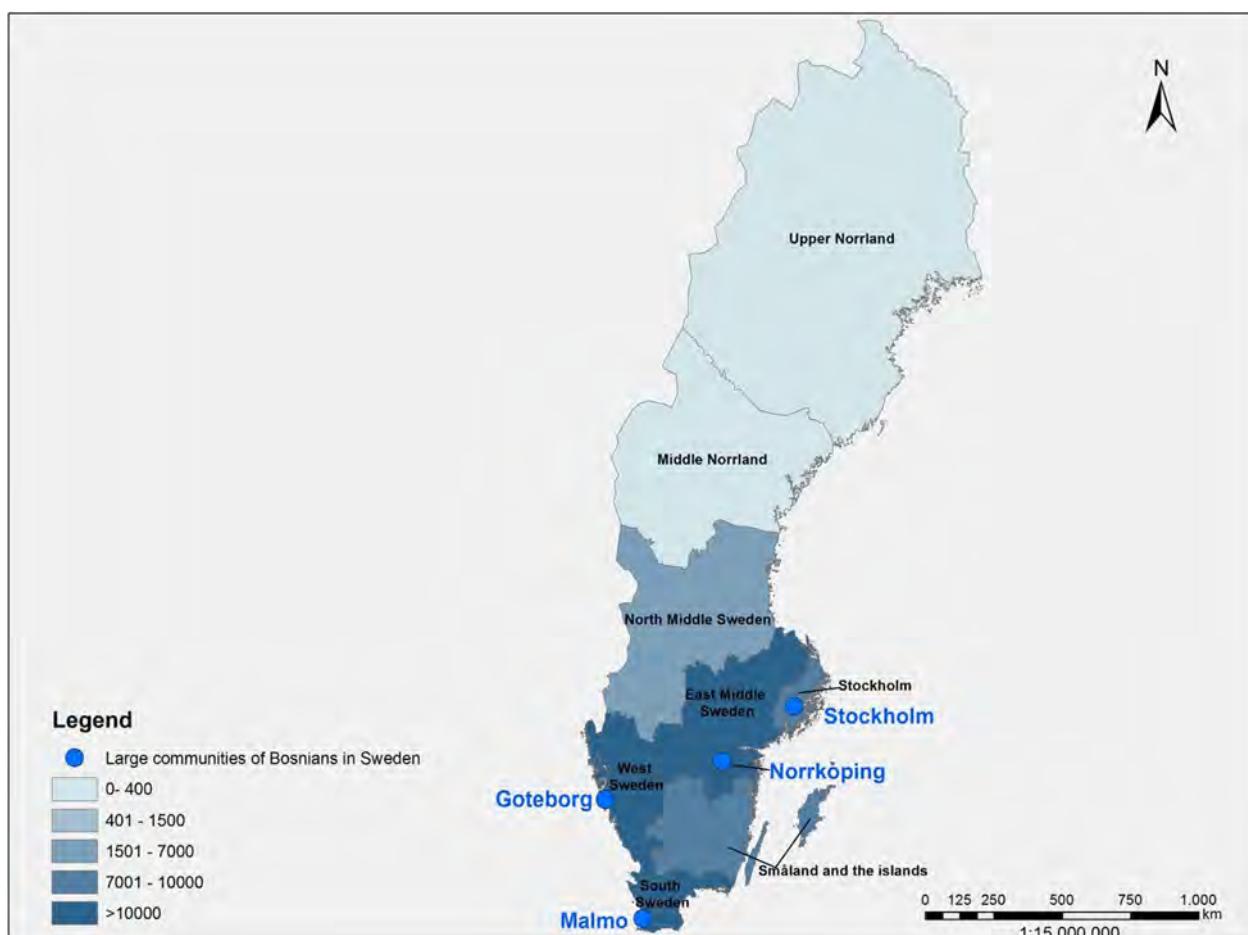
Ovaj izvještaj baziran je na podacima prikupljenim između avgusta i novembra 2017. godine od pripadnika dijaspore iz BiH u Švedskoj, kao i na informacijama iz prethodnog akademskog istraživanja provedenog među istom populacijom između 2013. i 2016. godine. Tako da su prikazani rezultati prikupljeni iz više izvora, uključujući i kvantitativne podatke dobijene od Švedske agencije za statistiku, te od drugih relevantnih institucija, fokus grupa, iz grupnih intervjuja, te razgovora šlicem u liceo (ili no, putem Skype-a i putem elektronske pošte) sa poslovnim ljudima pripadnicima dijaspore iz BiH u Švedskoj, lanovima udruflenja dijaspore, istaknutim pripadnicima dijaspore, te sa dvoje predstavnika Ambasade BiH u Štokholmu. Ovi integrirani podaci prikazuju reprezentativni uzorak Bosanaca i Hercegovaca u Švedskoj, uključujući i etno-geografsko migracijsko iskustvo, etnonacionalnu različitost, dobit, spol, te stepen obrazovanja. Za potrebe ovog istraživanja, pojam dijaspora iz BiH podrazumijeva i pojedince rođene u BiH, kao i potomke pojedinaca rođenih u Bosni i Hercegovini koji BiH na ovaj ili onaj način smatraju domovinom i prema njima imaju osjećaj pripadnosti.

Većina razgovora šlicem u liceo održana je u Štokholmu, Malmöu i Motali, gdje boravi većina pripadnika dijaspore iz BiH i gdje postoji udruflenje dijaspore. Jedna fokus grupa (organizacija flena dijaspore iz BiH, poslovnih ljudi, te mjeđusobna zajednica dijaspore) od 8 pojedinaca je formirana u Malmöu, dok je druga formirana u Motali (organizacija flena dijaspore iz BiH, poslovnih ljudi, te mjeđusobna zajednica dijaspore) od 5 pojedinaca. Još dvije fokus grupe su bile zakazane u Norrköpingu i Štokholmu, međutim na kraju su obavljeni grupni intervjuji ili razgovori šlicem u liceo zbog manjka pripadnika dijaspore iz BiH koji predstavljaju prijavljenu populaciju. Kada su u pitanju intervjuji šlicem u liceo, provedeno je 10 dubinskih intervjuja, od kojih je svaki trajao između 45 minuta i 2 sata. Tako da, razmijenjena je elektronska pošta i obavljeni su kratki intervjuji i telefonski razgovori sa još 12 osoba. U sklopu projekta, kontaktirane su krovne organizacije dijaspore, vjerske organizacije i društveni mediji dijaspore. Uz njihovu pomoć i angažman pokraćalo se doprijeti do još raznovrsnijih pripadnika dijaspore iz BiH.

Danas dijaspora iz BiH predstavlja najvidljiviju i najistaknutiju migrantsku grupu u Švedskoj i smatra se dobro integriranom, visoko obrazovanom, te sa visokom stopom zaposlenosti. Istovremeno, mnogi održavaju jake veze sa BiH, što je podržano injenicom da zakoni o dvojnom državljanstvu dozvoljavaju pojedincima da zadržavaju svoje državljanstvo BiH i da istovremeno budu državljanji Švedske. Postoji nekoliko udruflenja i organizacija dijaspora iz BiH u Švedskoj koje pomagaju da bude povezano prisustvo te zajednice u Švedskoj. One se sve više angažiraju u domovini, te uključuju u potragu za poslovnim prilikama, što otvara nove razvojne mogućnosti od uzajamne koristi za obje zemlje.

I. DEMOGRAFSKA I SOCIOEKONOMSKA OBILJEŽJA

Mapa 11. Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Švedskoj sa najvećim zajednicama.¹⁸⁴

Osnovne informacije i pregled literature

Švedska, baš kao i Danska, nije tradicionalno migracijska zemlja. Tokom druge polovine dvadesetog vijeka sve je više privlačila migrante, prvo bitno iz susjedne Finske zbog radnih migracija tokom 1950-ih, 1960-ih i 1970-ih. Od 1970-ih, desio se preokret od radnih migracija prema prilivima izbjeglica iz konfliktnih zona u Latinskoj Americi, na Srednjem istoku i u Aziji, tokom 1980-ih. Raspadom Jugoslavije, naročito od sredine 1990-ih pa dalje, priliv izbjeglica iz Bosne i Hercegovine je doprinio da Švedska postane multikulturalno društvo.

Prethodne studije pocjenjuju da u Švedskoj živi 80.000 Bosanci i Hercegovaca.¹⁸⁵ Prema Agenciji za statistiku Švedske, od 2017. godine više od 58.000 osoba rođenih u BiH živi u Švedskoj, od kojih oko 39.000 imaju švedsko državljanstvo koje su dobili od 2000. do 2017. godine. Ista agencija navodi da je 2017. godine oko 6.200 osoba imalo samo državljanstvo BiH. Prema istim podacima, 2009. godine ukupno je oko 72.000 osoba rođenih u Jugoslaviji

¹⁸⁴ Napomena: ova mapa je napravljena na osnovu podataka Švedske agencije za statistiku od kraja 2016. godine. Četiri naglašena grada su gradovi sa najvećom populacijom dijaspore iz BiH u Švedskoj, kako se navodi u istim podacima.

¹⁸⁵ Valenta, M. and Ramet, S. 2011:4.

flivjelo u Švedskoj.¹⁸⁶ Mnogi su ostvarili pravo na boravak ili drflavljanstvo od sredine 1990-ih kao rezultat –vedske politike prema izbjeglicama sa Balkana. ak 96% izbjeglica, koje su u ovom periodu do–le u Švedsku, ostalo je u toj zemlji, za razliku od Njema ke, u kojoj je ostalo samo 6% te populacije.¹⁸⁷ Tako da ova grupa predstavlja jednu od najve ih transnacionalnih grupa Bosanaca u Evropi i na svijetu. Pregled navedenih podataka je prikazan nifle u tekstu. Moflemo vidjeti da je najve i dio te populacije u dobi izme u 35 i 44 godine, te da su ve im dijelom u Švedsku do–li u dobi izme u 11 i 20 godina. To ukazuje da je ve ina ove populacije najvjerovatnije i –kolovana u –vedskom –kolskom sistemu, zahvaljuju i emu su se mogli bolje integrirati u –vedsko dru–tvo i trfli–te rada.

U ovoj tabeli se vidi i da postoji mali broj pojedinaca koji u Švedsku dolaze kao djeca, vjerovatno jer su im roditelji –vedski drflavljeni. Me utim, ove brojke ne uklju uju broj pojedinaca koji se mogu smatrati drugom generacijom Bosanaca u Švedskoj kojima su jedan ili oba roditelja ro ena u Švedskoj. Ove brojke je te–ko prora unati, ali pomaflu razumjeti za–to se procjenjuje da broj Bosanaca koji flive u –vedskoj iznosi 80.000, a ne 58.000.

Broj osoba rođenih u BiH u Švedskoj za datu godinu razvrstano prema dobi i spolu ¹⁸⁸										
Godine		2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
0-4	muškar	32	14	18	20	20	21	27	36	45
	žene	21	23	12	24	28	34	33	37	40
5-14	muškar	3.598	1.289	265	251	244	239	234	233	248
	žene	3.316	1.143	254	246	236	230	217	219	239
15-24	muškar	4.458	5.378	4.145	3.681	3.227	2.683	2.260	1.724	1.167
	žene	4.358	5.311	3.935	3.450	2.976	2.516	2.021	1.572	1.110
25-34	muškar	4.779	5.044	5.726	5.844	5.963	6.190	6.328	6.549	6.7
	žene	4.705	4.964	5.791	5.949	6.061	6.186	6.405	6.440	6.4
35-44	muškar	5.658	5.848	5.514	5.465	5.507	5.525	5.571	5.713	5.8
	žene	5.423	5.922	5.629	5.512	5.530	5.510	5.557	5.707	5.8
45-54	muškar	3.594	5.082	5.977	6.017	6.125	6.126	6.140	6.087	6.0
	žene	3.404	4.803	5.816	5.977	6.126	6.185	6.213	6.227	6.2
55-64	muškar	1.775	2.285	3.574	3.916	4.185	4.471	4.764	4.999	5.2
	žene	2.200	2.295	3.469	3.752	3.966	4.239	4.555	4.834	5.1
65-74	muškar	1.417	1.576	1.548	1.592	1.636	1.720	1.854	2.030	2.1
	žene	1.946	2.257	2.036	1.982	2.020	2.027	2.068	2.136	2.2
75-84	muškar	238	506	859	876	915	938	973	1.000	1.0
	žene	481	918	1.376	1.444	1.492	1.570	1.637	1.653	1.6
85-94	muškar	30	45	76	88	94	116	139	160	168
	žene	89	105	155	198	233	271	288	340	367
95+	muškar	1	1	2	1	4	2	1	2	5
	žene	3	4	6	5	7	5	4	7	7
Ukupno		51,52	54,81	56,18	56,29	56,59	56,80	57,28	57,70	58,

Kada je u pitanju drflavljanstvo, kao –to je ve navedeno, vi–e od polovine pripadnika –vedsko–bosanske populacije postali su –vedski gra ani. Švedska ne vodi evidenciju o

¹⁸⁶ Švedska agencija za statistiku, 2017., <http://www.scb.se/sv/>.

¹⁸⁷ Valenta, M. and Ramet, S. 2011:4.

¹⁸⁸ Švedska agencija za statistiku, 2017., <http://www.scb.se/sv/>.

–vedskim drflavljanima sa dvojnim drflavljanstvom. Međutim, broj pojedinaca u Turskoj koji imaju samo drflavljanstvo BiH konstantno opada zadnjih nekoliko godina. Informacije su navedene nifle u tekstu. Iako većina intervjuiranih u sklopu ovog istraživanja posjeduju dvojno drflavljanstvo, oni koji ga ne posjeduju su istakli da nisu smatrali da im je drflavljanstvo potrebno kako bi bili dijelom –vedskog društva ili su to bili stariji ljudi koji su smatrali da im nije ni potrebno, jer putuju samo na relaciji Turska-BiH.¹⁸⁹ Podaci su navedeni u tabeli koja slijedi.

Državljeni BiH u Švedskoj ¹⁹⁰									
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
muškarci	11.310	6.762	4.063	3.729	3.626	3.537	3.490	3.431	3.370
žene	11.529	6.899	3.845	3.419	3.220	3.060	3.051	2.984	2.887
Ukupno:	22.839	13.661	7.908	7.148	6.846	6.597	6.541	6.415	6.257

Interesantno je analizirati pregled podataka o ovoj populaciji. Iako većina ove populacije su starije osobe, isto tako je zastupljen prilično velik broj radno sposobnih osoba koje su zadržale drflavljanstvo BiH a flive u Turskoj i oni su skoro polovinu te populacije. Uzimajući u obzir da je to dijaspora iz konfliktne zone, a ne grupa ekonomskih migranata, ta injenica postaje interesantna i moguće je zaključiti da ukazuje na to da su veze sa BiH jače nego u drugim zemljama. To postaje evidentno kada se uzme u obzir broj registriranih birača u Turskoj za izbore u BiH u skorijoj prošlosti. Broj građana BiH koji flive u Turskoj a posjeduju samo drflavljanstvo BiH u odnosu na broj registriranih birača u BiH koji flive u Turskoj je veoma visok. Naprimjer, samo 8.890 osoba je bilo registrirano za izbore 2002. godine, navodi Centralna izborna komisija BiH. Taj broj je opao na 4.749 za izbore održane 2004. godine, a 2006. godine bilo ih je 4.096. Broj se povećao na 5.005 na izborima 2008. godine, te porastao na 5.601 na izborima 2010. godine. Iako nije moguće odrediti da li taj broj predstavlja pojedince koji imaju samo drflavljanstvo BiH ili je u pitanju miks, ukoliko uzmemo u obzir skoriji porast u broju registriranih birača, ipak vrijedi ista i da je moguće povećati interesovanje drflavljanina BiH koji flive u Turskoj za glasanje, te tako povećati nivo njihove uključenosti u domovini.

Prije nego analiziramo pregled podataka o pojedincima koji su od početka sukoba došli u Tursku, slijedi tabela koja prikazuje broj pojedinaca koji su nedavno dobili –vedsko drflavljanstvo. Jasno je da se taj broj konstantno smanjuje kako se smanjuje broj pojedinaca bez –vedskog drflavljanstva, a i interesantno je ista i da je taj broj stabilan tokom proteklih nekoliko godina i iznosi oko 600 pojedinaca godišnje. Stoga je lako zaključiti da je broj pojedinaca koji su iskoristili prednosti –vedskog reflema za dobivanje drflavljanstva u samom početku kada su izbjeglice stekle pravo na njega bio visok, ali je i ostao visok jer su pojedinci nastavili i dalje koristiti taj refleks.

¹⁸⁹ Dopisnik u Motali, Turska, september 2017., i dopisnik u Stockholm, Turska, september 2017.

¹⁹⁰ Turska agencija za statistiku, 2017., <http://www.scb.se/sv/>

Broj državljana BiH koji su dobili švedsko državljanstvo ¹⁹¹									
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
muškarci									
i	6.102	829	423	524	458	313	271	294	302
žene	6.347	855	479	591	476	382	267	297	305
Ukupno:	12.449	1.684	902	1.115	934	695	538	591	607

Slijedi tabela koja sadrži prikaze po godinama trenutnog statusa državljanstva BiH koji trafi državljanstvo u Švedskoj.

Imigracije prema osnovama za boravišnu dozvolu za građane BiH ¹⁹²									
					2012	2013	2014	2015	2016
studenti izvan EU/EEA	muškarci	2	1	1	1				
	žene	1	1	2		4		6	
radna snaga građani izvan EU/EEA	muškarci	71	58	55	71				
	žene	9	8	9		15		15	
radnici iz EZ/EEA	muškarci	0	0	0	0				
	žene	0	0	0		0		0	
samozaposleni građani EU/EEA	muškarci	0	0	0	0				
	žene	0	0	0		0		0	
rodbina građana EU/EEA	muškarci	2	2	5	3				
	žene	5	5	15	16			19	
studenti građani EU/EEA	muškarci	0	0	0	0				
	žene	0	0	0		0		0	
građani izvan EU/EEA koji stanuju u drugoj zemlji EU	muškarci	0	5	5	9				
	žene	0	2	3	8			5	
građani EU/EEA sa dovoljno sredstava	muškarci	0	0	0	0				
	žene	0	0	0		0		0	
radna snaga, rodbina građana izvan EU/EEA	muškarci	14	18	20	25				
	žene	35	39	52	56			24	
članovi porodice građana izvan EU/EEA	muškarci	292	188	201	174				
	žene	259	194	212	180			197	
rodbina izbjeglica	muškarci	1	1	3		0		3	
	žene	2	1	5		1		1	
usvojena djeca građani izvan EU/EEA	muškarci	0	0	0	0				
	žene	0	0	0		0		0	
izbjeglice prema konvenciji	muškarci	1	2	0	2				
	žene	0	0	0		0		1	
osobe kojima je potrebna zaštita	muškarci	1	0	5	0				
	žene	3	1	5	0			0	
izrazito uznenimirujuće okolnosti	muškarci	8	13	5	7			9	
	žene	7	18	10	3			7	
odobrenje prema privremenom zakonu	muškarci	0	0	0	0			0	

¹⁹¹ Švedska agencija za statistiku. Statistika stanovništva. Preuzeto sa: <http://www.scb.se/sv/>.

¹⁹² Švedska agencija za statistiku. Statistika stanovništva. Preuzeto sa: <http://www.scb.se/sv/>.

za građane izvan EU/EEA	žene	0	0	0	0	0
druge dozvole, izbjeglice građani izvan EU/EEA	muškarci	0	0	0	0	0
	žene	0	0	0	0	0
druge dozvole građani izvan EU/EEA	muškarci	4	1	2	4	2
	žene	1	4	3	1	1
boravišna dozvola	muškarci	0	0	0	0	0
	žene	0	0	0	0	0
nepoznato	muškarci	11	5	6	26	9
	žene	16	2	9	24	16
Ukupno:		745	569	633	630	603

Kao i u Danskoj, programi za spajanje porodica predstavljaju glavni izvor novih migranata. To se odnosi na sve migrante u Švedskoj.¹⁹³ To podrflava sliku da demografski profil dijaspore iz BiH ine migranti iz konfliktne zone, a ne ekonomski migranti, itd., jer oni ne dolaze zahvaljuju i radnim vizama, ve zahvaljuju i porodi nim vezama kao -to je brak. U 2017. godini, u Švedskoj je izdato 196 radnih dozvola drflavljanima BiH.¹⁹⁴ Tabela u nastavku teksta prikazuje osnove prema kojima su drflavljeni BiH u Švedskoj trafilili drflavljanstvo izme u 2012. i 2016. godine, prema podacima Švedske agencije za statistiku.

Švedska je donijela 149 odluka u vezi za azilom u 2017. godini. Od toga broja, samo je jednoj osobi odobren azil, dok su ostali zahtjevi odba eni iz razli itih razloga. Od ukupno 51.540 odluka o azilu, koje je Švedska donijela te godine, navedene brojke oslikavaju veoma mali broj zahtjeva za azil koje su podnijeli drflavljeni BiH, kao i veoma visok postotak odbijenica, jer je stopa odobrenih zahtjeva samo 1%. Me utim, iako vrijeme za dono-enje odluke u prosjeku iznosi 170 dana, ipak je 119 drflavljana BiH podnijelo zahtjev za azil u Švedskoj u 2017. godini.

Pripadnici dijaspore iz BiH u Švedskoj flive u razli itim dijelovima te zemlje. Me utim, kao -to je slu aj i sa drugim migrantskim grupama, to je populacija koja je koncentrirana u Göteborgu, Malmöu i Štokholmu. U ve ini -vedskih op ina postoje i manji klubovi i udruflenja dijaspore iz BiH, a najve i broj ih je u mjestima kao -to su Boras, Orebro, Vaxjo, Motala i Norrköping.¹⁹⁵ Iako je Švedska nastojala da izbjeglice iz BiH rasporedi diljem zemlje, zbog prilika koje pruflaju za zapo-ljavanje, kao -to je slu aj i sa drugim migrantima, gradovi su ostali top destinacije i centri u kojima su najve e koncentracije migranata. Nifle u tekstu se nalazi prikaz podataka iz svih -vedskih okruga sa gradovima unutar svakog okruga u kojima flivi najve i broj pojedinaca ro enih u BiH, od decembra 2016. godine.¹⁹⁶

Ukupno	58.181
Stockholms län	7.163
Stockholm	3.253
Uppsala län	951
Uppsala	707
Södermanlands län	1.379

¹⁹³ Švedska agencija za statistiku. Statistika stanovni-tva. Preuzeto sa: <http://www.scb.se/sv/>.

¹⁹⁴ Švedska agencija za statistiku. Statistika stanovni-tva. Preuzeto sa: <http://www.scb.se/sv/>.

¹⁹⁵ Karabegovi , D. 2016.

¹⁹⁶ Švedska agencija za statistiku 2017, <http://www.scb.se/sv/>.

Eskilstuna	418
Östergötlands län	4.270
Norrköping	2.175
Jönköpings län	5.071
Värnamo	1.253
Kronobergs län	2.100
Växjö	1.105
Kalmar län	1.796
Kalmar	533
Gotlands län	29
Gotland	29
Blekinge län	1.025
Karlskrona	450
Skåne län	13.745
Malmö	6.330
Hallands län	1.652
Halmstad	1.010
Västra Götalands län	13.278
Göteborg	7.032
Värmlands län	688
Karlstad	389
Örebro län	2.199
Örebro	1.597
Västmanlands län	1.346
Västerås	759
Dalarnas län	387
Falun	110
Gävleborgs län	438
Gävle	161
Västernorrlands län	234
Sundsvall	115
Jämtlands län	52
Östersund	23
Västerbottens län	195
Umeå	101
Norrbottens län	183
Luleå	80

Repatrijacija

Kao i druge skandinavske zemlje, Švedska ima program repatrijacije koji osigurava odredene naknade za pojedince koji se vraćaju u zemlju porijekla, pod sljedećim uslovima koji uključuju i ukidanje dozvole boravka u Švedskoj. Druge beneficije programa repatrijacije uključuju jednokratnu novčanu pomoć koja pojedincima pomogne da stanu na noge kada se vrate u zemlju porijekla. Naprimjer, maksimalni iznos novca koji može biti isplaćen odrasloj osobi

iznosi 10.000 SEK, dok za djecu on iznosi 5.000 SEK. Ovi iznosi nisu naro ito visoki, tako da se pojedinci esto odlu e da jednostavno flive na relaciji izme u ove dvije zemlje, a ne na repatrijaciju. Kada se uporedi sa brojem osoba koje imigriraju u TMVedsku (a ne emigriraju), taj broj je mnogo manji. Na terenu, pojedinci iz fokus grupa i sagovornici u intervjuima naglasili su da osje aju povezanost sa obje zemlje i odlu ili su da vode transnacionalne flivote izme u dvije zemlje, ili, ukoliko su bili penzionisani, ve inu vremena provode u BiH, ali zadrflle -vedsko drflavljanstvo kako bi tu zemlju mogli posje ivati i iz nje se vra ati kad god to flele. Prethodno istraflivanje je pokazalo sli ne rezultate.¹⁹⁷ U daljem tekstu slijede podaci TMVedske agencije za statistiku o broju pojedinaca iz BiH koji su imigrirali iz ili emigrirali u TMVedsku, a ro eni su u BiH. Kada uzmemo sve brojke u obzir, moflemo zaklju iti da je taj broj relativno stabilan u protekle dvije decenije.

Imigracije i emigracije prema zemlji rođenja, spolu i godini¹⁹⁸									
Imigracije									
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
muškarci	489	355	340	360	490	432	549	551	609
žene	579	363	328	370	409	362	485	456	484
Ukupno:	1.068	718	668	730	899	794	1.034	1.007	1.093
Emigracije									
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
muškarci	116	102	145	145	144	133	125	138	130
žene	120	76	127	135	114	107	95	128	101
Ukupno:	236	178	272	280	258	240	220	266	231

Ostvareni nivo obrazovanja

Kao i u drugim zemljama integracije, migranti iz BiH su uglavnom svjesni injenice da su ostvarili ve e nivoe obrazovanja od drugih migranata. ini se da se ni TMVedska ne razlikuje po tome, iako TMVedska agencija za statistiku nije prikupila detaljne podatke o tome. TMVedska politika integracije je veoma ambiciozna i skoro svi pripadnici dijaspore iz BiH su po dolasku u TMVedsku upisani na kurseve -vedskog jezika kako bi se -to bolje integrirali u dru-tvo. Isto tako, -vedska socijalna politika izbjeglicama omogu ava dobru podr-ku u razli itim aspektima.

TMVedski -kolski sistem zagovara u enje maternjeg jezika za migrante. U -vedskim -kolama se odrflavaju asovi bosanskog jezika za migrante iz BiH. Time je omogu eno da odrfle svoje znanje bosanskog jezika i pripadnici dijaspore u TMVedskoj vi-e ne moraju sami osiguravati takvo obrazovanje. Nastavnici bosanskog jezika su i sami migranti i esto rade u vi-e -kola unutar odre enih lokaliteta, jer su u enici ra-trkani u razli itim dijelovima grada i ne flive svi u istom podru ju. Na primjer, jedna intervjuirana u iteljica tokom jedne sedmice drfli asove u -est -kola i u svakom razredu ima razli it broj u enika. Nekoliko intervjuiranih osoba potvrdilo je da interesovanje za bosanski jezik jenjava kako djeca odrastaju, tako da se u enje maternjeg jezika najvi-e odvija tokom osnovnog i srednjeg obrazovanja, dok to nije slu aj sa visokim obrazovanjem.

¹⁹⁷ Eastmond, M. 2006.

¹⁹⁸ TMVedska agencija za statistiku. Statistika stanovni-tva. Preuzeto sa: <http://www.scb.se/sv/>.

Intervjuirane u iteljice bosanskog jezika su, tako er, istakle da su tokom zadnje decenije primijetile porast broja djece koja poha aju asove bosanskog jezika iji je samo jedan roditelj bosanskog porijekla. Ovo su pozitivne vijesti za njihovu domovinu, jer djeca iji je samo jedan roditelj ro en u BiH odrflavaju vezu sa BiH i tako ostaju uklju eni kao druga generacija migranata iz BiH koji potencijalno mogu ponuditi svoj doprinos na mnogo razli itih na ina.

Prema podacima Udrufflenja u itelja bosanskog jezika, do sada je 16.070 u enika koji govore bosanski, hrvatski ili srpski poha alo -kole u TMedskoj. Kao -to je ranije spomenuto, samo je njih 5.300 upisano u srednju -kolu. Gotovo je nemogu e odrediti koji od njih su drflavljeni Bosne, Hrvatske ili Srbije. Od ukupnog broja, 8.289 ili 51,6% je tokom -kolske 2017/2018. poha alo asove na bosanskom, hrvatskom ili srpskom jeziku, kako navodi TMedsko ministarstvo obrazovanja. Bitno je naglasiti da ovi asovi ne pruflaju samo znanje iz jezika, ve tako er nude i historijske i geografske injenice u vezi sa domovinom i za cilj imaju i povezivanje pripadnika druge generacije dijaspore. Ovo obrazovanje treba dalje podrflavati kako bi bile odrflane veze izme u druge generacije pripadnika dijaspore. Jedna intervjuirana osoba je izjavila da joj je boravak u BiH u ve oj mjeri drafli, jer tako ima vi-e -anse da koristi bosanski nego kada je TMedskoj, ali da ne bi mogla tako dobro govoriti bosanski bez asova bosanskog i angaflmana roditelja.

Obrasci komunikacije

Komunikacija sa BiH esto se odvija putem porodi nih veza pomo u modernih komunikacijskih tehnologija, kao -to su Viber i Skype, dok pojedinci esto isti u da im i Facebook olak-ava da odrflavaju veze. TMo se ti e pra enja vijesti, uz popularne informativne medije, Facebook grupe i objave prijatelja pruflaju najvi-e informacija, a od pisanih medija u BiH najvi-e se itaju portali *Klix.ba* i *Oslobodenje.ba*. Facebook grupe za organiziranje pripadnika dijaspore u TMedskoj, kao i odre ene lokacije u TMedskoj, kao -to je Malmö, privla e veliki broj pratilaca i predstavljaju bitnu adresu putem koje pripadnici dijaspore komuniciraju i dijele odre ene informacije. Prija-nje kampanje dijaspore u vezi sa zvani nim prigovorima, kao -to je pu-tanje filma o negiranju genocida na TMedskoj nacionalnoj televiziji, privukle su mnoge pratioce Facebook grupe i pojedinci tu platformu i dalje koriste kao komunikacijski alat iako je kampanja ve odavno zavr-ena.¹⁹⁹ Komunikacija izme u dijaspore može biti vezana za prakti na pitanja poput stambenih savjeta u velikim gradovima kao -to su TMokholm i Malmö ili druge teme vezane za flivot u TMedskoj, promoviranje -vedske zajednice u BiH kroz dijeljenje pozitivnih vijesti o lanovima ili proslje ivanje vijesti koje se smatraju relevantnima za zajednicu. Ove Facebook grupe su esto zatvorene i nadgledaju ih voditelji organizacija dijaspore kako bi se uvjerili da je sadrflaj relevantan.

Sve je ve i broj transnacionalnih veza izme u Facebook-a i drugih dru-tvenih medija, -to se o ituje kroz mnogobrojne grupe sa tematikom u vezi sa BiH, internet stranice za generiranje memova i sli no. S druge strane, organizacije nastoje putem interneta pruflatiti podr-ku i potsticati razvoj diasporske zajednice na internetu. S obzirom na to da je u TMedskoj dostupan veliki broj elektronskih usluga, intervjuirane osobe su izjavile da ih rado koriste i da se osje aju izrazito frustrirano kada im te iste usluge nisu dostupne u BiH. To se odnosi na drflavne usluge kao -to su izdavanje osnovnih dokumenata, na bankarstvo, nemogu nost kontaktiranja drflavnih institucija i agencija putem elektronske po-te.

¹⁹⁹ Karabegovi , D. 2016.

Obim slanja novca/ulaganja

Svi intervjuirani pojedinci vraćaju se nazad u domovinu zbog porodice i posjeduju nekretnine u Bosni I Hercegovini, u koju se vratio. Dok neki kupuju stanove u Sarajevu, a ne u mjestu iz kojeg poti u, oni ipak borave i u rodnom kraju, obično na godišnjem nivou. Kako je skoro etvrtina dijaspore iz BiH u Tmeđedskoj iz Banjaluke, poznato je da ljeti vrijeme provode u određenim dijelovima grada i na tim mjestima se sastaju sa starim prijateljima i drugim pripadnicima dijaspore. To su plafle, restorani i određeni kafići.

Organizacija APU mreža aktivno radi na formiranju grupe poslovnih ljudi koja bi bila fokusirana na investicione mogućnosti u BiH i podržala razvoj poduzetništva duha u BiH. Iako je grupa u početnoj fazi nastanka, njeni članovi predstavljaju obe avaju u grupu istomjerenika koji su spremni i voljni investirati. S obzirom na to da su takve organizacije rijetkost u dijaspori, oni pružaju velike mogućnosti, iako su tek u ranoj fazi nastanka, a ujedno obe avaju dugovje za opstanak za drugu generaciju, jer je grupa relativno mlada.

Postoje već primjeri takih firmi na tržištu BiH, kao što su firma SoftHouse Consulting koja je otvorila lokalne urede i zaposlila lokalne radnike, taksi firme koje imaju ugovor sa Banjalukom o korijenju njihovog dispečerskog centra, te građevinske firme koje se bave izgradnjom domova i renoviranjem i koje koriste resurse i radnu snagu iz BiH. Osim ovih, nedavno je u Sarajevu otvorena i bosansko-tmeđedska konsultantska agencija za poslovno umređivanje i digitalne strategije SEEBA, ime je još više osnažena veza između Tmeđedskog i BiH. Dalje, sve ove firme su društveno odgovorne na različite načine i potpuno razumiju kakav uticaj imaju na lokalnu zajednicu, te teže tome da doprinose daljem razvoju ekonomije BiH.

Osim navedenih primjera koji su poslovne prirode, tokom godina, dijaspora iz BiH u Tmeđedskoj je pokrenula mnoge humanitarne projekte, i njihov cilj je poticanje razvoja i poboljšanje statusa marginaliziranih grupa u BiH na formalan način. Najupe atlajtiva takva organizacija je organizacija "Naša djeca" fondacija koja primarno radi sa ugrobljenom grupom mladih i siro adima na području Mostara, gdje je pokazala nemjerljivo veliku predanost kako toj zajednici, tako i ugrobljenoj omladini u BiH. Organizacija se primarno finansira donacijama pripadnika dijaspore iz BiH u Tmeđedskoj i njom upravlja volonterski odbor u Tmeđedskoj kojeg čine pripadnici dijaspore iz BiH u Tmeđedskoj, uključujući i poduzetnike i druge vodeće liosti u dijaspori. Tokom vremena, prikupili su dovoljno sredstava da renoviraju sirotište, zaposle tim kvalificiranih stručnjaka kako bi stvorili sigurno okruženje za djecu, obezbijedili im kvalitetnu njegu, te pomogli siro adima i djeci sa posebnim potrebama da steknu vještine neophodne za rad, kao što su rad u frizerskom salonu ili u IT sektoru. Ukupan iznos u projektu iznosi 52.000 £ godišnje.²⁰⁰ Ovo ne ilustruje samo nivo uključenosti dijaspore, već pruža i mogućnost za ostvarivanje partnerskih odnosa sa pripadnicima dijaspore za razvojne projekte koji sadrže humanitarne elemente i nastoje poboljšati životne pojedinaca iz BiH.

II. ISKUSTVO U VEZI SA MIGRACIJOM I INTEGRACIJOM

Iako je težko navesti tačan broj, procjenjuje se da je otprilike jedna četvrtina osoba iz BiH, koje žive u Tmeđedskoj, uključena u dobrovoljna udruga dijaspore. Tmeđedska podržava mnoge od njih, kao vid izgradnje socijalnog kapitala i angažmana u lokalnim zajednicama u

²⁰⁰ Karabegović, D. 2017.

²⁰¹ U organizacionoj strukturi, krovna organizacija je Savez bosanskohercegova kih udruflenja u T^Medskoj. Organizacije koje joj pripadaju su ra-trkane diljem T^Medske i esto se fokusiraju na ja anje dijasporskih zajednica u kojima se nalaze. Zasnovane su na rodnim gradovima, kao npr. Savez Banjalu ana u T^Medskoj ili su to organizacije flena, kao -to je Savez fena u T^Medskoj, omladinske organizacije ili generalno organizacije za migrante iz BiH u odre enim dijelovima T^Medske koje predstavljaju mjesto za njihovo okupljanje. Me u njima su lokalni klubovi koji kombiniraju imena -vedskih gradova i neki simbol u vezi sa BiH, kao -to je Ljiljan Motala.

Postoji vi-e od 100 organizacija, esto u svim -vedskim op inama, a ponekada je i po nekoliko organizacija u pojedinim gradovima. Njihovi lanovi su predstavnici svih etni kih grupa i naj e- e su pripadnici prve generacije migranata iz BiH koji su do-li kao posljedica sukoba. Druga generacija esto ili nije zastupljena ili jednostavno nisu prisutni u ovim organizacijama zbog njihove neangaffiranosti i injenice da su fokusirani na izgradnju vlastitog flivota u T^Medskoj. I vjerske organizacije, bez obzira na to da li su to dflamije ili crkve, nude prostor za okupljanje pripadnika dijaspore i podst i angaffiranje prema domovini, iako je to rijetko jedini fokus osoba koje flive u T^Medskoj. To sugerira da se mnogi Srbi i Hrvati iz BiH uklju uju u organizacije srpske i hrvatske dijaspore, a najve i broj lanova u organizacijama sa bosanskim predznakom su Bo-njaci. Iako se obi no podrazumijeva da su Bo-njaci i muslimanske manjine iz Srbije i Crne Gore, lanovi bo-nja kih udruflenja su gotovo isklju ivo osobe iz BiH ili BiH porijekla.

Iako je broj ovih organizacija relativno veliki i pokazuje da su pojedinci organizirani bolje nego u drugim zemljama, odrfli rad i veza sa domovinom su ograni eni. Te organizacije, udruflenja i klubovi najve im se dijelom fokusiraju na njegovanje zajedni-tva unutar dijasporske zajednice i o uvanje kulture i jezika. To je teflak zadatak u kojem mnogi u estviju, ali je i dalje te-ko izmjeriti njegov uticaj na domovinu. Jedan od u esnika je primijetio nedostatak resursa dostupnih u BiH pomo u kojih bi bilo mogu e doprinijeti ovim nastojanjima, ali i vafnost finansiranja iz budfleta T^Medske kako bi im bilo omogu eno da se i dalje organiziraju i njeguje veza me u zajednicama koje okupljaju migrante iz BiH u odre enim dijelovima T^Medske.

Iako su mnogi podsjetili na te-ko e koje su imali na po etku boravka u T^Medskoj, bili su dezorjentirani, nisu tu pripadali, bili su pod traumom i nisu govorili jezik, sada nakon skoro dvije decenije od dolaska u T^Medsku ve ina njih radi unosne poslove. Vremenom, po inju osje ati da pripadaju zajednicama u kojima se nalaze.²⁰² Kao manjina u -vedskom obrazovnom sistemu, migranti iz BiH priznaju da njihova djeca imaju pravo poha ati asove bosanskog jezika kroz -kolski sistem i gotovo svi ispitanici sa djecom su to i iskoristili, a pojedini su ga i sami u ili. To pomafle drugoj generaciji da odrfli vezu sa domovinom i da razvije prijateljstva sa drugima koje druga ije moflda ne bi upoznali. Zajednica koja okuplja migrante iz BiH se generalno uzima za primjer integracije u T^Medskoj. Iskustvo u vezi sa integracijom u T^Medskoj esto se posmatra kroz zapo-ljavljivanje, gdje su migranti iz BiH u prili no dobroj situaciji u odnosu na druge migrante, ali i T^Me ane.²⁰³ Ima mnogo primjera uspje-nih osoba iz dijaspore iz BiH u T^Medskoj, uklju uju i politi are, pisce i aktiviste. Zajedno, oni ine jaku platformu za promociju BiH i postavljanje narativa o zemlji na odre en na in. Zbog visokog nivoa ekonomski integracije, kod njih je vi-e izraffen pomirbeni

²⁰¹ Jane Toerell daje pregled volonterskih udruflenja u T^Medskoj. Vidjeti Teorell, J. 2003.

²⁰² Frykman-Povrzanovi , M. 2001.

²⁰³ Ekberg, J. 2016.

stav u odnosu na stav ljudi u domovini, kako je pokazalo ranije istraživanje.²⁰⁴ Istovremeno, putem mreža koje su razvili u zadnjih nekoliko decenija, uspjeli su poboljšati svoj profil i povezati mogunost za obrazovanje i zaposlenje jedni za druge, kako navode ispitanici. Osobe unutar zajednice dijaspore iz BiH u TMsledskoj se međusobno poznaju i povezali su se sarađuju i na projektima koji se najčešće fokusiraju na isticanje dijasporske zajednice u TMsledskoj i promociju domovine u pozitivnom svjetlu, kroz kulturne događaje i učestvovanje u različitim udruženjima koja predstavljaju sastavni dio tmsledskog društvenog života. Po etkom 1990-ih oni su pomogli otvaranje Ambasade BiH u TMsledskoj i neki od njih su u zadnjih dvadeset godina, manje ili više, radili kao prevodioci i savjetnici i formalno i neformalno. Većina njih su spomenuli da koriste poznanstva unutar dijaspore koja su izgradili u TMsledskoj kako bi se povezali sa građanima u BiH van porodičnih i prijateljskih veza koje imaju u BiH. Stvorili su i dalje objavljuju niz mjeseca u magazinu za dijasporu iz BiH, koji su im, kako su zaključili u toku intervjuja, glavni izvor informacija o situaciji u domovini. U prošlosti su provodili registraciju birača i to se trude da provedu barem nekoliko sedmica u BiH, ako ne svake, onda svake druge godine. Ove spontane aktivnosti su doprinijele izgradnji translokalne zajednice zasnovane na migrantima iz BiH u TMsledskoj koji su aktivni unutar ovih organizacija.²⁰⁵

Jedno od najrelevantnijih i najbolje organiziranih udruženja dijaspore u TMsledskoj, zainteresirano i fokusirano na jačanje veze između domovine i zemlje prijema je APU mreža. APU mreža je osnovana po etkom 2000-ih kroz neformalna okupljanja TMsle ana bosanskohercegovačkih porijekla koji su studirali na Kraljevskom tehničkom institutu u Stockholm. APU je akronim za akademici, poduzetnici i umjetnici, ime je naglašeno uvjerenje osnivača da postoji potreba za saradnjom između lanova dijaspore u ova tri područja. Kako je predsjednik organizacije rekao 2014. godine, nazivom udruženja mreža htjeli su naglasiti važnost da je transparentno, dinamično, društveno orijentirano, fleksibilno i uinkovito²⁰⁶. Ne-to više od 300 lanova plana godišnje takse koje se usmjeravaju na događaje i aktivnosti kojima mreža koordinira, iako ovaj broj varira i porasta u zadnjih deset godina. Kroz druženje, lanovi grupe su shvatili da su zainteresirani za realizaciju projekata i ideja kako bi pomogli bosanskohercegovačkim zajednicama u TMsledskoj, ali i u domovini. Shvatili su da je za uspjeh potrebno da se uključi više lanova zajednice i tako je ostvarena ideja APU mreže.

U početku je cilj grupe bio promovirati veze između bosanskih TMsle u tri ranije spomenute oblasti, te poduzetništvo i obrazovanju u domovini, s obzirom na to da njeni lanovi vjeruju da je to najbolji način da zemlja kreće naprijed. Izgradili su translokalnu zajednicu na osnovu svoga iskustva kao dijaspora u TMsledskoj, te na osnovu zajedničkog iskustva u Prijedoru, Banjaluci, Sarajevu i drugim gradovima.²⁰⁷ Na pitanje o bitnosti mjesta u domovini iz kojeg dolaze, u kontekstu veza, ispitanici su rekli da ih je iskustvo u TMsledskoj zbljifilo više nego život u Bosni i Hercegovini, s obzirom na to da su mnogi lanovi bili premladi da se umre školu i dobrobit. U TMsledskoj, dijeli i uvjerenje da se ljudi povezati jedni s drugima i stvoriti pozitivnije okruženje u domovini, radili su na tome da se povežu, prvenstveno međusobno, a onda i sa pojedincima i organizacijama u domovini, mjestima i institucijama u BiH. Među lanovima je i omladinska sekcija koja predstavlja veću u bosanskohercegovačku populaciju u TMsledskoj u kontekstu godina, spola i nacionalnosti. Međutim, svi oni u prvom redu isti u svoje porijeklo

²⁰⁴ Hall, J. and Kostic, R. 2009.

²⁰⁵ Karabegović, D. 2016.

²⁰⁶ Respondent SWE14 (2014) Interview in June, Stockholm, Sweden.

²⁰⁷ Halilovich, H. 2013a.

iz BiH i injenicu da pripadaju BiH, pa tek onda neki drugi identitet. Kako je ranije spomenuto, većina njih su se obrazovali u Švedskoj.²⁰⁸

Iako je mrežla izrazito apolitična, jer njene vođe i članovi slufibeno ne podrflavaju nijednog političkog kandidata, ne vode kampanje u njihovo ime i nemaju povjerenja u, -to oni nazivaju, neprijateljsko političko okrušenje u njihovoj domovini, njihova mobilizacija je ipak politička, jer predstavlja validnu platformu za glas dijaspore kako u Švedskoj tako i u BiH. Kada su u pitanju aktivisti ke inicijative, oni pristupaju mnogim svojim inicijativama i projektima kroz okvir ljudskih prava i diskriminacije, svjesnosti genocida i promoviranja demokratije. U tom smislu, oni uzimaju u obzir važnost tranzicijskog pravosuđa i programa izgradnje mira u njihovoj domovini i biraju to inkorporirati u svoje aktivnosti. Primjer je organizirana proslava Dana nezavisnosti BiH 1. marta u Štokholmu, planirane su komemoracije za žrtve genocida u Srebrenici sa istaknutim govornicima i aktivistima svake godine i promovira se potencijal BiH u Švedskoj putem medija i linijskih primjera.

Vremenom, cilj ove volonterske mreže postao je i njegovanje javne diskusije u Švedskoj, ne samo o domovini, već i o tome na koji način migranti iz BiH doprinose švedskom društву. Oni su i dalje posve eni podsticanju njihove jedinstvene perspektive kao migranata iz BiH u Švedskoj, kao i jačanju ekonomskog razvoja Švedske i BiH. Ispitanici su rekli da zamišljaju mrežlu kao most između Švedske i BiH koji pomaze jačanju veze između ove dvije zemlje. U zadnjih nekoliko godina grupa je naporno radila kako bi postala aktivan partner za različite oblike saradnje i u Švedskoj i u BiH. APU mrežla je bila jedina grupa pozvana na okrugli stol i sastanak o angažmanu dijaspore i ulaganju 2014. godine.²⁰⁹ Oni od tada redovno organiziraju sastanke u saradnji sa Ambasadom Švedske i uspostavili su veze u Štokholmu i Geteborgu, kao i Malmeu, svim gradovima sa velikim brojem stanovnika iz BiH.

APU mrežlu Ambasada Švedske u BiH smatra partnerom i vrijednim sagovornikom. Zajedno su radili na prikupljanju donacija nakon što su poplave u regionu devastirale BiH u proljeće 2014. godine, skupivši više od 755.000 SEK (blizu 60.000 GBP). To pokazuje kapacitet i sposobnost da reagiraju na događaje u domovini.²¹⁰ Tu su još jednom demonstrirali da nemaju predrasude koje bi ih spriječile da skupe novac za zajednice izvan zemlje: "Što je cijela zemlja je nastradala od poplava, tu se ne radi o RS-u ili Federaciji".²¹¹

Pripadnici dijaspore u Švedskoj pokazali su i svoj politički angažman, kako na švedskoj, tako i na bosanskohercegovačkoj politici kojima se sceni. Aida Hadžifilović, Jasenko Selimović, Alen Musaefendić, Anna Ibrićagić i Jasenko Omanović su primjeri aktivno uključujućih pripadnika dijaspore u švedsku politiku u različitim političkim strankama. Od njih troje, Jasenko Omanović je bio aktivni u Evropskom parlamentu podrflavajući moguć ulazak BiH u EU i generalno izraflavajući podršku zemlji, te organizirajući posjete Briselu za članove dijaspore iz BiH u Švedskoj. Postoji i nekoliko izabranih zvaničnika u lokalnim vlastima u Švedskoj koji vode porijeklo iz BiH, te onih koji rade u Vladi Švedske na različitim pozicijama. Osim toga, nekoliko osoba koje vode porijeklo iz BiH su priznati u švedskom društву zbog kvalitetnog novinarskog rada i angažiranosti koji oblikuju švedski politički dijalog, kao na

²⁰⁸ Karabegović, D. 2016.

²⁰⁹ Zapoznjava učesnika Bosansko-švedskog godišnjeg APU događaja, jun 2014., Štokholm, Švedska; Zapoznjava učesnika Okruglog stola kojeg je organizovala Vlada BiH na koji su pozvani članovi APU mreže, jun 2014., Sarajevo, BiH.

Sagovornik SWE12 (2014) intervjuja iz juna, Štokholm, Švedska. Daljni intervjui obavljeni u septembru 2017.

²¹⁰ Uloga kritičnih događaja za mobilizaciju dijaspore je dalje razrađena u zajedničkom radu koji poredi bosanske i iračke službe. Vidjeti Koinova, M., Karabegović, D. i Kadhum, O., 2016.

²¹¹ Karabegović, D. 2016.

primjer Negra Efendi koja pi-e za najve e dnevne -vedske novine, SvD i Haris Grabovac koji pi-e za EXPO.

Na nivou BiH, Stranka dijaspore BiH (SDBiH) formirana je 2007. godine u Geteborgu, u T^Medskoj. Osniva i stranke su lanovi dijaspore iz BiH, koji su smatrali da ih politi ari u domovini ne zastupaju. Njihova platforma se sastoji od pove ane zastupljenosti pripadnika dijaspore iz BiH u BiH, kao i gra ana BiH na gra anskoj, a ne na etno-nacionalnoj osnovi. Oni flele da, kao politi ka stranka na vlasti, formalnije oja aju odnos izme u dijaspore i domovine. Na osniva kom skupu stranke u Geteborgu bilo je oko 120 ljudi koji su dali podr-ku ovoj stranci. Njeno vodstvo u to je vrijeme bilo bazirano u T^Medskoj, uz izuzetak jedne osobe, Senade Telalovi -Softi , koja je flivjela u Australiji. Do 2014. godine stranka je imala 146 kandidata na svim nivoima vlasti u BiH, osvojila je dva poslani ka mesta, jedno u Parlamentu Federacije i drugo na kantonalm nivou u Gorafdu. Pohvalili su se da imaju vi-e od 10.000 lanova -rom svijeta, mada je to bilo tefle pretvoriti u glasove za vrijeme izbora.²¹²

Na kraju, interesantno je spomenuti da kada je rije o integraciji, osobe koje vode porijeklo iz BiH su dobro zastupljene u -vedskom dru-tvu, posebno u javnoj sferi, a osim ranije spomenutih, tu su i sportisti, akademici i drugi. Moflda najpoznatiji primjer je Zlatan Ibrahimovi , iako su i Anel Ahmedhodfli , Muamer Tankovi , Riki Caki , Jasmin Sudi , Amir Sulji , Elmin Kurbegovi , Denis Veli , Mirza Halvadzi , Branimir Hrgota, Zlatan Azinovi , Anes Mravac, Denni Avdi , i Nera Smaji -vedsko-bosanski fudbaleri. Midhat Ajanovi i Borislav Arapovi su priznati pisci u T^Medskoj. Ova kratka lista prufla samo mali pregled osoba koje vode porijeklo iz BiH u T^Medskoj ili onih koji su ro eni u BiH, a T^Medsku zovu domom, koji su dio ve e dijasporske zajednice.

III. POTENCIJAL ZA ANGAŽMAN DIJASPORE

Kako je nagla-eno u poglavlj, mnogo potencijala ima u dijaspori iz BiH u T^Medskoj. Dio tog potencijala je ve iskori-ten i naglasak treba biti na njegovom odrflavanju i daljem ja anju.

Prepreke za angažman dijaspore

Bez obzira na sve, i dalje postoje prepreke za ve i angažman dijaspore iz BiH. Pripadnici dijaspore u T^Medskoj, kao i u drugim zemljama Evrope, potvr uju vaflnost inicijativa za izgradnju kapaciteta u BiH prije ve ih ulaganja, kao i generalna pobolj-anja u poslovnoj sredini u BiH. Ispitanici imaju fletju da biznis iz T^Medske donesu u BiH i ve su pokazali svoj kapacitet na taj na in.²¹³ To je pokazalo da volja aktera iz dijaspore, kroz saradnju, otvara priliku za rast bankarskog sektora u BiH, pravnog sektora, kao i industrije. Nekoliko poduzetnika u intervjuu su rekali da bi bila korisna olak-a na i jednostavna za razumjeti bankarska infrastruktura, dok su neki spomenuli nedovoljno jasne poreske strukture koje su primjenjivane kada su tek zapo injali biznis. Naveli su i da su potro-ili jako mnogo vremena kako bi bolje razumjeli ove sisteme. U tom kontekstu, dijaspora primje uje korupciju u BiH kada su u pitanju angažman, ulaganje, itd., -to im se ne svi a i ne flele se angažirati. Rekli su i da je bilo nekoliko podsticaja za njih i da bi to mogao biti jedan od na ina da se u budu nosti privuku poslovi u BiH. Manji su angažman i svijest insitucija BiH iji je fokus na mogu nostima za ulaganje.

²¹² Ibid.

²¹³ Softhouse Consulting je jedna od nekoliko kompanija koje su otvorile ured u BiH sa sjedi-tem u T^Medskoj. Postoje i drugi primjeri, kao npr. System Verification.

Ispitanici su ponovili da interakcija biznisa i vlasti u BiH nije dovoljno transparentna. To velikim dijelom ilustruje koliko su se integrirali u -vedski sistem. Suo avanje sa birokratijom ili poslovnim okruflenjem u BiH izaziva frustraciju kod pripadnika dijaspore, jer stvari nisu elektronski dostupne, informacije nisu afluirane, a pojedinci, bez obzira na to da li su u firmi ili instituciji, ne odgovaraju na elektronske poruke na vrijeme. Pojednostavljen kapacitet i povjerenje, bez obzira na to je li u bankarstvu, ulaganju, vladinim institucijama ili u komunikaciji uveliko bi uticao na pove anje angafliranja dijaspore iz BiH, jer bi se tako pokazalo da postoji mogu nost i spremnost da se sa dijasporom šsretne na pola puta.

Odnosi sa diplomatsko konzularnim misijama BiH u Švedskoj

Ispitanici su naglasili vaflnost podr-ke Ambasade BiH u Tmokholmu, kroz prisustvo ambasadora razli itim doga ajima u Tmokholmu i drugim mjestima. Za njih to predstavlja direktnu vezu sa domovinom i kanal za dalji angaflman i smatraju da bi to trebalo i dalje podrflavati. Ambasada u Tmokholmu prufla usluge dijaspori u cijeloj TMedskoj, gdje je za ambasadore poznato da su veoma angaflirani i prisustvuju doga ajima koje organizira dijaspora. Iako se Ambasada smatra malom ambasadom, jer ima samo nekoliko zaposlenika i ograni ene resurse, oni su razvili jake veze sa APU mreflom kao i mnogim drugim diasporskim organizacijama i generalno ih smatraju otvorenima. Naprimjer, lanovi APU mrefle su sara ivali sa osobljem Ambasade kako bi afluirali internet stranicu Ambasade i u inili je lak-om za kori-tenje. Prostor Ambasade je ograni en i stoga se doga aji ne organiziraju u njoj, iako su uvijek otvoreni za saradnju. Kao i kod drugih ambasada BiH koje opsluflju veliku diasporsku populaciju, osoblje Ambasade je svjesno ograni enja usluga koju pruflaju kada je u pitanju sluflenje gra anima u inostranstvu. Naprimjer, Ambasadi je nemogu e da osigura odre ene dokumente kako bi registrirali ro enje djeteta roditelja koji su ro eni u BiH, te nisu u mogu nosti izdati ve inu dokumenata, osim paso-a, -to je dosta skuplje nego kada se zahtjev podnese u BiH.

IV. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Na osnovu kvalitativnih i kvantitativnih podataka iz ovog projekta, jasno je da mnoge preporuke za angaflman dijaspore iz BiH u razvojnim aktivnostima zavise od preporuka za unaprje enje odnosa dijaspore iz BiH i domovine i pove anje povjerenja me u njima. Uprkos trenutnim nedostacima, dijaspora iz BiH bi voljela da veze sa domovinom oja aju i voljeli bi biti aktivni u esnici u budu nosti BiH. Preporuke za podru ja unaprje enja su:

- 1. Povećati angažman i prisutnost institucija BiH u dijaspori iz BiH u Švedskoj.**
Ambasada BiH u Tmokholmu trebala bi i dalje biti podrflana i trebala bi povezivati pripadnike dijaspore sa razli itim institucijama u BiH na svim nivoima, te podrflati zajednicu u Tmokholmu, i to ne samo u kontekstu kulturnih de-avanja i saradnje sa pripadnicima dijaspore u inicijativama koje se odnose na domovinu. Mogu nost koja bi trebala biti uzeta u obzir je sredi-nja ambasada u Malmeu, koja bi opsluflivala Skandinaviju, i otvaranje nekoliko konzulata u zavisnosti od rasprostranjenosti dijaspore iz BiH u skandinavskim zemljama.
- 2. Njegovati snažniju kulturnu vezu između BiH i dijspose iz BiH u Švedskoj.**
Pripadnici dijaspore u TMedskoj naglasili su vaflnost odrflavanja kulturne povezanosti sa BiH. Organizacije dijaspore i pojedinci, uspje-no su podrflali veliki broj kulturnih doga aja, me u kojima su i pozori-ne predstave i koncerti -irom TMedske. Slufbena

podrška ovakvim inicijativama je od koristi za BiH, jer omoguava platformu za saradnju sa dijasporom van ustanovljenih kanala, i esto privlači one koji se druga ije ne bi uključili u zajednicu dijaspore. Jedan od ispitanika je dao primjer i Ambasade BiH u SAD koja je podržala i pomogla organizirati koncert Amire Medunjanin, poznate pjeveice sevdaha, u Washingtonu.

3. **Kapitalizirati emocionalnu povezanost koju prva generacija dijaspore iz BiH u Švedskoj osjeća prema BiH i posebno prema svojim lokalnim zajednicama.** Osobe koje su stekle kapital u Švedskoj najvjerovaljnije su ulagati u mjesta u BiH u kojima su odrasli. To se naročito odnosi na prvu generaciju dijaspore iz BiH.
4. **Stvoriti prilike za izgradnju kapaciteta i ljudskih resursa između BiH i Švedske, te samim tim stvoriti sigurno ekonomsko i političko okruženje za ulaganje.**
5. **Razviti e-uslugu za komunikaciju dijaspore sa institucijama u BiH kako bi se podstaklo sigurnije ekonomsko i političko okruženje.** Razvoj sistema koji će omogućiti dijaspori da dobiju povratne informacije i samim tim zahtijevaju odgovornost određenih institucija u BiH, mnogo bi doprinio jačanju povjerenja dijaspore i volje za saradnju, ulaganje i rad sa lokalnim akterima u BiH. To može biti u formi podnosenja žalbi ili povezivanja raznih nivoa e-usluge, kako bi bilo moguće pravne postojeće žalbe, zahtjeva i zadataka.
6. **Razviti programe i aktivnosti za jačanje veze između dijaspore iz BiH prve i druge generacije i predstavnika lokalnih zajednica u BiH.** Podržavanjem prakse mentorstva u poslovnom sektoru između uspješnih pojedinaca i potencijalnih investitora i dijasporskih poduzetnika, kako bi prenosili znanje, bile bi umanjene potencijalne i olačne procedure.
7. **Podstaknuti i pojednostaviti građansko učešće iz dijaspore i bolju integraciju pojedinaca na političkoj sceni u BiH.** Generalno, glasanje dijaspore i zahtjevi za učestvovanje moraju biti posmatrani ozbiljnije na svim nivoima vlasti i uzeti u obzir za vrijeme kampanja. To prevazilazi tek puko postojanje predstavnika dijaspore u vladama i zahtjeva aktivnu saradnju i koordinaciju između različitih agencija, institucija i ministarstava u BiH, a ne takmičenje, nedostatak angažmana, ili potpuno odbacivanje koje su mnogi pripadnici dijaspore doživjeli u posljednje tri decenije, uprkos temu da se angažiraju u svojoj domovini.
8. **Integrirati održive veze između institucija u BiH na svim nivoima i dijasporskih organizacija i pojedinaca.** Ulaganje u društvene programe i obrazovanje za mlade u BiH od posebnog je interesa za dijasporu iz BiH, što se vidi kroz neprekidan rad organizacija, poput organizacije ŠN-a djeca. Ove inicijative bi institucije u BiH trebale formalnije podržati i priznati, ali i povezati ih sa ostalim relevantnim akterima u BiH jer kombiniraju potencijal za dijasporu što je razvojna spona koja će se razviti kroz znanje, interesovanje i resurse aktera iz dijaspore, kao i saradnju na terenu. To otvara ne samo prilike za transfer znanja, već stvara i trajne veze između pripadnika dijaspore i lokalnog stanovništva, uključujući i drugu generaciju.
9. **Obezbjediti direktnu podršku za dopunsку nastavu u dijaspori i uspostaviti programe u BiH.** Jedno od glavnih pitanja koje su sve fokus grupe i pojedinci spomenuli je važnost učenja bosanskog jezika i mogućnost da druga generacija održi

veze sa BiH. Nastavnici bosanskog jezika u –vedskom obrazovnom sistemu, kao i pojedinci iz organizacija dijaspore, nagla–avaju da bi fletjeli vi–e programa koji povezuju drugu generaciju sa BiH. Predlofloeno je nekoliko ideja, me u kojima je vi–e prilika za razmjenu u enika, kao –to su ljetni programi u sklopu kojih e pripadnici dijaspore upoznati druge lanove dijaspore i pojedince iz BiH koji su istih godina, ili asovi jezika u toku ljeta, te drugi oblici brige za mla u djecu. To predstavlja i priliku za poduzetni–tvo u BiH, ali i priliku da visoko–kolske ustanove kreiraju programe. Saradnju te vrste bi trebalo uzeti u obzir kao dodatak ljetnim programima za mla u djecu i prufliti im priliku za volontiranje u BiH i dnevne izlete, kako bi bolje upoznali svoju domovinu.

10. **Uspostaviti formalne procedure za dijasporu iz BiH za transfer znanja, praksi i vještina.** Kada su u pitanju prilike za transfer znanja, pripadnici dijaspore iz BiH u –vedskoj pokazali su interesovanje za odrflavanje gostuju ih predavanja ili organiziranje radionica iz svog podru ja profesionalnog djelovanja za profesionalce u BiH ili studente, u zavisnosti od polja djelovanja. To je neiskori–tena mogu nost, gdje je dijaspora zainteresirana da ne–to vrati domovini, ali trenutno ne postoji institucija ili partner koji bi pomogli organizirati takve doga aje. Veliki broj ispitanika je frustriran, jer su poku–ali ne–to samostalno implementirati, ali nisu mogli zbog logisti kih pote–ko a, nedostatka podr–ke institucionalnih aktera ili jednostavno nepostojanja mrefle poznanstava kako bi bio ostvaren inicijalni kontakt. To se sve moftle vrlo jednostavno rije–iti kroz kontakte MLJPI-a ili sli ne institucije koje bi djelovale kao medijatori i pomogle u vr–ivanje veza izme u dijaspore i domovine.

POGLAVLJE X

Izvještaj za Švicarsku

Sažetak

Izvještaj je temeljen na podacima prikupljenim u Švicarskoj (Zurich i Bern) u septembru 2017. godine i obuhvata grupni intervju sa gra anima i predstavnicima različitih udruga građana u Zuriku i jednu pojedinu observaciju u Bernu. Upotpunjeno je pojedinačnim intervjuima sa predstavnikom udruga građana u dijaspori u Bernu, dva univerzitetska istraživača iz sfere društvenih nauka i dva poslovna ovjeka iz dijaspore koji rade u Zuriku i Bosni i Hercegovini, kao i predstavnicima Ambasade BiH.

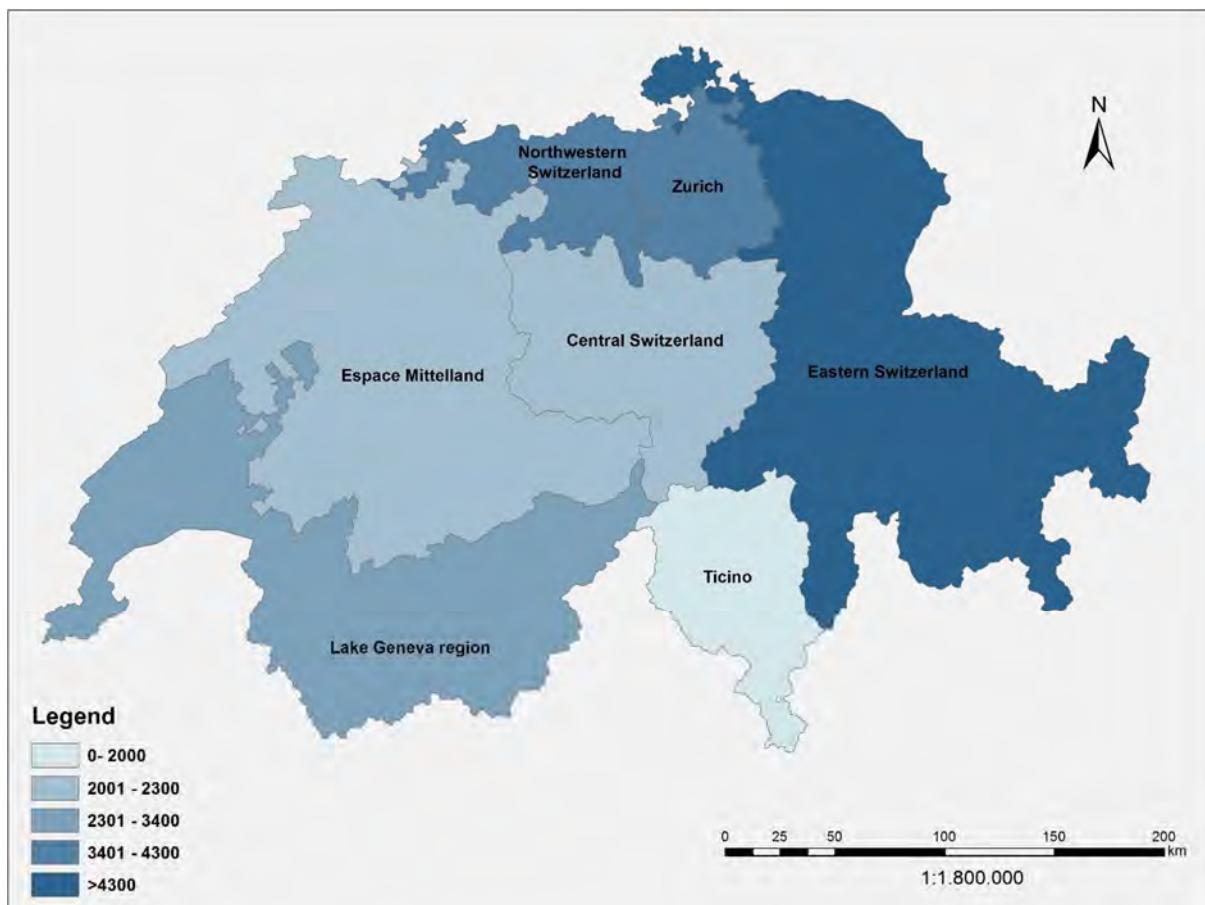
Po etnoanalizi ukazuje da je dijaspora iz BiH u Švicarskoj podijeljena i raznovrsna. Brojni su i uticajni, ali ponekad slijede suprotstavljeni interese. Sveukupno, većina intervjuiranih tvrdi da su privrženi lanovima porodice u BiH, što ih čini potencijalno svjesnim o domaćim potrebama, te zainteresiranim za izgradnju jačih veza sa različitim inicijativama u zajednici.

Podaci prikupljeni tokom pojedinačnih intervjuja i sastanaka sa fokus grupama upućuju da najveći izazov za građane BiH ka potpunoj integraciji u švicarski sistem predstavljuju velika ograničenja u pogledu ekonomske samostalnosti. Većina visokobrazovanih migranata suočila se sa problemom priznavanja diploma nakon dolaska u Švicarsku. Brfle prilagođavanje novim uslovima dodatno je oteflano nepoznavanjem lokalnih jezika i dijalekata - četiri zvanični jezici i 26 zabilježljenih kantonalnih varijanti jezika.

Njihova uloga u promociji i aktivnom učešću u lokalnom razvoju u BiH najbolje se može opisati kao ambivalentna. Neki pomagaju domaćem stanovništvu u napuštanju BiH, drugi promoviraju održivi razvoj ne samo ulaganjem u biznis, već i programima obuke kako bi zadružili mladu i visokokvalifikovanu radnu snagu zaposlenu u kompanijama koje su osnovali. Velika motivacija u neprofitabilnom radu usmjerena je na društvene promjene, kao što je oigledno na primjerima kolektivnih donacija poslanih u nekoliko regija Bosne i Hercegovine tokom teklih poplava 2014. godine.

I. DEMOGRAFSKE I DRUŠTVENO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE

Mapa 12. Rasprostranjenost dijaspore iz BiH u Švicarskoj po regijama²¹⁴

Osnovne informacije i pregled literature

Istraživanja o migracijama iz BiH u Švicarskoj postoje, ali u ograničenoj mjeri.²¹⁵ Zajednička će odnose se na analizu integracije dijaspore iz BiH u Švicarskoj i njen potencijalni doprinos razvoju Bosne i Hercegovine.

Prema dostupnim podacima iz 2010. godine, oko 35.000 državnih BiH ljudi u Švicarskoj. Svjetska banka procjenjuje da 52.078 osoba iz BiH ima prebivalište u ovoj zemlji²¹⁶, uključujući one koji su naturalizirani. Eurostatov popis stanovništva (2011) ukazuje da 29.416 državnih BiH ljudi u Švicarskoj, dok ih ukupno 51.250 steklo državljanstvo BiH rođenjem. Procijenjeno je da je oko 25.900 osoba bosanskohercegovačkih porijekla steklo Švicarsko državljanstvo.²¹⁷ Dostupni izvještaji Federalnog zavoda za statistiku u Švicarskoj

²¹⁴ Napomena: Ova mapa predstavlja opću procjenu rasprostranjenosti dijaspore iz BiH u Švicarskoj. Do procjene za svaki kanton dobro se koriste i metodu samoprocjene u pojedinim zajednicama, podaci iz Zusammenstellung des Statistikdienstes des Staatssekretariates für Migration (2017), Iseni et al. Report (2012).

²¹⁵ Na primjer, Behloul, S. 2011 i Iseni, B. et al. 2012.

²¹⁶ Izvještaj Svjetske banke dostupan na <http://go.worldbank.org/JITC7NYTT0>

²¹⁷ Zakon o državljanstvu Švicarske dozvoljava aplikantima da imaju dvojno ili više strukovo državljanstvo ili da zadržavaju svoje prvobitno državljanstvo kada apliciraju za Švicarsko. Državljanstvo Bosne i Hercegovine se ne moraju određivati državljanstvom BiH kada steknu Švicarsko.

pokazuju da otprilike 34.000 drflavljana BiH flivi u zemlji, dok ih ukupno 2.714 ima status izbjeglice u Švicarskoj.²¹⁸

Postoji nekoliko registriranih udruflenja i organizacija migranata iz BiH u Švicarskoj. Dostupni podaci ukazuju da većina etničkih Srba i Hrvata iz BiH, shodno tome, uglavnom pristupaju dijasporskim udruflenjima migranata iz Srbije i Hrvatske. Postoji samo nekoliko udruflenja i njihovih lanova dolaze iz sve tri velike etničke grupe u BiH. Pripadnici dijaspore, u zavisnosti od njihove vjerske i nacionalne pripadnosti, takođe pristupaju različitim vjerskim i duhovnim zajednicama u različitim lokalnim zajednicama u Švicarskoj.

Švicarska je prva država koja je zaključila Sporazum o migracijskom partnerstvu i jedina je sfera migracije uključujući kao komponentu Švicarskog programa pomoći razvoju Bosne i Hercegovine. BiH i Švicarska su, takođe, zaključile nekoliko bilateralnih sporazuma: Sporazum između Vijeća ministara BiH i Federalnog vijeća Švicarske o tehničkoj, ekonomskoj, finansijskoj i humanitarnoj saradnji, Sporazum između BiH i Švicarske o unapredenu i recipročnoj zaštiti investicija, Konvencija o socijalnom osiguranju i amandmani na Konvenciju o socijalnom osiguranju.

Aktuelni demografski podaci

Prema podacima objavljenim polovinom 2017. godine, u Švicarskoj je registrirano 31.089 drflavljana BiH.²¹⁹

Ukupan broj drflavljanina BiH u Švicarskoj, uključujući i strance, rezidente i azilante, 31.07.2017. godine.²²⁰

Ukupna statistika o stranim rezidentima	30.504
Rezidencijalni (C)	25.169
Izbjeglice kojima je priznat leglan status (C)	1.627
Nerezidenti (privremeno boraviće) (B)	5.321
Oni kojima je priznat status izbjeglice (B)	2
Kratkoročni rezidenti ($L \geq 12$ mjeseci)	14
<hr/>	
Ukupna statistika o stranim rezidentima ($L < 12$ mjeseci)	77
<hr/>	
Tražioci azila (N)	30
Privremenih legalnih statusa (F)	478
Prihvjetene izbjeglice unutar ove kategorije (F & FL)	10
<hr/>	
Ukupno državljanina BiH u Švicarskoj	31.089

²¹⁸ Glavni ured za statistiku UNHCR-a objavljuje da je broj zvanih no priznatih izbjeglica iz BiH bio 5.000-5.952.

²¹⁹ Zusammenstellung des Statistikdienstes des Staatssekretariates für Migration (October 2017), temeljeno na broju izdanih boravkih dozvola. Dodatno, 441 državljanin BiH je registrovan kao traffick azila.

²²⁰ ZEMIS podaci na njemačkom: ausländische Wohnbevölkerung (mit den Aufenthaltstitel C, B, $L \geq 12$ Monate), die nicht ständige ausländische Wohnbevölkerung (Aufenthaltstitel $L < 12$ Monate) sowie Personen aus dem Asylbereich (Ausweis N, F sowie F Flüchtlinge).

Broj državljanima BiH koji su stekli državljanstvo tuziljske izme u 2002. i sredine 2017. godine prikazan je u tabeli u nastavku.²²¹

	Regularna procedura za državljanstvo	Olakšana procedura
2002.	1.742	116
2003.	2.157	111
2004.	2.308	60
2005.	2.734	53
2006.	3.082	65
2007.	2.933	75
2008.	2.792	59
2009.	2.326	78
2010.	1.849	75
2011.	1.525	101
2012.	1.068	90
2013.	1.065	106
2014.	829	133
2015.	971	132
2016.	824	133
2017.	340	71

Broj aplikanata koji su pokrenuli proces sticanja državljanstva izme u 01.01.2010. do 30. 06. 2017. godine²²² je sljedeće i:

	Regularna procedura Član 13.	Olakšana procedura	Ukupno
2000.	1.074	165	1.239
2001.	1.197	142	1.339
2002.	1.989	119	2.108
2003.	2.434	96	2.530
2004.	3.161	106	3.267
2005.	2.578	94	2.672
2006.	3.461	108	3.569
2007.	2.354	102	2.456
2008.	2.878	92	2.970
2009.	2.180	114	2.294
2010.	1.465	137	1.602
2011.	1.314	123	1.437
2012.	954	139	1.093
2013.	914	138	1.052
2014.	845	142	987
2015.	1.048	173	1.221

²²¹ Ambasada BiH u tuziljskoj je izdala ukupno 23.301 paso-državljanima BiH sa prebivalištem u tuziljskoj (do oktobra 2017. godine).

²²² Podaci objavljeni od ZEMIS-a 21.08.2017. godine.

2016.	818	186	1.004
2017.	432	93	525

Procedure trafljenja radne dozvole u TMVicarskoj podijeljene su u dvije glavne kategorije: one koji traflje posao unutar planirane radne snage i u ne grupu L (>4 do 12 mjeseci) ili boravi u dozvolu B (>12 mjeseci), te one koji pojedina no traflje posao (izvan planirane grupe) L (*najviše 4 ili 8 mjeseci*). Broj izdanih radnih dozvola od 2008. do kraja 2016. godine je sljedeće:

Godina	Grupe L and B ²²³	Izvan grupe L ²²⁴
2008.	13	45
2009.	13	59
2010.	7	75
2011.	28	81
2012.	13	88
2013.	17	47
2014.	16	78
2015.	13	79
2016.	22	191

Generacije migranata

Prva dva vala migranata pristiglih u TMVicarsku predstavljaju ūgastarbajteri i njihove porodice. Prvi val, uglavnom ekonomski prirode, datira iz 1960-ih godina prošlog vijeka. Pristup TMVicarskom tržištu rada bio je uglavnom otvoren za sezonsku imigraciju radnika koji bi proveli po nekoliko mjeseci godišnje u državi. Broj radnika u direktnoj vezi sa sporazumom između TMVicarske i SFR Jugoslavije, potpisanim 1965. godine, kojim bi se dovela prva potencijalna radna snaga. Broj migranata je ostao nizak uprkos naporima za implementaciju ovog sporazuma. Prema jugoslovenskom popisu iz 1971. godine, samo 1,5% svih jugoslovenskih migranata iz BiH radilo je u TMVicarskoj. Većina ih se preselila da radi u Njemačku (71%) i Austriju (17%).

Drugi val datira iz 1980-ih godina 20. vijeka. Slijedi po etnom migracijskom trendu, uglavnom je uključivao nekvalificirane radnike na građevini, u uslužnoj i hotelskoj industriji, agrikulturi i poljoprivredi. Sveukupno, broj osoba iz BiH prema drugim je 12.000 ili skoro 20% od ukupnog broja jugoslovenskih imigranata u TMVicarskoj. Broj imigranata je narastao na 60.916 u 1980-im godinama. Prema zvaničnim jugoslovenskim statističkim izvorima, ukupno 234.213 državljanina BiH, od toga 61% muškaraca, migrirao je u TMVicarsku 1991. godine.²²⁵

Treći val migranta stigao je u TMVicarsku između 1992-1994. godine kao migranti uslijed sukoba, izbjeglice i azilanti. TMVicarski zakon o azilu dopunjeno je za ovu populaciju koja se smatrala ūizbjeglicama uslijed nasilja (Gewaltflüchtlinge). Bio je im dozvoljen ostanak i

²²³Na njemačkom: kontingentierte Kurzaufenthaltsbewilligungen L (> 4 bis 12 Monate.) und Aufenthaltsbewilligungen B (>12 Monate.)

²²⁴ Na njemačkom: unkontingentierte Kurzaufenthaltsbewilligungen L (max. 4 bzw. 8 Monate.)

²²⁵ cf. Iseni, B. et al. 2012: 26-27.

prema tom istom zakonu očon mofle biti odobren tokom trajanja op eg rizika, posebno u slu ajevima rata, civilnog rata i u situacijama op eg nasilja.²²⁶

Poslije 1995. godine, tako er je bio val onih koji su traffili spajanje sa svojim porodicama. Od 1996. godine pa nadalje, Federalno vije e TWCarske odlu ilo je okon atti privremeni kolektivni azil za izbjeglice iz BiH i postaviti rokove za njihov ubrzani povratak. Broj novih aplikacija za azil drflavljana BiH i dalje je varirao, blizu 1.800 ljudi godi-nje izme u 1996. i 2002., te je spao na nifli nivo (150-500 aplikantata) u 2012. godini.²²⁷

Broj izbjeglica iz BiH u TWCarskoj tokom 1992-1995 godine²²⁸ je sljede i:

Zemlja prijema 1992-1995	Broj izbjeglica registrovan izmedu 1992-1995	Promjena zemlje prihvata	Broj izbjeglica repatriiranih u BiH	Broj izbjeglica u zemljama prijema u 2005.
TWCarska	24.500	2.600	11.000	10.900

Prema dostupnim podacima, dvije najaktivnije drflave u pogledu repatriiranja izbjeglica iz BiH u pro-losti bile su Njema ka i TWCarska.²²⁹

Udruženja dijaspore

Dijaspora iz BiH u TWCarskoj organizirana je u mnogim udruflenjima i klubovima koji ve inom funkcioniraju na etni koj ili vjerskoj osnovi. Prema dostupnim podacima, veliki broj drflavljan BiH nije uklju en u rad bilo kojeg udruflenja dijaspore iz BiH registriranog u TWCarskoj, dok je ve ina Hrvata²³⁰ i Srba porijeklom iz BiH uklju ena u rad udruflenja koja tefle ka promociji kulture i interesa Srbije i ili Hrvatske. Postoje razli ite organizacije emigranata iz BiH sa -irokim poljem djelovanja i gotovo nikako nisu povezane. Samo nekoliko organizacija promovira bosanskohercegova ke vrijednosti u sklopu TWCarskog dru-tva na poljima nauke i kulture (Matica BiH, Terra nostra, i-platform).

Najve e udruflenje Srba u TWCarskoj je Srpski kulturni savez (SKS)²³¹, dok je ve ina Hrvata povezana sa Hrvatskom kulturnom zajednicom (HKZ). Ve ina bo-nja kih udruflenja su organizirana u sklopu Islamske zajednice Bo-njaka u TWCarskoj (IZBCH).²³² Neka diasporska udruflenja, tako er, predstavljaju velike translokalne zajednice, kao -to su neka sa podru ja Srebrenice, koja su odigrala zna ajnu ulogu u pomo i pri zapo-ljavanju ili drugim pitanjima svojih lanova kao i u pomaganju povratni kim zajednicama u BiH.²³³

²²⁶ Zakon o azilu TWCarske, 1998., lan 4.

²²⁷ Iseni, B. et al. 2012: 31.

²²⁸ Valenta, M. i Ramet, S. 2011: 4.

²²⁹ Al-Ali, N. et al. 2001: 617.

²³⁰ U TWCarskoj postoji oko 50 hrvatskih udruflenja i 13 hrvatskih katoli kih misija.

²³¹ Srpska pravoslavna crkva (sa sjedi-tem u Zurichu) ima veoma vaflnu ulogu u okupljanju srpskog naroda u TWCarskoj. Druga srpska udruflenja registrovana u TWCarskoj su: humanitarna organizacija ŠNemanji i Š Ticino, humanitarna organizacija ŠSrecem za Modri u Š Spreitenbach, Kulturno udruflenje srpskih flena Š Bern, Savez srpskog folklora Š Zurich, Udruflenje srpskih studenata u TWCarskoj iz Zuricha, Udruflenje Prnjavor ana u TWCarskoj Š Zurich, Udruflenje srpskih pisaca TWCarske Š Dubendorf, Zajednica Srba TWCarske Š Winterthur.

²³² IZBCH djeluje u Koblenzu, Genovi, Lausanni, Yverdonu, Neuchtelu, Bernu, Lucernu, Kussnachtu, Goldau, Zugu, Rickenu, Schierenu, Wettswilu, Bischoffszellu, GAMu, Heidenu, Buchsu, St. Galenu i Churu. Druga bo-nja ka udruflenja su: Matica Bosne i Hercegovine u TWCarskoj koja okuplja sve etni ke grupe iz BiH, Institut Adil-beg Zulfikarpa-i , BNF (Bo-nja ki nacionalni fond), Humanitarna organizacija mladih za regije Bugojna, Donjeg Vakufa i Gornjeg Vakufa, Bosona Ticino (Bosanski kulturni centar), Udruflenje ŠSre Cazina Š druga.

²³³ Karabegovic, D. i Koinova, M. 2016.

Udruflenje koje se isti e je *i-platforma* (*i-dijaspora*) osnovano u saradnji sa Švicarskom agencijom za razvoj i saradnju (SDC) nakon -to je 2014. godine objavljena studija o Stanovni-tvo Bosne i Hercegovine u Švicarskoj. Udruflenje nastoji oja ati postoje i angaflman formalnih udruflenja emigranata, neformalnih grupa i pojedinaca svih generacija Bosanaca i Hercegovaca u Švicarskoj prema domovini. Ambasada Bosne i Hercegovine u Bernu je aktivno uklju ena u rad *i-platforme*, a posebno u realizaciji projekata u vezi sa ekonomskom saradnjom Švicarske i BiH. Švicarska agencija za razvoj i saradnju je jako zainteresirana za razvoj ove saradnje s obzirom na to da je u drflavi oko 60.000 migranata iz BiH i procijenjeno je da ih polovina posjeduje dvojno drflavljanstvo. Zajedni ka saradnja se ogleda kroz u e- e na Forumu o pogodnostima ulaganja u BiH, kao i na ekonomskim i trgova kim sajmovima.

Ostvareni nivo obrazovanja

U Švicarskoj glavnu odgovornost za obrazovanje, posebno osnovno i srednje, snose kantoni. Švicarska konferencija kantonalnih ministara obrazovanja (EDK) nadleflna je za koordinaciju njihovog rada na drflavnom nivou.²³⁴ Djeci koja govore strani jezik omogu ena je pomo na jeziku na kojem se odvija nastava. U enici kojima je maternji jezik druga iji od nastavnog jezika mogu dobrovoljno prisustvovati nastavi na njihovom izvornom jeziku (na njema kom: Heimatliche Sprache und Kultur - HSK). Drflavne institucije, neka nezvani na tijela u migranskim zajednicama i odre eni kantoni (kroz -kolske zajednice i dobrotvorne organizacije) nude dodatne instrukcije iz jezika.

Kantoni²³⁵ su odgovorni za reguliranje kurseva na maternjem jeziku, ali ne postoji nikakva drflavna statistika o broju djece koja poха aju ove kurseve.²³⁶ Postoje dopunske -kole za u enje bosanskog jezika. U enici su uglavnom Bo-njaci, dok djeca srpskog ili hrvatskog porijekla uobi ajeno poха aju dopunske -kole gdje nastavnici shodno tome prate nastavne planove i obrazovne programe odobrene od strane relevantnih institucija u Srbiji i Hrvatskoj.

Ministarstvo civilnih poslova BiH obezbijedilo je besplatni udflbenik za dopunsku nastavu na B/H/S jezicima. Sagovornici u Ambasadi BiH u Bernu navode da je i dalje potrebno u enje sva tri jezika i kori-tenje oba pisma u dopunskim -kolama. Tako er, vafno je da se nastavne metode u dopunskim -kolama prilagode djeci koja ne mogu prisustvovati asovima u udaljenim mjestima i omogu iti im u enje pomo u online alata. Stoga je imperativ da se pokrenu razgovori o zaklju ivanju bilateralnih sporazuma izme u BiH i Švicarske na poljima nauke, obrazovanja, kulture i sporta.

Geografska rasprostranjenost u Švicarskoj

Kao -to je prikazano u mapi na po etku ovog poglavlja, otprilike 65% stanovni-tva iz BiH koncentrirano je u samo sedam -vicarskih kantona. Ve ina ih flivi u St. Gallenu (4.802), dok

²³⁴Neke op e informacije o -vicarskom obrazovnom sistemu se mogu na i na:

<https://webgate.ec.europa.eu/fpfis/mwikis/eurydice/index.php/Switzerland:Overview>

²³⁵ Detaljni uvid o tome kako se ovi kursevi provode mogu se na i na nekim kantonalnim web-stranicama:

Zurich: https://vsa.zh.ch/internet/bildungsdirektion/vsa/de/schulbetrieb_und_unterricht/faecher/sprache/heimatliche_sprache_kultur_hsk.html#a-content

Basel-Stadt: <https://www.edubs.ch/unterstuetzung/sprachen/hsk/sprachen>

Bern: http://www.erz.be.ch/erz/de/index/kindergarten_volksschule/kindergarten_volksschule/interkulturelle_bildung/hsk-unterricht.html

²³⁶ Jedini dostupni podaci o pokrivenosti kantona jezicima (samo na njema kom): <http://www.edk.ch/dyn/18783.php>.

Tako er pogledati: <http://www.edk.ch/dyn/19191.php>

su ostali u Aargau (4.267), Zurichu (4.039), Vaudu (3.342), Lucernu (2.279), Bernu (2.065) i Ticinu (1.938).²³⁷

Većina migranata, koji su stigli iz BiH u Švicarsku prije sukoba, dolazi iz hrvatske etničke grupe, iz općina kao što su Odflik, Travnik, Modrića, Tomislavgrad, Gradačac i Bosanski Šamac. Pripadnici srpske etničke grupe dolaze uglavnom iz Lopara, Banja Luke, Bijeljine, Odflike, Zvornika i Prnjavora, dok pripadnici bosnjaka etničke grupe dolaze iz Sanskog Mosta, Prijedora, Bihaća, Lopara, Travnika i Ključa.²³⁸

Centralna izborna komisija BiH²³⁹ izvještava da je broj registriranih birača iz Švicarske u blagom porastu u posljednja petnaest izborna ciklusa. Ukupan broj je i dalje relativno mali u poređenju sa brojem birača koji imaju pravo da se registriraju. Brojke su navedene ispod. Ovdje je vaflno napomenuti da je broj registriranih birača i dalje veći od broja pojedinaca koji u koncu nici glasaju na svakim izborima, a to je otprilike njih 65% do 70%.

2.769 birača je registrirano za Općinske izbore 2010. godine

3.127 birača je registrirano za Lokalne izbore 2012. godine.

3.140 birača je registrirano za Općinske izbore 2014. godine.

4.583 birača je registrirano za Lokalne izbore 2016. godine.

II. ISKUSTVO U VEZI SA MIGRACIJOM I INTEGRACIJOM

U svim dostupnim izvještajima i studijama istaknuta je injenica da je velika većina državljanova BiH integrirana u Švicarsko društvo. Lokalne institucije u Švicarskoj uspešno su rukovodile i pomagale u rješavanju mnogih izazova u vezi sa integracijom Bosanaca i Hercegovaca, tako što su ih naseljevale zajedno i ohrabrivale ih da uče jedan ili više zvanih jezika u Švicarskoj. Brojna udruslenja državljanova BiH su također uspešno pomogla u njihovoј tranziciji i integraciji.

Većina migranata iz BiH, uključujući i one koji su stigli u Švicarsku tokom 1990-ih godina ili skorije, vode prilično ugodne živote. Niskokvalificirani migranti iz BiH suočavaju se sa istim izazovima kao i bilo koja druga migrantska grupa u Švicarskoj. Oni koji su stekli visoko obrazovanje, zarađuju učenje na njihovom jeziku ili iznad njihovog razinu, mogu lako mijenjati poslove ili da budu unaprijeđeni. Migranti iz BiH većinom stanuju u gradskim sredinama ili predgrađima i njihov društveni, ekonomski i politički angažman se uglavnom odvija na kantonalmu nivou, dok tek mala grupa ljudi djeluje u više kantona ili na federalnom nivou.

Ne postoje nikakve restrikcije u vezi sa dvojnim državljanstvom u Švicarskoj, što znači da se migranti iz BiH nisu morali određivati između dva državljanstva BiH. U stvarnosti, za mnoge lokalne vlastite ovo predstavlja neku vrstu simbolične veze koja im omogućava politički angažman kada je to potrebno, za razliku od svoje rodbine u Njemačkoj ili Austriji, koja može ostati bez prava glasa i osjećati se odvojena od lokalne politike u BiH zbog strojnjih različica državljanstava u ove dvije države.

Lokalni vlastiti isti u vaflnost uključujuvanja kulturnih i vjerskih zajednica u aktivnosti dijaspora iz BiH. Poticanje dijaloga o potrebama lokalnih zajednica kroz angažiraniji rad

²³⁷ Iseni, B. et al. 2012: 44.

²³⁸ Iseni, B. et al. 2012: 28-29.

²³⁹ Izdao Branko Perić, Iana CIK BiH, broj dokumenta: 04-50-2-274/17, septembar 2017.

vjerskih institucija moguće voditi do različitih inovativnih prilika za volonterski i humanitarni rad, ali takođe i za biznis.

Povratak u BiH, ukoliko je uopće razmatran kao opcija, obično se dešava tokom penzonisanja migranata, većinom zbog toga što nisu u mogućnosti da nastave plaćati visoke stanabine u Švicarskoj sa penzijama koje su znatno niže od prihoda koje su ranije zarađivali. Trendovi povratka su vidljivi iz broja potvrda o boravku izdanih u Ambasadi BiH u Švicarskoj, koja je uslov za sticanje carinskih pogodnosti prilikom ulaska u BiH.

III. POTENCIJAL ZA ANGAŽMAN DIJASPORE

Ambasada BiH u Bernu navodi da je od septembra 2015. godine održano više od trideset konsultacija i informativnih događaja sa udrugama dijaspore, predstavnicima državnih vlasti, nevladinim organizacijama i drugim zainteresiranim pojedincima u Švicarskoj i u BiH kako bi prikupili relevantne informacije o potencijalima ulaganja iz dijaspore i kako bi otvorili komunikacijske kanale sa vlastima u BiH.

Ispitanici tvrde da većina pojedinaca sa visokom platenom sposobnosti, koji su potencijalno spremni da ulože novac u BiH, posebno pripadnici dijasporskih grupa koje su pristigli ranije ili uslijed sukoba, zadružuju određen nivo nepovjerenja prema partnerima u BiH. Prema njihovom mišljenju, vlasti u BiH, uključujući i lokalne, nisu sposobne ili nisu spremne da učine prioritetom uklanjanje administrativnih prepreka i stvore uslove za olakšano ulaganje. Zapazili su nedovoljan nivo transparentnosti u nadležnim institucijama, kao i unutar poslovnog sektora. Druga briga odnosi se na nefleksibilno stanje ekonomije i njena nemogućnost prilagođavanju regionalnim i međunarodnim ekonomskim trendovima. Osim toga, razna politika, ekomska i pravna ograničenja imaju uticaj na dijasporu u donesenju odluka o procesima poslovanja.

Prema mišljenju sagovornika, jedan od glavnih izazova je pronalazak kvalificirane i motivirane radne snage koja će ostati lojalna i posvećena razvijanju lokalnih kompanija. Osim toga, zapazili su tenzije i negativne percepcije o ulaganjima iz dijaspore gdje je zaposlena domaća radna snaga, kao što su, na primjer, ograničenja njihovog aktivnog zaposlenja i profesionalizacije. Sagovornici su se suočavali sa mnogim slučajevima kada su njihova ulaganja u BiH dočekljavana kao iskorijtanje domaćih resursa, a ne kao dobro namjerno ulaganje koje za cilj ima i stvaranje prihoda (biznis) i doprinos lokalnom razvoju u zajednicama odakle vode projekto (lokalni razvoj).

Mnogi tvrde da je važno shvatiti da dijasporu ne interesuje zatvorene društvene grupe i da esto nemaju zajednički interes. Domaći sagovornici isti u važnosti razvoja društvenog kapitala od društvenih veza, posebno u pružanju finansijske, društvene ili samo simboli ne podržavaju domaćim zajednicama. U tom smislu, lokalne zajednice u BiH trebaju nastojati da razviju veze ne samo sa dijasporskim zajednicama van granice, već da njeguju odnose sa lokalnim stanovništvom i članovi porodice u dijaspori, da njeguju domaće norme i razvijaju veće nivo društvenog povjerenja.

Neki vjeruju da je pogrešna ideja o prijenosu kapitala ili vjetrina iz dijaspore. Odredena novca investirana je u BiH putem različitih programa obuke, izgradnje kapaciteta ljudskih resursa, programe poboljšanja vjetrina itd. Ovo znači da niti su sve vrste vjetrina potrebne niti postoji veliki izbor kandidata koji bi prenosili vjetrine besplatno ili po najnižim

cijenama nego i jedan drugi strani stru njak iz tog polja. Tako er, ono -to se lokalno smatra korisnim u BiH mofle da ne bude u inkovito rje-enie kada dolazi izvana.

IV. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

1. Razviti sektorski pristup u pružanju informacija dijaspori: Terenski rad u Švicarskoj pokazao je da se dijaspora iz BiH smatra generacijski podijeljena vi-e nego u drugim drflavama, djelimi no zbog razli itih historijskih valova migracije. Stoga su sagovornici zapazili da se informacije trebaju prikupljati i prenositi zajednicama u dijaspori u zavisnosti od njihovog dru-tvenog statusa, dobi, dru-tveno-politi kih interesa, poslovnih prilika itd. Argumentirali su da svi nisu zainteresirani za sve -to se doga a u lokalnim zajednicama u BiH i da informacije treba sistematizirati i prilagoditi kako bi pripadnici dijaspore mogli itati i u iti o pitanjima koja ih se ti u i koja ih interesiraju. Ovo, tako er, prepostavlja angaflman lokalnih vlasti i drugih relevantinih predstavnika u lokalnim zajednicama kroz razli ite generacije pripadnika dijaspore. Ulaganjem vremena i truda za razgovor sa črti generacije sagovornika, umjesto sa jednomö mofle stvoriti bolje strukturirane prilike za razgovor o konkretnim investicijama i pobolj-anju predvidljivosti politike.

2. Stvoriti sveobuhvatnu bazu podataka na nivou lokalnih zajednica za sve pojedince, udruženja i biznis: Prema mi-ljenju sagovornika, lokalne zajednice u BiH trebaju poduzeti aktivnosti u prikupljanju podataka o kapacitetima dijaspore i potencijalu za saradnju u razli itim sektorima lokalnog razvoja kojima flele dati prednost i slijediti u njihovom srednjero nom i dugoro nom razvojnem programu. Institucije na nivou drflave u bliskoj saradnji sa vlastima na entetskom nivou trebaju ozbiljno razmisliti o organiziranju sveobuhvatnog popisa dijaspore, kako bi dobili najnovije podatke o dru-tveno-ekonomskim kapacitetima ove populacije. Ovo je vaftno kako bi se znalo koje vrste usluga bi im mogle biti pruflene, ali i kako bi bili procijenjeni njihovi kapaciteti u aktivnom doprinosu drflavnim reformama na svim nivoima vlasti.

3. Iskoristiti vjerske organizacije iz BiH i Švicarske za promociju angažmana dijaspore: Ovaj aspekt stvaranja veza sa zajednicama u dijaspori politi ari u BiH esto zanemaruju. Stoga, treba iskoristiti propu-tenu priliku za zvani no kanaliziranje i usmjeravanje njihovih politi kih ideja u vezi za pobolj-anjem mogu nosti za saradnju sa velikim brojem pripadnika dijaspore koji su aktivno uklju eni u vjerska udruflenja. Oni imaju ve potvr enu evidenciju humanitarnog i volonterskog rada u BiH i potencijalno su voljni da se vi-e angafliraju za druge vrste pomo i.

4. Promovirati povoljne bankarske ponude za dijasporu: Dijaspora iz BiH u Švicarskoj argumentira da bankarski sektor u BiH treba pobolj-ati i omogu iti adekvatna rje-enza za efikasniji i povoljniji transfer i zamjenu novca, ak i za manje iznose. Ovo bi moglo stvoriti poticaje za bogate pripadnike dijaspore da investiraju vi-e novca u razvoj bankarskog sektora -to bi stabiliziralo kreditni sistem. Uklanjanje visokog tro-ka transakcije i omogu avanje drugih poticaja za primaoce nov anih po-iljki mofle pove ati u estalost transfera novca izvana i pomo i smanjenju broja neformalnih transakcija.

5. Poboljšati saradnju javnog i privatnog sektora zapošljavanja u BiH i Švicarskoj: Institucije na drflavnom nivou trebaju aktivno raditi na zaklju ivanju me unarodnih sporazuma sa Švicarskom vladom, usmjereni ka olak-avanju pristupa ljudskih resursa iz BiH Švicarskom trfli-tu rada, kao i olak-an pristup Švicarskim kompanijama trfli-tu u BiH. Sporazumi trebaju promovirati prilike za transfer vje-tina, znanja, čknow-how, programa

obuke, me ugrani ne povezanosti, razmjenu dobrih iskustava, prenosivosti pogodnosti i osiguranja radnika, kao i razvoj digitalne platforme za druge komercijalne aktivnosti.

6. Omogućiti pripadnicima druge ili treće generacije u dijaspori više prilika za angažman: Institucije na državnom nivou trebale bi uložiti više truda u dugoročno planiranje i koordinaciju aktivnosti koje bi osigurale da se mlađe generacije migranata osjećaju povezano, ali da se i praktično povežu sa trenutnim dogajanjima u BiH tako da bi im se pružile prilike za aktivno učešće maternjih jezika, potpuno finansirani programi razmijene za studente i srednjoškolce i ljetni programi. Treba osigurati više prilika za upotrebu njihovih vještina u promociji razvojne agende i mobilnosti vještina, kao i u inkovitu upotrebu informacionih i drugih tehnologija u prikupljanju investicijskih ponuda.

POGLAVLJE XI

Izvještaj za Sjedinjene Američke Države

Sažetak

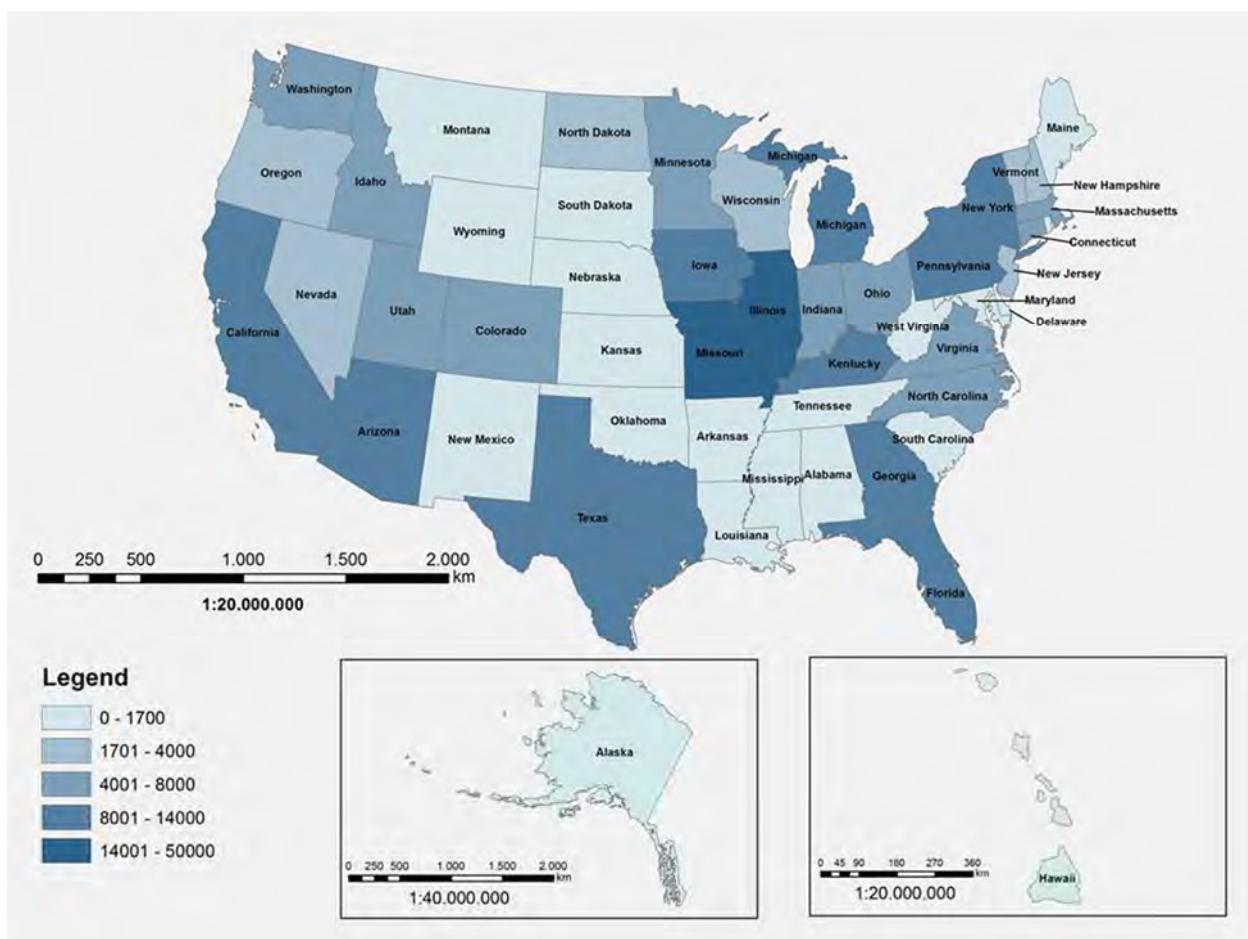
Ovaj izvještaj o zemlji temeljen je na kvalitativnim podacima prikupljenim između u augusta i novembra 2017. godine među pripadnicima dijaspora iz BiH u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD). Podaci su prikupljeni putem individualnih intervjuja (ili no, putem telefona ili Skype-a i komunikacijom putem e-maila) obavljenih sa pripadnicima dijaspora iz BiH, liderima, mlađim, organizacijama flena i poslovnim ljudima ili putem fokus grupa. Rezultat toga je u e-mailu nekoliko stotina pojedinaca koji su dostavili svoje odgovore. U esnike su predstavljala sva tri konstituentna naroda u BiH – Bošnjaci, Srbi i Hrvati, kao i druge manjine.

Većina intervjuja sa pojedincima i fokus grupama održana je u velikim zajednicama dijaspore, kao što su St. Louis (država Missouri), Atlanta (država Georgia) i Chicago (država Illinois). U ova tri grada, bilo je ukupno osam fokus grupa (mladi, organizacija flena u dijaspori, poslovni ljudi i mještana grupa građana iz dijaspore). Svaka fokus grupa sastojala se od 6 do 10 ljudi. To se ti e individualnih intervjuja, održana su 33 dubinska intervjuja od kojih je svaki trajao između 45 minuta i dva sata. Kraju intervjuja, razgovori putem telefona ili razmjene e-mailova u vezi sa projekatom, održani su sa još 30 do 35 pojedinaca. Osim toga, observacije u esniku i razgovori o projektu odvijali su se i na nekoliko događaja u zajednici uključujući i Bosanski Festival kojem je prisustvovalo nekoliko stotina pripadnika dijaspore iz BiH, zajednički izlet i promocija knjige. Na kraju, individualni intervjuji održani su sa tri zaposlenika Ambasade Bosne i Hercegovine u Washingtonu, tri zaposlenika Generalnog konzulata Bosne i Hercegovine u Chicagu i dva zaposlenika Savjetodavnog vijeća za Bosnu i Hercegovinu (ACBH) iz Washingtona. Više od 50 različitih organizacija kontaktirano je i traflena je njihova pomoć i u e-mailu.

Većina pripadnika dijaspore iz BiH koji su migrirali, većinom, iako ne isključivo, kao izbjeglice tokom kasnih 1990-ih godina, sada su državljanini SAD i uveliko su integrirani u američko društvo (imaju stalne poslove, pokrenuli su nove biznise, posjeduju nekretnine). Mnogi su zainteresirani za ulaganje u BiH, ali se osjećaju ograničeno zbog unutrašnjih prilika u BiH, kao što su političke i birokratske prepreke. Analiza kvalitativnih podataka o angažmanu dijaspore iz BiH ukazuje da se on uglavnom temelji na porodici vezama i običaju je vezan za novčane potrebe i druge vrste pomoći. Angažman u dijasporskim zajednicama takođe postoji i usmjerjen je na promociju nekoliko različitih vrsta inicijativa za pomoći BiH, kao i na neka politička pitanja i na tranzicijsku pravdu. Rezultati ukazuju na relativno nizak nivo povjerenja u institucije u BiH, kao i političke i društvene događaje u BiH. Uprkos brojnim preprekama i izazovima, veliki broj pripadnika dijaspore iz BiH biće spremni da vidi kako veze između dijaspore iz BiH u SAD i BiH mogu i pomognu razvoju BiH.

I. DEMOGRAFSKE I DRUŠTVENO-EKONOMSKE KARAKTERISTIKE

Mapa 13. Procijenjena rasprostranjenost dijaspore iz BiH u SAD²⁴⁰

Osnovne informacije i pregled literature

Od otprilike dva miliona ljudi koji vode porijeklo iz BiH i flive van svoje mati ne zemlje²⁴¹ (broj koji predstavlja gotovo polovinu populacije države), podaci Popisa stanovništva u SAD-u 2010. godini pokazuju da se 125.793 od ukupnog broja preselilo u SAD. Međutim, kombinacija podataka iz vlastitih procjena dijaspore iz BiH, podataka iz različitih novinskih i literarnih izvora, kao i podataka popisa u SAD-u pružla mnogo realniju sliku i ukazuju da je broj migranata u SAD mnogo veći i da iznosi od 300.000 do 350.000. Razlozi zbog kojih dolazi do odstupanja u broju su –to su u popisu stanovništva u SAD 2010. godine uključeni samo oni kojima je zemlja rođenja BiH, dok njihova djeca koja su rođena u SAD nisu uvrštena u ovaj broj, iako se mnogi mogu identificirati kao porijeklom iz BiH. Tako je, jedan broj migranata iz BiH pristigli u SAD prije ranih 1990-ih godina naznačeni su Jugoslaviju kao mjesto svoga rođenja i time su i migranti iz BiH uključeni u tu brojku.

²⁴⁰ Napomena: Ova mapa predstavlja opću procjenu rasprostranjenosti dijaspore iz BiH u SAD-u. Do procjene za svaku državu dobro se koriste i metodu samoprocjene u pojedinačnim zajednicama, podatke iz raznih novinskih i literarnih izvora i podatke iz Popisa stanovništva u SAD-u.

²⁴¹ Kovacevic, D. 2017.

Dolazak migranata iz BiH u SAD odvijao se u nekoliko historijskih migracijskih valova. Postoji određen broj potomaka Hrvata i Srba koji su emigrirali davno još u kasnom 19. stoljeću u dolaskom Austro-Ugarskog i Osmanskog carstva i u potrazi za boljim ekonomskim prilikama.²⁴² Drugi val dogodio se nakon Drugog svjetskog rata i pratio ga je treći i najveći val tokom kasnih 1990-ih i ranih 2000-ih godina. Posljedni, treći val, karakterizira priliv izbjeglica iz BiH, od kojih su većina bili Bošnjaci, pretežno manjim brojem Hrvata i Srba iz BiH.

Do tih imigracijskih brojeva o migrantima iz BiH težeće je doći. U ranim 1990-ih godinama, neki od prvih migranata iz BiH u SAD bili su, zapravo, Hrvati iz BiH i popisani su kao Jugosloveni i do sticanja nezavisnosti BiH broj migranata iz BiH nije bio dostupan odvojeno od broja migranata iz Jugoslavije. U kasnim 1990-ih godinama, izbjeglice iz BiH predstavljale su treći u najvećem izbjegličkom grupu koja ulazi u SAD i uglavnom su naseljavani u gradske sredine – izvan SAD. Treba istaknuti da se dosta migracija iz BiH u SAD dogodilo u kasnim, prije nego što u ranim 1990-ih godinama kao rezultat politike repatrijacije izbjeglica iz BiH u evropskim zemljama u koje su migrirali tokom rata i Dejtonskog mirovnog sporazuma potписанog 1995. godine. Na primjer, jedan broj izbjeglica iz BiH je u početku bio naseljen u zemljama kao što su Njemačka prije nego što su se preselili u SAD. Stoga, brojke migranata iz BiH u SAD u prvoj polovini 1990-ih iz popisa stanovništva ne odražavaju procjene trenutnog broja migranata iz BiH koji su se preselili u SAD. U većim valovima su se naseljavali i u 2000-ih godinama putem jednog aspekta programa preseljenja, a to je spajanje porodica koji je omogućavao članovima porodice da odmah podnesu zahtjev za spajanje.

Prema popisu stanovništva u SAD, procjenjuje se da je 37.000 izbjeglica i traftitelja azila iz BiH steklo status legalnog trajnog boravka između 1992. i 2000. godine, a samo između 1996. i 1999. godine zabilježeno je da je 30.000 izbjeglica iz BiH migriralo iz Njemačke u SAD.²⁴³ Procjene pokazuju da je, između 2001. i 2008. godine, 81.000 izbjeglica i traftitelja azila steklo status legalnog trajnog boravka.²⁴⁴ Dok, prema podacima iz američkog popisa stanovništva 2010. godine, u ovoj zemlji su bile 125.793 osobe rođene u BiH. Prema podacima Ureda za popis stanovništva, ovaj broj je smanjivan u kasnijim godinama na 122.529 u 2011. godini, 121.938 u 2012. godini, 112.240 u 2013. godini, 111.317 u 2014. godini, 107.969 u 2015. godini, te na 101.638 u 2016. godini.²⁴⁵ Ovaj opadajući trend potvrđuje injenicu da je većina pripadnika dijaspore iz BiH, koji su migrirali u SAD u kasnim 1990-ih godinama, učestvuje kao izbjeglice. Tako je, u 2000. godini SAD su obustavile sve programe preseljenja izbjeglica za migrante iz BiH. Trenutno je većina migranata iz BiH prve generacije stekla državljanstvo SAD, uveliko su se integrirali u svoju novu domovinu i broj onih koji su rođeni u BiH je u opadanju zbog stope smrtnosti. Suprotno tome, broj njihove djece rođene u SAD, koji se većinom identificiraju kao bosanski Amerikanci ili čameri ki Bosanci (i koji su na popisu u SAD vođeni kao rođeni u SAD) je u porastu.

Tako se tih starosne strukture, procjene Ankete o američkim zajednicama iz 2016. godine (vidi Sliku 1) pokazuju da je većina pripadnika dijaspore iz BiH rođeni u BiH srednjovjekovno, između 25 i 45 godina, sa srednjim prosjekom godina od 42,8. Tako se tih struktura, postoji neznatno više flenskih migranata, tako je rođeni u BiH (vidi Sliku 2).

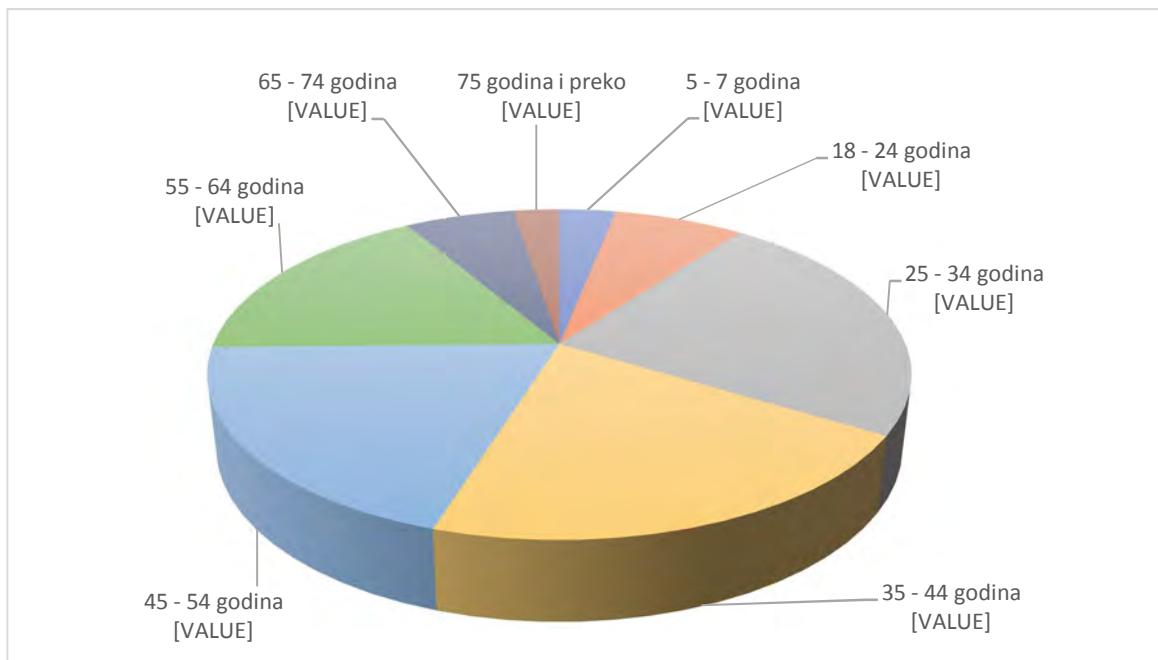
²⁴² Coughlan, R. 2014.

²⁴³ Valenta, M. i Ramet, S. 2011.

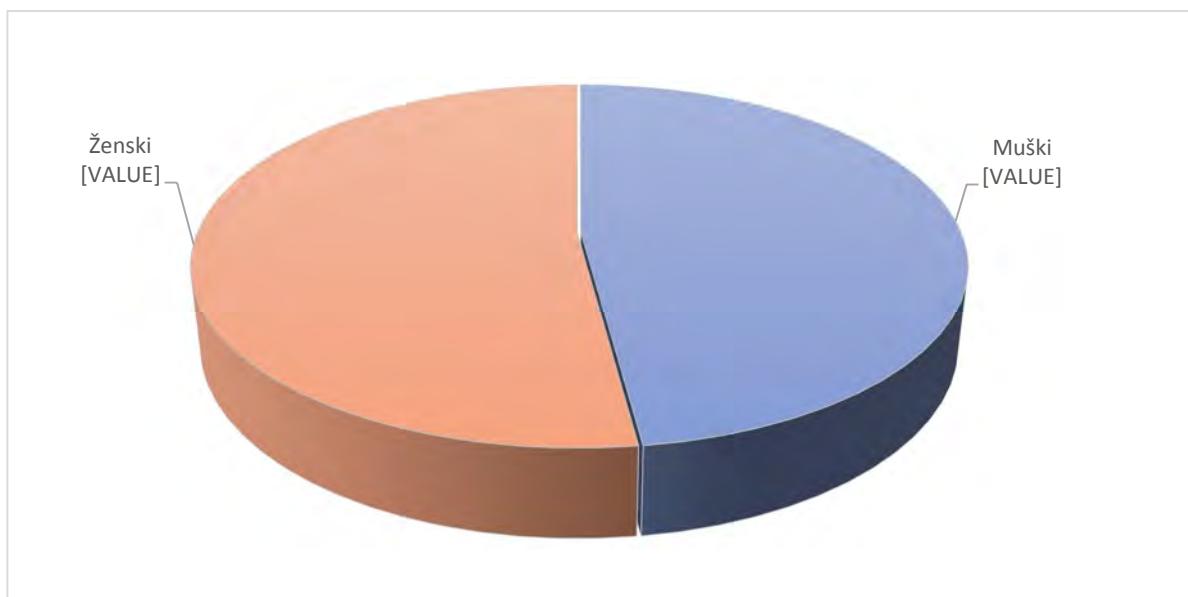
²⁴⁴ Ibid.

²⁴⁵ Ured za popis stanovništva u SAD-u 2016.

Slika 1: Dob migranata rođenih u BiH u SAD-u (n=101,638)²⁴⁶

Slika 2: Spol migranata rođenih u BiH u SAD-u (n=101,638)²⁴⁷

To se takođe odnosi na geografske rasprostranjenosti, migranti iz BiH koji su stigli u SAD kao izbjeglice, uglavnom su naseljavani u velike gradske sredine kao što su New York, Chicago, Jacksonville, Phoenix, Salt Lake City, St. Petersburg, Richmond, Atlanta i Louisville, kao i

²⁴⁶ Ured za popis stanovništva u SAD-u 2016., jednogodišnja procjena Ankete o američkim zajednicama

²⁴⁷ Ured za popis stanovništva u SAD-u 2016., jednogodišnja procjena Ankete o američkim zajednicama

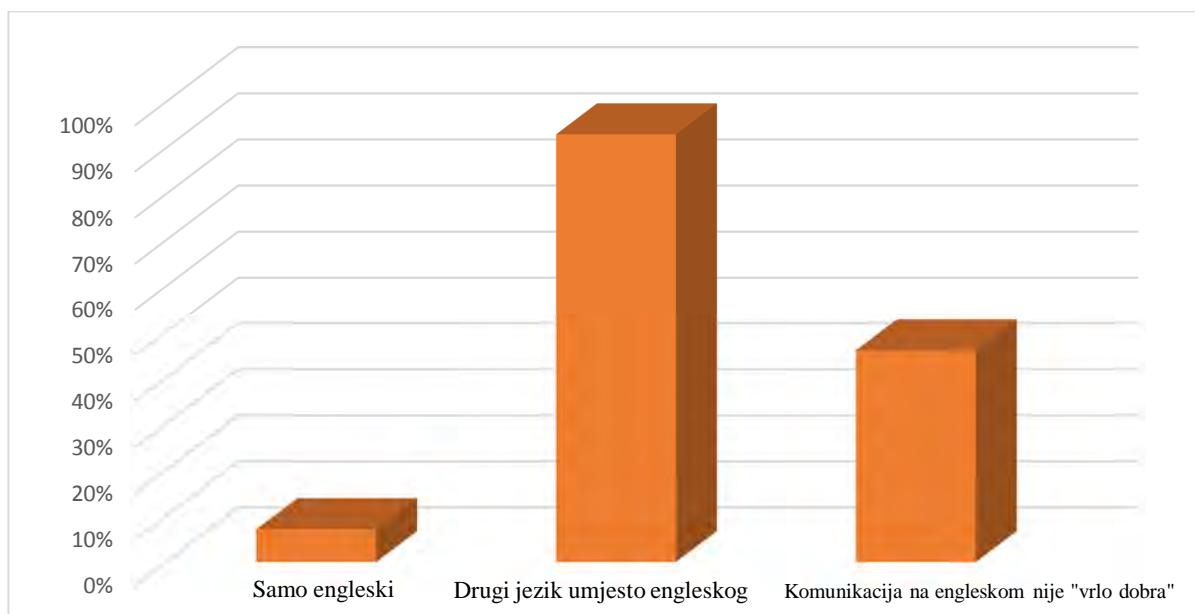
jedan broj manjih gradskih sredina –irom SAD. Prema kvalitativnim podacima prikupljenim putem individualnih i intervjeta sa fokus grupama, većina pripadnika dijaspore iz BiH u SAD naseljena je u gradske sredine kao što je bio i plan zvaničnika SAD i agencija za preseljenje i većina je nastavila da živi u tim istim gradskim sredinama u koje su u početku bili smješteni. Međutim, neki navode da su se preselili u veće gradske sredine u SAD sa većim bosanskohercegovačkim etničkim enklavama kao što su St. Louis i Chicago. Tačan broj migranata iz BiH na određenim lokacijama u SAD može samo biti procijenjen, jer su migranti iz BiH klasificirani kao bijelci u podacima popisa stanovništva u SAD i mjesto rođenja je jedina pogodna metoda kojom se može dobiti procjene. Ova procjena i dalje ostaje problematična zbog toga što je većina migranata iz BiH, pristiglih kao izbjeglice, u SAD većinom dvadeset godina i njihova su djeca rođena u SAD. I pored toga, procjene ukazuju na barem nekoliko hiljada migranata iz BiH u svakoj većoj gradskoj sredini navedenoj iznad, kao i na postojanje uspostavljenih etničkih enklava. Ove etničke enklave uključuju migrante rođene u BiH koji se isključivo ne identificiraju sa ili ne pripadaju dijaspori iz BiH i odgovaraju im organizacijama, ali koji se mogu identificirati sa srpskom ili hrvatskom dijasporom. ÌNedavno pristigli bosanski Hrvati ili bosanski Srbi integriraju se u etničke enklave koje su ranije formirali njihovi prethodnici; a bosanski Muslimani su morali stvarati vlastite zajednice od samog početka.²⁴⁸

Prijem dijaspore iz BiH u SAD je bio veoma pozitivan. Poticanje je njihova samostalnost, pa su mnogi brzo našli poslove, smjestili djecu u škole i pronašli smještaj. Poticano je i u većem jeziku sa besplatno ponuđenim asovima engleskog kao stranog jezika. Iako se engleski jezik pokazao kao izazov, što je i dalje, posebno za starije, većina onih naseljenih u početku su bili sposobni dovoljno naučiti engleski jezik kako bi mogli dobiti poslove ili su nalazili poslove u velikim fabrikama zajedno sa migrantima iz BiH, gdje je njihov maternji jezik prevladavao u odnosu na engleski. Procjene Ankete o američkim zajednicama iz 2016. godine pokazuju da gotovo 50% migranata u SAD, koji su rođeni u BiH govoriti engleski manje od četvrtog dobro. To sugerira da je takođe ni engleski izazov za neke migrante rođene u BiH.

*Slika 3: Jezik kojim se govori kod kuće i sposobnost govora engleskog jezika migranata rođenih u BiH u SAD-u (n=101,605)*²⁴⁹

²⁴⁸ Coughlan, R. 2014: 105.

²⁴⁹ Ured za popis stanovništva u SAD-u 2016.

Dodatni faktor koji je pogodovao preseljenju bio je –to su izbjeglice u SAD u mogu nosti da steknu status trajnog boravka ili ţezelenu kartuö nakon jedne godine boravka, pra enu aplikacijom za drflavljanstvom nakon pet godina. Zbog toga je ve ina migranata iz BiH postala drflavljanima SAD u periodu od pet do deset godina nakon preseljenja i stoga se nisu pla–ili da e biti vra eni u mati nu zemlju. Do 2010. godine otprilike 55% dijaspore iz BiH imalo je drflavljanstvo SAD i ovaj broj se stalno pove avao.²⁵⁰ Mnogo vafnije je da je drflavljanstvo omogu ilo migrantima iz BiH pristup obrazovanju, u e–e u gra anskom i politi kom flivotu i mogu nost da putuju –rom svijeta bez viza. Gotovo svi migranti iz BiH su do sada stekli drflavljanstvo SAD i ve ina je zadrfavala i drflavljanstvo BiH. U 2013. godini, 65% je prijavilo da imaju dvojno drflavljanstvo.²⁵¹

Veliki broj pripadnika dijaspore iz BiH veoma je uspje–an u SAD u razli itim oblastima - od politike, pa do muzike i umjetnosti. Na primjer, Anesa Kajtazovi (Velika Kladu–a), koja je stigla kao izbjeglica u kasnim 1990-im godinama. Prija–nji je lan Zastupni kog doma u Iowi, najmla a flena koja je izabrana u zakonodavno tijelo u Iowi i prvi migrant iz BiH izabran na bilo koju javnu funkciju u SAD. Me u brojnim drugim uspje–nim pri ama je i ona o Vedadu Ibi–evi u (Vlasenica), profesionalnom fudbaleru ro enom u BiH. Op enito, dijaspora iz BiH u SAD relativno se brzo kretala kroz proces akulturacije asimiliraju i se u srednju klasu ili flele i da se kre e jo–prema gore. Zajedno sa jakom radnom etikom i li nom otporno– u, jedan od esto navo enih razloga ove uspje–ne pri e je da su ūBosanci bijeli Evropljani iji je do ek u zemlju bio izrazito pozitivan.²⁵²

St. Louis (Missouri) predstavlja dobar primjer osnovane etni ke enklave migranata iz BiH. U gradu i okolici nalazi se najve i broj dijaspora iz BiH izvan BiH koji je rastao kroz programe sekundarnog preseljenja i spajanja porodica. Pripadnici dijaspora iz BiH ine jednog od –est stanovnika St. Louisa. Me u jezicima koji se govore u podru ju, a nisu engleski, bosanski je rangiran kao drugi poslijе –panskog. Navodno je izme u 40.000 i 60.000 naseljenih izbjeglica iz BiH, dok ta an broj ostaje nepoznat. Prve izbjeglice iz BiH stigle su u St. Louis putem agencija za preseljenje u SAD, koje su uvidjеле da grad gubi populaciju, ekonomsku bazu i

²⁵⁰ ibid.

²⁵¹ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (MLJPIBiH) 2014.

²⁵² Coughlan, R. 2014:105.

kulturni karakter. Me unarodni institut u St. Louisu pomogao je u preseljenju i u po etku je pomogao u organiziranju nekolicine postoje ih lokalnih migranata iz BiH kako bi do ekali novopristigle izbjeglice i pomogli im u preseljenju. Danas se dijelovi St. Louisa, za iju je revitalizaciju zaslufna dijaspora iz BiH, nazivaju šMala Bosnaö i protkani su nacionalnim biznisima kao -to su pekare, restorani, putni ke agencije, osiguravaju e ku e i trgovine mje-ovite robe.²⁵³ Prisustvo dijaspore iz BiH u St. Louisu je dobilo mnogo paflje od strane lokalnih gradskih vlasti, politi a, istrafliva a i akademika -irom SAD i svijeta, kao i raznih usluflnih agencija i neprofitnih organizacija. Donose i sa sobom jaku mreflu dru-tvene podr-ke, jaku radnu etiku i razne druge djelatnosti, bosanskohercegova ka zajednica u St. Louisu postala je prepoznatljiva po svom pozitivnom uticaju na podru je. Migranti iz BiH u St. Louisu progla-eni su šuspje-nom integracijskom pri om izbjeglicaö kao -to je slu aj i sa drugim zajednicama u SAD sa velikim brojem izbjeglica iz BiH. Dijaspora iz BiH u St. Louisu postigla je õzna ajne uspjehe u biznisu, medijima, obrazovanju, i umjetnostiö, [ali] ūprkos njihovim brojnim dostignu ima, Bosanci nisu zaboravili na prilike koje su dovele ovdjeö i ūdok su tragedija i tuga ovdje stvorili bosansku zajednicu, novi po eci i prilike grade svjetliju budu nost za Bosance i sve one koji ih nazivaju kom-ijama i prijateljimaö.²⁵⁴

Udruženja dijaspore

Udruflenja dijaspore iz BiH u SAD su prije svega organizirana na osnovu etni ke pripadnosti, kao -to je slu aj i u drugim zemljama -irom svijeta gdje je veliki broj migranata iz BiH. Nakon tre eg i najve eg vala izbjeglica iz BiH, koje se sele u SAD u kasnim 1990-im godinama, organiziranje na osnovu etni ke pripadnosti desilo se spontano i odmah. Srbi i Hrvati iz BiH integrirali su se, uglavnom, u udruflenja koja su osnovali Srbi ili Hrvati sa kojima se vi-e identificiraju, dok su Bo-njaci osnovali vlastita udruflenja. Jedan od glavnih razloga za organiziranje dijaspore na osnovu etniciteta bio je -to su izbjeglice iz BiH izbjegle iz svoje domovine gdje se rat upravo zavr-avao i bili su duboko razo arani u me uetni ke odnose. Osim toga, u ovo vrijeme je, zbog me uetni kih i drflavnih interesa, nedostajalo pomo i i organizacije iz BiH.

Pravoslavna i katoli ka crkva kao i centri Islamske zajednice u SAD, sa kojima se razli ite grupe dijaspore iz BiH identificiraju, mnogo su vi-e od mjesta za molitvu. Slufle kao ūdomovi kultureö i ugo- uju veliki broj drugih dru-tvenih aktivnosti kao -to su folklor, sportski klubovi, studiji jezika i religije i udruflenja flena. Primjeri su Srpska pravoslavna crkva Svete Trojice, Bosanski islamski centar i Hrvatska katoli ka flupa sv. Josipa koje se nalaze na relativno blizu St. Louisa. Tako er, Srpska pravoslavna crkva Svetih apostola Petra i Pavla i Zajednica Bo-njaka Georgije postoje kao podruflnice dijaspora iz BiH. U Chicagu, Kongres Bo-njaka Sjeverne Amerike (KBSA), Kongres srpskog ujedinjenja i Hrvatski etni ki institut djeluju kao tri politi ki razli ito orijentirane organizacije koje slufle razli itim etni kim grupama iz BiH.

Dijaspora iz BiH u SAD sklona je organiziranju prema regionalnoj i/ili kom-ijskoj pripadnosti iz prijeratnih vremena u BiH, kao i oko zajedni kih iskustava kao -to su iskustva iz koncentracijskih logora tokom rata 1992-1995 godine. Ve ina izbjeglica iz BiH koje su migrirale u SAD u kasnim 1990-im godinama dolaze iz zapadne ili isto ne Bosne, a nekolicina iz srednje Bosne. Da navedemo par primjera, pripadnost mjestu ili regiji porijekla izraflena je kroz zajedni ke aktivnosti u kojima u estvaju organizacije kao -to su Udruflenje

²⁵³ Halilovich, H. 2013a.

²⁵⁴ Terry, E., Wright, J. i McCarthy, P. 2015:117.

Kozar ana u Chicagu i koje sluffli ljudima iz Kozarca i Udruflenje preflivjelih srebreni kog genocida iz St. Louisa koje spaja preflivjele flrtve srebreni kog genocida.

Osim toga, postoji i jedan broj udruflenja dijaspore iz BiH, lokalnog i drflavnog nivoa, koja aktivno nastoje obuhvatiti sve etni ke grupe iz BiH. U takva udruflenja spadaju udruflenja flena i razli ite profesionalne organizacije. Najzna ajni primjer je Bosanskohercegova koamerika akademija umjetnosti i nauka (BHAAAS) osnovana 2007. godine. Njena je misija unapre enje i razvoj umjetnosti i nauke u dijaspori iz BiH u SAD i Kanadi. Akademija tako er povezuje nau niKE, umjetnike i profesionalce porijeklom iz BiH u Sjevernoj Americi i gradi mostove saradnje sa domovinom.

Rezultati iz kvalitativnih i kvantitativnih podataka ukazuju da je ve ina pripadnika prve generacije migranata iz BiH aktivno uklju ena u organizacije i udruflenja dijaspore, od vjerskih i kulturnih centara do regionalnih udruflenja. U e-e u aktivnostima dijasporskih udruflenja je na in da ostanu u dodiru sa svojom domovinom i usput razmijene vijesti, pri e ili doga aje sa drugim prisutnim. Ovo podrazumjeva proslavu praznika iz BiH i informiranje o politici u BiH. Svi sudionici intervjeta rekli su da slave neke ameri ke praznike, ali slave i ve inu praznika iz BiH.

Ostvareni nivo obrazovanja

U pore enju sa izbjegli kim grupama iz drugih dijelova svijeta, migranti iz BiH u SAD su u pravilu obrazovaniji. Popis stanovni-tva u SAD iz 2000. godine ukazuje da je 4,4% migranata iz BiH u SAD sa diplomom postdiplomskog studija i 74,8% sa srednjo-kolskom ili fakultetskom diplomom.²⁵⁵ Ove brojke su sli ne i u procjenama Ankete o ameri kim zajednicama iz 2016. godine (vidi Tabelu 1.) koja pokazuje da 6,9% migranata ro enih u BiH ima diplomu postdiplomskog studija i 75,4% imaju srednjo-kolsku ili fakultetsku diplomu.

Tabela 1. Ostvareni nivoi obrazovanja migranata ro enih u BiH u SAD-u²⁵⁶

OSTVARENI NIVO OBRAZOVANJA	
Stanovni-tvo sa 25 ili vi-e godina	91.260
Manje od srednjo-kolske diplome	14,6%
Diploma srednje -kole (uklju uju i ekvivalentnost)	35,9%
Diplome sa college-a ili vi-e -kole	25,2%
Diploma dodiplomskog studija	17,4%
Diploma postdiplomskog studija ili specijalizacije	6,9%
Diploma srednje -kole ili vi-e	85,4%
Mu-karci, diploma srednje -kole ili vi-e	86,8%
fiene, diploma srednje -kole ili vi-e	84,1%
Diploma dodiplomskog studija ili vi-e	24,3%

²⁵⁵ Ured za popis stanovni-tva u SAD-u 2016.

²⁵⁶ Ured za popis stanovni-tva u SAD-u 2016.

Mu-karci, diploma dodiplomskog studija	23,0%
fiene, diploma dodiplomskog studija	25,4%

To se ti e upisa u -kolu migranata ro enih u BiH (vidi Tabelu 2), od 11.206 pojedinaca upisanih u -kole, najve i postotak (68,7%) je upisan na dodiplomske i postdiplomske studije. Iz toga slijedi da je veliki broj migranata ro enih u BiH, koji su upisani na fakultete, studiraju u kasnijoj dobi nego -to je uobi ajeno za studente u SAD.

Tabela 2. Upis u -kole migranata ro enih u BiH u SAD-u²⁵⁷

Stanovni-tvo sa 3 ili vi-e godina upisano u -kole	11,206
Jaslice, pred-kolske ustanove	0,0%
Vrti	2,7%
Osnovna -kola (razredi od 1. do 8.)	8,9%
Srednja -kola (razredi od 9. do 12.)	19,8%
Diplomske i postdiplomske studije	68,7%
Mu-karci stariji od 3 godine upisani u -kole	5,013
Postotak upisanih od vrti a do 12. razreda	34,5%
Postotak upisanih na diplomske ili postdiplomske studije	65,5%
fiene starije od 3 godine upisane u -kole	6,193
Postotak upisanih od vrti a do 12. razreda	28,8%
Postotak upisanih na diplomske ili postdiplomske studije	71,2%

Društveno-ekonomski i profesionalni parametri

Analiza o tome gdje i kako je dijaspora iz BiH pozicionirana u dru-tveno-ekonomskom i profesionalnom smislu pokazuje da su migranti iz BiH profesionalno relativno uspje-ni u SAD-u. Prema procjenama Ankete o ameri kim zajednicama iz 2016. godine (vidi Tabelu 3), ve ina migranata ro enih u BiH su zaposleni i stopa nezaposlenosti za ovu grupu je generalno niska. Svi migranti iz BiH govore da je SAD zaista özemlja prilikaö gdje je mogu e profesionalno napredovati ukoliko öte-ko raditeö. Me utim, mnogi misle da je vaflno kontrolirati koliko radite i vrednuju vrijeme provedeno sa porodicom iako to zna i da manje zara uju. Kao -to je jedan ispitnik izjavio öSAD pruflaju mnogo prilika, ali moflete shvatiti da posjedujete samo radno odijelo i pidflamu.ö

Tabela 3. Radni status migranata ro enih u BiH u SAD²⁵⁸

Stanovni-tvo sa 16 i vi-e godina	100.031
Radna snaga	74,1%
Civilna radna snaga	74,0%

²⁵⁷ Ibid.

²⁵⁸ ibid.

Zaposleni	71,1%
Nezaposleni	2,9%
Stopa nezaposlenosti	3,9%
Oruflane snage	0,1%
Ne ine radnu snagu	25,9%

Kako bi se bolje shvatili uspjeh migranata iz BiH vaflno je uzeti u obzir rane godine kada su stigli u SAD:

ðVe ina je prihvatala poslove koje mnogi drugi ne bi, od i- enja do voflnje kamiona. Neki su uspjeli da osiguraju za sebe kreativni prostor kao umjetnici ili univerzitetski predava i. Drugi su popunili potrebe za ljekarima i medicinskim osobljem u ameri kim bolnicamaí ðGrbic Restaurantö u St. Louisu bio je jedan od prvih primjera poduhvata u malom biznisu, a sada Amerikanci bosanskog porijekla posjeduju/rukovode u razli itim oblastima, od logistike i prijevoza do gra evine i visokotehnolo-kog razvoja. Mnogi Amerikanci bosanskog porijekla sluffili su u ameri koj vojsc i cijenjeni su zbog hrabrosti i posve enosti duflnosti, dok su drugi dio ameri kih tijela za provo enje zakona. Trenutno, mnoge generacije uglednih Amerikanaca tako er dolaze da studiraju i rade sa zajednicama iz BiH.²⁵⁹

Zna ajan broj poslovnih ljudi iz dijaspora ro ene u BiH imaju poslove u djelatnostima kao -to su prijevoz, nekretnine, osiguranje, gra evina, odrflavanje i drugi poslovi usluflnog tipa (vidi Tabelu 4). Ovo je posebno ta no za pripadnike prve generacije dijaspore koji su se preselili u SAD u kasnim 20-im, 30-im ili 40-im godinama. Dok je probrana nekolicina stekla dodatno obrazovanje i tefila za univerzitetskim diplomama nakon preseljenja, neki su pokretali vlastite biznise koriste i vje-tine koje su ve posjedovali ili koje su sami stekli nakon preseljena (vidi Tabelu 5). Na primjer, vlasnik jednog velikog preduze a iz St. Louisa opisao je kako je pokrenuo biznis: ðVidio sam prazninu i razmi-ljao -to je ne bih popunio. TMta imam izgubiti ako poku-am pokrenuti vlastiti biznis i uraditi ono o emu niko nije razmi-ljao? Tako sam se fokusirao i polako ga razvijaoí Danas vrijedi skoro million dolaraö. Ovdje je vaflno napomenuti da mnogi poslovi za niskokvalificirani ili nekvalificirani kadar, koji su uobi ajeno slabo pla eni u BiH, u SAD su obi no dobro pla eni i cijenjeni. Na primjer, mnogi migranti iz BiH rade na privatnim i komercijalnim poslovima odrflavanja i sa tim primanjima su u mogu nosti da izdrflavaju svoje porodice. Jedan dio migranata iz BiH je tako er pokrenuo vlastite kompanije za i- enje, grijanje i hla enje, popravke i generalno odrflavanje i upo-ljavaju nekoliko pojedinaca.

Tabela 4. Zanimanja migranata ro enih u BiH u SAD-u²⁶⁰

Civilno zaposleno stanovni-tvo sa 16 i vi-e godina	71.134
Menadflment, biznis, nauka i umjetni ka zanimanja	28,7%
Uslufna zanimanja	17,9%
Trgova ka i administrativna zanimanja	20,8%
Prirodni resursi, gra evina i poslovi na odrflavanju	7,7%
Proizvodnja, transport i poslovi na premje-tanju materijala	25,0%

Tabela 5. Kategorije radnika migranata ro enih u BiH u SAD-u²⁶¹

²⁵⁹ Sacirbey, M. 2015.

²⁶⁰ Ured za popis stanovni-tva u SAD-u 2016.

Civilno zaposleno stanovništvo sa 16 i više godina	71.134
Radnici u privatnom sektoru i radnici za platu	86,1%
Vladini službenici	7,7%
Samozaposleni radnici u vlastitim neregistrovanim firmama	6,1%
Neplaćeni familijarni radnici	0,2%

Preovladavajuće industrijske djelatnosti u kojima većina migranata rođenih u BiH radi su obrazovne usluge, zdravstvena i socijalna zaštita, proizvodnja, maloprodaja, transport i skladištenje i komunalne usluge (vidi Tabelu 6).

Tabela 6. Djelatnosti migranata rođenih u BiH u SAD-u²⁶²

Civilno zaposleno stanovništvo sa 16 ili više godina	71.134
Poljoprivreda, -umarstvo, ribarstvo i rudarstvo	0,3%
Građevina	5,1%
Proizvodnja	16,4%
Trgovina na veliko	1,3%
Trgovina na malo	13,2%
Transport, skladištenje i komunalne usluge	11,6%
Informacije	1,7%
Financije i osiguranje, nekretnine i iznajmljivanje	7,0%
Profesionalne, naučne, rukovodeće i administrativne usluge u upravljanju otpadom	10,0%
Obrazovne usluge i zdravstvena i socijalna zaštita	19,0%
Umjetnost, zabava, rekreacija i smještaj i odmorovanje	8,4%
Druge usluge (izuzev državne uprave)	3,9%
Državna uprava	2,2%

Migranti iz BiH, koji su imali priliku nastaviti dalje obrazovanje i stekli diplome u inozemstvu, obično su pripadnici dijaspora iz BiH koji su već stekli univerzitetske diplome u BiH i koje su zahtijevale dodatno obrazovanje ili obuku kako bi mogli raditi u SAD-u. Na primjer, bračni par ljekara iz BiH, da bi mogli raditi u SAD-u, morali su polaziti nekoliko ispita iz medicine na engleskom jeziku, kao završiti etverogodišnji specijalisti klinički staf. Ljekar prihvatao tim godinama kao veoma stresnim, periodu u kojem je bio udaljen od porodice, finansijskom teretu za familiju i potrebovačkoj u privikavanju na novi sistem. U suprotnosti, ponovne obuke i certifikacije je bila toliko da se jedan od partnera nije odlučio da ide istim putem i stoga nikad nije mogao imati koristi od medicinske diplome stekene u BiH. Primjeri, kao što je ovaj, opisuju dijasporu iz BiH u kretanju prema dolje u smislu društvene pokretljivosti i odlučuju se za lože poslove od onih za kojima su obično.

²⁶¹ ibid.

²⁶² ibid.

Osim toga, vaflno je napomenuti da je jezi ka barijera imala vaflnu ulogu u tom kretanju prema dolje.

Etni ke enklave i nostalgi ne veze sa kulturnim naslje em ostaju vafni za prvu generaciju migranata iz BiH. Osnovni na in o uvanja veza sa domovinom je putem familije i/ili prijatelja u BiH sa kojima su u stalnom kontaktu putem telefona i/ili dru-tvenih mrefla i koje posje uju kad god im ūprilike i finansije to dopusteö. Oni koji i dalje imaju lanove uflle porodice u BiH, kao -to su roditelji i/ili bra a i sestre, navode e- e posjete domovini nego oni koji nemaju uflih lanova porodice u BiH. Kao -to je jedan ispitanik objasnio: ūPosje ujem BiH dok su mi roditelji flivi i ne flelim da se kajem zbog vremena koje nisam sa njima proveo. Nakon -to njih ne bude, ko zna da li u posje ivati BiH tako esto kao sada. Mofda u na odmor oti i u Meksikoö. Obrasci interakcije sa porodicom i prijateljima u BiH su, stoga, individualni i familijarno zavisni i ine ih oni koji BiH posje uju samo jednom u nekoliko godina do onih sretnih koji su u mogu nosti da do u u posjetu jednom godi-nje. Oni koji dolaze u posjetu moraju da uvaju i koriste ograni ene godi-nje odmore kako bi proveli vrijeme sa prijateljima i porodicom u BiH. Tri naj e- e spominjana razloga za-to BiH ne posje uju e- e su tro-kovi putovanja sa porodicom, nedostatak uflle porodice koja jo-flivi u BiH i, u nekim slu ajevima, kako bi potisnuli sje anja u vezi sa ratnim traumama (kao -to je, na primjer, slu aj sa preflivjeljim Srebreni anima).

U suprotnosti sa prvom generacijom migranata iz BiH, pripadnici druge generacije navode interesovanje, ali ne nufno i nostalgiju za ūdomovinom svojih roditeljaö. Manje vjerovatno je da e biti uklju eni u rad nekih BiH organizacija ili udrusenja, sa izuzetkom studentskih udrusenja kao -to je Asocijacija BiH studenata koja postoji na nekoliko ameri kih univerzitetskih kampusa u gradskim sredinama sa velikim brojem migranata iz BiH. Tako er, manje je vjerovatno da e iskazati interesovanje za politiku u BiH i navode da je ūkomplicirana i korumpiranaö.

To se ti e nov anih po-iljki, ve ina pripadnika dijaspore iz BiH sa kojima je razgovarano li no ili putem fokus grupe rekla je da -alju novac familiji i prijateljima u BiH. Neki navode da su jedini izvor prihoda za lanove porodice u BiH, a posebno u slu ajevima onih koji imaju starije roditelje u BiH. Obrasci slanja lanovima porodice u BiH uklju uju transfer novca putem servisa kao -to je Western Union, bankovnim doznakama ili uplatama putem kreditnih kartica. Neki navode da -alju novac kako bi pomogli porodici u BiH na mjesec noj osnovi, a neki svakih nekoliko mjeseci. Ovaj obrazac je u skladu sa procjenom Centralne banke BiH o dijaspori iz BiH i da su ūpro-le godine poslali 2,4 milijarde KM (oko 1,2 milijarde eura) u nov anim po-iljkama izvana, -to je zajedno sa stranim penzijama ispla enim u Bosni i Hercegovini iznosilo 3,6 milijardi KM ili 1,8 milijarde euraö.²⁶³

Dijaspora iz BiH u SAD-u i razvojne incijative

Migranti iz BiH u SAD ve su uklju eni u nekoliko razvojnih incijativa u BiH. I dok je ve ina ovih incijativa usmjerena na geografske lokacije i regije koje nazivaju domom, migrant iz BiH u estalo podrflavaju razli ite humanitarne incijative u BiH. Lokalni restorani, supermarketi, kafi i, biznisi i dijasporska udrusenja redovno prikupljaju donacije za razli ite humanitarne incijative u BiH. Osim toga, jedan broj supermarketa, koji prodaju proizvode iz BiH, posluju kao uspje-na i velika preduze a za uvoz. Zna ajan primjer je ūEuropa Market

²⁶³ Kovacevic, D. 2017.

Import Foodsö u St. Louisu koji ne samo da je najve i uvoznik delikatesa iz centralne i isto ne Evrope, ve i distributer na drflavnom nivou.

Drugi veliki doprinosi razvoju dolaze u obliku nov anih po-iljki i kroz dijasporski turizam u BiH, obi no tokom ljetnih mjeseci. Nov ane po-iljke i posjete domovini osiguravaju veliki finansijski poticaj ekonomiji BiH. Sli no tome, razmjena znanja doprinosi razvoju putem razli itih profesionalnih i akademskih konferencija, predavanja, radionica, razmjena podataka, -kolskim i univerzitetskim programima razmjene, praksama i intelektualnim razli itostima. Nekoliko ameri kih univerziteta je uspostavilo programe razmjene sa BiH, a organizacije, kao -to je Bosanskohercegova ko-ameri ka akademija umjetnosti i nauka (BHAAAS) nude programe koji omogu avaju uspostavljanje veza i razmjenu znanja izme u nau nika, umjetnika i profesionalaca porijeklom iz BiH u SAD i BiH.

To se ti e biznisa, volja dijaspore iz BiH u SAD za zajedni kim razvojnim incijativama sa BiH je povezana sa onim sektorima industrije u kojim posluju, zanimanjima i obimom posla. Vlasnici velikih firmi u industrijama kao -to su, na primjer, prijevoz i gra evina, navode kao prepreku nedostatak zajedni kih razloga/interesa u pogledu djelatnosti. Neki smatraju ulaganje u BiH rizi nim i jo- vi-e ograni enim velikom geografskom udaljeno- u. Zanimljivo je da se manje firme ine vi-e otvorenim i zainteresiranim za razvojne incijative, ali navode nedostatak sredstava kao prepreku za ulaganje. Me utim, naj e- e navo ene prepreke za pokretanje biznisa ili ulaganje novca u BiH su kompleksnost birokratije, nestabilna ekonomija i nedostatak drflavne ili lokalne podr-ke. Osim toga, op i osje aj me u dijasporom iz BiH u SAD je da potencijal dijaspore nije prepoznat u BiH i da mnoge prilike za razvoj i saradnju sa dijasporom jo-uvijek ostaju nerealizirane.

Dijaspora iz BiH anketirana u SAD ini se veoma otvorenom za ideje razmjene znanja i kratkoro nih aranflmana kao na ina za izgradnju razvojnih incijativa sa domovinom. Mnogi su izrazili entuzijazam za mogu nosti kao -to su razmjene predavanja i znanja virtuelno i li no, a posebno za izgradnju prilika sa mladim.

Intervjui odrflani sa pojedincima i fokus grupama, tako er, otkrivaju da zna ajan broj pripadnika dijaspore iz BiH fleli i sanja povratak u BiH, ali ova flelta je striktno ograni ena na one u penzionerskoj dobi. Mnogi migrant iz BiH prve generacije su predvidjeli podjelu njihovog penzionerskog flivota izme u SAD i BiH. Me utim, skoro svi navode te-ko e pri ostavljanju svoje djece i unu adi, koji su ñAmerikanci bosanskog porijekla i koji ñosje aju prema Chicagu ono -to ja osje am prema Prijedoru. Tokom intervjeta sa fokus grupama, nekoliko pri a su ispri ali pojedinci koji su se vratili u BiH i nakon neuspje-ne reintegracije i suo eni sa mnogim prerekama u pokretanju vlastitog biznisa, ponovo su migrirali u SAD. Odabrani broj prve generacije migranata iz BiH navodi da nemaju namjeru trajno se vratiti, pa ni nakon penzionisanja. Dva razloga koja su, u ovim slu ajevima, naj e- e navedena su pristup zdравstvenoj za-titi i strah od oflivljavanja ratnih sje anja.

Mladi, sa druge strane, od kojih je ve ina ro ena u SAD ili su BiH napustili u veoma ranoj dobi, o igledno ne osje aju tu istu nostalgi nu povezanost sa BiH kao njihovi roditelji i identificiraju se sa SAD kao njihovom domovinom i kulturnim centrom. Kao glavni razlog zbog kojeg ne misle o povratku u BiH navode obrazovne i profesionalne mogu nosti u SAD. U isto vrijeme izraflavaju, posebno putem svog etni kog identiteta, odre en nivo odgovornosti i po-tovanja prema BiH kao zemlji njihovog porijekla.

Vafno se prisjetiti da je ve ina migranata iz BiH u SAD stigla kao izbjeglice, -to zna i da su nasilno i protiv svoje volje protjerani. I dok neki imaju svoje ku e i imovinu u BiH koje su ponovo izgradili i u koje su ulagali zadnjih 20-25 godina, neki nemaju gdje da se vrate i kada bi to fletjeli. Ove dvije okolnosti - I) prisilno preseljenje i II) uzimanje u obzir posjedovanje ku a i imovine u BiH, su vafne u razmatranju volje dijaspore iz BiH za u e- e u razvojnim incijativama u BiH. Postoji odre eni nivo trauma povezanih i sa ratnim iskustvima u BiH i sa progonom i preseljenjem me u velikim brojem migranata iz BiH koji flive u SAD. Ovi faktori ih mogu sprije iti u istraflivanju razvojnih incijativa sa BiH. Tre ina anketiranih migranata ostaje sumnji ava prema motivima za upotrebu dijaspore iz BiH u razvoju, posebno 20 i vi-e godina nakon preseljenja. Iako nesretno, ovo gledi-te tako er oslikava komunikacijske mogu nosti izme u migranata iz BiH u SAD-u i BiH.

Stavovi dijaspore iz BiH prema organima vlasti

Zaklju ci iz intervjeta sa pojedincima i fokus grupama pokazuju da je dijaspora iz BiH u SAD-u i dalje zadrflala interesovanje za politiku u BiH, iako manje nego -to je bio slu aj kada su se tek preselili u SAD. Ve ina prati politiku u BiH putem dru-tvenih mrefla, lokalnih nacionalnih radio stanica (iako su u laganom nestanku), TV programa na bosanskom jeziku (BosTel) i kroz druflenja sa prijateljima i familijom. Me utim, velika ve ina gleda vijesti, prati politiku, emisije i doga aje iz BiH putem IPTV na kojem je mogu e gledati kanale iz BiH uflivo. Mnogi su tako er uklju eni u lokalne politike dijaspore, kao i u politiku SAD-a. Zajedno sa ameri kim drflavljanstvom do-la je i politi ka odgovornost koju migrant iz BiH u SAD-u izraflavaju glasanjem i kroz aktivnosti u zajednici i kom-iluku.

Na pitanje -ta misle o vladinim institucijama u BiH, ve ina migranata iz BiH rekla je da se osje aju kao da su stavljeni u nepovoljan poloflaj i demoralizirani su zbog politike BiH. Posebno su razo arani zbog nedostatka politike BiH vezane za saradnju sa dijasporom. Ve ina bi fletjela vidjeti kako veze izme u dijaspore iz BiH i BiH ja aju putem -kola maternjih jezika, kulturnih aktivnosti, razmjene znanja i ekonomskе saradnje.

Tko se ti e mi-ljenja o diplomatsko konzularnim misijama BiH u SAD, dijaspora iz BiH je zabrinuta zbog manjka izdvojenih sredstava za diplomatsko konzularne misije BiH u SAD-u i stoga su ograni ene usluge koje im mogu prufliti i posebno brzinom kojom ih pruflaju. Ovo mi-ljenje je u potpunom skladu sa onim -to su izvijestile diplomatsko konzularne misije BiH u SAD, a to je da su zbog nedostatka sredstava ograni eni u efikasnosti i komunikaciji sa dijasporom iz BiH, ali da i dalje rade najbolje -to mogu. Obje strane misle da ima mnogo prostora za napredak koji mora po eti dodjeljivanjem odgovaraju ih sredstava.

II. ISKUSTVO U VEZI SA MIGRACIJOM I INTEGRACIJOM

Dijaspora iz BiH u SAD uspje-no se integrirala i asimilirala u ekonomskom, dru-tvenom i kulturnom smislu u mati nu ameri ku kulturu. U mnogim gradskim sredinama sa visokom koncentracijom migranata iz BiH, kao -to su Chicago i St. Louis, oni su opisani i slufle kao primjer uspje-ne integracije izbjeglica. Priliv migranata iz BiH u mnoge gradske sredine -rom zemlje stabilizirao je naselja, doveo do pokretanja novih biznisa, doprinio lokalnoj kulturi i pobolj-ao sliku SAD kao distinacije za migracije. Dijaspora iz BiH opisana je kao da ima õneprimjetne prednosti i stoga se uspjeh migranata iz BiH mofle djelimi no pripisati tome -to su bijelci i -to izgledaju kao da tu pripadaju. Ta njihova neprimjetnost je doprinijela manjoj stopi diskriminacije, posebno u pore enju sa drugim izbjegli kim grupama koji ne moraju biti bijelci. Me utim, muslimanski identitet u slu aju mnogih Bo-njaka, kada se

otkrije, zna biti razlog za diskriminaciju. Odre eni pojedinci i lanovi fokus grupa znali su za barem nekolicinu slu ajeva diskriminacije povezane sa muslimanskim identitetom nekih Bo-njaka.

Dijaspora iz BiH u SAD povezana je putem organizacija dijaspore na drflavnom i lokalnom nivou, kao i putem dru-tvenih mrefla, Facebooka, nacionalnih radio i TV stanica i zajedni kih aktivnosti.

Broj mladih iz BiH, koji su imigrirali u SAD u posljednjim godinama, relativno je mali i to se desilo u par slu ajeva sklapanja braka izme u pripadnika dijaspore iz BiH raseljenih uslijed rata i drflavljanja BiH. Ve ina mladih u SAD porijeklom iz BiH su djeca i mlade odrasle osobe koji su druga generacija gra ana BiH koji sebe nazivaju ūbosanskim Amerikancimaö ili ūameri kim Bosancimaö.

Povezanost dijaspore i načini organizovanja

Povezanost i stepen organizovanja, na mnogim nivoima, me u dijasporom iz BiH u SAD-u nije izazov zbog toga -to je ona generalno udrusena, povezana i orijentirana prema zajednici. Ovo može biti dokumentirano velikim brojem organizacija dijaspore iz BiH koje postoje -irom SAD i koje sara uju u razli itim aktivnostima. Jedan od primjera je Kongres Bo-njaka Sjeverne Amerike (KBSA) koji je krovna organizacija i koji predstavlja Amerikance i Kana ane bo-nja kog prorijekla i korijena. Njegovi lanovi su obrazovne, veteranske, vjerske, kulturne, dru-tvene, poslovne i politi ke organizacije i pojedinci. I pored toga -to izazovi postoje i -to politika ima snaflan uticaj u mnogim organizacijama i zajednicama dijaspore iz BiH, postojanje vi-e od stotine organizacija dijaspore iz BiH u SAD je dovoljan dokaz da dijaspora iz BiH dobro funkcioniira i da je prona-la svoje mjesto u novoj domovini.

Politike i programi za promociju umrežavanja dijaspore

Rezultati iz intervjuja sa pojedincima i fokus grupama pokazuju da je ve ina organizacija dijaspore samoodrfliva zbog toga -to ra unaju na donacije lokalne diasporske zajednice i kolektivno prikupljanje sredstava za svoje postojanje i djelovanje. Neke odabrane organizacije dijaspore povremeno, tako er, dobivaju nov anu i materijalnu pomo od lokalnih tijela, na primjer putem grantova.

Aranflmani, programi i politike koji trenutno promoviraju umreflavanje dijaspore i angaflman u mati noj zemlji uklju uju: I) kampanje prikupljanja sredstava humanitarnog karaktera (npr. prikupljanje pomo i za hitne medicinske slu ajeve) i pomo tokom elementarnih nepogoda (npr. pomo nakon poplava) II) neki nivo povezivanja i razmjene informacija izme u vjerskih institucija u dijaspori iz BiH i BiH III) razmjena znanja i povezavanje akademika u dijaspori iz BiH i BiH i IV) kontakt sa diplomatsko konzularnom misijom BiH u SAD zbog razli itih usluga.

Prema programima i politikama koje promoviraju umreflavanje dijaspore putem diplomatsko konzularnih misija i prema tvrdnjama Ambasade BiH u Washingtonu, neki od napora uklju uju aktuelni program na drflavnom nivou kako bi bili osigurani udfibeni za dopunske -kole za u enike BiH porijekla. Trenutno dopunske -kole jezika postoje samo u okviru vjerskih ili kulturnih centara kao -to je slu aj u Chicagu ili Atlanti. Tu se, na primjer, asovi jezika za djecu razli itog etni kog porijekla nude putem Srpske pravoslavne crkve i Doma kulture. Kako bi bili upotpunjeni napori Ambasade u osiguravanju udfibenika za dopunske

-kole odvija se kontinuirana komunikacija sa dopunskim -kolama BiH u SAD kako bi bile prikupljene informacije o ovim -kolama. Ovo za cilj ima procjenu uloge koju BiH može imati u ovom vaflnom segmentu saradnje izme u dijaspore iz BiH u SAD i BiH. Svake godine, Ambasada BiH u Washingtonu sara uje sa ameri kom vladom na srednjo-kolskom programu razmjene u enika izme u SAD i BiH tokom kojeg otprilike 20 u enika sa obje strane provede jednu -kolsku godinu u SAD i BiH. Tako er, predstavnici Ambasade, uz uvjete nov ane i vremenske fleksibilnosti, redovno organiziraju posjete velikim zajednicama dijaspore iz BiH u SAD i uz to se sastaju sa ameri kim zvani nicima lokalnog i drflavnog nivoa. Ambasada i Konzulat, osim toga, organiziraju konzularne dane u ameri kim zajednicama sa velikim brojem pripadnika dijaspore iz BiH i tako pro-iruju usluge u vezi sa angaflmanom u BiH, kao -to su usluge izdavanja paso-a. Kada je u mogu nosti, Ambasada organizira doga aje kako bi promovirala BiH umjetnost i kulturu (npr. koncerete, izloflbe i sl.).

III. POTENCIJAL ZA ANGAŽMAN DIJASPORE

Prepreke za angažman dijaspore

Iako dijaspora iz BiH u SAD sveukupno ima nizak nivo povjerenja u vladine institucije i politi ke i dru-tvene doga aje u BiH, oni bi i dalje fleljeli vidjeti kako ja aju njihove veze sa BiH. Prikupljeni kvalitativni podaci pokazuju da su zapaflene prepreke i potrebni preduslovi za angaflman dijaspore iz BiH u projekte i incijative u vezi sa razvojem BiH, u direktnoj vezi sa osje ajem da BiH nije uspje-no koristila svoju sve ve u dijasporu, koja smatra BiH svojom domovinom. Vi-e od dvadeset godina je pro-lo od dolaska izbjeglica iz BiH u SAD, a BiH je u inila malo ili nimalo napora za integraciju i saradnju sa dijasporom, a kamo li da je utvrđila zvani nu politiku saradnje sa dijasporom. Mnogi migrant iz BiH spominju kulturolo-ke prepreke i navode kako osje aju da e oni koji su ostali u BiH na njih uvijek gledati kao na õautsajdereö i õizdajiceö koji su õostavili svoju mati nu BiH. Mnogi spominju da su postali õkulturolo-ki besku niciö i da ne pripadaju ni ovdje ni tamo ó kada su u SAD na njih se gleda kao na Bosance i Hercegovce, a kada su u BiH na njih se gleda kao na Amerikance. Kriza identiteta je, tako er, problem za mnogu djecu migranata ro enih u BiH, koji se bore da shvate kulturno porijeklo i obi aje svojih roditelja, ali su, bez ikakve sumnje, umnogome Amerikanci. Problemi kao -to su ovi predstavljaju prepreke za u e- e dijaspore iz BiH u razvoju BiH.

Dodatne prepreke za angaflman dokumentirane u intervjuima sa pojedincima i fokus grupama uklju uju percepciju poslovne sredine u BiH kao nerazvijene i neuspje-ne, korupciju na lokalnom i drflavnom nivou, birokratske prepreke na drflavnom nivou i -to je jo- bitnije, na op inskom nivou, kompliciranu birokratiju, pravnu neizvjesnost i nezadovoljstvo i razo aranje politi kim flivotom u BiH.

Odnosi sa diplomatsko konzularnim misijama BiH u SAD-u

Ambasada Bosne i Hercegovine u Washingtonu i Konzularno odjeljenje, zajedno sa Generalnim konzulatom Bosne i Hercegovine u Chicagu, sluflje kao kontaktna mjesta za migrante iz BiH u SAD. Generalni konzulat BiH u Chicagu prufla konzularne usluge za stanovnike 24 ameri ke drflave, dok Konzularno odjeljenje Ambasade prufla usluge za ostalih 27 drflava. S obzirom na veliki broj drflava u kojima je potrebno prufliti usluge, a i zbog ograni enog kadra zaposlenog u ovim misijama, usluge koje se nude su brojne i razli ite. Uklju uju usluge izdavanja paso-a, transport ekshumiranih/ljudskih ostataka u BiH, odricanje

drflavljanstva BiH, konzularne testamente, rodne listove, putni ke dokumente i izme u ostalog i pruflanje informacija o vizama.

Kao -to je ranije spomenuto, diplomatsko konzularne misije BiH imaju nekoliko ve uspostavljenih programa i politika za promociju povezivanja dijaspore i BiH, kao -to je aktuelni program na drflavnom nivou za osiguravanje udfibenika za dopunske -kole, program razmjene u enika srednjih -kola izme u BiH i SAD, redovne posjete velikim zajednicama dijaspore iz BiH u SAD, konzularni dani u ameri kim zajednicama sa velikim brojem pripadnika dijaspore iz BiH i kulturno-umjetni ki doga aji.

Diplomatsko konzularne misije BiH imaju vrste odnose sa Vladom SAD i mnogo su uradile na predstavljanju i promociji BiH u SAD. Povezane su sa nekoliko organizacija dijaspore iz BiH i kad god je mogu e u estvuju u njihovim aktivnostima. Isto tako, dok su diplomatske misije putem svojih programa i politika osnafile komunikaciju i saradnju izme u domovine i dijaspore iz BiH u SAD, prepreke za pobolj-anje te saradnje predstavljaju ograni en broj diplomatskog osoblja za obavljanje usluga za veliku i zahtjevnu ameri ku dijasporu iz BiH kao i nedostatak sredstava za usluge i aktivnosti u njihovim ovlastima.

IV. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Na osnovu rezultata istraflivanja dobijenih iz kvalitativnih i kvantitativnih podataka u projektu, jasno je da su mnoge preporuke za angaflman dijaspore iz BiH u razvojne aktivnosti vezane za unapre enje odnosa dijaspore iz BiH sa domovinom. fielja dijaspore iz BiH, i pored prepreka i izazova, je da vide da njihove veze sa domovinom ja aju i fletjeli bi da budu aktivni u esnici budu nosti BiH. Na osnovu navedenog, preporuke iz podru ja unapre enja su:

1. Izgradnja pozitivnijih odnosa izmedu BiH i dijaspore iz BiH u SAD. Dijasporu iz BiH u SAD uglavnom ine relativno obrazovana, kvalificirana, organizirana i generalno dobro integrirana prva generacija migranata iz BiH, kao i druga generacija njihove djece koja su ak i vi-e obrazovana. Sve ve i nivo spoznaje i svjesnosti o mogu nostima i kapacitetima dijaspore iz BiH u BiH predstavlja jedinstvenu priliku za BiH da djeluje i poti e razvoj i saradnju izme u domovine i dijaspore. Aktivnosti koje promoviraju dijasporu u pozitivnom svjetlu trebaju biti poduzete na lokalnom i drflavnom nivou. Ove aktivnosti mogu uklju ivati medijske kampanje promocije dijaspore i njenih doprinosa BiH putem uspje-nih primjera. Ukratko, sa dijaspore bi se trebala skinuti stigma u BiH.

2. Iskoristiti emotivnu vezu koju prva generacija migranata iz BiH u SAD ima sa BiH, a posebno sa njihovim regijama i zajednicama. Za pojedince koji su stekli kapital u SAD je vjerovatnije da e ulofliti u mjesta u BiH gdje su odrasli (zavi aj). Ovo se posebno odnosi na prvu generaciju dijaspore iz BiH.

3. Razvoj programa i aktivnosti za privlačenje pripadnika dijaspore iz BiH rođenih van BiH. Mladi u dijaspori su bogat i neiskori-ten resurs za razvoj BiH. Programi, kao -to su ljetni kursevi bosanskog jezika i kulture, o uvali bi kulturni identitet mladih dok bi uporedo ohrabrilici angaflman u budu nost BiH i poticali dugoro ni razvoj i ulaganje.

4. Promocija dijasporskog turizma. Dijasporski turizam razlikuje se od turizma u tome -to uklju uje posjete familiji, turizam vezan za kulturno-historijsko naslje e, medicinski turizam

i poslovna putovanja dijaspore. Tako er, turisti iz dijaspore su jedinstveni zbog na ina na koji tro-e novac i vjerovatnije je da e uliti novac i investicije u lokalnu ekonomiju kada putuju u svoju mati nu zemlju nego kada drugi turisti posjete tu istu zemlju. Stoga, dijaspora iz BiH može posluftiti kao ūlazna vrataö za druge turiste tako -to mogu pomo i u otvaranju novih trfli-ta za nove turisti ke destinacije u BiH. Nekoliko drugih drflava, kao -to su Indija ili afri ke drflave, odlu ili su ja ati ekonomiju kroz kulturne veze i u razvoju ve imaju koristi od dijasporskog turizma.

5. Povećati prisustvo institucija u BiH u gradovima sa velikim brojem pripadnika dijaspore iz BiH. Vlada bi trebala raditi na implementaciji programa kao -to su dopunske -kole jezika za mlađe, predavanja o kulturnom naslje u i identitetu, organizaciji razmjene studenata i ljetnih -kola u BiH za mlađe iz SAD porijeklom iz BiH. Nedostatak prisustva drflave BiH ima implicitne posljedice na motivaciju poslovnih ljudi u dijaspori u pogledu ulaganja u biznis u BiH.

6. Uspostaviti formalne sporazume između BiH i dijaspore iz BiH u SAD u pogledu akademiske razmjene znanja i prakse. Sljede i model organizacije kao -to je Bosanskohercegova ko-ameri ka akademija umjetnosti i nauka (BHAAAS), koja osigurava veze izme u nau nika, umjetnika i profesionalaca porijeklom iz BiH u Sjeveroj Americi i gradi mostove saradnje sa domovinom, BiH bi trebala da uspostavi formalizirane i poticajne sporazume u pogledu razmjene znanja izme u BiH i dijaspore. Razmjena znanja bi trebala, izme u ostalog, uklju ivati gostuju a predavanja, konferencije, mentorske incijative, saradnju u istrafliva kim projektima i radionicama za osposobljavanje.

7. Uspostaviti sigurnije ekonomsko i političko okruženje za poslovna ulaganja. Prepreke za ulaganja u BiH iz dijaspore mogle bi biti ublaflene smanjenjem birokratije i pojednostavljenjem ekonomskog i politi kog okruflenja u vezi sa pokretanjem i vo enjem biznisa u BiH.

8. Izraditi promotivni materijala o uspješnim primjerima ulaganja dijaspore iz BiH iz SAD u BiH. Promotivni materijal bi omogu io, svima koji razmi-ljaju o ulaganju u BiH, motivaciju i primjer kako je neko drugi uspio. Tako er, mogao bi ukloniti neke od prepreka u vezi sa angaflmanom dijaspore iz BiH.

9. Formiranje savjetodavnog komiteta koji bi činili obrazovani poduzetnici iz dijaspore iz BiH u SAD koji bi nadgledao rad ministarstava i agencija nadleženih za poslovne aktivnosti i okruženje u BiH. Ovaj komitet bi djelovao kao savjetodavni odbor kako bi se premostile razlike u znanju i iskustvu u vezi sa poslovnim ulaganjima i koji bi, nakon odre enog perioda, identificirao razlike, prilike i dostavio preporuke za pobolj-anje.

10. Uspostaviti i formalizirati zvanični komunikacijski kanal između institucija u BiH i poslovnih ljudi iz dijaspore iz BiH u SAD koji su zainteresirani za ulaganja u BiH. Trenutno ne postoji zvani ni komunikacijski kanal izme u biznisa dijaspora iz BiH u SAD i BiH. Za razliku od mnogih drugih drflava, BiH nema agencije posebno posve ene dijaspori niti uskla en pristup dijaspori. Samostalni vlasnici firmi koriste vlastite komunikacijske kanale u BiH kako bi pokrenuli biznis. U BiH bi trebalo formirati komitet koji bi sluffio kao kontaktne mjesto za sve zainteresirane za ulaganje u BiH. Njegova uloga bi trebala uklju ivati savjetovanje i pomo kako pokrenuti biznis u BiH i time bi se ovaj proces u inio lak-im, brflim i sa manje birokratije. Osim toga, ovaj komitet bi trebao pokrenuti formiranje jo- jednog komiteta u dijaspori u SAD kojeg bi inili poslovni ljudi i koji bi koordinirao

investicijske napore zajedno sa komitetom u BiH. Prvi koraci u ovom procesu bi mogli biti pokrenuti kroz utvrđene privredne komore, kao što je Bosanska privredna komora u St. Louisu.

11. Povećati učešće dijaspore u političkom životu BiH putem pojednostavljenih glasačkih procedura. Jedno od najsloženijih i neriješenih pitanja u odnosu između BiH i dijaspore je ostvarivanje prava u dijaspori, a posebno pitanje glasanja i izbora. Pojednostavljinjem glasakaih procedura za dijasporu i dajući dijaspori glas u političkim pitanjima u BiH, poslovni ljudi bi također bili motivirani da uđu u BiH.

12. Omogućiti direktnu podršku organizacijama dijaspore. Većina organizacija dijaspore je samoodrživa i funkcioniраju na principima kolektivnog prikupljanja sredstava i donacija. Dok BiH nije u mogućnosti osigurati finansijsku podršku za organizacije dijaspore, može se više uključiti i interesirati za njihov rad, kao što je promocija društvenih, kulturnih i političkih vrijednosti BiH i podrška dopunskoj nastavi.

POGLAVLJE XII

Emigracija mladih iz Bosne i Hercegovine sa fokusom na visoko obrazovane migrante

Uvod

BiH je zemlja koja je tradicionalno u velikoj mjeri sklona emigracijama, sa 38% populacije koja flivi u inostranstvu. Dva negativna trenda zabilješena kod opadajuće stope nataliteta i neto migracionog toka mogu dovesti do smanjenja radne snage i ljudskog kapitala u zemlji. Kao posljedica toga, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je identificiralo emigraciju i mlade, visoko obrazovane osobe iz BiH kao najvažnija migraciona pitanja koja zahtijevaju posebnu pažnju. Iz tog razloga, Ministarstvo je zahtjevalo da se ovo poglavlje uključi u okviru projekta "Dijaspora za razvoj".

Emigracija mladih je globalni fenomen. Prema procjeni Ujedinjenih naroda, u svijetu postoji 232 miliona međunarodnih migranata koji čine 3,2% ukupne svjetske populacije od 7,2 milijarde stanovnika (Ujedinjeni narodi, 2013a). Od ovog broja, 28,2 miliona međunarodnih migranata u dobnoj skupini od 15 do 24 godine, -irom svijeta, -to čini jednu osminu ukupnog broja međunarodnih migranata. Migranti mlađi od 30 godina čine 30% ukupnog broja migranata. Osim toga, udio mladih migranata već je u zemljama u razvoju u odnosu na razvijene zemlje. Međutim, posmatrano s aspekta spola, udio mladih migrantkinja je veći u razvijenim zemljama nego u zemljama u razvoju. Tako je, migracija mladih u svrhu studiranja je u porastu. Broj studenata koji je upisao tercijarno obrazovanje u inostranstvu je porastao sa 2 miliona u 2000. godini na 3,6 miliona u 2010. godini, -to predstavlja rast za 78%. Najpopularnija destinacija za strane studente su Sjedinjene Amerike i Francuska sa 19% u ukupnom broju stranih studenata, nakon čega slijede Ujedinjeno Kraljevstvo (11%), Australija (8%), Francuska (7%), Njemačka (6%) i Japan (4%).

Kao što se može vidjeti, migracija mladih je fenomen i politički izazov, s kojim se suočavaju sve zemlje u razvoju. Sve u svemu, međunarodna migracija je u stalnom porastu iz godine u godinu, te mladi migranti imaju relativno veliki udio u populaciji migranata. Migranti, tako je, čine raznoliku grupu, te njihovo društveno, ekonomsko i obrazovno porijeklo, na in/oblik migracije i njihova motivacija za odlazak utiču na obim i vrstu migracije.

Razumijevanje pitanja migracija mladih zahtijeva puno više od jednostavnog predstavljanja injenica i brojeva o migraciji. Cilj ovog poglavlja je pružanje dokaza za dublje razumijevanje izazova migracije mladih koja je specifična za BiH. Kako bi se pripremilo poglavlje koje će biti informativnijeg karaktera i strukture, a sadržaj relevantniji za Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, veća pažnja je namjerno posvećena temama koje su u prethodno objavljenim izvještajima bile manje pokrivene. Kako bi se -to već i fokus stavio na teme relevantne za korisnike ovog izvještaja, ovo poglavlje nudi dodatni uvid u odnosu na prethodne izvještaje na taj da se fokusira na temeljne faktore koji generiraju migracione tokove te važne posljedice koje izaziva migracija u BiH. Takvi dokazi trebaju biti više informativnog karaktera i trebaju naglasiti potrebu za sveobuhvatnijim politikama i koordinacijom različitih institucija koje su uključene u rješavanje problema migracije mladih. Ne postoji jedinstvena politika koja može umanjiti emigraciju već se rezultati mogu postići jedino multidisciplinarnim pristupom i to rješavanjem problema ložeg kvaliteta obrazovanja, uklanjanjem barijera na putu prijelaza iz mladosti do zaposlenja, te putem poboljšanja vladavine prava i ostalih uslova koji bi mladim ljudima ponudili bolje izglede u vlastitoj zemlji. Postoji potreba za poticanje veza između migracija, razvoja i izgradnje kapaciteta za

dobro upravljanje migracijama. Me utim, osiguravanje pristojnih poslova u zemlji neophodno je za odrflivu integraciju trfli-ta rada: paralelne investicije u reformu obrazovanja i trfli-ta rada mogu promovirati ekonomski razvoj zemlje.

Na osnovu opisanog pristupa, ovo poglavlje je strukturirano na sljede i na in. U prvom dijelu emo predstaviti kratak pregled glavnih pokazatelja, trendova i karakteristika emigracije iz BiH, sa fokusom na mlade i visoko obrazovane migrante. Ovaj dio e koristiti glavne migracione indikatore koji su dostupni u Migracionom profilu Bosne i Hercegovine (Ministarstvo sigurnosti BiH, 2017), bazama podataka i izvje-tajima statisti kih agencija i drugih izvora, kao i u drugim objavljenim izvje-tajima (npr. IOM, 2011., Oru i Mara, 2016.; Muji i Kurtovi , 2017) kako bi bio pripremljen pregled glavnih karakteristika migracija iz BiH. Naredna tri dijela pokriti e kompletan migracioni proces po ev-i od samih namjera do povezanih iskustava i izazova, te iskustava flivota u inostranstvu i namjerama za povratak. Me utim, s obzirom na to da se ostala poglavlja u ovom izvje-taju fokusiraju na analizu dijaspore, koja pokriva iskustva vezana za period u toku i nakon migracije, ovo poglavlje e posvetiti ve u paflju i prufliti vi-e informacija o situaciji prije migracije i nakon povratka. Tre i dio e predstavljati detaljniju analizu temeljnih uslova za emigraciju mladih. Ovo poglavlje e se baviti glavnim pokreta ima migracija, kao -to su makroekonomski uslovi, situacija na trfli-tu rada, obrazovanje te politi ka situacija i razvoj. Analize predstavljene u ovom poglavlju bazirati e se na dostupnim sekundarnim podacima i studijama. etvrsti i peti dio dati e kratak opis migracionog procesa iz zemlje porijekla do zemlje odredi-ta, sa fokusom na migraciona iskustva i izazove sa kojim se suo avaju mladi iz BiH u toku i nakon migracije. T-esti dio e predstaviti dokaze o postojanju namjera za povratkom i dokaze o relevantnim iskustvom, te e ponuditi preporuke o odre enim politikama.

MLADI I OBRAZOVANI MIGRANTI – OSNOVNI PODACI

Ovo poglavlje se fokusira na mlade u kontekstu migracija: osobe od 15 do 30 godina starosti, me utim, dokazi u nekim slu ajevima nas ipak ograni avaju na mlade osobe od 15 do 24 godine starosti. Razlog tome je da se obuhvati -to vi-e dostupnih, a relevantnih dokaza, me utim starosna grupa na koju se predmetni dokaz odnosi u svakom pojedina nom slu aju je jasno obja-njena.

Mladi se nalaze u klju nom periodu razvoja kada prelaze iz perioda djetinstva u period odrasle dobi. U ovom periodu, mladi prelaze iz pozicije zavisnosti u nezavisnost/me usobnu zavisnost i donose vafne odluke o svom flivotu, a posebno o svojim eti kim, dru-tvenim, ekonomskim, kulturnim, politi kim i gra anskim ulogama. Uzimaju i u obzir da je te-ko s precizno- u odrediti koji su to pokreta i migracija kod mladih, ovo poglavlje potvr uje da je motivacija mladih ljudi esto povezana sa potragom za odrflivim flivotom zbog nedostatka zaposlenja i/ili zbog podzaposlenosti, nedostatka pristojnih radnih uslova i slabih ekonomskih prilika u zemljama porijekla. Ovi pokreta i e detaljnije biti razmotreni u sljede em dijelu ovog poglavlja.

U ovom dijelu predstavljamo uvodne informacije o mladima koje se dostupne iz sekundarnih izvora, a koje opisuju zna aj i strukturu emigracije mladih iz BiH. Dostupne informacije nisu obimne, uglavnom, zbog nedostataka administrativnih podataka o migraciji. Zbog razloga koji su detaljno opisani u dokumentu Populacijskog fonda UN (UNFPA) "Metodologija prikupljanja, uskla ivanja, razmjene i -irenja statisti kih podataka o migracijama u BiH" (2013), jo- uvijek ne postaje redovni izvje-taji o migracijama koje bi objavile statisti ke agencije u BiH. Jedini dostupni statisti ki podaci su u Migracionom profilu BiH kojeg

jednom godi-nje objavljuje Ministarstvo sigurnosti BiH, u sklopu kojeg poglavlje o emigraciji priprema Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice pouzdaju i se pri tome uglavnom na statisti ke podatke iz zemalja odredi-ta. Prema tome, ovdje se prije svega pozivamo na ad-hoc istrafliva ke izvje-taje koji su pruflili dokaze putem vlastitih anketa o migratima.

Anketiranje 1.216 dugoro nih migranata iz BiH, koji su posjetili zemlju tokom sezone godi-njih odmora, a koje je proveo de Zwager i Gressmann (2010), nudi set zanimljivih nalaza o karakteristikama migranata. Prema ovoj studiji, migrant iz BiH dominantno pripadaju ekonomski aktivnom dijelu stanovni-tva. Ipak, postoje razlike u starosnoj strukturi migranata, prema zemlji odredi-ta. U slu aju kada je zemlja odredi-ta neka od zemalja EU, prosje na starost migranata iznosi 41 godinu, dok u slu aju kada je zemlja odredi-ta neka od susjednih zemalja, prosje na starost migranata iznosi 37 godina. Anketirani emigranti su dobro integrirani u zemljama odredi-ta. Iako su, moflida, bili neregularni migranti na samom po etku, uspjeli su regulirati svoj boravak relativno brzo (u prosjeku za 2,4 godine u EU i 1,4 godinu u susjednim zemljama). Kao rezultat toga, ve ina migranata radi u formalnom sektoru. Prognozirano razdoblje migracije je relativno dugo (31 godina). Iako je vi-e od polovine anketiranih odgovorilo da se namjerava vratiti u zemlju porijekla, ipak je veliki broj njih naveo da se ne namjerava vratiti na trfli-te rada u BiH, ve tek nakon penzionisanja u zemlji odredi-ta.

Na bazi analize DIOC-E baze podataka o imigrantima u 31 OECD zemlji i 58 drugih zemalja u 2000. godini, izvje-taj Dumont i dr. (2010., str. 24) nalazi da od ukupnog broja BiH imigranata u ovim zemljama 51,4% ine flene, 11,9% su mladi ljudi u uzrastu od 15-24 godine i da je 11,2% svih imigranata iz BiH sa fakultetskim obrazovanjem²⁶⁴. Budu i da su oni sa fakultetskim obrazovanjem u to vrijeme u BiH inili oko 5% odraslih, mofle se govoriti o nadprosje noj emigraciji visoko obrazovanog stanovni-tva²⁶⁵. U pogledu destinacije visoko obrazovanih migranata iz BiH u druge OECD zemlje, Katseli (2006) navodi da je njih 39,5% migriralo u Sjevernu ili Jufnu Ameriku (uglavnom SAD), 45,8% u EU, 5,3% u druge evropske lanice OECD i preostalih 9,3% u Aziju. Izvje-taj Bhargava i dr. (2011., str. 24) o emigraciji lije nika, pozicionira BiH me u 30 najvi-e rangiranih zemalja, s obzirom na to da njihovi podaci iz 2004. godine pokazuju da je 12,2% ukupnog broja lije nika obrazovanih u zemlji nastanjeno u inostranstvu.

Baza podataka IAB (Institut za istraflivanje zapo-ljavanja) o "odlivu mozgova" jedan je od izvora me unarordnih podataka koji daje brzi uvid u obrazovnu strukturu emigranata iz BiH kroz vrijeme. Podaci koji su dostupni od 1980. godine predstavljeni su u Tabeli 1 ispod.

Tabela 1. Stope emigracije u zemljama OECD, prema starosti (25+ godina), spolu, zemlji porijekla i nivou obrazovanja²⁶⁶

²⁶⁴ Prema procjenama na bazi APD (ne postoje zvani ni podaci), u 2015. godini od ukupnog broja stanovnika u BiH, u e- e flena je bilo 51,1%, u e- e mladih 14,7%, i u e- e visoko obrazovanih oko 5% (ASBH, 2007.)

²⁶⁵ Na bazi podataka iz OECD baze o iseljenicima i imigrantima, Katseli i dr. (2006., str. 17) izvje-tavaju da je u EU-15 zemljama prisutna 182.651 nisko obrazovana osoba iz BiH, ili 12%. U BiH ovo u e- e iznosi 10,2%. Tako er, navodi se da je u e- e visoko obrazovanih imigranata iz BiH u EU-15 zemljama 10,95%.

²⁶⁶ Za bilo koji novo obrazovanja i godinu, stopa emigracije je definisana na na in da se ukupna migraciona populacija iz odre enje izvorne zemlje podijeli sa zbirom populacije migranata i stanovnika u istoj izvornoj zemlji. Podaci o ukupnom broju stanovnika od 25 godina i vi-e u bilo kojoj zemlji, razvrstani po nivou obrazovanja i po godinama, su preuzeti od Barro i Lee (2013.) i UN-og Odjela za stanovni-tvo (2011.).

		ukupno		mu-karci		flene	
Stopa emigracija	Mu-karci i flene	Svijet	BiH	Svijet	BiH	Svijet	BiH
1980	ukupna	1,54%	14,57%	1,46%	21,64%	1,61%	7,02%
	nizak	1,26%	14,99%	1,22%	23,32%	1,30%	7,96%
	srednji	1,39%	12,32%	1,13%	18,74%	1,74%	3,82%
	visok	4,94%	26,60%	4,66%	27,95%	5,33%	23,46%
1985	ukupna	1,58%	13,78%	1,52%	15,70%	1,63%	11,94%
	nizak	1,26%	16,49%	1,29%	19,57%	1,24%	14,22%
	srednji	1,35%	9,55%	1,03%	11,39%	1,74%	7,47%
	visok	4,78%	25,64%	4,41%	23,68%	5,30%	29,17%
1990	ukupna	1,44%	14,08%	1,45%	15,71%	1,44%	12,49%
	nizak	1,10%	20,43%	1,15%	22,82%	1,07%	18,70%
	srednji	1,20%	8,63%	1,07%	10,85%	1,35%	6,18%
	visok	4,17%	22,35%	3,90%	21,67%	4,54%	23,55%
1995	ukupna	1,46%	19,63%	1,45%	21,56%	1,47%	17,82%
	nizak	1,12%	31,67%	1,14%	36,42%	1,10%	28,26%
	srednji	1,15%	10,88%	1,07%	12,86%	1,25%	8,85%
	visok	4,11%	33,51%	3,92%	32,28%	4,32%	35,34%
2000	ukupna	1,59%	21,45%	1,60%	23,40%	1,57%	19,64%
	nizak	1,26%	34,67%	1,39%	39,49%	1,15%	31,45%
	srednji	1,16%	13,14%	1,04%	15,50%	1,32%	10,74%
	visok	4,14%	35,31%	4,02%	34,40%	4,27%	36,54%
2005	ukupna	1,82%	19,94%	1,82%	21,26%	1,82%	18,75%
	nizak	1,34%	34,80%	1,47%	37,46%	1,24%	33,15%
	srednji	1,31%	12,22%	1,20%	14,33%	1,46%	10,16%
	visok	4,96%	40,40%	4,78%	39,34%	5,16%	41,69%
2010	ukupna	1,91%	19,65%	1,91%	20,88%	1,92%	18,54%
	nizak	1,40%	36,18%	1,57%	39,50%	1,28%	34,17%
	srednji	1,29%	12,10%	1,19%	13,94%	1,40%	10,32%
	visok	5,31%	43,01%	5,09%	42,63%	5,55%	43,43%

Brojke pokazuju da je BiH zemlja u kojoj je migracija nisko i visoko obrazovanih osoba zna ajna i da je u porastu iz godine u godinu. Prema ovim podacima, 43% od ukupno obrazovanih osoba iz BiH je trenutno nastanjeno u inostranstvu. Tako e, evidentne su razlike s aspekta spola. Ove razlike su posebno bile nagla-ene 1980. godine kada su stope emigracije mu-karaca bile znatno ve e od stope emigracije flena, te je ve a stopa obrazovanosti zabiljevljena kod mu-karaca. Me utim, zadnjih godina ova razlika skoro da je nestala. U cjelini, u pore enju sa svjetskim podacima, emigracija iz BiH uklju uje kako nisko, tako i visoko obrazovanu populaciju i to u vrlo zna ajnim iznosima. Tavice, emigracija visoko obrazovanih osoba ak je osam puta ve a u pore enju sa ostatkom svijeta, -to ukazuje na ozbiljne posljedice po ljudski kapital u zemlji.

S druge strane, brojke Svjetske banke malo se razlikuju i nifle su od onih iz IAB baze podataka. Brojke su predstavljene u Tabeli 2 ispod.

Tabela 2. Meunarodna migracija²⁶⁷ visoko obrazovanih osoba prema starosnoj dobi u 2000. godini²⁶⁸

	Odliv mozgova 0+	Odliv mozgova 12+	Odliv mozgova 18+	Odliv mozgova 22+
Bosna i Hercegovina	23,9%	23,2%	22,9%	21,9%

Brojke iz tabele ukazuju da se stope emigracije iz BiH, u odnosu na godi-te emigranta u trenutku emigracije (uklju uju i one koji su emigrirali nakon odreene starosti) ne razlikuju, to ukazuje da većina emigranata iz BiH odlazi nakon to je zavrila obrazovanje u BiH. Kako se navodi ranije u poglavljiju, obrazovanje je takođe jedan od upravljačkih elementova emigracije mladih²⁶⁹. Sljedeća tabela daje prikaz podataka UNESCO o mobilnosti studenata iz BiH.

Tabela 3. Neto stopa toka mobilnosti meunarodnih studenata (dolaznih studenata od odlaznih studenata), oba spola, izrafljena u %²⁷⁰

	2011	2012	2013
Bosna i Hercegovina	-6,26	-4,85	-3,16

Prema podacima UNESCO, ukupan broj meunarodnih studenata iz BiH u svijetu koji su 2015. upisali studije u inostranstvu iznosi 10.992. Građani BiH studiraju u 37 zemalja, a najveći broj studenata studira u Srbiji (5.704), potom Austriji (2.355) i Njemačkoj (624). Osim navedenih zemalja, znajući broj studenata odabire da svoje obrazovanje nastavi u Italiji, SAD, Turskoj i Sloveniji. Nevedene brojke ne obuhvataju veliki broj studenata iz BiH koji studiraju u susjednim zemljama.

Iz gore prikazanih podataka može se zaključiti da ukupne stope emigracije mladih, i pored toga, to su znajuće, nisu glavni problem. Puno znajuće je struktura emigranata koji su znatno obrazovaniji od populacije koja ostaje u zemlji. Ukoliko se uzme u obzir dobro poznata injenica da se za emigraciju, koja sa sobom nosi rizike, odlučujuće osobe sa bolje razvijenim "poduzetničkim" vještinama, može se zaključiti da emigracija "najboljih i najpametnijih" ima znajuće posljedice za zemlju. Ova vrsta emigracije ne smanjiti nezaposlenost već je takođe uvećati s obzirom na to da su navedene osobe trebale biti osobe koje su pokrenuti nove poslove da su ostali u zemlji. Stoga, mjeru o zadruživanju mladih trebaju biti takve da obezbijede okruženje koje će omogućiti visoko obrazovanim osobama da slijede svoje ambicije u vlastitoj zemlji i da adekvatno budu nagradeni za svoj trud.

Pokretači migracije

²⁶⁷ Beine, M., Docquier, F. i Rapoport, H. 2006.

²⁶⁸ Za bilo koji nivo obrazovanja i godinu, stopa emigracije je definisana na način da se ukupna migraciona populacija iz određene izvorne zemlje podijeli sa zbirom populacije migranata i stanovnika u istoj izvornoj zemlji. Podaci o ukupnom broju stanovnika od 25 godina i više u bilo kojoj zemlji, razvrstani po nivou obrazovanja i po godinama, su preuzeti od Barro i Lee (2013.) i UN-og Odjela za stanovništvo (2011.).

²⁶⁹ Definicije:

Odliv mozgova 0+: procenat iskusnih OECD odraslih koji su rođeni u inostranstvu prema zemlji porijekla kao procenat kvalificiranih odraslih (tj. emigranti + odrasli rezidenti). Ova gornja mjeru je uzeta iz Docquier i Marfouk (2006).

Odliv mozgova 12+: procenat iskusnih OECD odraslih koji su rođeni u inostranstvu koji su stigli u zemlju destinacije nakon njihove 12. godine, kao procenat kvalificiranih odraslih (tj. emigrant stigli nakon 12. godine + odrasli rezidenti).

Odliv mozgova 18+: procenat iskusnih OECD odraslih koji su rođeni u inostranstvu koji su stigli u zemlju destinacije nakon njihove 18. godine, kao procenat kvalificiranih odraslih (tj. emigrant stigli nakon 18. godine + odrasli rezidenti).

Odliv mozgova 22+: procenat iskusnih OECD odraslih koji su rođeni u inostranstvu koji su stigli u zemlju destinacije nakon njihove 22. godine, kao procenat kvalificiranih odraslih (tj. emigrant stigli nakon 22. godine + odrasli rezidenti)

²⁷⁰ Izvor: UNESCO Institut za statistiku, 2016.

Dio obja-njenja za -iroko raspostranjenu migraciju, koja dovodi do "odliva mozgova" u zemljama porijekla, leffi u faktorima kao -to su: diferencijalne plate, razlike u kvaliteti fivota, te mogu nosti obrazovanja djece i sigurnost poslova u zemljama odredi-ta. Mujanovi (2013) je sumirao rezultate prethodnih upitnika o mladima u setu faktora koji su razlog za trenutno te-ko stanje mladih na trfli-te rada. Ovi faktori se tako er mogu primijeniti za razumijevanje pokreta a migracije. Neki od tih faktora su:

- 1) Te-ka ekomska situacija koja ima negativan uticaj na kreiranje novih poslova.
- 2) Zastario i nefunkcionalan obrazovni sistem (nespremnost mladih ljudi za trfli-te rada), -to uklju uje:
 - a) neusagla-enost izme u ste enog znanja/vje-tina i potrebe trfli-ta rada;
 - b) nedostatak prakti nog iskustva u toku perioda obrazovanja;
 - c) teflak period prelaska na zaposlenost (mladima u BiH je u prosjeku potrebno vi-e od godinu dana da prona u posao).
- 3) Ovo dovodi do nepovoljnih uslova na trfli-te rada koje mladi moraju prihvati, uklju uju i rad u neformalnim i nestandardnim oblicima zaposlenja, rad van oblasti za koju su se -kolovali, te prihvatanje poslova koji zahtijevaju nife kvalifikacije od onih koje mladi posjeduju.
- 4) Pasivnost i slaba mobilnost mladih, sa ve im procentom nezaposlenih mladih osoba koji aktivno ne trafl posao i koji nisu spremni da prihvate posao u gradu ili mjestu koji nije ujedno njihovo trenutno mjesto prebivali-ta;
- 5) Korupcija, s obzirom na to da ona kreira lo-u percepciju poslovnog okrufljenja u BiH i na taj na in odbija strane investitore koji bi u suprotnom do sada ve otvorili nekoliko hiljada novih radnih mjesta da je, na primjer, BiH bolje rangirana na Indeksu Transparency Internationala.

Svi navedeni faktori prisutni su u BiH i mogu se smatrati vafnim pokreta ima emigracije. Te-ka ekomska situacija i zastoju u uspjje-nom prelasku na trfli-te rada poti e mlade da perspektivu trafl u inostranstvu. Me utim, potrebno je naglasiti da faktori kako -to su prekvalificiranost, nestandardni oblici zaposlenja tako er tjeraju mlade zaposlene osobe u potragu za boljim mogu nostima zaposlenja u inostranstvu. Glavne informacije o karakteristikama ovih pokreta a biti e obja-njene u ostatku ovog poglavlja.

Makroekonomsko okruženje

Globalno, i u skladu sa metodologijom Svjetske banke, BiH pripada grupi zemalja sa srednje visokim primanjima. Me utim, prema evropskim standardima, nivo razvoja BiH je nizak. U 2014. godini, BDP po glavi stanovnika iznosio je 3.641 euro ili 7.800 iskazano u standardima kupovne mo i, -to je 28% od prosjeka EU (28).

Tabela 4. Glavni ekonomski pokazatelji za BiH²⁷¹

Pokazatelj	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.*
------------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	-------	--------

²⁷¹ Izvor: Centralna banka BiH 2017., Godi-nji izvje-taj 2016.

Nominalni BDP BiH (u miliona KM)	24.780	25.346	26.210	26.193	26.743	27.304	28.659	30.389
1) trenutne cijene								
Realni godi-nji rast BDP-a (u %)	-2,9	0,8	0,9	-0,9	2,4	1,1	3,1	3
Trenutni ra un bilanse u miliona KM	-1.588	-1.531	-2.483	-2.269	-1.415	-2.006	-1.576	-1.310
Trenutni ra un bilanse kao procenat BDP-a	-4,3	-2,4	-1,2	-2	-2,2	-2	0,7	-
Trgova ka bilansa u miliona KM	-7.632	-7.426	-8.080	-8.002	-7.316	-8.101	-7.418	-7.199
Trgova ka bilansa kao procenat BDP-a	-30,8	-29,3	-30,8	-30,5	-27,4	-29,7	-25,9	-23,7
Stopa nezaposlenosti (%, LFS)	27,5	27,5	27,7	25,4	24,7	24	23,2	n/a
Inflacija	-0,4	2,1	3,7	2,1	-0,1	-0,9	-1	-1,1

Iz prikazanih pokazatelja, možemo zaključiti da je stopa rasta, i pored toga –to BiH bilježi trendove poboljšanja kod većine indikatora, jo-uvijek relativno niska ako se uzme u obzir jaz između BiH prosjeka i EU prosjeka. Navedeni pokazatelji, također, ukazuju da ekonomsko okruženje u BiH ne vodi do rasta zaposlenja. U biti, postoje dvije linije ograničenja: i) nizak rast BDP-a koji ne može imati znatan uticaj na sveukupno zaposlenje i ii) niska elastičnost zaposlenja u odnosu na rast BDP-a, –to znači da i najskromnije stope rasta ne dovode do stvaranja više poslova i zaposlenja (zbog strukturalnih slabosti).

Nezaposlenost

Iako treba naglasiti da visoka emigracija mladih nije uzrokovan samo nezaposlenosti u BiH, zbog toga ovo poglavlje obuhvata različite faktore, ipak nezaposlenost mladih i dalje ostaje jedan od najvažnijih faktora migracije.

Ključne brojke koje se odnose na nezaposlenost u BiH²⁷² prikazane su dolje u setu tabela. Prva tabela prikazuje podatke u vezi sa stopom nezaposlenosti razvrstane prema spolu, mjestu prebivališta, starosnoj dobi i nivou obrazovanja.

Tabela 5. Broj nezaposlenih prema spolu, starosnoj grupi i mjestu prebivališta, po entitetu²⁷³

	FBiH	RS	BiH
ukupno	27,8	26,9	27,5
Muškarci	27,2	25,2	26,5
Žene	28,9	29,4	29,1
15-24	59,1	58,9	59,1
25-49	25,8	27,6	26,5
50-64	17,8	18,9	18,3
Urbani dio	25,2	29,4	26,8

²⁷² Ova analiza se uglavnom temelji na Domljan et al. (2015).

²⁷³ Izvor: Vlastiti izračuni podataka LFS iz 2013

Ruralni dio	29,5	25,3	27,9
-------------	------	------	------

Gornja tabela prikazuje da je stopa nezaposlenosti značajno veća u mladim i flenama. Broj nezaposlenih prema nivou obrazovanja je prikazan u sljedećoj tabeli.

Tabela 6. Broj nezaposlenih prema nivou obrazovanja²⁷⁴

Nivo obrazovanja	FBiH	RS	BiH
Bez obrazovanja	34,18	14,81	26,32
4 godine osnovnog obrazovanja	29,76	6,43	15,18
Manje od punog osnovnog obrazovanja	38,35	25,95	32,20
Puno osnovno obrazovanje	29,78	27,00	28,71
Srednje obrazovanje, 3 godine	33,17	30,50	32,16
Srednje obrazovanje, 4 godine	26,67	29,99	27,88
Viša stručna sprema (2 godine nakon srednjeg obrazovanja)	14,35	20,17	16,46
Visoka stručna sprema	15,07	21,50	17,55
Postdiplomski studij	16,67	3,85	12,79

Gornja tabela prikazuje da je stopa nezaposlenosti najveća u manje obrazovanim osobama. Iz podataka dobivenih s različitim nivoima obrazovanja vidjeti da je najveći procenat nezaposlenih osoba sa srednjim obrazovanjem (iznad 70%). Interesantno, stopa nezaposlenosti kod osoba sa višom stručnom spremom je nizka od stope nezaposlenosti kod osoba sa visokom stručnom spremom. Broj nezaposlenih prema spolu i starosnoj dobi je dat u tabeli ispod.

Tabela 7. Stopa nezaposlenosti prema spolu i starosnoj dobi²⁷⁵

Dob/Spol	Muškarci	Žene
15-24	59,01	59,24
25-49	24,30	29,86
50-64	18,68	17,51
65+	1,79	0,00

Tabela prikazuje da je stopa nezaposlenosti najveća kod mladih a onda se smanjuje prema starosnoj dobi. Osim toga, stopa nezaposlenosti je veća kod flena u svim starosnim grupama osim u dobi iznad radnog vijeka (65+).

S obzirom na to da je nezaposlenost mladih od posebnog interesovanja u ovom poglavlju, detaljnije razvrstavanje broja nezaposlenih mladih je prikazano u sljedeće dvije tabele. Prva tabela prikazuje stopu nezaposlenosti mladih prema spolu.

Tabela 8. Udeo nezaposlenosti mladih prema spolu i entitetu²⁷⁶

Udeo nezaposlenosti mladih među mladom populacijom (%)	Muškarci	Žene	Oba pola
FBiH	59,0	59,5	59,1

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵ ibid.

²⁷⁶ Izvor: Vlastiti izračuni podataka LFS iz 2013

RS	59,1	58,6	58,9
BiH	59,0	59,2	59,1

Brojke iz tabele pokazuju da je stopa nezaposlenosti mladih ne-to nifla u RS kao i da je nifla kod flena u odnosu na FBiH, gdje je ona ve a.

Analiza trajanja perioda nezaposlenosti pokazuje da se od broja nezaposlenih otprilike 85% mu-karaca i 70% flena smatraju dugoro no nezaposlenim osobama (trafle posao vi-e od 12 mjeseci), a najve i broj njih trafi posao izme u dvije i etiri godine, te vi-e od deset godina. Kada analiziramo trajanje perioda nezaposlenosti prema spolu i entitetu, uo avamo velike razlike izme u udjela flena u grupi nezaposlenih osoba koje trafi posao manje od -est mjeseci.

To se ti e metoda za trafljenje posla, 81% traflitelja je kontaktiralo biro za zapo-ljavljanje, 19% je kontaktiralo privatnu agenciju za trafljenje posla, 68% je ostvarilo direktne kontakte sa poslodavcem, 90% je trafil posao putem li nih kontakata preko prijatelja i rodbine, 65% je italo oglase za zapo-ljavljanje, 29% je postavilo li ni oglas za trafljenje posla. Vi-e od pola osoba (56%) trafi posao sa dugoro nim ugovorom, dok vi-e od pola njih je spremno prihvati i privremeni posao. Samo 1,7% osoba trafi privremeni posao.

Prikazane brojke pokazuju da su nivoi nezaposlenosti i perspektiva za trafljenje posla veoma zna ajni pokreta i migracije mladih i visoko obrazovanih osoba. Stoga, bilo kakve reforme i mjere koje e pobolj-ati zaposlenost mladih imati e pozitivan u inak na zadrfavanje ovih osoba. Me utim, ne moflemo o ekivati da e programi za zapo-ljavljanje mladih zna ajno smanjiti migraciju, jer nezaposlenost nije jedini pokreta migracije, jer moflemo uo iti zna ajnu emigraciju osoba koje su bile zaposlene u BiH.

Obrazovanje

Razvoj ljudskih potencijala, investiranje u obrazovanje, pove anje konkurentnosti radne snage, investiranje u istraflivanje, razvoj i zapo-ljavljanje mladih su samo neki od klju nih elemenata za postizanje socijalne i ekonomske stabilnosti i rasta u zemlji kao i za smanjivanje pritska na emigraciju. Svjedo imo zna ajnoj emigraciji studenata koji se sele u druge drzave radi studiranja, kao -to je to prikazano u dijelu 2, ali tamo ostaju znatno dufle. Stoga, reforme obrazovanja i pobolj-anje kvalitete obrazovanja vafni su faktori koji e smanjiti pritisak na emigraciju putem studiranja u inostranstvu.

Iz strate-ke perspektive, razvoj ljudskih potencijala je postao veoma zna ajan. Djelotvoran i u inkovit sistem obrazovanja i obuka klju ni je pokreta za odgovaraju i razvoj ljudskih potencijala, dru-tva u cjelini i ekonomiju, koji su prepoznati kao stubovi razvoja u globalnoj ekonomiji. Visoko kvalitetno obrazovanje omogu iti e svakom pojedincu da zadrfi visok nivo zapo-ljivosti i osigurati kompanijama kvalitetnu radnu snagu.

Konkretnе probleme, a i mnogi drugi, potvrdili su neki klju ni akteri i studije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Ovo su samo neki od primjera:

- 1) Nedovoljan kvalitet obrazovnog sadrflaja, jer se udfilbenici i nastavne metode ne fokusiraju na klju ne nadlefnosti i flivotne vje-tine -to predstavlja najve i problem a samim tim direktno sprje avaju pobolj-anje kvaliteta obrazovanja.

2) Bosna i Hercegovina izdvaja otprilike pet procenata svog bruto doma eg proizvoda na obrazovanje, -to se podudara s nivoom drflava u regionu, ali struktura tro-kova nije adekvatna s obzirom na to da 77% investicija u obrazovanje odlazi na plate uposlenika u ovom sektoru.

3) Obrazovni sistem, koji se temelji na segregaciji, diskriminaciji i razdvajanju djece od najmla ih uzrasta ima negativan u inak na op i kvalitet obrazovanja.

4) Jedan od konkretnih problema je injenica da se obrazovni sistem temelji na u enju bez prakti nog rada. Rezultat toga je da mladi nisu adekvatno obu eni za potrebe savremenog rada tj. nedostaje im znanja i vje-tina koje se trafle na trfli-tu rada.²⁷⁷

Posljedice takve politike su lo-kvalitet obrazovanja, visoka stopa nezaposlenosti i manjak odre enih zanimanja, -to se ogleda u nemogu nosti velikog broja kompanija da popune prazna radna mjesta uprkos desetinama hiljada obrazovanih ljudi koji su napustili obrazovni sistem dostupan poslodavcima.²⁷⁸

Lo-kvalitet obrazovanja i nesklad izme u ponude i potrafnje na trfli-tu rada najve e su prepreke za rast i zapo-ljavanje u BiH. Iako se u pro-loj dekadi mogu primjetiti neki pomaci naprijed u modernizaciji obrazovnog sistema, glavni izazovi su i dalje prisutni, me u kojima su previ-e kompleksna institucionalna struktura i administrativna rascjepkanost, rigidnost obrazovnog sistema, slab obrazovni ishod, itd.

Bosna i Hercegovina i dalje zaostaje za svojim susjedima prema stopama upisa u obrazovanje sa 89% bruto stope upisa u srednju -kolu u odnosu na 98% u Sloveniji i Hrvatskoj, jedino je nifla stopa zabiljeftena u Makedoniji. Razlika u stopi upisa u odnosu na Sloveniju, Hrvatsku i Srbiji je mnogo ve a ako uzmemo u obzir tercijarno obrazovanje.²⁷⁹

Tabela 9. Stopa upisa u obrazovanje u BiH i ostalim Republikama biv-e Jugoslavije²⁸⁰

Nivoi obrazovanja	Makedonija	BiH	Slovenija	Hrvatska	Srbija
Bruto stopa upisa, srednja -kola, ukupno	83	89	98	98	92
Bruto stopa upisa, tercijarno, ukupno	38	38	86	62	52
GPI, bruto stopa upisa u osnovnu -kolu	1,02	1,00	1,03	0,99	1,00
Omjer u enik-u itelj, osnovna -kola	15	12,9	17	14	16
Omjer u enik-nastavnik, srednja -kola	10,5	12,7	10,5	7,8	9,1

BiH ne zaostaje puno za zemljama u regionu kada je u pitanju stopa upisa u srednje -kole. Me utim, stopa obrazovanja, iako pove ana u zadnjih pet godina, je jo-uvijek niska i iznosi 41,7% radno sposobnih osoba koje su zavr-ile samo osnovno obrazovanje. Postoji nekoliko

²⁷⁷http://fes.ba/files/fes/pdf/publikationen/2013/FES%20-%20studija%20o%20nezaposlenosti%20ENG%20-%202013_11_29.pdf

²⁷⁸http://fes.ba/files/fes/pdf/publikationen/2013/FES%20-%20studija%20o%20nezaposlenosti%20ENG%20-%202013_11_29.pdf

²⁷⁹ Razlika je prili no velika iako je stopa upisa na tercijarno obrazovanje znatno pove ana u prethodnim godinama.

²⁸⁰ Izvor: podaci Svjetske banke <http://www.indexmundi.com/facts/bosnia-and-herzegovina/school-enrollment>, <http://www.factfish.com/catalog/education%20and%20science>

razloga za ovo neslaganje. U jednom dijelu moglo biti da je to zaostavština iz rata, –to je zbog srušenih školskih objekata i poremećaja u obrazovnom sistemu dovelo do toga da je veliki broj osoba napustio školu tako da su ostali samo sa završenim osnovnim obrazovanjem. Radnici koji su htjeli ući na tržište rada u ranim godinama nakon rata bili su najviše pogrenuti. Ostala dva razloga su visoka stopa napuštanja i migracije, pogotovo među mladima.²⁸¹

Tabela 10. Stope stečenog obrazovanja, 2013, procenti²⁸²

Populacija od 15+	Osnovno	Srednje	Tercijarno	Svi nivoi
Radno sposobno stanovništvo	41,7	48,6	9,7	100
Muškarci	31,5	58	10,5	100
	52,5	39,5	8	100
U radnoj snazi	19,7	63,9	16,4	100
Muškarci	19	67,6	13,4	100
	21	57,9	21,1	100
Zaposleni	19,5	61,7	18,7	100
Muškarci	18,3	66	15,7	100
	24,4	53,9	21,7	100
Nezaposleni	20,3	69,7	10,1	100
Muškarci	20,7	72	7,2	100
	19,6	66,2	14,3	100
Neaktivni	58,7	36,8	4,6	100
Muškarci	46,9	46,1	7	100
	66,1	30,9	3	100

Nivo obrazovanja usko je povezan sa zaposlenosti i učenju u radne snage. Anketa provedena o radnoj snazi (LFS) govori da je u 2013. godini više od 79% radno sposobnog stanovništva sa osnovnim ili nižim obrazovanjem bilo van tržišta rada; samo 14,9% njih je bilo zaposleno. Mali broj zaposlenih među onima koji imaju samo osnovno obrazovanje posljedica je strogo rasprostranjenog obeshrabrenja koji proizlazi iz niske zapošljivosti među osobama sa osnovnim ili nižim nivoom obrazovanja i rezultira visokim stopama neaktivnosti, posebno među ženama.

Odabrani pokazatelji kvaliteta i kvantiteta obrazovanja u BiH i uporedba sa zemljama u regionu su prikazani u tabeli 11.

²⁸¹ ETF 2013.

²⁸² Izvor: Izvještaj LFS iz 2013

Tabela 11: Odabrani pokazatelji kvalitete obrazovanja, 2014 i 2015²⁸³

	Albanija	Bosna i Hercegovina	Kosovo*	BJR	Makedonija	Crna Gora	Srbija
Oni koji su -kolu napustili prije vremena (2015) (%)	21,3	26,3	-	11,3	5,7	7,5	
% dobne skupine 30-34 sa tercijarnim obrazovanjem (2014)	16,8 ²	18,9	-	24,9	28,3	27,2	
Udio studenata sa slabim postignu ima (ispod nivoa 2) u sva tri podru ja (2015) (u %)	31,1	-	60,4	52,2	33	28,5 ²	

Prijevremeno napu-tanje -kole predstavlja problem u Bosni i Hercegovini s obzirom na to da vi-e od 20% mladih koji su zavr-ili srednju -kolu ne u estvuje u dalnjem obrazovanju ili obukama. Postoji jasna pozitivna korelacija izme u slabog postignu a i napu-tanja. Dodatno, udio pojedinaca starih izme u 30-34 godine sa zavr-enim tercijarnim obrazovanjem je nizak u svim ekonomijama, pogotovo u Bosni i Hercegovini i Albaniji (vidjeti tabelu 11). Stopa upisa djece iz siroma-nih doma instava, iji roditelji imaju nizak nivo obrazovanja je znatno nifla od prosje ne, stavlja ih u sve ve i rizik od siroma-tva.²⁸⁴

Vladavina prava i EU integracije

Na osnovu nekoliko upitnika provedenih u vezi sa dostupno- u mladih, vladavini prava i EU integraciji predstavljaju dodatne pokreta e migracije osim cjelokupne ekonomske situacije, zaposlenosti i obrazovanja -to je opisano u prethodnim dijelovima. U ovom dijelu predstavljamo set dostupnih pokazatelja koji se odnose na napredak BiH i uporedbu sa susjednim zemljama u procesu EU integracija, pokazatelje o kvaliteti upravljanja kao i na pozicije zemalja u globalnim indeksima o upravljanju i konkurentnosti. Jedan od pokazatelja pobolj-anja u pravnom i institucionalnom okruflenju je nivo napretka prema EU integracijama, koji se temelji na kriteriju za uspostavljanje funkcionalnih trfli-nih ekonomija. Od 2015. godine Izvje-taj EU o napretku razmatra stanje i napredak ekonomije u tri podru ja: reforma javnog sektora, vladavina prava i ekonomski kriteriji.

²⁸³ Izvori: Udio studenata sa slabim postignu imao PISA (OECD, 2016); % dobne skupine 30-34 sa tercijarnim obrazovanjem i prijevremenim napu-tanjem -kole ó baza podataka Eurostat-a, tabele ekonomije kandidata i potencijalnih kandidata: obrazovanje.

²⁸⁴ ETF 2013.

Tabela 12: Napredak u pristupanju EU²⁸⁵

		Albanija	Bosna i Hercegovina	Kosovo	BJR Makedonija	Crna Gora	Srbija
Vladavina prava	Reforma javnog sektora	3	1	2	3	3	3
	Pravni sistem	1	2	1	2	3	2
	Borba protiv korupcije	2	2	1	2	2	2
	Borba protiv organiziranog kriminala	2	2	1	2	2	2
Ekonomski kriteriji	Funkcionalna tržišna ekonomija	3	1	1	4	3	3
	Sposobnost no-enja sa pritiskom konkurenčije i tržišne snage u okviru Unije	2	1	1	3	3	3

Kao što je prikazano u gornjoj tabeli, BiH djeluje lože u odnosu na druge zemlje u regionu – to se tiče funkcioniranja pravnog sistema i tržišne ekonomije kao i sposobnosti suočavanja sa konkurenčnim pritiskom. Iako je bolja od Kosova, BiH ne djeluje bolje od susjednih zemalja u vezi sa pitanjima borbe protiv korupcije i organiziranog kriminala.

Sljedeći set pokazatelja predstavlja rangiranje BiH i uporedbu sa susjednim zemljama prema relevantnim svjetskim indeksima.

²⁸⁵ Izvor: Mojsojska-Blazevska (2016), temeljen na Izvještaju o napretku za sve zemlje candidate za EU iz 2015.g.. Napomena: Ranija faza od Odre eni nivo pripreme do Umjereno pripremljen do Dobar nivo pripreme do Dobar napredak

Tabela 13: Odabrano rangiranje ekonomija ZB6²⁸⁶

	Albanija	Bosna i Hercegovina	Kosovo*	BiH Makedonija	Srbija	Crna Gora
Izvje-taj o globalnoj konkurentnosti 2016 (od 138 ekonomija)	80	107	-	68	90	82
Indeks percepcije korupcije Transparency International-a (CPI) 2016 (od 176 ekonomija)	83	83	95	90	72	64
Heritage indeks ekonomskih sloboda (od 186 ekonomija)	59	108	84	47	77	65
Ljestvica Svjetske banke po jednostavnosti poslovanja (od 190 ekonomija)	58	81	60	10	47	51

Iako sve zemlje koje su upore ivane djeluju relativno lo-e na osnovu Izvje-taja o globalnoj konkurentnosti, Heritage indeksu ekonomskih sloboda i ljestvici Svjetske banke po jednostavnosti poslovanja (osim Makedonije), jo-uvijek možemo vidjeti da je BiH najlo-ije rangirana zemlja u regionu. Zemlji su potrebne dodatne reforme kako bi otklju ale razvojni potencijal i podrflale kompanije u pobolj-anju sofisticiranosti njihovog poslovanja. Prema Indeksu percepcije korupcije Transparency Internationala (CPI), BiH se nalazi blizu regionalnog prosjeka.

Drugi set pokazatelja mjeri kvalitet upravljanja uz upotrebu razli itih pokazatelja, uklju uju i u inkovitost vlada. Vrijednosti odabranih pokazatelja za BiH i zemlje regiona su prikazane u tabeli 14. Kao -to možemo vidjeti, pokazatelj percepcije u inkovitosti vlada, koji je objavila Svjetska banka, najnifli je u Bosni i Hercegovini i Kosovu*. Izvje-taj o globalnoj konkurentnosti Svjetskog ekonomskog foruma prufla uvid u percepciju u inkovitosti vlade i u inak javnog sektora. Tabela 14 prikazuje da je u regionu ZB6 percepcija u inka javnog sektora najnifla u Bosni i Hercegovini u pore enju s drugim zemljama regiona. Isto se odnosi i na u inkovitost trfli-ta rada.

²⁸⁶ Izvori: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2017-2018>;
<https://www.transparency.org/research/cpi/overview>;
<http://www.heritage.org/index/>; <http://www.doingbusiness.org/rankings>

Tabela 24: U inkovitost i djelotvornost vlada ZB6, 2016²⁸⁷

	Albanija	Bosna i Hercegovina	Kosovo*	BJR Makedonija	Crna Gora	Srbija
Djelotvornost vlade**	0,00	-0,43	-0,44	0,09	0,10	0,09
U inkovitost vlade***	3,9	3,1	-	3,7*	3,9	3,4
U inkovitost trfli-ta rada***	4	3,5	-	4,1*	4,2	4

* Podaci za 2015.g., s obzirom da podaci za 2016.g. nisu dostupni

** Pokazatelj djelotvornosti vlade obuhvata percepciju državljana o djelotvornosti vlade. To uključuje javne službe, kvalitet civilne službe i stepen njene nezavisnosti od političkih pritisaka, kvalitet izrade politika i njihove provedbe kao i kredibilitet vladinih obaveza prema tim politikama. Procjenjena vrijednost pokazatelja daje rezultat za zemlju o prikupljenom pokazatelju. Predstavljen je u jedinicama standardne normalne distribucije. tj. otprilike u rasponu od -2,5 do 2,5.

*** Pokazatelji se izračunavaju na skali od 1 do 7, gdje 1 i 7 predstavljaju najgore i najbolje rezultate. Više detalja o izračunu ovih pokazatelja je dostupno na <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/appendix-a-methodology-and-computation-of-the-global-competitiveness-index-2017-2018/>.

ISKUSTVO U VEZI SA MIGRACIJOM

Iskustva u vezi sa migracijom mladih u destinacijskim dru-tvima uveliko se razlikuju prema motivima za migraciju, spolu i migracionom statusu. Iskustva prije dolaska i nakon dolaska su krucijalna, jer zajedno odre uju da li e migracioni proces imati pozitivan ili negativan uticaj na migrante. Iako vlade, uklju uju i i Vladu BiH, ne vide jasno svoju ulogu u za-titi i prufljanju pomo i emigrantima tokom cijelog migracionog procesa, to bi se trebalo naglasiti i pobolj-ati.

Nepoznata je struktura emigracije iz BiH, jer nema dostupnih podataka; me utim, možemo identificirati dva razli ita tipa mladih emigranata sa potpuno razli itim tranzicijskim iskustvima. Prvi su nekvalificirani pojedinci i porodice, naj e- e iz romske zajednice koji traflje azil u inostranstvu, uglavnom u Austriji, Njema koj ili Belgiji. Drugi tip, kod ve ine emigranata, su visoko obrazovani pojedinci i porodice iz relativno dobrostoje ih porodica koji idu studirati u inostranstvo ili trafliti prvo ili bolje zaposlenje. Ovi pojedinci idu u inostranstvo ve inom posredstvom rodbine i dru-tvenih mrefa, a u zadnje vrijeme i putem sistema zapo-ljavanja u Njema koj i Sloveniji. Istraflivanje Gallupa pokazuje da su potencijalni migranti esto mladi, obrazovani, samci, nedovoljno zaposleni i relativno finansijski imu ni.²⁸⁸

²⁸⁷ Izvor: ÓDjelotvornost vladeò pokazatelj, baza podataka Svjetske banke, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>; ÓU inkovitost vladeò and ÓU inkovitost trfli-ta radaò pokazatelji ó baza podataka Svjetskog ekonomskog foruma <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index/downloads>

²⁸⁸ Esipova, Ray and Pugliese, 2011

Pote-ko e s kojima se mladi migranti suo avaju na dolasku ili u kratkom periodu nakon dolaska esto se razlikuju od dugoro nih izazova s kojim se suo avaju kada se na u u destinacijskim dru-tvima. Oni koji tek do u vjerovatno e doflivjeti kulturolo-ki -ok i osjetiti se usamljenima. esto se suo avaju sa problemom pronalaflenja smje-taja i zaposlenja, prevazilaflenja jezi kih barijera, prilago avanja druga ijim vremenskim uvjetima i pitanjem prijevoza. Dugoro no, mogu se suo iti sa stereotipima, diskriminacijom i zlostavljanjem na poslu ili u dru-tvu op enito. Ovi izazovi mogu ometati njihovu dru-tvenu i ekonomsku integraciju i ograni iti njihove prilike za razvoj na mnogim nivoima.

Dru-tvene mrefle, li ne i institucionalne, esto igraju vaflnu ulogu u dru-tvenoj i ekonomskoj integraciji mladih migranata u destinacijskim dru-tvima. Uspostavljanje veza u novim mjestima pomafl prido-licama da se smjeste, dok odrflavanje veza sa svojim drflavama porijekla olak-ava tranziciju u novo mjesto i odrflava emocionalni kontinuitet. Mladi migrant, koji nemaju pristup takvom sistemu podr-ke, sporije ili manje djelotvornije e se integrirati, a mogu biti i predmet zlostavljanja i eksploracije.

Mnogo mladih migranata bori se tokom perioda prilago avanja u zemljama odredi-ta i esto im nedostaje vremena i resursa da se aktivno bore protiv negativne percepcije o njima. ak i kada osiguraju osnovne potrebe i kad se bolje smjeste u zemlji odredi-ta, nekada mofla ne flele ili ne mogu internalizirati odre ene kulturolo-ke vrijednosti druga ije od njihovih; ovo se mofle prenositi kroz nekoliko generacija. Svi ovi faktori udaljavaju migrante od doma eg stanovni-tva, podupiru predrasude, ignorantnost i sumnje me u potonjima i djelotvorno stvaraju otpor prema promjenama u dru-tvu ó-to mofle rezultirati strofim imigracionim politikama i iskustvima tefleg prilago avanja migranata. Kako bi razbili ovaj za arani krug, mladi migranti moraju osigurati da se njihov glas uje, da kreiraju mrefle podr-ke za nove migrante i da se aktivno uklju e u omogu avanje boljeg me ukulturalnog dijaloga i razumijevanja.

Pripreme za migraciju

Javni prostor u BiH pretrpan je izvje-tajima koji govore da je 60-70% (zavisno od izvora) mladih zainteresirano da napusti zemlju.²⁸⁹ Me utim, procenat onih koji su poduzeli aktivnosti ka emigraciji ostaje nepoznat i stvarna emigracija i dalje ostaje vrlo mali dio tog broja.²⁹⁰ Globalno, rezultati istraflivanja Gallupa (Esipova, Ray and Pugliese, 2011) o potencijalnim migrantima u cijelom svijetu otkrivaju velike praznine izme u onih koji iskazuju flelu za emigraciju, onih koji planiraju da odu u narednih 12 mjeseci i onih koji se aktivno pripremaju za migraciju. Globalno istraflivanje Gallupa iz 2011. godine provedeno u 146 zemalja procjenjuje broj pojedinaca koji sanjaju o trajnom napu-tanju njihovih zemalja, a radi se o 630 miliona. Od tog broja, samo 48 miliona je planiralo da ode u roku od godinu dana, a samo 19 miliona se aktivno pripremalo da emigrira.

Mladi u BiH, iako su im dostupne odre ene informacije²⁹¹, jo- uvijek donose odluke o migraciji koje se temelje na nedostatku informacija ili neta nim informacijama. Ovo se mofle vidjeti na osnovu broja slu ajeva zlostavljanja radnika iz BiH u drugim zemljama²⁹², uprkos

²⁸⁹ MDGF, 2012

²⁹⁰ Ovo ne zna i da trenutne brojke nisu zabrinjavaju e i ne zahtijevaju poduzimanje hitnih mjera, ali je dobro da barem svi ne sanjaju o emigriranju.

²⁹¹ Na primjer, MIDWEB projekt je uspostavio Servisne centre za migrante u cijeloregiji Zapadnog Balkana koji prufla informacije mladima koji su zainteresirani za povratak.

²⁹² Neki primjeri se mogu vidjeti na sljede im linkovima: <https://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Optuzeni-da-su-slali-radnike-u-ropstvo-u-Azerbejdzan/250968>,

informativnoj kampanji koju vodi Agencija za rad i zapo-ljavanje BiH, zaduflena za regulaciju zapo-ljavanja radnika iz BiH u inostranstvu. Pozitivna iskustva mladih, koji su se preselili u Njema ku ili Sloveniju na privremenim radom, mogla bi bolje biti promovirana kako bi kanalizali mlade koji su zainteresirani da emigriraju u skladu sa aranflmanima, –to je osigurati za-titu njihovih ljudskih prava.

Integracija migranata i namjere povratka, kao druga faza migracionog procesa, obuhva ena je drugim poglavljima izvje-taja koji analiziraju podatke iz dijaspore iz BiH (uklju uju i mlade emigrante) i o tome se ne je raspravljati ovdje.

Prepreke za povratak

Uprkos uspostavi Centra za informacije i priznavanju diploma visokog obrazovanja, BiH jo-uvijek nema funkcionalan sistem za priznavanje diploma i akreditaciju. Ovo pitanje je regulirano na niflim nivoima uprave (ministarstva obrazovanja i univerziteti) koji, u isto vrijeme, nemaju jedinstvene i u inkovite procedure u cijeloj zemlji. Ovaj administrativni problem uveliko može otefati transfer znanja i uticati na ostvarenje flegje za preseljavanje. Neuzimanje u obzir da je prvi potrebni korak ka pristupu stalmom zaposlenju priznavanje diplome/kvalifikacija stvara negativnu percepciju kod dijaspore o njihovoj zemlji porijekla. Daljnja pitanja u vezi sa olak-icama povratka dijaspore iz BiH nalaze se u vafle em Zakonu o drflavljanstvu BiH. Ponavljanje onog –to je propisano Ustavom BiH, ovaj Zakon uvjetuje graane da se odreknu drflavljanstva BiH radi dobijanja stranog drflavljanstva, osim drflavljanstava gdje postoje potpisani bilateralni sporazumi izme u drflava.

POSLJEDICE EMIGRACIJE MLADIH

Utjecaj migracije mladih na pojedince i zajednice

Migracija uti e i na mlade migrante i na mlade i stare osobe koje su ostale iza njih. Ima direktni i esto dublji uticaj na migrante i njihove porodice, ali tako je moglo imati i direktni ili indirektni uticaj na –iru zajednicu. Posljedice su kompleksne, specifi ne po kontekstu i podlofnim promjenama tokom vremena. Na njih mogu uticati odre eni faktori, kao –to su vrsta migracije, kategorija migranata, nacionalne migracione politike i programske intervencije koje postoje u zemljama porijekla, tranzitna i destinacijska dru-tva ili zemlje.²⁹³ Ostajanje u vezi sa lanovima porodice, grupom vr-njaka i zajednicom putem razmjene informacija, ideja i tokova doznaka klju no je za postizanje pozitivnih ishoda razvoja na individualnom, porodi nom, dru-tvenom i nivou zajednice.

Literatura o migraciji mladih i njen razvojni uticaj na nivou ku anstava i zemalja porijekla i odredi-ta je rijetka. Ograni ene dostupne informacije pokazuju da mladi i porodice, koje ostavljaju za sobom, vide migraciju kao strategiju za pobolj-anje njihove perspektive za flivot. U odre enim postavkama, migracija predstavlja vafnu fazu prelaska u odraslu dob i priliku za nezavisno generiranje dohotka. Koriste i nove mogu nosti za zapo-ljavanje, obrazovanje i razvoj vje-tina u svojim zemljama odredi-ta, mladi migranti mogu oblikovati vlastitu budu nost. Kada mladi migriraju, oni namjeravaju pobolj-ati svoju finansijsku situaciju i ekonomski okolnosti svoje porodice kroz zara ene prihode koje –alju ku i²⁹⁴. U

https://www.slobodnaevropa.org/a/bih_radnici_fima_nahil_denis_cokovic_prevara/2197475.html,

<https://studomat.ba/buka-istrzivanje-posao-u-inostranstvu/7528/>

²⁹³ <http://www.unworldyouthreport.org/images/docs/fullreport.pdf>

²⁹⁴ <http://www.unworldyouthreport.org/images/docs/fullreport.pdf>

nekim strukturama, migracija tako će osnafljati autoritet mladih flena za dono-ene odluka u sklopu svoje porodice i dru-tvu, doprinose i uveliko jednakosti spolova i ja anju pravednih rodnih normi. Međutim, negativni efekti takvih tokova na zemlje porijekla ne bi trebali biti ignorirani. Jedan od naj-tečnijih u inaka emigracije, pogotovo mladih i visoko obrazovanih ljudi, je šodliv mozgovaō (intelektualaca) -to li-ava zemlju porijekla ekonomskih i dru-tvenih doprinosa njihovih najobrazovanijih i najsposobnijih gra ana. Ali, možemo zaklju iti da, iz ograni enih dokaza, međunarodna migracija može pobolj-ati socijalnu i ekonomsku dobrobit mladih migranata kao i nadoknaditi dio gubitka kvalificirane radne snage kroz iseljavanje. Migranti se esto vra aju sa pobolj-anim vje-tinama, uspostavljenom poslovnom mrežom i znanjem, ije e preno-ene biti od dugoro ne koristi za dru-tvo zemlje porijekla, a -to rezultira šprilivom mozgovaō. Nov ana sredstva, osim znanja, vje-tina i investicija koje mladi migranti ulazili ili -alju ku i u zemlju porijekla, zna ajno doprinose ekonomskom rastu i smanjenju siroma-tva. Na državnom nivou, nov ana sredstva mladih iz zajednica u dijaspori mogu biti kanalisana u osnovne infrastrukturne projekte poput mostova i -kola, za pobolj-anje lokalnog razvoja u zemljama porijekla. Stoga, nacionalne politike zemalja iz koje dolaze migranti bi to trebale uzeti u obzir, a ne fokusirati se na politike koje zadružuju ljudi u ku i. Trebale bi radije iskoristiti sve mogu e prednosti takvih tokova ljudi i da budu od koristi i zemlji i pojedincima.

Međunarodna migracija mladih može imati pozitivan u inak na mlade ljudi otvaranjem novih mogu nosti, biti put ka vi-em obrazovanju, boljim i pristojnim poslovima, biti -ansa za sticanje profesionalnog iskustva ili li ni razvoj, izgra uju i samopouzdanje i omogu avati im da steknu vje-tine i sposobnosti koje e biti od koristi njima i njihovim zemljama i zajednicama porijekla, ali i odredi-ta. Ipak, za neke mlade ljudi, pogotovo djevojke i one koji se nalaze u neregularnim situacijama, migracioni proces ih suo ava sa odre enim izazovima i ranjivostima. Ranjivosti uklju uju diskriminaciju na osnovu spola i migracionog statusa.

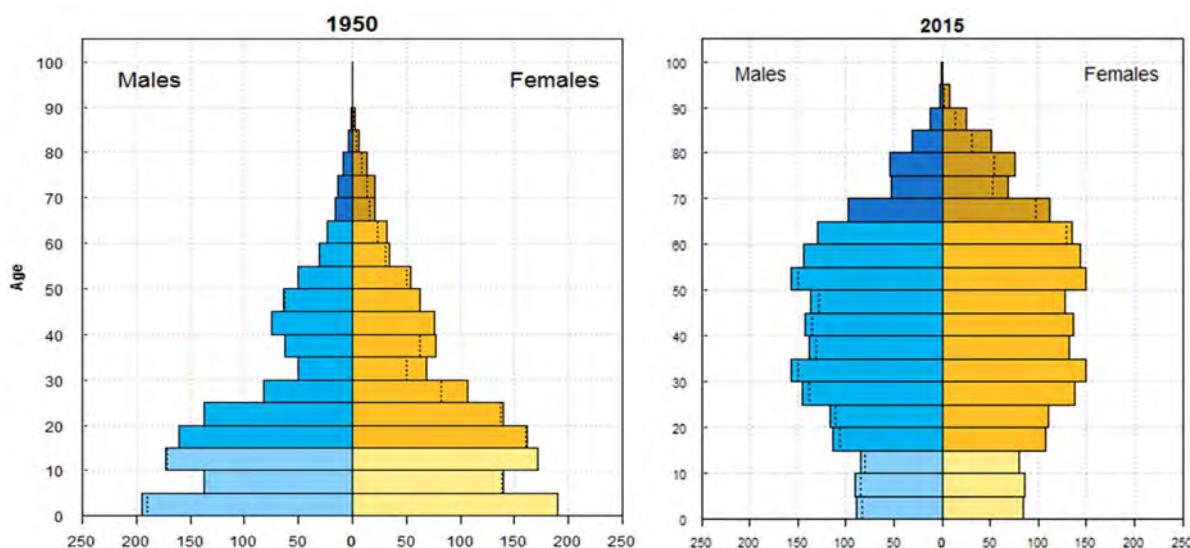
Demografske promjene

Negativan migracioni balans i emigracija doprinose starenju populacije imaju i u vidu selektivnu prirodu migracija i injeniku da su iseljenici preteftno mladi i radno sposobni. Tako da, doprinosi i brflem napu-tanju tradicionalnih multigeneracijskih porodi nih obrazaca, uti e na rast udjela starijih doma instava i generira pove anu potrafnju za uslugama koje su ina e osigurane unutar -ire porodice (Matkovic, 2017). injenika da emigracija podrazumijeva veliki šodliv mozgovaō, postavlja se pitanje prioritetnih investicija u sferi obrazovanja (npr. rano odrastanje djeteta u odnosu na visoko obrazovanje) i politika kako bi privukli povratnike i/ili iskoristiti prednost visoko obrazovane dijaspore.²⁹⁵

Struktura stanovni-tva BiH ima sli nosti sa strukturom stanovni-tva EU s niskom stopom nataliteta i rastu im brojem stanovni-tva starijeg od 65 godina (prvi grafikon slike 2). Poredje i brojku 1,7 u 1990. godini (WDI baza podataka Svjetske banke), stopa nataliteta u BiH danas je zna ajno nifla i iznosi 1,22 (drugi grafikon slike 2) i nalazi se me u najniflih 33 u svijetu (UNFPA, 2014). Prosjek EU je 2,5 (UN, 2014). Prosje na dob stanovni-tva je 39 godina (UN, 2014). Prvo, Slika 2 prikazuje piramidu stanovni-tva u BiH.

²⁹⁵ cf. Gedeshi and Jorgoni, 2012; Zeneli, Cosic, Dzebo and Zmejkoski, 2013.

Slika 1. Stanovni-tvo prema spolu i starosnoj dobi, 1950. i 2013.

Pore enje izme u dvije piramide stanovni-tva pokazuje zna ajnu promjenu u donjem dijelu piramide koja postaje tanja, ukazuju u da smanjenje stope nataliteta vodi ka starenju stanovni-tva i ukupnom porastu stope uzdrflavanja. Posljedice se vide u pro-irenom dijelu na vrhu piramide. Uo ene promjene u piramidi stanovni-tva proizvesti e dugoro ni efekat kroz kontinuirane trendove pogor-anja stope uzdrflavanja i prosje ne starosne dobi stanovni-tva.

Demografski procesi dovode do pada radne snage i pove anja stope uzdrflavanja starih osoba, -to ne samo da uti e na ekonomske performanse dru-tva nego i smanjuje potencijal za finansiranje socijalne sigurnosti, koji se u velikoj mjeri oslanja na oporezivanje rada. Pritisak na socijalne fondove (uglavnom penzioni i zdravstveni fond) pove ava se zbog starenja stanovni-tva. Dugoro no gledano, starenje radne snage, kao dio fenomena starenja stanovni-tva, zahtijeva ve a finansijska izdvajanja za prekvalifikaciju i dodatnu obuku radnika, ali mogu e i za naknade za nezaposlenost i invalidnost, kao na in podr-ke produflenom u e- u starijih na trfli-tu rada. Dugoro ni prospekti daju jo- vi-e razloga za zabrinutost jer se o ekuje da e depopulacija i izrazito starenje stanovni-tva uticati na sve dijelove zapadnog Balkana. Starenje stanovni-tva e, tako er, zahtijevati da se ZB6 vi-e usredo e na aktiviranje stanovni-tva, nakon velikih stopa neaktivnosti

ZAKLJUČCI I PREPORUKE ZA DONOŠENJE POLITIKA

- Emigracija mladih i visoko obrazovanih pojedinaca iz BiH, zemlje koja je tradicionalno sklona emigraciji, i dalje predstavlja izazov za dono-enje politika i ima zna ajan uticaj na ljudski kapital, ekonomski razvoj i demografsku strukturu stanovni-tva u BiH. Razlozi za takve trendove mogu se na i u nepovoljnoj ekonomskoj situaciji, ekstremno visokoj stopi nezaposlenosti mladih, nekvalitetnom obrazovanju kao i politi koj nestabilnosti. Dostupni podaci o migraciji uglavnom se odnose na statisti ke podatke o ukupnom broju iz statisti kih izvje-taja zemalja odredi-ta, koji ne otkrivaju puno o starosnoj dobi, spolu, obrazovanju migranata ili drugim vaflnim faktorima. **Dobra politika upravljanja i praksa zahtijevaju bolje podatke o migraciji temeljene na dokazima prikupljanjem i distribucijom**

detaljnih podataka razvrstanih prema starosnoj dobi i spolu, zemlji ro enja, zemlji prethodnog prebivali-ta, zemlji ije drflavljanstvo imaju, obrazovanju, zanimanju, radnom statusu, kvalifikacijama i nivou ste enih vje-tina. Relevantne informacije e pomo i pri izradi i provedbi djelotvornijih politika za mlade migrante. Potrebno je napraviti kvalitativno, ali i kvantitativno istraflivanje. Stoga, treba uloftiti vi-e napora za pobolj-anje prikupljanja i analize podataka o migraciji s fokusom na administrativne podatke i podatke iz istraflivanja koji su dostupni u institucijama BiH.

2. S obzirom na to da se kombinacija dokaza u vezi sa razli itim pitanjima odnose direktno ili indirektno na emigraciju mladih i visoko obrazovanih osoba iz BiH, rje-avanje ovog pitanja zahtjeva **veliki raspon politika** koje e se baviti tim problemom iz razli itih uglova i tretirati ne samo simptome nego i razli ite razloge navedene u ovom izvje-taju. Dalje, treba uspostaviti i osigurati **koordinaciju između ovih politika**. **Promoviranje saradnje na svim nivoima** ó lokalnom, drflavnom, regionalnom i me unarodnom ó kao i ja anje smislenog u e-a mladih u debatama i programima o migracionim politikama biti e klju ni za upravljanje migracijama kako bi bio iskori-ten razvojni potencijal migracije mladih, ublaflavaju i povezane rizike. Politika BiH prema dijaspori ne treba se koncentrirati u okviru jedne institucije nego bi trebala biti **inkuzivna** i uklju ivati sve relevantne institucije, organizacije mladih, druge CSO i organizacije u dijaspori.
3. Visoka stopa nezaposlenosti me u mladima, kao i nepovoljni aranflmani trfli-ta rada za zaposlene, jedan su od klju nih pokreta a migracije. **Takva situacija zahtjeva više investiranja u aktivne programe tržišta rada (APTR) usmjerenе prema mladima**. Mjere aktivnog trfli-ta rada mogu ohrabriti u e-e na trfli-tu rada, prufliti prilike za kratkoro na zaposlenja i potaknuti poduzetni-tvo ali trebaju biti finansijski odrflivi i u koordinaciji s politikama koje pove avaju potrebu za radnom snagom. Programi koji podrflavaju poduzetni-tvo mladih, tako er, mogu imati zna ajan uticaj na smanjenje migracionog pritiska me u sopstvenim ljudima.
4. **Obrazovanje mora (što prije) biti usklađeno sa potrebama i promjenama tržišta rada**. Politike u vezi sa obrazovanjem trebaju pratiti potrebe industrije koje su prepoznate kao one sa produktivnim potencijalom za zapo-ljavljivanje. Takva uloga obrazovnog sistema treba biti implementirana ne samo kroz formalno obrazovanje nego i kroz aktivno u e-e u neformalnom obrazovanju i unaprje enju vje-tina. **Ima prostora za kvalitetno unaprjeđenje srednjeg strukovnog obrazovanja**. Bolji kvalitet obrazovanja e smanjiti pritisak za migraciju studenata dok e bolje poklapanje izme u ste enih vje-tina i potreba trfli-ta rada pobolj-ati mogu nost za zapo-ljavljivanje i smanjiti trajanje perioda tranzicije do zaposlenja studenata nakon sticanja diplome.

Kona no, na osnovu gore prezentiranih brojki moflemo zaklju iti da ukupne stope emigracije mladih, uprkos tome -to su zna ajne, nisu glavna briga. Vafnija je struktura emigranata koji su vi-e obrazovani nego ostatak stanovni-tva koji ostaje u zemlji. Ukoliko se uzme u obzir dobro poznata injenica da se za emigraciju, koja sa sobom nosi rizike, e-e odlu uju osobe sa bolje razvijenim "poduzetni kim" vje-tinama, mofle se zaklju iti da emigracija "najboljih i najpametnijih" ima zna ajne posljedice za zemlju. Ova vrsta emigracije ne e smanjiti nezaposlenost ve e je ak pove ati s obzirom na to da su navedene osobe trebale biti osobe

koje će pokrenuti nove poslove da su ostali u zemlji. **Stoga, mjere o zadržavanju omladine trebaju biti takve da obezbijede okruženje koje će omogućiti visoko obrazovanim osobama da slijede svoje ambicije u vlastitoj zemlji i da adekvatno budu nagrađeni za svoj trud.** Uspjesi sa štart-up-om poticajima za pametne mlade IT stručnjake mogu biti smjernica za buduće inicijative usmjerene na mlade ljude, nudeći im dobre alternative za emigraciju.

POGLAVLJE XIII

Zaključci i preporuke za donošenje politika

Kvalitativni i kvantitativni podaci prikupljeni u deset ciljnih zemalja doprinose dono-enju nekoliko op ih zaklju aka koji ukazuju na istovjetnost me u zajednicama dijaspore, ali i skre u paflju na specifi na lokalna pitanja koja moflda nisu relevantna u svim kontekstima. **Važno je znati da neke opće preporuke za donošenje politika trebaju biti razmotrene zajedno s onim koje se odnose konkretno na svaku od zemalja koje su bile predmet istraživanja**, a ono -to slijedi je nekoliko -irih tema na koje se odnose specifi ne preporuke.

Dalje, u procesu izrade preporuka, postalo je jasno da se odre ene predloflene intervencije oslanjaju na postoje e institucije i resurse, dok neke zahtijevaju ili promjene ili uvo enje novih, uklju uju i nove inicijative, slufle i strategije kako bi bio pobolj-an ukupan odnos BiH i njenih zajednica u dijaspori. Da bi taj odnos bio pobolj-an, dijaspora iz BiH treba podr-ku kako bi izvukli najbolje od flivota u zemlji prijema dok, u isto vrijeme, treba ih ohrabrvati da zadrfe svoj jasan identitet i produktivan odnos sa BiH.

1. Uspostaviti formalne i inkluzivne kanale saradnje sa dijasporom iz BiH. Rezultati istraflivanja otkrivaju veliku raznolikost i dinami nost me u pripadnicima dijaspore iz BiH. Obim toga se mofle procijeniti na nekoliko na ina: kulturni, vjerski i ekonomski; okolnosti i trajanje preseljenja u zemlji prijema; stepen integracije i veza sa identitetom, itd. Kako bi usvojili i osnafili odnos sa ukupnom dijasporom iz BiH, od najve eg je zna aja **uspostaviti formalne i inkluzivne kanale** za identifikaciju, razumijevanje i prepoznavanje ove raznolikosti i angafirati sve nivoe vlasti. U preporukama deset analiziranih zemalja navedena je **inkluzivna definicija dijaspore iz BiH**, koja se sastoji od osoba koje su emigrirale zbog rata, ali i njihovih nasljednika i prethodnih generacija migranata iz BiH koji odrflavaju svoje BiH identitete.

Ovo mofle biti provedeno kroz **sistematičniji i aktivniji angažman diplomatsko konzularnih misija BiH**. Konzularne aktivnosti, dru-tvene mrefle i drugi napori za povezivanje sa dijasporom mogu osigurati da ti odnosi budu aktivni i odgovaraju i za sve starosne grupe, oba spola i druge relevantne informacije.

U BiH, **uspostavljanjem državne institucije za dijasporu**, poput ministarstva ili ureda za pitanja dijaspore, koji mofleinicirati i redovno vr-iti sveobuhvatni popis osoba u dijaspori, uspostavljati i produbljivati me usobno povjerenje i raditi kako bi iskoristili potencijal za vi-e odrflivih oblika interakcije, identificirano je tokom istraflivanja. Dijasporu iz BiH bi trebalo tretirati i kao svojinu i kao odgovornost. Ako MLJPI BiH nastavi raditi sa dijasporom, to e iziskivati **bolje resurse i adekvatno osoblje** kako bi ostvarili svoju misiju saradnje sa dijasporom u cijelom svijetu.

2. Povezivanje sa dijasporom. Rezultati ukazuju na potrebu da BiH treba komunicirati djelotvornije i op-irnije sa svojom dijasporom kako bi bio **olakšan stalni i međudijasporski kontakt kroz bolje** kori-tenje medija, novih tehnologija i lokalnih medija. Potreba za pobolj-anje komunikacije je da obje strane bolje shvate pitanja koja uti u na dijasporu u svojoj raznolikosti kao i da **omoguće pristup informacijama** u vezi sa razli itim temama i vijestima iz BiH koje su relevantne za dijasporu. Uspje-ne i trenutne investicije dijaspore iz BiH u BiH trebale bi biti redovna tema medija. Isto tako, trebalo bi se pozabaviti povratkom i repatrijacijom, kao i prilikama za obuku i investicijama. Medijske ku e u BiH mogu raditi na

kreiranju pozitivnijeg imidža dijaspore i njihovim trenutnim ulaganjima u ekonomiju BiH, uz razlike prije o uspjehu.

Televizijske, radio stanice i *online* objavljanja i web stranice također se mogu koristiti za uspostavljanje takvog odnosa. Mnoge osobe u dijaspori u zapadnim zemljama imaju **specijalizirane programe** na lokalnim TV stanicama koje nude informacije u vezi sa njihovom domovinom; tako se može ohrabriti i dijaspora iz BiH, a medijski kanali u BiH mogu uzvratiti na isti način.

Donosioci politika u BiH mogu angažirati centre u zajednicama dijaspore, religijske i obrazovne organizacije, da **pojednostave svoje ideje o politikama pojedincima i grupama** koje su angažirane u humanitarnom ili volonterskom radu u BiH i koje trebaju uraditi više. Razlike nivoi uprave trebaju uložiti više napora u **promociju lokalnih inicijativa među dijasporom** i mobilizirati ih na način da se među nima podržavaju.

3. Omogućiti ekonomske angažmane između dijaspore i BiH. Pozivanje dijaspore da **uspostavlja nove poslovne mreže**, koje mogu biti od koristi za lokalni i regionalni razvoj, trebalo bi predstavljati visoki prioritet. Privatni i javni sektor, kao i različiti mediji, **trebaju nastojati mobilizirati dijasporu** na investiranje. To može uključivati podršku za *online* mentorstvo i programe obuke za posao, razmjenu informacija i redovno objavljanje prilika na profesionalnom i ekonomskom tržištu.

Aktuelna prepreka artikulirana među postoji im i potencijalnim investitorima iz dijaspore su birokratske prepreke, nepovoljna poreska klima, loše upravljanje javnim projektima i nepovezanost različitih sektora i nivoa ekonomske aktivnosti, što smanjuje obim i kvalitet investicija. **Ove prepreke za investicije trebaju biti otklonjene.**

Kako bi stekli povjerenje dijaspore, potrebno je uložiti napor za bolju **komunikaciju** sa sektorima u kojima se mogu ulagati; **formalizirati i regulirati** investicioni proces; educirati u vezi sa različitim prilikama za održive investicije s niskim finansijskim rizicima; pružati **više informacija o mogućnostima** i obavezama prve i druge generacije investitora iz dijaspore kao i **podržati** veće i male firme i mladih u ekonomskim aktivnostima.

Bosna i Hercegovina **treba osnažiti turizam** koji se oslanja na dijasporu i ohrabriti lokalna preduzeća i sektore u zajednici da budu njihovi pokretači. Turizam, koji se oslanja na dijasporu, raznovrstan je i uključuje posjete rodbini, kulturni turizam, zdravstveni turizam i poslovna putovanja. Zahvaljujući dijaspori iz BiH, mnogo drugih turista posjećuje BiH. Štovanje i jačanje uloge dijaspore može popraviti put za otvaranje novih tržišta i dalje jačanje turističkog sektora.

Vraždino pitanje za prvu generaciju dijaspore je njegovanje jakih veza sa mjestima porijekla (grad, selo ili regija gdje su rođeni) poznato kao **zavičaj** i za mnoge od njih to je značajno mjesto povezanosti sa BiH, emocionalno i ekonomski. Vlada BiH može **pružiti podršku lokalnim vlastima** i kompanijama u BiH da prepoznaju takve veze i **kreiraju kanale za komunikaciju** koji bi im bili od pomoći, te izgrade strukture uzajamne podrške, uključujući i stalnu priliku za sticanje ekonomske koristi. Kako bi bio omogućen održivi povratak prve generacije migranata (uključujući i one koji su penzionisani), Vlada BiH treba **inicirati potpisivanje, ratifikaciju i provedbu relevantnih bilateralnih sporazuma razmijene između BiH i zemalja u kojima se nalazi veliki broj migranata iz BiH**, što bi omogućilo prijenos socijalnih i zdravstvenih doprinosa iz dijaspore u BiH.

4. Političko učešće. Pitanje politi kog angaflmana stalno se postavlja kao prioritet me u dijasporom BiH. Rezultati otkrivaju op i osje aj da nije dovoljno ura eno da dijaspora bude vi-e zastupljena u politi kom flivotu ili da im se olak-a u e- e. Dijaspora treba biti aktivno uklju ena u dono-enje politi kih odluka u BiH.

U vezi s tim, **ostvarivanje prava na glasanje** kroz lak-e procedure za **registraciju**, pojednostavljanje ili potencijalno uklanjanje postoje ih zahtjeva za registraciju i **poticanje na jednostavnije online metode za glasanje**. Uskla enija saradnja politi kih stranaka, konzulata i osoblja ambasada i medijskih ku a mofle pomo i da se glas dijaspore bolje reflektira u politi kim procesima i osigura protok informacija u vezi sa odgovorno- u i pravima tokom izbora.

Vlasti BiH, putem konzularnih slufibi, trebale bi ohrabriti sve one koji su ro eni u BiH i one koji vode porijeklo iz BiH da registriraju svoje ime i prezime i mjesto prebivali-ta i **apliciraju za državljanstvo BiH**. Konzularni uredi bi trebali biti dobro opremljeni za rad po ovim zahtjevima i **olakšati ovaj proces**. Trenutno, apliciranje je komplikirano i zahtijeva mnogo dolazaka iz birokratskih i administrativnih razloga -to obeshrabruje mnoge koji imaju pravo da ostvare državljanstvo BiH.

5. Intelektualna/akademска i kulturna razmjena. Vlada BiH treba pokrenuti i poticati inicijative za **transfer i širenje znanja** odrflavanjem redovnih radionica, kongresa i predavanja radi povezivanja intelektualaca, umjetnika i stru njaka porijeklom iz BiH u cijelom svijetu. Osnovana su odre ena profesionalna udruslenja u dijaspori koja su stupila u kontakt sa vladinim uredima u BiH i istomi-ljenicima (npr. BHAAAS), ali takve inicijative trebaju biti zajedni ke, da uklju uju akademske i profesionalne institucije u BiH, da privuku istomi-ljenike iz BiH koji rade u inostranstvu. Treba osigurati dugotrajno finansiranje takvih inicijativa.

Zajedni ko pitanje koje postavljaju akademski i profesionalni pripadnici dijaspore BiH je problem **priznavanja i nostrifikacije diploma, akademskih titula i profesionalnih kvalifikacija** koje su dobili u dijaspori. **Ovaj proces treba pojednostaviti i centralizirati** kao -to je to slu aj u ostalim zemljama u regionu i inostranstvu.

Potrebno bi bilo donijeti odredbu za **zajedničke projekte koji su usmjereni ka mladim osobama** u dijaspori, koji su bogata i neiskori-tena dragocjenost za budu nost BiH s ciljem produbljivanja veza s mladim osobama u dijaspori koje nisu ro ene u BiH. **Programi koji će ih dovoditi u kratke posjete BiH** da se obrazuju o historiji i kulturi osnafliti e i sa uvati njihov kulturni identitet i ohrabrvati ih da ubudu e budu uklju eni u BiH.

Vlada BiH (uklju uju i MLJPI i MCP) treba **promovirati i ojačati obrazovanje o bosanskohercegovačkoj kulturi i baštini**, uklju uju i u enje jezika, oslanjaju i se na obrazovne sisteme dostupne u svakoj zemlji. Osiguravanje udfllbenika, kao -to je ve ura eno u nekim drflavama, mora se suplementirati i dodatnim resursima poput *online* obuka uz pomo u itelja. **Ti resursi trebaju biti prilagođeni dijaspori** i da se odnose na iskustva migranata iz BiH kroz generacije i razli ite lokacije, jezike i kulture u dijaspori.

Podržavanje kulturnih i sportskih dogadaja i obilježavanje važnih datuma mofle biti u inkovit na in za prihvatanje identiteta BiH. To, tako er, mofle uklju ivati i **spajanje umjetnika u BiH s onima u dijaspori, predstavljanjem njihovog rada publici u BiH** i angafliranje partnerskih grupa i organizacija u zemljama prijema radi saradni ke inicijative.

Pružanje podrške izložbama, filmskim festivalima/prikazivanjima i književnim dogadjajima u i van BiH e dodati sadrflaj mnogim aspektima odnosa s dijasporom. Takvi doga aji e privući širu publiku i staviti BiH i njenu dijasporu na međunarodnu scenu, skoro na isti na in kao i obiljeflavanje nekih praznika drugih skupina dijaspore. Takvi primjeri uklju uju Hinduisti ki Diwali praznik svjetla, irski Dan svetog Patrika ili njema ki Oktoberfest. Oni se organiziraju na godi-njem nivou u mnogim drflavama ime upoznavaju zemlju prijema sa kulturom dijaspore.

Bosna i Hercegovina bi, tako er, trebala **promovirati kulturološku razmjenu** sa populacijom u dijaspori **s fokusom na mlade ljude i studente**, jer studiranje u inostranstvu i boravak studenata iz BiH radi obrazovanja u zajednicama/porodicama u dijaspori kao i angaflmani *Au pair* (uvanje djece) doprinose poticanju odrflavanja B/H/S jezika u dijaspori; i uspostaviti formalne procese i procedure (uklju uju i informativne portale i one koji zahtijevaju registraciju za porodicu doma ina i gostuju e studente) radi ovakvih i sli nih razmjena.

LITERATURA

- Adams, R. 2008, Capacityóbuilding in BosniaóHerzegovina: The Challenge for Universities, *Cesaa Review*, 35: 45656.
- AlóAli, N., Black, R. and Koser, K. 2001, Refugees and transnationalism: the experience of Bosnians and Eritreans in Europe, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(4):615ó35.
- Al-Ali, N. and Koser, K. 2002, *New approaches to migration? transnational communities and the transformation of home* (Routledge: London).
- Australian Bureau of Statistics 2006/2011/2016, Census of Population, <http://www.abs.gov.au/>, [accessed 25 December 2017].
- Australian Government (1996/2016) *Fact Sheet 60: Australia's Refugee and Humanitarian Program*, [ww.immi.gov.au/media/fact-sheets/60refugee.htm](http://www.immi.gov.au/media/fact-sheets/60refugee.htm), [accessed 15 December 2017].
- Australian Union of B-H Associations AUBHA, 2017, <http://www.aubha.net/>, [accessed 25 December 2017].
- Babic, D. and Skiljan, F. 2011, *Socijalna integracija useljenika iz Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj* (Institut za migracije i narodnosti: Zagreb).
- Barkan, E. and Shelton, M. 1998, *Borders, Exiles, Diasporas* (Stanford University Press: Stanford).
- Barslund, M., Busse, M. Lenaerts, K., Ludolph, L. and Renman, V. 2016, *Labour Market Integration of Refugees: A comparative survey of Bosnians in five EU countries* (CEPS: Brussels).
- Bartlett, W., Brankovic, N. and Oruc, N. 2016, *From University to Employment: Higher Education Provision and Labour Market Needs in Bosnia and Herzegovina*, EU Commission Report, https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/2016-higher-education-labour-market-balkans_en.pdf, [accessed 20 December 2017].
- Behloul, S. 2011, *Between Integration and Transnationalization: Bosniacs in Switzerland* (University of Lucerne: Lucerne).
- Beine, M., Docquier, F. and Rapoport, H. 2006, Measuring international skilled migration: new estimates controlling for age of entry, Policy Research Discussion Paper, World Bank.
- BiH Ministry of Security 2017, BiH Migratin Profile for 2016, <http://msb.gov.ba/dokumenti/strateski/default.aspx?id=15554&langTag=en-US>, [accessed 20 December 2017].
- Bleby, M. 2017, Perth-based Pro9 Global wants Sydney factory to boost existing Bosnian capacity, *Australian Financial Review*, <http://www.afr.com/business/construction/perth-based-pro9-global-wants-sydney-factory-to-boost-existing-bosnian-capacity-20171120-gzp9j1#ixzz52TAI8I2m>, [accessed 15 December 2017]

Bolwijn, M., De Mooij, G. 2015, «Ex-Joegoslaven zijn een succesverhaal» De Volkskrant, 24 September.

Brah, A. 1996, *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities*, Routledge, London.

Bringa, T. 1995, *Being Muslim the Bosnian Way: Identity and Community in a Central Bosnian Village* (Princeton University Press: Princeton).

Brochmann, G. 1997, Bosnian refugees in Scandinavian countries: a comparative perspective, *New Community*, 23(4): 495-509.

Brücker H., Capuano, S. and Marfouk, A. 2013, «Education, gender and international migration: insights from a panel-dataset 1980-2010» <http://www.iab.de/en/daten/iab-brain-drain-data.aspx> [accessed 20 December 2017].

Bundesagentur für Arbeit (German Government) 2016, Statistik über die Arbeitsgenehmigungen - EU und Zustimmungen, <https://statistik.arbeitsagentur.de/> [accessed 20 December 2017].

apo, J. and Halilovich, H. 2013, «Localising transnationalism: transborder ties and social realities of the Bosnians and Croats living in two diaspora contexts» *Ethnologie française*, XLIII(2): 291-301.

Capussotti, E. 2003, «The way of oblivion: Refugees in Italy» *Feminist Review*, 73: 148-152.

Caritas-Migrantes 2007, *Immigrazione, Dossier Statistico* (Idos: Rome).

Castles, S. 1985, «The Guests Who Stayed: The Debate on «Foreigners Policy» in the German Federal Republic» *International Migration Review*, 19(3): 517-534.

Central Election Commission of the Bosnia and Herzegovina (CIK) 2017, <https://www.izbori.ba/Default.aspx?CategoryID=501&Lang=6> [accessed 10 September 2017]

Centralna Banka Bosne i Hercegovine (BiH Central Bank) 2017, Annual Report 2016, <http://www.cbbh.ba/?lang=en>, [accessed 20 December 2017].

Cohen, R. 1997, *Global Diasporas: An Introduction*, University of Washington Press, Seattle.

ColicóPeisker, V. 2000, «Croatian and Bosnian migration to Australia in the 1990s» in Lange, C. (ed.), *Being Australian Women: Belonging, Citizenship and Identity in Studies in Western Australian History*, no. 21(200), The University of Western Australia: Nedlands.

ColicóPeisker, V. 2002, «The process of community and identity building among recently arrived Bosnian Muslim refugees in Western Australia» *Mots Pluriels*, no.21.

ColicóPeisker, V. 2003, «Muslims, refugees, white Europeans, new Australians: displacement and re-identification of Bosnians» *Cultures in Collision Colloquium*, 9/5/2003.

ColicóPeisker, V. 2005, -At least you're the right colour! Identity and social inclusion of Bosnian refugees in Australia, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4): 615638.

Coughlan, R. 2014, -Transnationalism in the Bosnian Diaspora in America in Ramet, S. and Valenta, M. (eds) *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*. (Ashgate: Burlington), pp. 105-122.

Countries and their cultures 2017, *Bosnian Americans*,
<http://www.everyculture.com/multi/A-Br/Bosnian-Americans.html>, [accessed 2 December 2017].

D., R. 2017, Bosnian woman in the Dutch politics: Bosnia needs liberalism Sarajevo Times, <http://www.sarajevotimes.com/bosnian-woman-dutch-politics-bosnia-needs-liberalism/>, [accessed

Danish Ministry of Foreign Affairs 1996, *Foreigners '96 - A numerical illumination of foreigners in Denmark* (Danish Government: Copenhagen).

Danish Refugee Council, 2014, -Dansk Flygt Report <https://drc.ngo/about-drc/publications/publications> [accessed 20 December 2017].

De Boom, J., Weltevrede, A. Rezai S. and Engbersen G. 2008, *Oost-Europeanen in Nederland. Een verkenning van de maatschappelijke positie van migranten uit Oost-Europa en voormalig Joegoslavië* (Risbo Erasmus Universiteit: Rotterdam).

Department of Immigration and Citizenship (Australian Government), 2009, *Bosnia-Herzegovina-born: Community Information Summary*, http://www.immi.gov.au/media/publications/statistics/comm-summ/_pdf/bosnia-herzegovina.pdf [accessed 10 September 2017]

Destatis 2016/2017, *Bevölkerung mit Migrationshintergrund - Ergebnisse des Mikrozensus*, (Berlin: Statistisches Bundesamt).

de Zwager et al. 2010, *Maximizing the Development-Impact of Migration-related Financial Flows and Investment to Bosnia and Herzegovina* (IASCI and IOM: Sarajevo).

Doerschler, P. 2004, -Education and the Development of Turkish and Yugoslav Immigrants Political Attitudes in Germany German Politics, 13(3): 449680.

Domljan, V, Halilbasic, M. Oruc, N. Balavac, M. and Kalamujuc, N. 2015, -Dijagnoza trfli-ta rada: Izvje-taj Ekonomskog Instituta Sarajevo(EIS: Sarajevo).

Dumont, J.-C., Spielvogel, G. and Widmaier S. 2010, -International Migrants in Developed, Emerging and Developing Countries: An Extended Profile OECD Social, Employment and Migration Working Paper No. 114 (OECD: Paris).

Eastmond, M. 2006, -Transnational Returns and Reconstruction in Post-war Bosnia and Herzegovina International Migration, 44:3

Efendic, A., Babic, B. and Rebmann, A. 2014, *Diaspora and Development – Bosnia and Herzegovina* (Embassy of Switzerland in Sarajevo: Sarajevo).

Ekberg, J. 2016, «Det finns framgångsrika flyktingar på arbetsmarknaden», *Om Ekonomisk Debatt*, 6-11.

Emirhafizovic M. 2013, «Demographic and socio-economic characteristics of migrants from Bosnia and Herzegovina in Austria» in Emirhafizovic M., Cosic E., Osmic A., and Repovac V. (eds.) *Migration from Bosnia and Herzegovina* (University of Sarajevo & BiH Ministry of Human Rights and Refugees: Sarajevo), 11-22.

Ersanilli, E. 2017 «Netherlands Country Profile» Institute for Migration Research and Intercultural Studies (IMIS) of the University of Osnabrück: Osnabrück.

Esipova, R. and Pugliese, A. 2011, «Gallup World Poll: The Many Faces of Global Migration» *IOM Migration Research Series*,
<http://publications.iom.int/system/files/pdf/mrs43.pdf>, [accessed 20 December 2017].

Esser, H. and Hermann, K. 2009, «Federal Republic of Germany» in Hammar, T. In *European Immigration Policy: A Comparative Study* (Cambridge University Press: Cambridge), pp. 165-206.

ETF 2013, «Young people not in employment, education or training in the ETF partner countries» ETF Report,
[https://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/A0A1BB4102618130C1257E3000329DCA/\\$file/Young%20people%20not%20in%20employment,%20education%20or%20training%20in%20the%20ETF%20partner%20countries.pdf](https://www.etf.europa.eu/webatt.nsf/0/A0A1BB4102618130C1257E3000329DCA/$file/Young%20people%20not%20in%20employment,%20education%20or%20training%20in%20the%20ETF%20partner%20countries.pdf), [accessed 20 December 2017].

Filipović, M. 2007, «Fenomen dijaspora» *Nezavisne novine*, 25.07.2007.

Franz, B. 2003, «Bosnian refugees and socio-economic realities: changes in refugee and settlement policies in Austria and the United States» *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 29(1), pp. 5-25.

Franz, B. 2005, *Uprooted and Unwanted: Bosnian Refugees in Austria and the United States*, (Texas A&M University Press: College Station).

Frykman-Povrzanović, M. 2001, *Beyond Integration: Challenges of Belonging in Diaspora and Exile / Edited by Maja Povrzanović Frykman* (Nordic Academic Press: Lund).

Gedeshi, I. and Jorgoni, E. 2012, «Social Impact of Emigration and Rural-Urban Migration in Central and Eastern Europe: Albania» European Commission DG Employment, Social Affairs and Inclusion.

Gentile, V. 2012, *Between Gender and Ethnicity: Post-War Bosnian Diasporic Women in Italy*, unpublished manuscript.

Giugni, M. and Passy, F. 2004, «Migrant mobilization between political institutions and citizenship regimes: A comparison of France and Switzerland» *European Journal of Political Research*, 43(1): 51-68.

- Halilović, H. 2006, 'Bosnian-Herzegovinian diaspora in the flow of global migrations: challenges and opportunities for Bosnia-Herzegovina', *Pregled: periodical for social issues*, University of Sarajevo, LXXXVI(3), pp. 193-220.
- Halilovic, S. 2008, *Pregled stanja bosanskohercegovackog iseljenistva* (Ministry for Human Rights and Refugees BiH: Sarajevo).
- Halilovich, H. 2005, 'A unique identity', *Refugee Transitions*, 16: 28634.
- Halilovich, H. 2006, 'Aussie Bosnians from Germany: reconstructing identity', *Local-Global: Identity, Security, Community*, 2: 59672.
- Halilovich, H. 2011, '(Per)forming translocal homes: Bosnian diaspora in Australia' in S. Ramet and M. Valenta (eds) *Bosnian Diaspora: Studies on Bosnian immigrants and Bosnian transnational communities* (Ashgate: Farnham), pp. 63-82.
- Halilovich, H. 2012, 'Trans-local communities in the age of transnationalism: Bosnians in diaspora', *International Migration*, 50(1): 1626178.
- Halilovich, H. 2013a, *Places of Pain: Forced Displacement, Popular Memory and Trans-local Identities in Bosnian War-torn Communities* (Berghahn Books: Oxford-New York).
- Halilovich, H. 2013b, '(Re-)construction of local identities in Bosnian diaspora: trans-local communities in Australia and the USA' in M., Emirhafizović et al, *Migrations from Bosnia and Herzegovina* (University of Sarajevo & BiH Ministry of Human Rights and Refugees: Sarajevo), pp. 63-72.
- Halilovich, H. 2013c, 'Bosnian Austrians: accidental migrants in translocal and cyber spaces', *Journal of Refugee Studies*, 26(4): 524-540.
- Halilovich, H. 2014, 'Reclaiming erased lives: archives, records and memories in post-war Bosnia and the Bosnian diaspora', *Archival Science*, 14(3-4): 231-247.
- Hall, J. and Kostic, R. 2009, *Does Integration Encourage Reconciliatory Attitudes among Diasporas?*, Working Paper No. 7, Global Migration and Transnational Politics, George Mason University.
- Haveri, D. 2009, *History of the Bosnian Muslim Community in Australia: Settlement Experience in Victoria*, unpublished PhD thesis, Victoria University, Melbourne.
- Honorary Consul of Bosnia and Herzegovina in New South Wales, 2017
<http://www.honoraryconsul.com.au/index.php/en/consul>
- Integrationsministeriet (Danish Government), 2013/2016 Medborgerskab, ligebehandling og selvbestemmelse i Danmark, <https://integrationsbarometer.dk/tal-og-analyser/filer-tal-og-analyser/medborgerskab-ligebehandling-og-selvbestemmelse-i-danmark-2016> [accessed 20 December 2017].
- Iseni B. 2012, *The Diaspora of Bosnia and Herzegovina in Switzerland: Profile and Potential Contributions to Development* (University of Neuchatel: University of Neuchatel).

Iseni, B., Ruedin, D., Bader, D. and Efionayi-Mäder, D. 2014, *The population of Bosnia and Herzegovina in Switzerland* (Federal Office for Migration, Bern-Wabern).

Kalcic S. and Gombac J. 2011, «The Bosnian Diaspora in Slovenia» in Valenta, M. and Ramet, S. (eds.) *The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities*, (Ashgate Publishing: London), pp. 207-223.

Karabegović, D. 2017, «Aiming for Transitional Justice? Diaspora Mobilisation for Youth and Education in Bosnia and Herzegovina» *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 16(1).

Karabegović, D. 2016, *Bosnia Abroad: Transnational Diaspora Mobilization*, Unpublished PhD thesis, University of Warwick.

Karabegovic, D. and Koinova, M. 2016, «Diaspora Translocalism and International Relations» *Political, Social, and Economic Migrant Remittances: Content, Social Networks, and Impacts Workshop*, Nuffield College, University of Oxford, 23-24 September, 2016.

Katseli et al. 2006, «Effects of Migration on Sending Countries: What do We Know?» International Symposium on International Migration and Development, Turin, Italy, 28-30 June 2006.

Koinova, M. 2014, «Diasporas and contextualized transnationalism» in Abazović, D. and Velikonja, M. (ed.) *Post-Yugoslavia: New Cultural and Political Perspectives*, (Palgrave Macmillan: New York), pp. 133-161.

Koinova, M., Karabegović, D. and Kadhum, O. 2016, «Diasporas and Weak States: When Does Nationalist and Sectarian Transnational Diaspora Activism Give Way to Civic Initiatives?» conference paper presented at *ISA Annual Conference*, Atlanta.

Kovacevic, D. 2017, «Half of all Bosnians live outside of Bosnia» <http://www.balkaninsight.com/en/article/half-of-all-bosnians-live-outside-bosnia-08-07-2017>, [accessed 17 November 2017].

Kuti S. and Gregurovic S. 2012, *Istrazivanja migracijskih i postmigracijskih fenomena: primjeri migranata iz Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj* (Institut za migracije i narodnosti: Zagreb).

Manzoni, C. 2014, «Why Roma migrants leave or remain in settlements? Different strategies of survival and adaptation among Roma in Northern Italy» *2nd International Congress on Resilience: From Person to Society*, University of West Romania, Timisoara, Romania 8-10th May, 2014.

Markovic, M. and Manderson, L. 2002, «Crossing national boundaries: Social identity formation among recent immigrant women in Australia from former Yugoslavia» *Identity: An International Journal of Theory and Research*, vol. 2(4), pp. 303-316.

Matkovic, G. 2017, «Future of the Welfare State in the Western Balkans» CSP Position Paper.

Mujanovic, E. 2013, *Youth Unemployment in Bosnia and Herzegovina - Current Situation, Challenges and Recommendations*, FES, http://fes.ba/files/fes/pdf/publikationen/2013/FES%20-%20studija%20o%20nezaposlenosti%20ENG%20-%202013_11_29.pdf, [accessed 20 December 2017].

Muji , M. and Kurtovi L. Z. 2017, -Masovni odlazak mladih iz BiH: potraga za poslom ili bijeg od stvarnosti? CIS Study, <http://cisbih.ba/wp-content/uploads/sites/9/2017/08/cis-studija-masovni-odlazak-mladih-iz-bih.pdf>, [accessed 20 December 2017].

Oruc, N., Barnes S. and Alic A. 2012, *To BiH or not to BiH? A report on the return of young Diaspora to the BiH labour market* (IOM: Sarajevo).

Oruc, N. and Mara I. 2016, -Systematic Review of Migration and Remittances in the Western Balkans paper presented at the *LSEE Research Network Conference on Social Cohesion in SEE*, Skopje, 6-7 April 2017.

Ministry of Human Rights and Refugees of Bosnia-Herzegovina (MHRRBiH) 2017, http://mhrr.gov.ba/iseljenistvo/Publikacije/MIGRACIONI_PROFIL_2016_BOSv2.pdf[last accessed 05 September 2017].

Mulalic, L. Harmsen, C. and Oudhof, K. 2007, Schatting van het aantal vormalig Joegoslaven naar huizing herkomstgebied, Bevolkingstrends, [Estimates about the numbers of ex-Yugoslav population regarding place of origin, Population trends], Central Bureau of Statistics of the Netherlands, <https://www.cbs.nl/nr/rdonlyres/d7ae4b7e-7d48-4279-93fc-0fd6e89925a8/0/2007k3b15p38art.pdf> [accessed 26 December 2017].

Nalo, A. 2017, -U Pja enci osnovano Udruflenje "Unija BiH udruflenja u R. Italiji Dnevni Avaz, 27.11.2017, <http://avaz.ba/vijesti/bih/325824/u-pjacenci-osnovano-udruzenje-unija-bih-udruzenja-u-r-italiji>, [accessed 28 December 2017].

Pajnik M. 2011, *Controversies of integration: Migrants from BIH in Slovenia* (Mirovni institut: Ljubljana).

Paul, J. 2017, -Bosnian Organizations in Germany: The Limits of Contributions to Post-War Recovery COMCAD Working Papers 150, Bielefeld University.

Perchinig B. 2010, -Ein langsamer Weg nach Europa: Österreichische (Arbeits)migrations- und Integrationspolitik seit 1945 in Leibnitz Institut für Sozialwissenschaften/Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (eds.), *Sozialwissenschaftlicher Fachinformationsdienst* (SoFid) (Migration und ethnische Minderheiten: Mannheim).

Rahman, M. 2017, *Bangladeshi Migration to Singapore: A Process-Oriented Approach* (Springer: Singapore).

Ramet, S. and Valenta, M. 2011, *Bosnian Diaspora: Studies on Bosnian immigrants and transnational communities* (Ashgate: Farnham).

Regional Cooperation Council (RCC) 2016, *Balkan Barometer 2016 Survey*, http://www.rcc.int/seeds/files/RCC_BalkanBarometer_PublicOpinion_2016.pdf, [accessed 20 December 2017].

Reyneri, E. 1998, -The mass legalization of migrants in Italy: permanent or temporary emergence from the underground economy?ø *South European Society and Politics*, 3(3): 83-104.

Rogatica.com, 2015, -Na Slapu otvoren Motel Brace eskaø <http://www.rogatica.com/index.php/2011-06-30-23-44-4/3097-na-slapu-otvoren-motel-braceceska> [accessed 20 December 2017].

Rossig, R. 2008, *(Ex-)Jugos: junge MigrantInnen aus Jugoslawien und seinen Nachfolgestaaten in Deutschland* (Archiv der Jugendkulturen: Berlin).

Sacirbey, M. 2015, -Bosnia to US: From refugees to great Americans, *The Huffington Post*, http://www.huffingtonpost.com/ambassador-muhamed-sacirbey/bosnia-to-us-from-refugee_b_7724096.html, [accessed 31 October 2017].

Safran, W. 1991, -Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Returnø *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* 1(1):83–99.

Scheyvens, R. 2007, -Poor Cousins No More: Valuing the Development Potential of Domestic and Diaspora Tourismø *Progress in Development Studies*, 7(4): 307625.

Shonick, K. 2009, -Politics, Culture, and Economics: Reassessing the West German Guest Worker Agreement with Yugoslaviaø *Journal of Contemporary History*, 44(4): 7-26.

Sinatti, G., Ezzati, R., Guglielmo, M., Horst, C., Mezzetti, P., Pirkkalainen, P. and Warnecke, A. 2010, *Diasporas as Partners in Conflict Resolution and Peacebuilding* (ADPC: The Hague).

Singer, A.W. and Jill, H. 2017, -Refugee Resettlement in Metropolitan Americaø <http://www.migrationpolicy.org/article/refugee-resettlement-metropolitan-america>, [accessed 2 December 2017].

Soysal, N. Y. 1994, *Limits of Citizenship: Migrants and Postnational Membership in Europe* (University of Chicago: Chicago).

Statistics Denmark, 2017, -Statistical Yearbook 2017ø <https://www.dst.dk/en/Statistik/Publikationer/VisPub?cid=22257> [accessed 20 December 2017].

Statistics Sweden 2017, -Population Statisticsø http://www.scb.se/sv_/ [accessed 26 August 2017].

Stefansson, A. 2006, -Homes in the making: Property restitution, refugee return, and senses of belonging in a post-war Bosnian townø *International Migration*, 44(3):1156139.

Swiss Asylum Law 1998, Article 4, Swiss Government.

Teorell, J. 2003, -Linking social capital to political participation: Voluntary associations and networks of recruitment in Swedenø *Scandinavian Political Studies*, 26(1): 49ó66.

Terry, E., Wright, J., and McCarthy, P. 2015, *Ethnic St. Louis* (Reedy Press: St. Louis).

Toal, G. and Dahlman, C.T. 2011, *Bosnia Remade : Ethnic Cleansing and Its Reversal* (Oxford University Press: New York).

Tsagarousianou, R. 2004, -Rethinking the concept of diasporaø *Westminster Papers in Communication and Culture*, vol. 1(1): 52–66.

UN DESA 2011, International Migration in a Globalizing World: The Role of Youth, Technical Paper No. 2011/1,
<http://www.un.org/esa/population/publications/technicalpapers/TP2011-1.pdf>, [accessed 20 December 2017].

UNHCR, 2017, -Who is a refugee?ø <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/what-is-a-refugee/>, [accessed 25 December 2017].

United Nations (UN) 2013, *World Youth Report ST/ESA/338* (New York: UN Publication).

United Nations Population Division 2011, -Global Migration databaseø <http://www.un.org/en/development/desa/population/>, [accessed 20 December 2017].

UNFPA 2014, -State of World Populationø UNFPA Annual Report.
World Bank 2017, World Development indicators, database available at <https://data.worldbank.org/products/wdi>, [accessed 20 December 2017].

UNMDGF 2012, -Methodology of Collection, Harmonization, Exchange and Dissemination of Migration Statistics in Bosnia-Herzegovinaø <http://www.sdgfund.org/sites/default/files/Bosnia %20Methodology%20of%20migration%20statistics.pdf>, [accessed 25 December 2017].

U.S. Census Bureau 2010, *Place of birth for the foreign-born population in the United States*, <https://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?src=bkmk>, [accessed 4 December 2017].

U.S. Census Bureau 2016, -American Community Survey 1-Year Estimatesø Table S0201, https://factfinder.census.gov/bkmk/table/1.0/en/ACS/16_1YR/S0201//popgroup~910, [accessed 12 December 2017].

Valenta, M. and Bunar, N. 2010, State assisted integration: refugee integration policies in Scandinavian welfare states, *Journal of Refugee Studies*, 23(4):463ó483.

Valenta M. and Strabac, Z. 2013, The dynamics of Bosnian refugee migrations in the 1990s, *Refugee Survey Quarterly*, 32(3):1ó22.

Valentini P. 2000, *Österreich*, in Trettner, H. *Temporary Protection fur bosnische Fluchtlinge in Europa: Landerberichte* (Verlag Österreich: Wien).

Van Gorp, J., and Smets, K. 2015, *Diaspora organizations, imagined communities and the versatility of diaspora: The case of Former Yugoslav organizations in the Netherlands* *European Journal of Cultural Studies*, 18(1): 70685.

Voloder, L. 2017, *A Muslim Diaspora in Australia: Bosnian Migration and Questions of Identity* (I.B. Tauris: London).

Vreker, N. 2010, *Living in limbo: integration of forced migrants from Bosnia and Herzegovina in Slovenia* *Journal of Refugee Studies*, 23(4): 484-502.

Vujcich, D. 2007, *Faith, Flight and Foreign Policy: Effects of War and Migration on Western Australian Bosnian Muslims* *The Australian Journal of Social Issues*, vol. 42(1).

Wai, H.C., Karamehic-Muratovic, A., Hisako, M. and Poljarevic, A. 2010, *The Influence of Personal Predispositions on Bosnian Refugees' Resettlement Process* *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 5:37-48.

Waxman, P. 2001, *The economic adjustment of recently arrived Bosnian, Afghan and Iraqi refugees in Sydney, Australia* *International Migration Review*, 35(2): 472-505.

Wilson, L. 2010, *New MP is first in Australia to be sworn in with Koran* *The Australian*, <http://www.theaustralian.com.au/news/nation/new-mp-is-first-in-australia-to-be-sworn-in-with-koran/story-e6frg6nf-1225930365789> [accessed 14 October 2017].

Zeneli, B., Cosic, E., Dzebo, A. and Zmejkoski, R. 2013, *Brain Gain Policies and Practices in the Western Balkans* (Belgrade: Group 484 Centre for Migration).

Zimmerman, W. 1987. *Open borders, nonalignment, and the political evolution of Yugoslavia*, Princeton University Press: Princeton.